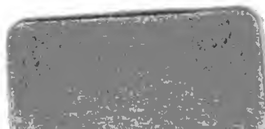

3 3433 06658182 2

REDEVOERINGEN

EN

VERHANDELINGEN

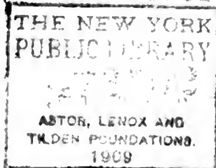
OVER ONDERWERPEN,

TOT DE VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS
EN LETTERKUNDE BEHOORENDE,

DOOR

Matthijs Siegenbeek.

TE DORDRECHT,
BIJ BLUSSÉ EN VAN BRAAM.
1836.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
1909

VOORBERIGT.

Sedert twintig jaren, met het onderwijs der Vaderlandsche Geschiedenis aan de Leidsche Hoogeschool vereerd, kreeg ik door die taak natuurlijk aanleiding, om op merkwaardige bijzonderheden of personen in dezelve, meer bepaald, mijne aandacht te vestigen, en dezelve tot het voorwerp van een naauwkeurig onderzoek te maken. Hieruit ontstond eene reeks van opstellen, daartoe betrekkelijk, welke, voor een klein gedeelte, reeds in

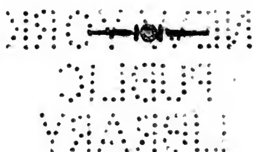
onderscheidene verzamelingen gedrukt werden, doch, voor het meerendeel, nog onder mijne papieren berustten. Reeds voor eenigen tijd, vatte ik het voornemen op, om deze opstellen, althans gedeeltelijk, in éénen bundel bijeen te brengen. Hieruit ontstond de thans in het licht verschijnende verzameling, welke, met uitzondering van het Iets over Jan de Witt *en de redevoering* over het Godsdienstig karakter van Willem den I, *geheel uit vroeger ongedrukte opstellen bestaat. Of dezelve, vroeger of later, nog door eene tweede, onder veranderden titel, gevolgd zal worden, zal grootendeels afhangen van het meer of min gunstig onthaal, dat aan de tegenwoordige ten deel zal worden.*

Misschien zal iemand zich, in den eersten opslag, verwonderen, het Betoog dat de lessen der ondervinding voor bijzondere personen en geheele volken doorgaans verloren gaan *enz. mede in deze verzameling te zien opgenomen; doch die*

verwondering zal, vertrouw ik, ophouden, wanneer hij, bij de lezing van hetzelve, ontdekt, dat ik mijne voorbeelden tot opheldering dier waarheid, voor een goed deel, uit de geschiedenis, vooral de latere, van ons Vaderland ontleend, en daaruit aanleiding genomen heb, om mijne denkbeelden over belangrijke punten, daartoe behoorende, te ontwikkelen. Voorts bevat dit boekdeel slechts één stuk, dat meer bijzonder tot de Vaderlandsche Letterkunde betrekking heeft, doch 't welk ik mij vlei, dat voldoende zal gerekend worden, om, ook in dit opzigt, den titel van dit werk te regtvaardigen. Niet minder vertrouw ik, bij mijne Lezers dank te zullen behalen met de mededeeling van alle de vroeger onbekende brieven, door Hogerbeets *van Loevestein geschreven, die ik, geheel onveranderd, doch alleen naar tijdorde geringschikt, heb doen afdrukken.*

In hoe verre, althans sommige stukken in deze

verzameling, over enkele bijzonderheden onzer geschiedenis eenig nieuw licht verspreiden, en bovenal, of ik daarbij de noodige bedaardheid, onpartijdigheid en waarheidsliefde heb in acht genomen, staat niet mij, maar den kundigen en bescheidenen Lezer te beoordeelen. Hem beveel ik het lot van dit werkje aan, onder verzekering, dat zijne goedkeuring mij tot een' krachtigen prikkel strekken zal tot verdubbeling van mijnen ijver, om de eer der Vaderlandsche Letterkunde, naar mijn beste vermogen, te bevorderen.

INHOUD.

WAT IS KENNIS DER GESCHIEDENIS IN 'T ALGEMEEN? WAT IS KENNIS DER VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS IN 'T BIJZONDER?

In het leven van den beroemden Ruhnkenius, door zijnen niet *minder* beroemden leerling en vriend, wijlen mijnen hooggeachten leermeester, Wyttenbach, beschreven, vindt men eene ontmoeting van den eersten met een' rijk' en welwillend', maar weinig geoefend' man, en een daaruit gevloeid gesprek met deszelfs vijftienjarigen zoon vermeld, 't welk ik niet ongepast achte u, bij deze gelegenheid, voor het geheugen terug te roepen. Ruhnkenius, door den vader geraadpleegd over de lessen, welke zijn zoon, die eerlang de Hoogeschool zou bezoeken, aldaar behoorde bij te wonen, noemde, onder meer andere, ook die over de Historie. De vader hernam hierop, dat dit onnoodig was, wijl zijn zoon de Historie reeds genoeg kende. » Ik namelijk, vervolgde hij, » die ook twee » dochters heb, heb aan dezelve eene Gouvernante » gegeven, en aan haar onderwijs ook mijn' zoon » toevertrouwd. Deze verstaat de Historie beter, dan » eenig Professor." Wyttenbach, die de hem zoo

geheel eigene Socratische ironie hier ook door zijnen vriend laat gebruiken, legt dezen daarop dit antwoord in den mond: » Gij zijt gelukkig voorwaar, » die in uw huis een' zoo grooten schat bezit: wil, » bid ik u, dien niet voor u zelven alleen behouden, » maar breng dien ten algemeenen nutte te voorschijn, » en plaats, door den invloed, dien gij hebt, eene » zoo geleerde onderwijzeresse op den een' of an- » deren Academischen leerstoel der historie." — » Gij » spot" (hernam de vader) » maar ik verzeker u, dat » het zoo is." — » Wat heeft dan" (vroeg hierop Ruhnkenius) » uw zoon geleerd, welk deel der ge- » schiedenis, uit wat boek, op welk eene wijze?" — » Ik" (was het antwoord van den vader) » kan u op » dit alles niet antwoorden: ik heb, als jongeling, » de Historie geleerd: nu in jaren gevorderd, begin » ik die dingen te vergeten: maar ik zal u mijn' » zoon zenden, die u op alles, wat gij hem vragen » zult, voldoening zal geven." Weinige dagen later kwam dit kieken der Gouvernante, nog piepende, maar de wieken reeds klappende, omdat hij bij een' man, door zijne geleerdheid vermaard, de zijne zou uitstallen. Ruhnkenius, den jongeling minzaam ontvangende, treedt, volgens de geestige voorstelling van den beschrijver van zijn leven, met hem in gesprek, waarbij hij hem, op de echt Socratische manier, ondervraagt, en, door die ondervragingen, hem, ten laatste, de bekentenis afperst, dat hij, ja, door het ontvangen onderwijs wel namen, jaartallen en gebeurtenissen in het geheugen had geprent, maar van hetgeen tot de ware en eigenlijk

gezegde historiekennis behoort, ten eenenmale onkundig was. Meer behoef ik van dit gesprek, te uitvoerig, om in zijn geheel te worden medegedeeld, voor mijn oogmerk niet te herinneren. Ook mag ik onderstellen, dat het den meesten uwer bekend zal wezen; en zij, die het niet mogten kennen, zullen het, met meer genoegen, in het oorspronkelijke lezen, dan het, door mij vertaald, hooren voordragen.

Doch waartoe (vraagt gij welligt) deze herinnering? Het is, M. H. omdat het mij, gedurende de twintig jaren, dat ik mij met het onderwijs der Vaderlandsche Historie vereerd zag, en vooral in de laatste jaren, niet onduidelijk gebleken is, dat verscheiden kweekelingen dezer Hoogeschool, ten aanzien van die Historie, in eene soortgelijke *dwaling*, *als* de jongeling, die tot RUHNKENIUS kwam, omtrent de Geschiedenis in 't algemeen, verkeeren, dat zij namelijk meenen, tot hare regte kennis, geene verdere opleiding noodig te hebben. De groote verbeteringen, sedert ruim dertig jaren in het lager onderwijs gebragt, zijn oorzaak, dat er naauwelijks eene eenigzins uitgebreidere en wel ingerigte Dorpschool gevonden wordt, waar geen onderwijs in de historie des Vaderlands gegeven wordt; en op de dusgenaamde middelbare scholen of Instituten van opvoeding, welke door de meeste kweekelingen onzer Hoogeschool, vóór hunne komst aan dezelve, bezocht werden, wordt dat onderwijs natuurlijk, nog in grootere volkomenheid, medegedeeld. Daarenboven zijn er vele kleinere en grootere schriften over de Vaderlandsche Historie voorhanden, en nog onlangs is een

werk, bevattende voorlezingen van een' beroemd' man over die historie, onder den misleidenden titel van *Geschiedenis des Vaderlands*, te voorschijn gekomen, 't welk door den geleerden uitgever, met veel ophef, werd aangekondigd, als den Nederlander een fakkel aanbiedende, waardoor over zijne historie een geheel nieuw licht ontstoken wordt: doch die dusgenaamde fakkel, wier vlam doorgaans door een' vuilen damp van hartstogtelijke partijdigheid bezoedeld wordt, geeft, naar het oordeel van vele bevoegde regteren, waarmede ik mij gaarne vereenig, veel meer rook, dan licht van zich. — Niet onnatuurlijk is, door dit een en ander, bij vele jongelingen de meening ontstaan, dat zij het Academisch onderwijs over de Vaderlandsche Geschiedenis zeer wel ontberen, en den tijd, dien zij aan de bijwoning daarvan zouden geven moeten, met meer vrucht voor zich zelven besteden kunnen. Ik schroom intusschen niet, M. H., die meening eene dwaling te noemen, en ontzeg aan het onderwijs in de geschiedenis, 't welk, uit den aard der zake, op vroegere inrigtingen van opvoeding, kan gegeven worden, de geschiktheid en het vermogen, om hare kweekelingen tot zulk eene kennis der voor elk' beschaafd' Nederlander hoogst belangrijke Historie van zijn Vaderland op te leiden, als, met regt, dien naam mag dragen. Om u van de gegrondheid van dit beweerde te overtuigen, en alzoo, naar mijn beste vermogen, een dwaalbegrip te keer te gaan, 't welk ik meen, in mijne betrekking, niet onbestreden te mogen laten, wil ik, tot opening mijner lessen over de

Vaderlandsche Historie, u eenige oogenblikken bezig houden met de beantwoording dezer tweeledige vraag: *wat is kennis der Historie in 't algemeen? wat is kennis der Vaderlandsche Historie in 't bijzonder?* Verleent mij hierbij, nog voor een' korten tijd, uwe welwillende aandacht.

Tot de kennis der historie behoort zeker die der namen, jaartallen en voornaamste gebeurtenissen. Het is deze kennis, welke het voegelijkst aan de jeugd, op de voorbereidende scholen, kan, en ook daar moet medegedeeld worden. Het geheugen toch, 't welk de bewaarplaats daarvan zijn moet, is op dien leeftijd bovenal geschikt, om den indruk van dergelijke mededeelingen te ontvangen, en te bewaren. Het was dan ook deze soort van kennis, welke de jongeling, wiens ontmoeting met RUHNKENIUS wij straks vermeldden, uit het onderwijs zijner Gouvernante had opgedaan, en op grond waarvan hij zich inbeeldde een volmaakt historiekundige te zijn. Verre van die kennis voor geheel verwerpelijk te verklaren, zocht RUHNKENIUS hem alleen, door het met hem gehouden gesprek, tot de erkentenis te brengen, dat hij nog slechts de eerste beginselen der historiekunde zich eigen gemaakt, nog slechts den eersten steen, als 't ware, van dat groote gebouw gelegd had. Ik zal voorzeker niet vele woorden behoeven, M. H., om u van de waarheid hiervan ten volle te overtuigen. Of behoort tot eene grondige en volledige kennis der geschiedenis niet mede, dat men de bronnen kenne, uit welke zij geput moet worden? Moet men niet weten, welke schrijvers

voor de verschillende gedeelten van dezelve behooren geraadpleegd te worden? Moet men niet weten, welk gezag men aan elk derzelve mag toekennen? welke men, uit hoofde van partijdigheid, gebrek aan oordeelkunde en wat van dien aard meer is, met voorzigtigheid moet raadplegen? Om niet van de volstrekte noodzakelijkheid van tijdrekenkunde, aardrijks- en volkenkunde te spreken, is het niet belangrijk, ja noodig, dat men van de zeden, gewoonten, instellingen, wetten, trap van beschaving en staatsinrigting der volken, welker geschiedenis men wenscht te kennen, een meer dan oppervlakkig begrip hebbe? En om tot de kennis van de oorzaken der gebeurtenissen door te dringen, iets, dat als het vruchtbaarst en meest wezenlijk deel der geschiedkunde beschouwd moet worden, welk een schat van kundigheden, welk eene juiste geest van waarneming, welk eene groote mate van menschenkennis wordt daartoe niet gevorderd!

Uit deze korte opgave, welke ik, dit noodig achtende, zonder moeite, merkelijk zou kunnen uitbreiden, is, meen ik, reeds ten duidelijkste blijkbaar, dat eene kennis der geschiedenis, welke, met regt, dien naam mag dragen, en voor haren bezitter belangrijke en duurzame vruchten kan voortbrengen, niet te verkrijgen is, dan op eenen leeftijd, waarop het oordeel reeds merkelijk gerijpt, het verstand met zekere mate van kundigheden is toegerust. Al ware het dan ook, dat de onderwijzers op lagere scholen of dusgenaamde Instituten van opvoeding de noodige kunde en bekwaamheid hadden, om zulk eene kennis der geschiedenis aan hunne kweekelin-

gen ('t geen mijne ondervinding, in mijne veeljarige betrekking tot het onderwijs, als schoolopziener, mij geleerd heeft, dat slechts zelden het geval is), maar al ware het ook, dat zij die kunde en bekwaamheid, in volle mate, bezaten, zouden zij daarvan echter ten nutte van hunne twaalf- of ten hoogste veertien-jarige kweekelingen geen gebruik kunnen maken, om de eenvoudige reden, dat deze voor zulk een onderwijs der geschiedenis de vereischte vatbaarheid missen, en zich derhalve tot de enkele voordragt der gebeurtenissen en het inprenten van namen en jaartallen bepalen moeten. Dan genoeg reeds over de kennis der geschiedenis in 't algemeen: het wordt tijd, dat wij het gezegde op het meer bijzonder voorwerp onzer beschouwingen toepassen, en de vraag: *wat is kennis der Vaderlandsche Geschiedenis?* meer bepaald en eenigzins uitvoeriger beantwoorden.

Gij zult het zeker wel, met mij, voor geene kennis der Vaderlandsche Geschiedenis houden, wanneer men de volken, die, van de vroegste tijden af, deze gewesten bewoond hebben, weet op te noemen; wanneer men het jaar, waarin de Grafelijke regering gerekend wordt ontstaan te zijn, de onderscheidene Grafelijke huizen, de voornaamste Vorsten, die tot elk derzelve behoorden, hunne lotgevallen en bedrijven, met bijvoeging van namen en jaartallen, weet op te geven; wanneer men in staat is, hetzelfde ook omtrent latere tijden te doen, en dus de reeks van Stadhouders en verdere meest vermaarde staatsmannen, den tijd, waarin zij ge-

bloeid hebben, hunne voornaamste verrigtingen en lotgevallen, de oorlogen, waarin de Oud-Nederlandsche staat gewikkeld was, de schokken, die dezelve, zoo van buiten als binnen, te verduren had, in zijn geheugen heeft geprent. Dit alles behoort wel degelijk tot de kennis der Vaderlandsche Historie, ja is daartoe volstrekt onontbeerlijk: maar het maakt echter enkel den ruwen grondslag uit, waarop het gebouw dier kennis moet worden opgetrokken. Het is deze grondslag, welke op de lagere, en dusgenaamde middelbare scholen eeniglijk kan, en moet gelegd worden; en de onderwijzers op dezelve verdienen, in mijn oog, reeds grooten lof, wanneer zij dien grondslag op zulk eene wijze leggen, dat zij daarbij geene verkeerde begrippen, of schadelijke vooroordeelen aan hunne leerlingen mededeelen. Doch gij zult het, vertrouw ik, mij gereedelijk toestemmen, M. H., dat die kennis volstrekt ontoereikend is voor zulken, die bestemd zijn, om eenmaal, in gewigtige betrekkingen, der maatschappij van nut te wezen, hare welvaart krachtig te bevorderen, den roem der nationale geleerdheid te handhaven en uit te breiden, ja voor allen, die, door edelen weetlust gedreven, zich met eene oppervlakkige kennis eener zoo belangrijke geschiedenis, als die van hun eigen Vaderland, niet kunnen te vrede stellen. Neen — deze allen zullen het verlangen en de behoefte gevoelen, om daarin dieper door te dringen. Dan, tot dat dieper doordringen behooren velerlei kundigheden, voor welker mededeeling men, niet in zijne vroegste jeugd, maar eerst bij meerdere ont-

wikkeling van verstand en oordeelskracht, de vereischte geschiktheid heeft. Tot die kundigheden zal ieder, gewisselijk, met mij brengen eene oordeelkundige bekendheid met de bronnen, uit welke de geschiedenis des Vaderlands behoort geput te worden. Ik zeg, met voordacht, eene *oordeelkundige* bekendheid; want eene enkele naamlijst in het geheugen te hebben der schrijveren, die eenig gedeelte dier geschiedenis beschreven, of dezelve in haar geheel behandeld hebben, is, gelijk ieder terstond gevoelt, van zeer geringe of geene beteekenis. Dan eerst is die kennis vruchtbaar, wanneer men weet, welk gezag aan ieder' schrijver, wegens de meerdere of mindere gelegenheid, welke hij had om van de zaken wel onderrigt te zijn, de grootere of geringere mate van oordeel, naauwkeurigheid, onpartijdige waarheidsliefde, en wat van dien aard meer is, aan hem eigen, mag worden toegekend. Niet minder noodzakelijk is de kennis der zeden, vorderingen in wetenschap en beschaafdheid, aan de Nederlanders, in de onderscheidene tijdperken hunner geschiedenis, eigen, en vooral de kennis van den regeringsvorm en de staatsinrigting, onder hen plaats hebbende, en de verschillende wijzigingen, die dezelve, van tijd tot tijd, ondergaan hebben. De laatstgenoemde kennis inzonderheid is niet gemakkelijk te verkrijgen. Het is bekend, tot welke dwalingen omtrent de gesteldheid der regering onder de Graven ook de grootste mannen van vroegere dagen, als een Huig de Groot, Hooft en vele anderen, vervallen zijn; hoe die dwalingen aanleiding gegeven hebben,

dat ook anders kundige en waarheidlievende geschiedschrijvers, als een WAGENAAR en S. STIJL, gebeurtenissen uit de Grafelijke tijden, of ook daden van Vorsten somwijlen in een verkeerd licht geplaatst hebben. Gelijkheid van namen, in onderscheidene tijdperken, in een' geheel verschillenden zin behouden, was de voorname bron, waaruit de genoemde en meer andere dwalingen gevloeid zijn. Een enkel voorbeeld tot opheldering en staving zal, vertrouw ik, niet ongepast gekeurd worden. Aan het hoofd der Stadhouderen, die, ten tijde van het vrije Gemeenebest, of de staats-stadhouderlijke regering, een gewigtig deel aan het bestuur der zaken hadden, wordt gemeenlijk, ook nog in onze dagen, WILLEM DE I. gesteld. Intusschen lijdt het geenen twijfel, dat zulks voor eene grove vergissing te houden is. WILLEM DE I. was Stadhouder, maar in de beteekenis, welke dit woord onder de Graven had, als plaatsbekleeder namelijk van den Souverein, en dezen, bij zijne afwezigheid, vertegenwoordigende, Als zoodanig werd hij ook door de Staten van Holland en Zeeland erkend, en oefende de souvereiniteitsregten, voor zoo verre zulks, bij gemis van den steun, dien de Stadhouders anders van het gezag des afwezigen Graafs, of van dat van het door hem ingestelde algemeene Bewind, ontleenden, mogelijk was. Om de onzekerheid, die hierdoor in het bestuur der algemeene zaken ontstaan was, droegen de genoemde Staten hem, reeds in den jare 1576, het opperbewind over krijgs- en burgerlijke zaken, gedurende den oorlog, op, en waren, die van Hol-

land althans, na de plegtige afzwering van FILIPS, gereed, hem tot Graaf over hun gewest aan te nemen, toen het lood van een' verrader dien uitmuntenden Vorst aan het Vaderland ontrukte. De staats-stadhouderlijke regering, waartoe OLDENBARNEVELDT, door de benoeming van MAURITS tot Stadhouder van Holland en Zeeland, in den aanvang der Leicestersche regering, den grond leide, kreeg eerst na het einde dier regering, door de aanstelling van MAURITS tot Stadhouder ook der meeste andere gewesten, haar volle beslag. Het is uit het gezegde duidelijk, dat WILLEM DE I, alleen door naamsverwarring, als de eerste Stadhouder onder het vrije Gemeenebest wordt opgegeven, en de reeks der Stadhouderen, die onder hetzelve geweest zijn, eerst met MAURITS moet worden aangevangen. Het eigenlijke wezen intusschen van het aanzienlijk ambt, door die Stadhouders in het Oud-Nederlandsche Gemeenebest bekleed, is, gelijk de geheele inrigting der staats-stadhouderlijke regering, eene zaak van moeijelijk onderzoek. Mag men het ontstaan der Nederlandsche Republiek, als onafhankelijken Staat te midden der rijken en volken van Europa, te regt aan een' zamenloop van gelukkige omstandigheden, onder het aanbiddelijk bestuur eener weldadige Voorzienigheid, dank weten, zonder dat zij, die het eerst zich aan het Spaansche dwangjuk zochten te onttrekken, ook na verloop van vele jaren, hunne uitzigten naar de bereiking van een zoo verheven doel durfden uitstrekken; men mag, met geen minder regt, beweren, dat de vorm van regering, in die Republiek

aangenomen, schier geheel het gewrocht van het toeval, en den loop der omstandigheden was, zonder dat daarbij een vast en welgeregeld ontwerp ten grondslag werd gelegd. 't Geen wij, naar den geest onzer tijden, eene Staatsregeling noemen, was eigenlijk in den Oud-Nederlandschen Staat nimmer voorhanden. Men heeft wel de Unie van Utrecht daarvoor willen doen doorgaan; doch men behoeft dezelve slechts, met een onbevooroordeeld oog, vlugtig te doorloopen, om te ontdekken, dat zij tot dat einde geenszins vervaardigd werd. Ook komen daarin verscheidene gewigtige artikelen voor, welke nimmer in werking werden gebragt. Van daar vele botsingen en tegenstrijdigheden; van daar gedurige wijzigingen en veranderingen, naar gelange van den loop der omstandigheden, of naar de inzigten van staatslieden, die zich, door het overwigt hunner bekwaamheden, een' grooten invloed hadden weten te verwerven. Het kan ons, derhalve, geenszins bevreemden, dat men, in de achttiende eeuw, meermalen vele inrigtingen, als tot het wezen der oude Constitutie behoorende, gelijk men spreekt, met hand en tand vasthield, welke, inderdaad, zeer wezenlijke, maar als ongemerkt ingeslopene afwijkingen waren van 't geen vroeger plaats had, ja daarmede soms geheel strijdig waren. Dit was dan ook oorzaak, dat zij, die, gelijk de wijze Raadpensionaris Slingelandt in zijnen tijd zocht te doen, ten einde aan het toenmalige gebouw eener Staatsregering zonder Stadhouder meerdere vastheid te geven, oude en nuttige instellingen wederom poog-

den in werking te brengen, ook door velen hunner Mederegenten, die echter beter onderrigt hadden moeten zijn, voor uitvinders van nieuwigheden werden uitgekreten. Ja, uit zoo oneindig veel raderen was het werktuig van onzen ouden staatsvorm zamengesteld, zoo zeer lag de onderlinge verhouding en werking van vele dier raderen in het duister, dat de *Staatkundige schriften* van den straks genoemden Raadpensionaris, buiten twijfel een' der grootste en eerbiedwaardigste staatslieden van de Oud-Nederlandsche Republiek, eerst vele jaren na zijnen dood in het licht verschenen, naar de gegronde uitspraak van den geleerden van Wijn, een te voren ongekend licht daarover ontstoken hebben; een licht, 't welk naderhand door den laatstgenoemden geschiedkenner en anderen, doch bovenal door den uitmuntenden Kluit, in volle helderheid, op den kandelaar gesteld werd.

Ik kan dit onderwerp, eene breedere uiteenzetting overwaardig, thans niet verder vervolgen; maar meen echter genoeg gezegd te hebben, om den opmerkzamen te overtuigen, dat de worstelingen van partijen en inwendige beroeringen, welke het Oud-Nederlandsche Gemeenebest, van zijne oprigting tot aan zijnen val, schier onophoudelijk, op het hevigst geschokt, en ten laatste zijnen ondergang berokkend hebben, grootendeels, zoo niet geheel, als het natuurlijk uitwerksel van dit gebrek van een' vasten, juist geregelden en wel zamenhangenden staatsvorm moeten beschouwd worden. Deze waarheid voor oogen te houden is voor den beoefenaar en beschrij-

ver onzer geschiedenis van groot belang. Daardoor toch zal hij voor het gevaar behoed worden, om, met eene laakbare partijdigheid, de schuld der plaats gehad hebbende onlusten, bij uitsluiting, aan deze, of gene partij toe te kennen. Menschelijke zwakheden en onvolmaaktheden zal hij wel bij de hoofden der twee voorname partijen, die den Oud-Nederlandschen Staat bestendig in onrust hielden, niet onduidelijk ontwaar worden; maar hij zal, door vooringenomenheid verblind, aan niemand hunner misdadige oogmerken toedichten, maar veeleer in Oldenbarneveldt en de Witt zoo wel, als in Maurits en Willem den III., mannen eerbiedigen, die zich jegens het Vaderland hoogst verdienstelijk gemaakt hebben. Tot die hoogte van onpartijdigheid intusschen viel het onzen vroegeren geschiedschrijveren ten uiterste moeijelijk, zoo niet volstrekt onmogelijk, zich te verheffen. Zoo lang toch beide partijen nog in de oude Republiek aanwezig waren (en zij waren dit, nog vele jaren na hare slooping door Fransch geweld, en hebben hare sporen nog bij velen achtergelaten) zoo lang was het naauwelijks mogelijk, de vooringenomenheid, die men, als het ware met de moedermelk, voor deze, of gene partij had ingezogen, zoo geheel af te leggen, dat men daardoor niet somwijlen, als ongemerkt en tegen zijne bedoeling, werd weggesleept, om de bedrijven der eene, boven die der andere, in een gunstig licht te plaatsen. Daarenboven was het den geschiedschrijver volstrekt ongeraden, ja was het in hem ten hoogste af te keuren, den door ons aangewezenen

oorsprong der bestaan hebbende en nog bestaande verdeeldheden, als in het gebrekkige der staatsinrigting gelegen, al ware het ook dat hij dien, met volle helderheid, voor zich zelven ontdekt had, voor zijne lezers open te leggen, daar het de pligt van iederen goeden burger is, den bestaanden staatsvorm te handhaven. Wij, daarentegen, die het voorregt hebben, onder de regering van onzen geliefden en geëerbiedigden Koning, eene geheel nieuwe orde van zaken te hebben zien geboren worden, en voor wie derhalve de geschiedenis der Oud-Nederlandsche Republiek als een gesloten boek beschouwd mag worden, wij mogen, ja moeten ons tot dat hooge standpunt verheffen, waardoor zich de vroegere partijschappen in een nieuw en tevens het eenige ware licht aan ons voordoen, en, daardoor geleid, over dezelve, en bijzonder over de personen, die daarbij eene hoofdrol speelden, een veel gematigder en billijker oordeel vellen, dan waartoe men, bij het voortdurend bestaan dier partijschappen, zich in staat gevoelde. — Dan genoeg meen ik reeds gezegd te hebben, M. H., zoo om u te overtuigen, dat tot eene grondige kennis der Vaderlandsche geschiedenis nog zeer veel behoort, 't welk u door het vroeger genoten onderwijs niet kon worden medegedeeld, als om de beginselen te doen kennen, waardoor ik mij, in de voordragt dier geschiedenis, wensch te laten besturen. — Keurt gij die beginselen goed, en gevoelt gij tevens het nut en de noodzakelijkheid, om u in de geschiedenis van den Oud-Nederlandschen Staat een dieper inzigt te ver-

werven, zoo biede ik u daartoe mijn geleide aan, in de streelende hoop, dat gij daarvan, gaarne en met naarstigheid, gebruik zult maken. Ik eindig mijne aanspraak met de verzekering, dat niets mij aangenamer zijn zal, dan u, in mijne betrekking van openbaar leeraar der Vaderlandsche Historie en Letterkunde, van nut te wezen, en dat gij mij steeds bereid zult vinden, om u, ter bereiking van het groote doel uwer komst aan deze Hoogeschool, alle mij mogelijke diensten te bewijzen.

VERKRACHTING DER PRIVILEGIEN, MEDE EENE VOORNAME OORZAAK VAN DEN OPSTAND TEGEN SPANJE.

Het is aan niemand uwer onbekend, dat, in de laatste dagen, de aanhangers eener vermaarde school geene andere redenen, *tot wettiging* van den opstand onzer vaderen tegen de Spaansche dwingelandij, willen doen gelden, dan welke uit de Godsdienst ontleend zijn. Wat ook FILIPS, of de snoode handlanger zijner heerschzucht, de bloeddorstige ALVA, tegen de bezworene voorregten en vrijheden dezer Landen mogen bedreven, hoe schandelijk zij dezelve ook mogen vertrapt hebben, dit alles gaf, in hun oog, geen regt om zich tegen den Koning te verzetten, die, van Godswege, als Heer, over hen gesteld was. Gode alleen was hij, volgens hunne leer, daarvan rekenschap schuldig. Zijne onderdanen waren zoo weinig bevoegd, om hierover eenig oordeel te vellen, veelmin zich daartegen met geweld aan te kanten, dat zij veeleer, zwijgend en lijdzaam, zich aan zijne dwingelandij moesten onderwerpen. Ja, zij gaan zelfs zoo verre, dat zij

ditzelfde gevoelen ook aan den grondlegger der Nederlandsche vrijheid toekennen, en ter redding van zijne eer staande houden, dat hij nimmer de wapenen tegen Filips of zijne dienaars zou hebben opgevat, indien deze niet over de conscientien der Nederlanders hadden willen heerschen, en hen daardoor beletten de pligten te vervullen, die zij den Koning aller Koningen schuldig waren. Zonder dit ongerijmde en alleen aan slaven van een' Oostersch' despoot passende gevoelen, uit gronden van staats- en volkenregt, ter toetse te brengen, heb ik mij, in deze les, enkel ten oogmerk gesteld, met raadpleging der geschiedenis of liever der oorspronkelijke stukken, ons in dezelve bewaard, te onderzoeken, of en in hoeverre dit gevoelen ook aan Willem I en de verdere hoofdbeleiders van onzen opstand tegen Spanje moge worden toegekend. Door dit onderzoek zal het, naar ik vertrouw, ons op het overtuigendst blijken, dat, hoezeer ook de vervolging, ter zake van de Godsdienst, door hen, als eene eerste en voorname grieve tegen de Spaansche dwingelandij, werd aangevoerd, zij echter, wel degelijk, ook de herhaalde en geweldige schennis der door Filips bezworene voorregten en vrijheden dezer landen, als eene gegronde en wettige reden tot regtvaardiging van hunnen opstand, beschouwd hebben. Vergunt mij, bij dit onderzoek, uwe genegene en belangstellende aandacht.

In de eerste plaats, komt hier in aanmerking de lastbrief, door den Prins van Oranje, in den ja-

re 1568, gegeven aan zijnen broeder, Lodewijk *van Nassau*, ter gelegenheid, dat deze bereid was den bekenden inval in Vriesland te doen.

Dezelve wordt ons door Bor, I. d. bl. 233 en 234 medegedeeld, en is van dezen inhoud: » Willem, by der gratie Gods, Prince van Orangien, » Grave van Nassou, Catsennellenboge, Heere en Baron van Breda, van Diest enz. Kont en kennelijk » zy alle dengenen die dese tegenwoordige sullen » sien of horen lesen, dat door de grote affectie die » wy dragende sijn totten Coning van Spangien, » onsen genadigsten Heere, en sijne Majesteits Erf-» Nederlanden: en om te verhoeden de verderffenis-» se en desolatie der selver, die men siet en merkt » haer over 't hooft te hangen door de wreetheid » van de Spangiaerden, de welke niet anders en zijn » soekende, dan onder hare regeringe en onverdraeg-» lijke slavernye, jammer en miserie te brengen en » te houden de selve Nederlanden: *de contracten,* » *verbonden en privilegien der selver dagelijx* » *onder de voete te treden, niet tegenstaende dat* » *de welvaert van dese Landen daer gantschelijk* » *aenhangt, en die by sijne Majesteits solemne-* » *len eede geaffirmeert, geconfirmeert en beswo-* » *ren zijn,* tot grote onuitsprekelijke verachtinge » van sijne Majesteit, schade en verlies van den sel-» ven Lande, pogende daer en boven by de instel-» linge en vernieuwinge van de placcaten uit te » roeijen het suiver woort en dienst Gods, om dies » te gevoegelijker haer opset en voornemen te vol-» brengen in andere omliggende Landen, als men

» metter daed gesien heeft in Vrankrijk, alwaer de
» sake vereenigt wesende by middel van sekere
» liberteit van Religie, sy het voorsz. Coninkrijke
» in oproer gestelt hebben, sulx dat, hun voorne-
» men voortgank nemende, de voorsz. Nederlanden
» geschapen zijn, niet alleenlijk berooft te blijven
» van hare contracten, verbonden en privilegien,
» maer gebrocht te worden in sulke slavernie, dat
» niemant van sijn leven of goeden, ja ook van eere,
» van sijne huisvrouwen en dochteren sal blijven
» versekert: gemerkt door valsche accusatien en las-
» teringen gebannen worden, alle de gene die om
» haer-luiden tyrannie niet en zijn uit den Lande
» vertrocken, en andere gevangen werden die bin-
» nen den selven Lande gebleven zijn, hen eenig-
» sins suspect wesende, om t'eenen wege te beter
» d' overhand over de selve Landen te krijgen, en
» hun te versien van middelen van confiscatien,
» 't welk al saken zijn die niet en behoren verdra-
» gen te worden van den genen, die affectie dragen
» totten dienst van de Majest. en welvaert van den
» selven Lande, gemerkt de grote getrouwigheid
» die de inwoonders van den selven Lande tot al-
» len tijden bewesen hebben: so ist dat wy ernste-
» lijk versocht wesende, by de inwoonders van den
» selven Lande, so wel van wegen het Euangelium
» als de Roomsche Kerke, en begerende hier in te
» voorsien, en by advijse van de gemene staten van
» den selven Lande, om die te behouden in den
» dienst van sijne Majest, en in haren ouden staet,
» vrijdom en welvaren, en een ieder van de voorsz.

» in vrijdom en liberteit van sijnder Religien en
» conscientien: hebbe versocht en gebeden onsen
» lieven en wel beminden broeder Lodewijk Grave
» van Nassou, om met hem nemende sulken getal
» van krijgsknechten als hy bevinden sal te behoe-
» ven, en voor te staen 't gene voorsz. is, en wat
» daer aen hangt, hem gevende daer toe macht en
» autoriteit."

Gij ziet, M. H., dat in dezen lastbrief door den Prins van Oranje de baldadige schennis van 's Lands voorregten en privilegien, door Filips, bij het aanvaarden der regering, met plegtigen eede bevestigd, uitdrukkelijk op den voorgrond wordt geplaatst, als eene eerste en voorname reden, waarom de Vorst zich geregtigd rekende, om tegen de Spanjaarden, die, 's Konings naam misbruikende, eene ongehoorde dwingelandij in de Nederlanden oefenden, de wapens op te vatten. Niet minder staat diezelfde reden op den voorgrond in de hoogst merkwaardige *waarschuwing aan de Nederlanders*, door den genoemden Prins, in hetzelfde jaar 1568, in het licht gezonden, en mede door Bor te boek gesteld (*). Ik zal eenige der opmerkelijkste plaatsen aan u voorhouden.

» Insgelijks" (dus laat de Vorst zich in dat stuk, onder anderen, hooren) » en kan men niet geloo-
» chenen, als heel klaer en seker wesende, dat van

(*) Zie het *Bijvoegsel* enz. op het 1 D. bl. 121—123.

» dat beginsel af dat de Landen van Spaengien zijn, » door huwelijk, gekomen onder eenen Heere metten selven Nederlanden, eenige groote van Spangien, van over vijftig jaren, altijdt hebben uit » geweest, om in eeniger manieren in hen handen » te gekrijgen het regiment en dominatie over sul» ken overvloedigen Landt, om daer te gouverneren » en tyranniseren na hunnen appetyte, en gelijk sy » elders doende zijn. En hoewel de vryheden en » privilegien des voorschreven Nederlandts hetzelve » hen altijdt belet hebben gehadt, nochtans en heb» ben sy noit afgelaten om tallen tyden alle oorsa» ken gade te slaen en by te brengen, om de goe» dertieren Princen soo veele wijs te maken dat sy » eens daer toe mochten geraken. Het en is ook » niet dan te seer elkerlyken kennelijk, hoe dat de » Kardinael van Granvelle met synen aenhangeren » (misbruikende het geloove en betrouwen der goe» der Princen, en insgelijks soekende alleene het » gantsche regiment en geweldige dominatie in de» selve Landen, om daer deur te versaden hen am» bitie, gierigheit en andere passien) voortgestelt » hebben soo veele verbonden, practijken en vrem» digheden, om onder het deksel van een heiligen » schijn en name der Religie, eensamentlijk van » der hoogheit en dienst des Koninks, te brengen » en te stellen, soowel de conscientien als persoonen » en goederen van allen den Ingesetenen in de ui» terste slavernye, ja *om hen te berooven van al» le hen vryheden, rechten en privilegien.*" — Op eene andere plaats derzelfde hoogst merkwaardige

Waarschuwing, laat de achtbare Vorst zich in dezer voege hooren: » Om —— onser eeren, eede, » state en verbintenisse genoeg te doene, en na » onsen uitersten vermogen ons wel te quyten en te » emploieren, ter eeren Godts en tot vorderinge sijns » Godtlijks woorts, ook tot vermeerderinge der » hoogheit, auctoriteit en name sijns Koninklyke » Majesteits, eensamelijk om weder in state te stel- » len *de vryheden*, *privilegien* en voorspoeden der » Nederlanden, insgelijks om wel te restitueren, en » hen Landt en goedt weder te doen hebben den » verjaegden, gebannen en beroefden, mitsgaders » om te verlossen de gevangen, gequelde en verdruk- » te, en daer neffens om te vertroosten en te verse- » keren de verongelijkte, gedreigde, bevreesde en » generalijk alle de Ingesetenen des Landts en ein- » delijk tot onderhout en bewaringe van den Staet, » goeden en voordeelen van eenen iegelyken in sijn » qualiteit, hoogheit en vryheit.

» Soo hebben niet alleene wy en andere Heeren » onse vrienden en magen des Nederlandts alle het » onse daerom gewaegt, maar ook hulpe en bystant » versogt en verworven, van verscheiden andere on- » se Heeren, vrienden en geallieerde, en zijn alle- » gader van meininge te emploieren en daertoe te » stellen lijf en goedt, en alle 't geene des wy in de » werelt hebben, om soo heiligen, rechtvaerdigen, » goeden en nootelyken voornemen, aenslag, en » noodt-weere tot eenen goeden einde te brengen, » tot waerachtigen dienst van Godt, van den Ko- » nink en van den Lande, om te handthouden de

» goede Ondersaten in hen vryheit, en in de behoor-
» lijke gehoorsaemheit van syne Majesteit; insgelyks
» om daer uit te verdryven de voorsz. grousame ty-
» rannen, bloetstorters, en vremt oorlogs-volk."

Denzelfden geest ademt een ander, niet min opmerkenswaardig geschrift, door den Prins van Oranje, in den jare 1572, in de Latijnsche taal uitgevaardigd, en aan de Staten en het volk van Nederland gerigt, dat mede bij Bor (*) te vinden is. Ik zal daaruit slechts het volgende aan u mededeelen.
» Zoo gij (luidt 's Vorsten taal tot de Staten en het volk van Nederland) » zoo gij meent, dat het tot
» dit uiterste nog niet gekomen is, zoo toont mij
» een enkel spoor van Goddelijk of menschelijk regt,
» dat door hem (Alva) niet geschonden werd. Welke
» vrijdommen, privilegien, regterlijke uitspraken heeft
» hij niet geheel te niet gedaan? Welke gewesten,
» steden, landerijen, welk bloed van helden of gemee-
» nen heeft hij gespaard? Wat heeft hij overgelaten,
» 't welk hij niet door de geweldigste knevelarijen
» van tiende, twintigste, honderdste penningen, zon-
» der u zelfs te kennen, ten bloede toe heeft uitge-
» mergeld? 't welk hij niet door de dartelheid, de
» gulzigheid, de beroovingen, de diefstallen van
» zijne omzwervende lijfwacht heeft uitgezogen?
» Uwe vrouwen hebben, zonder dat gij zelfs kikken
» durfdet, in de allerschandelijkste omhelzingen van
» besnedenen vastgekleefd, uwe dochteren werden
» door minnedranken tot die uitzinnigheid vervoerd,

(*) Zie I D. *Bijvoegs.* bl. 131 enz.

» dat zij zich aan de verachtelijke liefkozingen der » ontuchtigste knapen overgaven, uwe zonen werden op eene wijze geschandvlekt, waarvan de » naam, tot hiertoe, in gansch Duitschland onbekend was. Zoo hij dergelijke euveldaden aan de » ongebondenheid der krijgsknechten wijt, waarom » houdt hij dezen zonder tucht? Waarom ontveinst » hij elke misdaad, en laat die ongestraft? Waarom houdt hij ieder in hooger eer, naarmate hij » snooder is? Waarom komen zij met de meeste » pracht te voorschijn, die, door diefstallen en rooverijen, zich de middelen daartoe verschaffen? Wie » heeft eene zoo groote vuilheid ook zelfs gedacht, » dan die ('t geen in dit volk sedert lang blijkbaar » is) de verklaarde vijand is van schaamte en kuischheid? Maar hoe zal hij iemand door eenige tucht » bedwingen? voor welke regtbank zal hij hem dagen? volgens welke wetten zal hij zijne misdaad » vervolgen? door welke regtsplegingen hem veroordeelen? Hij, die alle overheden aan zich onderworpen heeft? die de regtbanken vernietigd, » de stemmen der vergaderingen, beide in de steden en gewesten, afgeschaft heeft? die onschuldige steden, en die tot zijnen voorspoed niet weinig hadden medegewerkt, door allerlastigste bezettingen verdrukt, en in sommige de aanzienlijkste gebouwen (welker burgerregt tot het H. » Duitsche rijk behoorde) in gevangenhuizen voor » zijne moordenaars veranderd heeft? die, tusschen » schuld en onschuld, heilig en onheilig, geen het » minste onderscheid gemaakt heeft? Heeft hij, om

» dit alles tegen de nakomelingen van uwe traagheid (hoewel hij openlijk zijn best doet, dat er geene uit uwe lendenen komen) te meer in veiligheid te stellen, niet de heerschappij en regtsoefening van den oudsten Adel vernietigd? Heeft hij niet de heeren van steden en burgten, welker dienst hij, met de uiterste trotschheid, tot dat vernielingswerk gebruikt had, met de laagste klassen van handwerkers gelijk gesteld, ja sommigen ook, onverhoord, zonder eenigen vorm van regtspleging, doen ophangen?"

Dan boven vroeger aangehaalde stukken is voor ons oogmerk hoogst opmerkenswaardig de brief, in vorm van smeekschrift, door den Prins en de Staten van Holland en Zeeland, in den jare 1573, aan Filips toegezonden (*). Ik mag derhalve ook niet nalaten, eenige der voornaamste plaatsen daaruit aan u voor te houden. » Wij twijfelen niet (lezen wij daar) of het zoude uwe Majesteit grotelijks verdroten hebben, dat hij (Alva), onder het deksel van de Roomse Religie voor te staen, en onder den naem van uwe Majesteit, hem aldus vervordert alle *de rechten en Privilegien des Lands, die Uwe Majesteit en sijn voorsaten Hoogloffelijker gedachtenisse besworen hebben*, te niete te maken en als met voeten te vertreden: vervolgende uwe getrouwe ondersaten in lijf en goet, en verwoestende het gansche land, niet anders dan of hij hem voor een openbaer vijand van

(*) Zie dien brief bij Bor, I D. bl. 464 en volgg.

» Uwe Maj. en Uwer Maj. ondersaten, hadde uit-
» gegeven.

» En derhalven hebben sy altijds met een hert-
» grondelijk verlangen gewacht, dat Uwe Maj. sulx
» niet langer willende gedogen, soude met goede
» bequame middelen hebben voorsien, tot bewaer-
» nisse van den landen, en verlossinge van Uwe
» arme bedrukte ondersaten, *nemende daer in voor*
» *ooge den schuldigen plicht eens Coninx, die*
» *van God almachtig den groten Conink alder*
» *Coningen gesteld wesende tot een Stadhouder*
» *sijner gerechtigheit, en een herder en vader*
» *des volx, 't welke hem onderworpen is, dat*
» *selve van alle onrecht en gewelt behoort te*
» *bevrijen en te beschutten, en mede indachtig*
» *wesende de menigvuldige getrouwe diensten,*
» *die uwe voornoemde landen en ondersaten t'al-*
» *len tijden, den voorsaten Uwer Maj. en Uwer*
» *Maj. selve met alle gewilligheit en trouwher-*
» *tigheit bewesen hebben.*" Wordt hier den Koning zijn gedane eed tot handhaving van de regten en privilegien der Landen nadrukkelijk herinnerd en hem tevens zijn vorstelijke pligt onder het oog gebragt, nog sterker geschiedt vooral het eerste in het vervolg van dezen brief, in deze woorden:
» Al voren versoeken wij ootmoedelijk uwe Maje-
» steit indachtig te wesen en te considereren, dat
» dese uwe Landen wesende eertijds onder verschei-
» den Landsheeren, namaels by huwelijkse voor-
» waerden en onderlinge tractaten, en also by recht
» van wettelijke successie en conventien onder een

» hooft des Huis van Bourgongien gekomen sijn, en
» daerna ook by middel van huwelijken metten
» Hoogloffelijke Huise van Oostenrijke, en ten laet-
» sten metten grootmachtigen Conink van Spangien
« geallieert.

» Doch altijds by uitgedrukten bespreke en voor-
» waerde, dat de selve Landen en elke Provincie
» bysonder, soude blijven en onderhouden werden
» *in sijn eigen Politien, Rechten en Vrijheden, daer*
» *in sy van allen ouden herkomen waren:* sonder
» dat den eenen Lande of Rijke soude toekomen
» eenig recht van heerschappie, over het ander, om
» 't selve eenigsins afhandig te maken van sijn Rech-
» ten en Vrijheden, maar souden onder elkanderen
» verbonden zyn in eendrachtigheid en gelijken
» graed, onder eenen Prince en hooft, als vele kin-
» deren eenen vader hebbende, om also gesamelijk
» de hoogheit van haren Prince, en het welvaren
» van den Lande, tegen vreemdelingen en uiterlijk
» geweld, voorgestaen en beschut te werden.

» Gelijkerwijs ook de Prince van den Lande, om
» als een vader sijn liefde en affectie te bewijsen
» tegen een yder gelijkelijk, hem te zijnder aen-
» komste *met eenen solemnelen eed verplicht en*
» *belooft, elk Land bysonder, dat hy dat regeren*
» *en bewaren sal in hare Rechten en Vrijheden,*
» sonder te gedogen, dat die eenigsins ingebroken
» of vermindert sullen worden, of dat d'eene Pro-
» vincie over de ander eenige heerschappie of do-
» minatie sal mogen voeren, geswijge dat sy al te
» samen eeniger vreemden regeringe en gerechtshan-

» delinge souden onderworpen mogen worden: en » word op die conditie aengenomen en bekent als » overheit van den Landen, ontfangende also van » den ondersaten den eed van getrouwigheid en » gehoorsaemheid."

» Waervan onnodig is eenig breder verhael te » doen, dewijle sonder twijffel uwe Majesteit genoeg » indachtig is, hoe dat hooglofligker gedachtenisse » Keiser Carolus, volgende de voetstappen sijner » Edele voorsaten, en bekennende *dat den voor-* » *noemden eed van inhuldinge, is het eenigst en* » *recht fondament, daer op also wel het vermo-* » *gen en autoriteit van den Prince, als de trou-* » *we en gehoorsaemheid der ondersaten gegrond* » *staet*, heeft selfs noch binnen sijn leven en in sijn » bijwesen, uwe Majesteit onder den selven eed » doen ontfangen, en sijne blijde inkomste doen » besweren in alle den Landen, en den meestendeel » van alle de steden, eerstmael als toekomende en » eenige erfgenaem sijner Keiserlijke Majesteit, en » daerna de selve Keiserlijke Majesteit vertreckende, » en uwe Majesteit aennemende de volle heerschap- » pie en administratie van den Landen, heeft we- » derom den selven eed in de vergaderinge van den » Gedeputeerde van allen den Landen verhaelt en » sterker bevestigt, so dat van allen ouden tijden » uwe voornoemde Landen bij hare voornoemde » Rechten, Privilegien en Vrijheden altijd geregeert » zijn geweest.

» Daer uit gevolgt is alsulke gehoorsaemheid en » getrouwigheid, van wegen der ondersaten tegen

» haren Prince, en alsulke eendrachtigheid en lief-
» de onder elkanderen, dat men de Landen door
» genade Gods in allen voorspoed heeft zien voort-
» gaen en floreren, en de Princen van dien, in al-
» der eere en hoogheid verciert en van alle hare vy-
» anden beduchtet en bevreest werdende.

» En om niet ouds uit der Historien, daer af
» nochtans vol wesende, alhier by te brengen, heeft
» de selve getrouwigheid uwer ondersaten klaerlijk
» gebleken, in alle de oorlogen by de Keiserlijke
» Majesteit uitgevoert, so dat hy alle de goede rus-
» te en beschuttinge van den selven Landen, altijds
» in sonderlinge recommendatie gehouden heeft: so
» ook uwe Majesteit wel mach gedenken, dat hy
» sijnen afscheid nemende van den Landen, deselve
» uwe Majesteit boven allen anderen met alder ernst
» en goedhertigheid gerecommendeert en bevolen
» heeft, ja ook uwe Majesteit selve wesende te sij-
» ner aenkomste in sterker oorloge en sware lasten,
» ter oorsake van vorige krijgen, heeft selfs metter
» daed bevonden, dat alle sijne ondersaten groot en
» klein, elk na sijn staet en vermogen bereid sijn
» geweest, lijf en goed op te setten in sijnen dienst,
» in de welke so wel de Heeren en Edelen, als 't
» gemene Land sich also gequeten en vertoont heb-
» ben, dat uwe Majesteit sijn vyanden genoeg te
» boven komende, met groter eerlijkheid, en prijs
» en lof by alle Coningen en Potentaten een einde
» gemaekt heeft van alle oorlogen en twisten, daer
» mede so menige jaren te voren uwe Voorsaten en
» Landen gequelt waren.

» Nu indien het uwe Majesteit sal believen (het » welke uwe bedrukte en getrouwe ondersaten oot- » moedelijk bidden) wel te ondersoeken en bemer- » ken den oorsprong en oorsaken der veranderinge » van so goeden ruste en voorspoed in eenen sulken » jammer, beroerten en ellenden, daer mede nu ter » tijd uwe Landen overvallen worden; sult bevin- » den, die niet te spruiten, dan uit den haet en nijd, » die sommige omtrent uwe Majesteit wesende, opge- » nomen hebben en dragende sijn, tegen de welvaert » en voorspoed, daer mede God almachtig uwe Landen » en ondersaten was begavende.

» Welken haet en wangunst, wesende voort met » onversadelijke eergierigheid en andere boze begeer- » lijkheden ontsteken, heeftse tot allen moedwil en » wreedheid also gedreven, dat sy ganschelijk ver- » getende alle affectie en dienst, die sy den Landen » (daer van sy so grote eere en weldaden hadden » ontfangen) schuldig waren, hebben tot groten » achterdeele van den dienst uwes Majesteits en wel- » varen der voorsz. Landen, den schadelijken brand » deser beroerten geprocureert, om also totter hoog- » heid die sy niet alleen boven alle de Staten van » den Lande, maer ook boven uwer Majesteit selfs » willen besitten, te mogen geraken.

» En wel wetende dat sulks niet doenlijk en was, » staende de rechten en vryheden van den Lande, » die haren bosen voornemen ganschelijk waren te- » genstrijdende, bemerkende ook daer beneven, hoe » neerstig en getrouwe die van den voornoemden » Landen elk in sijn staet en beroepinge waren, om

C 2

» achtervolgende haren eed deselve voor te staen, » sonder te gedogen datse souden ingebroken wor- » den, so hebben sy inzonderheid gepoogt alle de » daden van den Heeren Gouverneurs en Staten van » den Landen, tenderende tot onderhoud van den- » selven Rechten en Vryheden, in sulker wijse by » uwer Majesteit aen te brengen en uit te leggen, » als of deselve tot onwilligheid of rebelligheden » tegen uwe Majesteit gestrekt hadden.

» Onder dewelke, insonderheid wesende sommige » geestelijke personen, hebben met allen middelen » haer gepoogt en beneerstigt, om onder den man- » tel van Religie, met andere vreemde en ook meest » geestelijke personen, eenen aenhank te maken, en » so allenskens heimelijke aenslagen en practijken » op te richten, waerdoor sy dese Landen in onge- » nade by uwe Majesteit souden brengen, om also » haer en haer met-genoten (die noch niet aen uwe » Majesteit, maer aen vreemde Staten en Landen in » Italien en elders, en insonderheid aen den Paus » van Rome met eed-plicht waren verbonden) heer- » schappie en dominatie alhier te mogen oprichten, » se na haer beste gelegentheit deselve verbreiden en » versterken."

Ik kan van dit hoogst belangrijk stuk, overwaardig om, in zijn geheel, te worden nagelezen, niet scheiden, zonder daaruit nog een paar plaatsen, mede tot ons oogmerk behoorende, aan u te hebben medegedeeld. Onder de menigvuldige grieven, tegen Alva ingebragt, leest men ook het volgende: » So haest als hy ontfangen was, en het geweld

» van den Lande in handen gekregen hadde, so heeft » hy sonder te houden eenige ordre van rechte, of » *aenschou te nemen op de oude Landrechten en* » *vryheden, by uwer Majesteit besworen*, niet » alleinlijk ter dood gesleept en verjaegt, den meis- » tendeel van den Heeren en Gouverneurs van den » Lande, by uwe Maj. daartoe verkoren en gesteld: » maer ook generalijken verklaerd alle de privile- » gien en vryheden verbeurd te wezen." Eindelijk verdient ook het slot van dezen brief, voor een gedeelte althans, hier vermeld te worden. Dus luidt hetzelve. » Daerom vallen wy aen de voeten uwer » Coninklijke Majesteit, en bidden u in den naeme » Gods, die uwe Majesteit de Kroon op het hoofd, » en den Scepter in de hand gegeven heeft, wilt » doch eenmael onse saken aensien, wilt uwe ooren » neigen tot onse billijke en beweechlijke klachten: » wy en versoeken van uwe gehoorsaemheid niet » ontslagen te wesen, maer alleen dat onse con- » scientien voor God den Heere mogen bevrijd blij- » ven, dat wy sijn heilig Woord mogen horen, en » dat selve navolgen, om rekeninge van onse zielen » den alleroppersten Rechter ten jongsten dage te » mogen geven, en opdat wy sulks mogen genieten, » so wilt doch eenmael ons arme Vaderland, d'welk » tot uwer Majesteit getrouwe dienst altijd bereid en » willig geweest is, als het noch is, eenmael ontslaen » van het jok der vreemder natien en der Spaen- » ser krijgslieden, latende het Land genieten *alsul-* » *ke Privilegien, Vryheden en Herkomen, als uwe* » *Majesteit en als den grootmachtigen Keizer Ka-*

» rolus uwe Majesteits Heervader hooglofiijker » gedachtenisse, en alle uwe Voorsaten, solem- » nelyk besworen hebben."

Gij hoort, M. H., dat in dit schoone proefstuk van staatkundige welsprekendheid (want daarvoor mag de geheele brief, met regt, gelden) het schenden en vertrappen der voorregten en vrijheden van deze Landen, telkens, als eene voorname grieve tegen de Spaansche dwingelandij, op den voorgrond geplaatst, en den Koning herhaalde malen zijn tot derzelver handhaving gedane eed met nadruk herinnerd, ja zelfs hem niet onduidelijk te kennen wordt gegeven, dat getrouwheid aan dien eed als de voorwaarde moet beschouwd worden, waarop hij het bestuur dezer Landen heeft. — Eene gelijke belangstelling in die voorregten en vrijheden blinkt door in het opmerkelijke antwoord, door de algemeene Staten der Nederlanden, in den jare 1578, toen deze, door de Gentsche bevrediging vereenigd, *Don* JOHAN van Oostenrijk, Gouverneur Generaal van 's Konings wege, voor vijand verklaard en, in zijne plaats, den Aartshertog MATTHIAS en tot deszelfs Stadhouder den Prins van Oranje, hadden aangenomen, op het vredelievend voorstel van den afgezant des Keizers, den Graaf van Swartsenburg, gegeven (*). Het zal voor mijn oogmerk genoeg zijn, daaruit het volgende aan te voeren. » Hier in het » lange te verhalen (dus spreken onder anderen de Staten, met MATTHIAS en WILLEM aan hun hoofd)

(*) Zie BOR I D. *Bijv.* bl. 176 enz.

» hier in het lange te verhalen de overlasten en
» moetwilligheden, die alle soorten van volke van
» herwaerts over geleden hebben, gedurende het
» gouvernement van den Hertoge van Alve, en van
» den grooten Commandeur, en naderhand gedu-
» rende den tijdt dat 'er geenen Gouverneur en
» was, en van de muiterye van den Spaignaerts,
» midts ook het rooven en plonderen, straet-schen-
» dingen, brandtstichtingen, het schoffieren van
» vrouwen en jonge dochteren, het bannen van
» eerlijke lieden, het doodtslaen van vroome perso-
» nagien, het verderven van den platten lande,
» Kerkbrekingen, het brandt-steken in de voor-
» naemste steden, 't welk sy al met hen eigen oogen
» gesien hebben, en met seer groote patientie en
» hertswere en verdriet geleden hebben, (dit te
verhalen) » en is geensins van noode, gemerkt dat
» alle man soo bekent is, dat het verhalen van dien
» meer bitterheits dan profijts soude voorts bringen.

» En nochtans soo blijkt daerby seer klaerlijk
» de goede getrouwheit en volkomen gehoorsaem-
» heit van de ondersaten van den Koning van
» Spaingnien, en ook de vroomheit van de gene,
» die liefhebbers zijn van de Katholijke Roomsche
» Religie, soo dat Don Johan selve met seer veel
» ander Spaignaerts dikwils daer af verwondert
» hebben geweest en dat geprezen.

» Maer wat is er af? daer en is geen debvoir soo
» goet, noch getrouwheit soo groot, ja geen Reli-
» gie soo geheel, die soude konnen verslaen den seer
» grooten dorst en begeerlijkheit die sy hebben van

» te domineeren, oft versaden haer-lieder onversa-
» delijke eergierigheit, oft te niete doen den seer
» grooten haet dien sy hebben, en altijts gehadt
» hebben tegen die van dese Nederlanden.

» In dier voege dat 'er alrede eenen seer langen
» tijdt geleden is, dat sy *brekende alle wetten, pri-*
» *vilegien, oft rechten van den Lande*, met alle ge-
» welt en kracht die soeken te brengen in slavernye.
» En hoewel het geschiedt is, dat dese haer-lieder te
» seer groote begeerlijkheit eenigsins bedwongen
» heeft geweest, eensdeels deur die sonderlinge voor-
» sichtigheit van den onverwinnelijken Keiser Kaerle
» de vijfde, gevoegt met een seer groote affectie, en
» goet herte dat hy was dragende totten voorseiden
» Landen, en eensdeels deur den grooten voorspoet,
» en ook gehoorsaamheit van dese natie tot haer-lieder
» Princen, die alle de werelt deur vermaert is, van de
» welke sy ook ontallijke en ontwijffelijke getuige-
» nissen gegeven hebben by alle manieren van con-
» tributien, periculeuse aenslagen en kloeke feiten
» van wapenen: soo hebben sy sedert het vertrek van
» den Koning na Spaignen, met meerder vyerigheit
» gearbeit om door alle middelen te komen tot haer
» lieder voornemen, ja soo veel te meer als hen
» meer was spijtende, dat sy deur seer ernstig ver-
» soek van de Staten by sijne Majesteit weder had-
» den ontboden geweest in Spaignen, soo meinden sy
» verlooren te hebben den roof, dien sy alreede
» meinden vast te hebben metten tanden.

» Dit is de oorsake geweest, dat sy deur sware
» versierde betichtingen en ander practijken dit

» Landt in sulker manieren gestelt hebben in de qua-
» de gracie van den Konink, dat sijne Majesteit hem
» heeft laten daertoe brengen, dat men soude in de-
» selve Landen een heir van Spaignaerts senden on-
» der die conduite van den Hertoge van Alve, van
» de welke niet van noode is te verhalen wat vruch-
» ten daerna gevolgt sijn, gemerkt dat het een sake
» is die alle de werelt wel weet."

In hetzelfde jaar 1578, waarin de Staten, bij hun antwoord aan den Keizer, eene zoo groote belangstelling in de vrijheden en regten dezer Landen aan den dag leiden, hadden gebeurtenissen plaats, welke ik niet verzwijgen mag, omdat zij ten klaarste het gevoelen derzulken logenstraffen, die beweren, dat de grondlegger der Nederlandsche Vrijheid de wapenen slechts ter zake van de Godsdienst had opgevat. Hoe toch kan men hiermede overeenbrengen, dat de Prins, in het genoemde jaar, verscheidene steden van Holland en Zeeland, die, tot dus verre, hem, als Stadhouder van 's Konings wege, niet erkend hadden, onder zijn bewind nam op voorwaarden, onder welke eene der voornaamste was, dat de Roomsche Godsdienst, bij uitsluiting, zou gehandhaafd worden? Met name had dit ook plaats met de steden Amsterdam en Ter Goes, van welke laatste de beroemde Staatsman VAN DER SPIEGEL ons den overgang tot 's Prinsen zijde op een verdrag, dat den naam van *Satisfactie* voerde, met veel naauwkeurigheid en oordeel beschreven heeft. Het is waar, dat, in de genoemde en meer andere steden, die, op een dergelijk verdrag, zich onder

's Prinsen bewind begaven, de oefening der Roomsch-Katholijke Godsdienst weldra door die der Hervormde vervangen werd; doch dit was enkel het werk der burgerijen, en ging wel eens met opschuddingen en geweldenarijen gepaard, die den vriend van orde, gematigdheid en regt bedroeven moesten, en kan derhalve geenszins tot verontschuldiging worden aangevoerd van eenen Vorst, die, volgens de leer derzulken, die wij bestrijden, de wapenen eeniglijk had opgevat, om aan de Hervormden de hun betwiste vrijheid van Godsdienstoefening te bezorgen.

Ik moet, ter voldinging van het aangevangen pleit, uwe aandacht, voor het laatst, nog vestigen, M. H. op het hoogst merkwaardig besluit der Staten-Generaal, in den jare 1581 uitgevaardigd, waarbij Filips van alle regt op de heerschappij dezer Landen vervallen wordt verklaard, en van welk besluit Willem I, eenstemmig, als de hoofdbewerker beschouwd wordt. Schoon het stuk overwaardig is, om u, in zijn geheel, te worden medegedeeld, zal ik mij, uit vreeze van uw geduld te zeer te misbruiken, vergenoegen, met enkel den aanhef van hetzelve aan u voor te houden. » Also een yegelik (dus lezen wij daar) » kennelik is, dat een Prince van den » lande van Gode gestelt is hooft over sijne ondersaten, om deselve te bewaren en beschermen van » alle ongelijk, overlast en geweld gelijk een herder tot bewaernisse van zijn schapen: En dat de » ondersaten niet sijn van Gode geschapen tot behoef van den Prince om hem in alles wat hij beveelt, weder het goddelijk of ongoddelijk, recht

» of onrecht is, onderdanig te wesen, en als slaven » te dienen: maer den Prince om d'ondersaten wil- » le, sonder dewelke hij egeen Prince is, om de- » selve met recht en reden te regeren, voor te staen, » en lief te hebben als een vader zijne kinderen en » een herder zijne schapen, die zijn lijf en leven » set om deselve te bewaren. En so wanneer hy » sulx niet doet, maer in stede van zijne ondersaten » te beschermen, de selve soekt te verdrucken, te » overlasten, *hare oude vryheid*, *privilegien en* » *oude herkomen te benemen*, en haer te gebieden » en gebruiken als slaven, moet gehouden worden » niet als Prince, maer als een tyran en voor sulx » na recht en reden mach ten minste van sijne on- » dersaten, besonder by deliberatien van de Staten » van den Lande, voor egeen Prince meer bekent, » maer verlaten, en een ander in sijn stede tot be- » schermenisse van hen lieden, voor overhoofd son- » der misbruiken, gekosen worden: Te meer so wan- » neer d'ondersaten met ootmoedige vertoning niet » hebben haren voorsz. Prince konnen vermorven, » noch van zijn tyrannig opset keren, en also egeen » ander middel hebben om haer eigene, harer huis- » vrouwen, kinderen en nakomelingen aengeboren » vryheid (daer sy na de wet der naturen goed en » bloed schuldig sijn voor op te setten, te bewaren » en schermen) gelijk tot diverse reisen uit gelijke » oorsaken in diverse landen, en tot diverse tijden » geschied, en d'exempelen genoeg bekent zijn: » 't welk principalijk in dese voorschreven landen » behoort plaetse te hebben en stad te grijpen, die

» van alle tijden sijn geregeert geweest, en hebben » ook moeten geregeert worden *navolgende den eed* » *by hare Princen t' haren aenkomen gedaen*, *na* » *uitwysen harer privilegien*, *costumen en oude* » *herkomen: hebbende ook meest alle de voorsz.* » *Landen haren Prince ontfangen op conditien*, » *contracten en accoorden dewelke brekende*, *ook* » *na recht den Prince van de heerschappye van* » *den Landen is vervallen.*" Hierop volgt nu eene breede opgave van al hetgeen door FILIPS tot verdrukking van de ingezetenen dezer Landen, met schennis van den door hem gedanen eed, bestaan en ondernomen werd; waarop eindelijk, als regtmatig, het besluit gebouwd wordt, om hem van alle regt op derzelver heerschappij vervallen te verklaren.

Wat dunkt u, M. H.? moeten de leerlingen der door mij bestredene school, indien zij aan hunne beginselen willen getrouw blijven, niet den Prins en de Staten, die dit stuk hebben uitgevaardigd, voor hoofden der oproerigen, voor schenders van het goddelijk regt en de legitimiteit der Koningen, voor predikers eindelijk eener leer uitmaken, welke op de omkeering van alle maatschappelijke orde en ondergeschiktheid uitloopt? Tot zulke ongerijmdheden wordt men, tegen zijne bedoeling, weggesleept, wanneer men, op het voetspoor veler Godgeleerden van de zeventiende eeuw, die hun wijsgeerig stelsel, nopens de Goddelijke voorbeschikking en den aankleve van dien, aan de H. Schrift poogden op te dringen, naar vooraf aangenomen beginselen van staats- en volkenregt de geschiedenis tracht te plooi-

jen. Wachten wij ons, M. H., voor zulk eene verkeerde behandeling der historische, gelijk van andere wetenschappen. Belangrijk bovenal is deze waarschuwing in het tijdperk, dat wij beleven, en 't welk ik meen, bij eene andere gelegenheid, niet ten onregte, de eeuw der Theorien genoemd te hebben. Dat men de wijsbegeerte op de geschiedenis wil toepassen, is op zichzelve hoogst loffelijk; maar de wijze, waarop zulks niet zelden geschiedt, door namelijk de historie naar zekere wijsgeerige begrippen te verdraaijen en te verwringen, verdient, in mijn oog, de grootste afkeuring. Met één woord, ik ben het, in de hoofdzaak althans, geheel eens met een' der grootste en wijsgeerigste geschiedkundigen van ons Vaderland en onzen leeftijd, mijnen hooggeachten vriend VAN HEUSDE, met wiens woorden, in zijn' keurigen en belangrijken brief, geplaatst voor het onlangs uitgekomen Latijnsch geschrift van zijnen oudsten zoon, over LODEWIJK WILLEM *van Nassau*, ik deze les zal eindigen (*) » De
» zucht naar waarheid (dus laat hij zich hooren)
» heeft, zoo immer, in onze dagen, bij het onder-
» zoek van de geschiedenissen der volkeren, alge-
» meen veld gewonnen. Ook is onder ons de be-
» oefening der wijsbegeerte meer en meer uitgebreid,
» niet van die valschelijk dusgenaamde wijsbegeer-
» te, welke alles van voren, ook de geschiedenis

(*) Zie zijne *Epistola*, geplaatst voor de *Diatribe in Gulielmi Ludovici Nassavii vitam, ingenium et merita. scripsit* J. A. C. VAN HEUSDE, pag. XI et XII.

» zelve der volkeren pleegt af te leiden, en als met » orakeltaal over alles beslist; maar van de oude, » van de Socratische en Platonische wijsbegeerte, » welke alleen het oog heeft op de waarheid, ons, » langs den besten en zekersten weg, het ware leert » opsporen. Zij is de moeder der oordeelkunde, » bij welker verwaarloozing, niemand wane eenige » vorderingen in de kennis der geschiedenis te zul- » len maken. Zij is tevens uitnemend geschikt, om » ons tot eene nadere kennis van de zeden der men- » schen te leiden, om ons inzonderheid de daden » en bedoelingen der mannen, die de voornaamste » rol in de geschiedenis speelden, te doen kennen; » gelijk ons Xenophon, en bovenal Plutarchus, door » hun voorbeeld, bewezen hebben."

OVER HET TIJDPERK DER LEICESTERSCHE REGERING, ALS BEVATTENDE DE ZADEN DER GODSDIENSTIGE EN BURGERLIJKE TWISTEN TEN TIJDE VAN HET TWAALFJARIG BESTAND MET SPANJE.

Zelden verkeerde de Oud-Nederlandsche Staat in grooter gevaar van onder eene vreemde heerschappij te vervallen, dan gedurende het tijdperk der Leicestersche regering. Ware de Engelsche Graaf met grootere bekwaamheden, als Staatsman, toegerust geweest, en had hij tevens niet, in de Staten van Holland en bijzonder in den hoofdbeleider van hunne raadslagen, den schranderen en kloekmoedigen Oldenbarneveldt, zoo krachtige tegenstanders gevonden, het zou hem, naar alle waarschijnlijkheid, gelukt zijn, het pas aan het juk der Spaansche heerschappij ontworsteld Nederland onder dat der Engelsche te brengen. Dan, hoezeer ook dit onheil, door de waakzame zorg der Goddelijke Voorzienigheid en de kloeke pogingen der vaderlandslievende mannen, die daartoe werktuigen waren in hare hand, gelukkig werd afgekeerd, was echter het genoemde tijdperk, in zijne gevolgen, hoogst noodlottig voor de rust en welvaart van de-

D

ze Landen. In hetzelve toch werden, met al te ruime hand, de zaden uitgestrooid dier rampzalige Godsdienstgeschillen en burgertwisten, welke, niet lang na de sluiting van het bestand in den jare 1609, het pas ontloken Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden op zijne grondslagen deden wankelen, en nabij den ondergang voerden. Het is uit dit, even waar, als tot hiertoe, voor zoo veel mij bekend is, minder opzettelijk ontwikkeld, oogpunt, dat ik het meer genoemde tijdperk, in deze ure, met u beschouwen wil. Verleent mij bij deze, zoo ik meen, niet onbelangrijke beschouwing uwe genegene en toegevende aandacht.

In drie voorname bijzonderheden, welke het voornoemde tijdperk onderscheiden, meen ik de uitstrooijing en ontkieming van de zaden der opgevolgde verdeeldheden duidelijk te ontdekken. De eerste is:

I. De uitbreiding van het gezag der Geestelijkheid niet slechts in kerkelijke zaken, maar ook in die, welke den Staat betreffen. — De tweede:

II. De bij de groote menigte verwekte minachting voor het bestuur der Staten. — De derde, eindelijk:

III. De bij diezelfde menigte uitgewerkte versterking van het monarchaal boven het republikeinsch beginsel van regering.

I. Ik noemde, in de eerste plaats, *de uitbreiding van het gezag der Geestelijkheid, niet slechts*

in kerkelijke zaken, maar ook in die, welke den Staat betreffen. LEICESTER begon, terstond bij zijne komst in deze Landen, de Geestelijkheid te vleijen, zoo door een' hetzij geveinsden, hetzij waren ijver voor de Hervormde Godsdienst en hare openbare oefening aan den dag te leggen, als door hen tot zijne gemeenzaamheid toe te laten, en, in vele gevallen, te raadplegen. Hij doorzag, namelijk, te regt, dat dit het krachtigst middel was, om de gemeente, gewoon aan hare uitspraken te hangen, aan zijne snoer te krijgen, en zich alzoo eene partij te vormen, door welke hij zich tegen de Staten, inzonderheid die van Holland, kon handhaven. Het bleek hem toch weldra, dat hij in deze laatsten krachtige tegenstanders zijner heerschzuchtige bedoelingen ontmoeten zou. Reeds de aanstelling van den jeugdigen MAURITS tot Stadhouder over Holland en Zeeland en krijgsbevelhebber in beide Gewesten, nog vóór zijne overkomst geschied, en waarin hij eene verkleining zijner achtbaarheid meende te ontdekken, gaf hem hiervan geen' onduidelijken wenk. Het was hem waarschijnlijk niet onbekend, op wiens raad en door wiens invloed dit voornamelijk bewerkt werd, die namelijk van den schranderen en kloekmoedigen Staatsman, JOAN VAN OLDENBARNEVELDT, wiens uitstekende bekwaamheden hij, reeds in Engeland, had leeren kennen. En toen deze, kort daarna, tot den gewigtigen post van Advocaat van Holland benoemd werd, moest hij zich natuurlijk voorstellen, diens tegenstand nog krachtiger te zullen ondervinden. Om zich hierte-

gen te wapenen, wist hij geen vermogender borstweer uit denken, dan welke het streelen van de heerschzucht der veel gezags hebbende Geestelijken hem aanbood. Het was hem bekend, dat deze de onderhandelingen om aan Elisabeth de bescherming en heerschappij van deze Landen op te dragen, boven anderen, nadrukkelijk bevorderd hadden; en hij twijfelde dus geenszins, of hij zou hen tot gedienstige handlangers, bij de volvoering van zijne ontwerpen, verkrijgen, indien hij slechts niet verzuimde, aan hunne geliefkoosde neigingen toe te geven. Hij vond zich ook in deze hoop niet te leur gesteld, maar hen, integendeel, op verre de meeste plaatsen, gereed, om hem door hunnen veel vermogenden invloed te ondersteunen. Te Utrecht bovenal, vond hij de gemoederen der meeste ingezetenen en, met name, der burger-hopluiden, inzonderheid door hunne medewerking, zoo gunstig voor zich ingenomen, dat hij te dier stede, bij voorkeur, zijn verblijf hield. Aan het hoofd zijner voorstanderen aldaar stond de Predikant Herman Strijker, of (bij welken naam hij in de geschiedenis meer bekend is) Modet, een man van een' stoutmoedigen, onrustigen en heerschzuchtigen aard, waarvan hij, vroeger, reeds vele blijken gegeven had. Door dezen en vele andere, hem gelijke, of ook door den uiterlijken schijn misleide Geestelijken, werd Leicester, als een voorbeeld van Christelijke Godsvrucht, een ijverig handhaver der Hervormde leer hemelhoog geprezen, en zelfs boven Willem I verheven, als die zich veel te slap en

toegevend omtrent de Roomschgezinden betoond had, en, in ijver, voor de gezuiverde Godsdienst merkelijk bij LEICESTER achterstond. Nog veel sterker werd zijn lof door hen uitgebazuind, toen hij eerlang hun vrijheid gaf, om, zonder voorkennis en goedkeuring van de Staten der onderscheidene gewesten, eene algemeene kerkvergadering te houden, en daarop, in hunnen geest, eene Kerkenorde te ontwerpen, en ('t geen nog meer afdeed) toen hij niet aarzelde, die Kerkenorde door zijn gezag te bekrachtigen, zonder de bedenkingen der Staten, aan wie hij dezelve had medegedeeld, daarop af te wachten. Sedert geruimen tijd gewoon zich, niet slechts in bijzondere gesprekken, maar ook op den predikstoel, over zaken van staat vrijmoedig uit te laten, (eene gewoonte, welke vooral door uit Braband en Vlaanderen gevlugte Predikanten herwaarts over, en algemeen in zwang gebragt werd) zagen de Geestelijken zich, in deze afwijking van hunne eigenlijke roeping, door LEICESTER niet alleen, gelijk weleer door WILLEM I, en later, op zijn voetspoor, door OLDENBARNEVELDT, geenszins bedwongen, maar zelfs aangemoedigd, om, door dat middel, zijne belangen en die van zijne Meesteresse bij de gemeente te bevorderen. De Staten van Holland werden daarbij niet gespaard, vooral toen zij zich niet zeer gereed toonden tot het aannemen der Kerkenorde, waarvan verscheidene punten, naar hun inzien, het regt der Overheid te zeer verkortten. Het is namelijk bekend, dat twee voorname hoofden der hervorming, ZWINGLIUS en CALVINUS,

in dit, gelijk in enkele andere punten, van elkander verschilden, daar de laatste de beschikking over kerkelijke zaken geheel aan de beslissing van kerkelijke personen wilde gesteld hebben, de eerste, daarentegen, daarin ook aan de Overheid merkelijk gezag toekende. Nu was wel, in het Noordelijk gedeelte der Nederlanden, de hervorming het eerst door leerlingen van Zwinglius ingevoerd en voortgeplant; doch, van tijd tot tijd, waren ook navolgers van Calvinus onder de Predikanten aldaar opgekomen, wier getal, na de terugkeering der Zuidelijke Nederlanden onder de heerschappij van Spanje, zoo zeer was toegenomen, dat zij de meerderheid onder de Geestelijken uitmaakten, en in de Brabandsche en Vlaamsche Ouderlingen, die, op vele plaatsen, in den Kerkenraad gekomen waren, een' krachtigen steun vonden. Deze Calvinische Predikanten, uit de Zuid-Nederlanden afkomstig, waren het bovenal, die Leicester en de Engelschen, als handhavers der gezuiverde leer, met al hun vermogen droegen, en der onkundige Gemeente zochten in te prenten, dat van hem alleen heil en behoud te wachten was. En geen wonder inderdaad, daar hunne zucht, om zich het volkomen beheer der kerkelijke zaken, en, onder een' anderen vorm, een gelijk gezag over de conscientien toe te eigenen, als waarover zij weleer de Roomsche Geestelijkheid te regt beschuldigd, en waartegen zij zich met kracht verzet hadden, door den Engelschen Graaf gestreeld en ingewilligd werd. Willem de I, daarentegen, die verlichte voorstander eener echt Christelijke ver-

draagzaamheid, had hunne heerschzucht steeds zoeken in bedwang te houden, en was daarom ook bij velen hunner, met name bij den driftigen en onbesuisden PETRUS DATHENUS, in haat gekomen, en door hen schandelijk gelasterd geworden. Had dit slag van Geestelijken den vader kleine genegenheid toegedragen, ook de zoon vond bij hen geringe ondersteuning, te meer daar hij geheel in de maatregelen van OLDENBARNEVELDT scheen te treden, in wien zij spoedig bemerkten, een' geduchten bestrijder van hunne heerschzuchtige bedoelingen te zullen ontmoeten. Op die wijze, werden de Geestelijken, onder de Leicestersche regering, meer en meer gewoon, in Nederland eene gelijke rol te spelen, als in de oude Republieken de dusgenaamde *Demagogen*, en, in latere dagen, ook onder ons, en nog in Frankrijk en elders, de volksmenners in dusgenaamde *clubs*, volksvergaderingen en *associatien* vervulden, met dit onderscheid alleen, dat, in de 16de en 17de eeuw, Godsdienst en regtzinnigheid, in vroegere eeuwen, gelijk in de onze, vrijheid, gelijkheid en broederschap de leus waren, en, in latere dagen, meestal jeugdige Regtsoefenaars de plaats der vroegere Godgeleerden innamen.

Van de staatkundige bemoeijingen der Geestelijken onder LEICESTER moge het volgende ten bewijze strekken. Toen, in den zomer van het jaar 1586, de Graaf naar Engeland vertrok, om de zitting van het Parlement aldaar bij te wonen, waar hij beloofde ook de belangen van Nederland te zullen behartigen en, bij die gelegenheid, uit onderscheidene

Nederlandsche gewesten afgevaardigden, meerendeels niet staatsgewijze gekozen, derwaarts trokken, om, uit naam hunner lastgeveren, de onbepaalde heerschappij over deze Landen aan ELISABETH op te dragen, terwijl ook van wege de algemeene Staten afgezanten naar dat rijk togen, gelast om het vroegere aanbod van het oppergebied onder zekere voorwaarden te herhalen, bevonden zich onder de eerstgenoemde afgevaardigden ook eenige Predikanten, met name de boven reeds gemelde HERMAN MODET, uit Utrecht. Toen, omtrent denzelfden tijd, SONOY weigerde, om, boven den eed, door hem aan LEICESTER, als Opperbevelhebber van het leger van Staat gedaan, ook MAURITS, als Kapitein Generaal voor Holland, trouw te zweren, vonden de gezanten, door de Staten van Holland, tot zijne overreding, naar Medenblik afgevaardigd, niet slechts een' der Predikanten, die met hen over de zaak onderhandelde, maar oordeelden zij het zelfs geraden, zich van de gezamenlijke Geestelijken te bedienen, ten einde SONOY tot gehoorzaamheid aan de bevelen der Staten te brengen; doch zij zagen zich in hun oogmerk te leur gesteld, daar deze, bij hun advijs, de redenen, door SONOY voor zijne weigering aangevoerd, goedkeurden, en werkten dus door hunnen maatregel niets anders uit, dan dat zij de Geestelijken in hunnen hoogmoed en hunne reeds te groote zucht, om zich in zaken van Staat te mengen, versterkten (*) — Na LEICESTERS terugkomst

(*) Zie BOR, II D. bl. 901.

uit Engeland in 1587, begon het eerst, naar 't scheen, gedempte misnoegen tusschen hem en de Staten, bijzonder die van Holland, eerlang, op nieuw, ter lichter laaije uit te barsten. Toen verstoutten zich de Predikanten binnen het genoemde gewest de Staten schriftelijk te vermanen tot het handhaven der eendragt, en het voorkomen van verdere verwijdering tusschen zijne Doorluchtigheid en hen, waartoe zij hen, zonder bot te vieren aan hinderlijke hartstogten, en zonder bijzondere inzigten, baden te willen arbeiden. Zij ontvingen hierop eerst minnelijk ten antwoord, dat *op het geschrift zou gelet worden.* Doch, naderhand de gevolgen wat dieper inziende, deden de Staten hun, eenige dagen daarna, door den Advocaat OLDENBARNEVELDT, aanzeggen, *dat in hun vertoog niets stond, of de Heeren wisten 't, en nog veel meer daartoe; dat dezen 's Lands welvaart, niet minder dan zij, ter harte namen, en dat zij wel huiswaarts keeren mogten, en de Heeren met de zaken begaan laten.* Evenwel vonden zij wat later goed, hun een schriftelijk antwoord te geven, waarin *de oorzaken der oneenigheid tusschen* LEICESTER *en de Staten een weinig nader geopend, en de Predikanten vermaand werden, zich aan het voorbeeld van Vlaanderen te spiegelen.* Men liet ook het vertoog en antwoord drukken, zond het aan alle stedelijke Overheden, met last om de Predikanten voor zich te ontbieden, hun het een en ander over te leveren, en hen te gelasten, de gemeenten tot stilte en eendragt te vermanen,

en zich met geene zaken van regering te bemoeijen, of dat de Staten genoodzaakt zouden zijn, tegen de overtreders naar regten te handelen. (*) — Dan genoeg reeds meen ik gezegd te hebben tot staving der eerst door mij genoemde bijzonderheid, dat, namelijk, het gezag der Geestelijkheid hier te lande, niet slechts in kerkelijke, maar ook in zaken van Staat, gedurende het tijdperk der Leicestersche regering, merkelijk werd uitgebreid.

II. De tweede, door mij vermelde bijzonderheid, tot welker nadere ontwikkeling en bevestiging ik thans overga, is *de bij de groote menigte verwekte minachting voor het bestuur der Staten.* Het aanzien der Staten was, reeds vóór de komst van Leicester, merkelijk aan 't dalen. De handel met Frankrijk, niet lang na den moord van Willem I en, naar men te onregt meende, in diens geest aangevangen, had, door het misnoegen, 't welk zij bij de Hervormde Geestelijkheid en de groote meerderheid der landzaten verwekte, daartoe veel bijgedragen. Het viel dus den Leicesterschen aanhang niet moeijelijk, de zaden van minachting en afkeer van het Staatsbestuur, in de gemoederen reeds rijkelijk uitgestrooid, meer en meer wortelen te doen schieten, en tot een' doodelijken haat aan-

(*) Zie Bor, III. D. bl. 73 en 74, Hooft, XXVI. B. bl. 1205 en 1206, en XXVII. B. bl. 1227—1229, Wagenaar, VIII. D. bl. 249 en 250, en Kluit, *Holl. Staatsreg.* II. D. bl. 388—392.

groeijen. Onder de gunstelingen van den Graaf, die daartoe het ijverigst werkzaam waren, was de verachtelijke REINGOUT, een snood belangzoeker, en die, naar mate zijn voordeel zulks medebragt, zich nu der Roomsche, dan der Hervormde partij veinsde toegedaan te zijn, een der voornaamste en, een geruimen tijd althans, een der gevaarlijkste. Hij boezemde niet slechts, zonder moeite, aan LEICESTER ongunstige gevoelens omtrent de Staten in, als bestaande ten deele uit lieden, die naar den Spanjaard helden, ten deele uit geringe personen, die weinig wisten, wat tot eene goede regering vereischt werd; maar hij wist ook ditzelfde, door zijne handlangers, der gemeente in te prenten, en haar diets te maken, dat de schuld van al de rampen, die het Vaderland, gedurende de laatste jaren, getroffen hadden, in het verkeerd bestuur der Staten te zoeken was. Men ging zelfs zoo verre, dat men onder de menigte verspreidde, dat het land ligter en beter bestuurd zou worden zonder Staten; dat de regering niet zou deugen, zoo lang de Staten in eenig gezag waren; dat hun gezag was geusurpeerd en een tijrannij over de gemeente, aan wie de souvereiniteit toebehoorde, en niet den Staten, welke slechts dienaars waren, gesteld met bepaalde Commissie. De Predikanten, of althans velen hunner, ijverden niet het minst, om zulke gevoelens der gemeente in te scherpen. Ik zal, om u een juist denkbeeld van de gesteldheid der tijden ten dezen aanzien te geven, u de even ware, als krachtige schildering daarvan, door de onvergelijkelijke

pen van den beroemden Muiderdrost afgemaald, mededeelen. Dus luiden zijne woorden (*): » Al wat » de opgaande zon aanbad, al wat, uit wispeltuu» righeit, oft weêrzin in het jeegenwoordighe, naa » nieuwigheit jookte; wie, staande naa eenigh ampt, » verworpen was, oft afgezet van 't zyne, hoewel » uit billyke reedenen; wie, om geschil tusschen » zich en de Staaten gereezen, een quaadt hart op » hen droegh; wie zyn haave verquanselt, verquist, » oft in kuffen en kroegen had omgebraght, en in » hachlyke tyden zyn meeste veiligheit stelde; wie » zyne reekening op visschen in drabbigh waater » maakte, vlydde zich onder die vlag. Maar de » glimp en klem der partye waaren een deel Predi» kanten, en andre luiden, die, gedreeven van » blinden yver, en onervaaren in wereldsche zaa» ken, zich aan de schynheiligheit des Graaven ver» gaapten: voorts eenighe meer dan geringe persoo» nen, die, gevlucht uit Brabant en Vlaandre, vas» telyk geloofden, dat geene, dan d' Engelsche » maght, hen weeder in hun Vaaderlandt helpen » kon; en, sterooghende op deze hoope (gelyk uit» wykelingen gemeinlyk) alle misquaam, dat, by » verandering, den Vereenighden Landen ontmoeten » moghte, verby zaaghen. De deftigste, bedacht» zaamste, en zuchtvrye verstanden, verfoeyende dit » gespan, hielden 't met hunne Ooverheit: zoo dat » de Hervormden zelf teeghens elkandre gekant waa» ren, en zich onderlings begosten niet min dan den

(*) *Nederl. Hist.* XXII B. bl. 1052 en 1053.

» Spanjaerdt en zyn volghers te haaten. By de » scheurmaakers (gelyk de meeste heevigheit door» gaands het onrecht verzelt) werd elk, hoe hy » luider en leelyker kreet, hoe louterder liefhebber » van den waaren Godsdienst geacht: hoe yemant » zijn' bitterheit bet uiterde met schelden en schem» pen op de Staaten, hoe hy vroomer voorstander » van de achtbaarheit der Kooninginne en des Landt» vooghds moest heeten: onder welken naam, aan » die zyde, toen alle deughden begreepen waaren. » Hierop sliepen de valsche vrienden, en huurlingen » des vyands niet: maar, ziende zoo schoon een' » geleeghentheit, om, zonder zorghe voor straf, 't » vuur der tweedraght te stooken, jaa dank toe te » begaan, en met eere den schelm te speelen, strooi» den zaat van oproer onder de gemeenten, van » muitery onder 't krysvolk, al met de zelfste ree» denen, die men daaglyx uit den mondt van Leer» aars, geloofsverwanten, en de voorbaarighste be» minners des Vaaderlands hoorde." — Ziet daar, M. H., hoe de achtbaarheid der Staten, in dezen beroerden tijd, geheel in 't voetzand zou geraakt zijn, ware het niet, dat die van Holland, op geleide vooral van hunnen wijzen en kloekmoedigen Raadsman Oldenbarneveldt, die, zoo veel mogelijk, hadden staande trachten te houden. Dus werd zekere Steven Parret, Antwerpenaar van geboorte, te Rotterdam, op hunnen last, gevangen genomen op de ontdekking, dat hij in dienst stond van den nietswaardigen gunsteling van Leicester, Reingoud, om, door het voeren van oproerige taal en

het opstellen van schimpschriften, de gemeente tegen hen in 't harnas te jagen. Te vergeefs bragt Reingoud, op de eerste tijding, te weeg, dat de Raad van State den Staten van Holland aanschreef, om Parret met zijne papieren terstond naar Utrecht te zenden. De Staten toch, verre van hieraan te voldoen, zonden, integendeel, gemagtigden naar Utrecht, om den Raad van State voor te leggen 't geen men omtrent de verstandhouding tusschen Reingoud en Parret, en, uit de papieren van dezen, omtrent beider bedoelingen ontdekt had; waarop ook de papieren van Reingoud in beslag werden genomen. Zij gingen zelfs een' stap verder, en bragten de punten ten laste van Reingoud, uit zijne en Parrets papieren opgemaakt, ter kennisse van Leicester, met verzoek, dat Reingoud er op gehoord en, naar bevind van zaken, gestraft mogt worden. De Graaf verschoof, wel is waar, dit onderzoek, maar kon echter niet voorbij, Reingoud in hechtenis te doen nemen. Op herhaalden aandrang der Staten, dat hij mogt worden teregt gesteld, scheen Leicester zich wel hiernaar te willen schikken; doch hij bezorgde tevens zijnen gunsteling heimelijk gelegenheid, om zich door de vlugt daaraan te onttrekken. (*)

Van de waardige en deftige houding, door de Staten en bijzonder door Oldenbarneveldt, tegen de Predikanten aangenomen, die zich, op eene onvoegzame wijze, in het Landsbestuur zochten te

(*) Zie Wagenaar, VII. D. bl. 169—171.

mengen, hebben wij, bij de ontwikkeling der eerste bijzonderheid, reeds gesproken. — Gelijke standvastigheid ter handhaving van haar gezag leide de regering van Amsterdam, in den jare 1587, aan den dag, waarvan ik u, weder met de woorden van onzen onsterfelijken Hooft (*) berigt wil geven. „In dit dynen der dingen (dus lezen wij bij hem) „stonden veelen van de hartlykste beminners des „Vaaderlands, zoo regeerders als andre, versuft, „naaspeurende, zonder op te doen, wat 'er af waande te worden. De meeste meenighte der geenen, „die den Hervormden Godsdienst aankleefden, zich „vergaapende aan den schyn van Leicesters yver „daarin, gaaven hem groot gelyk, en spraaken vuur „en vlam teeghens de Staaten. De war- en wreevelgeesten, al het gespuis, dat eenen roof dacht „uit den brandt der tweedraght te haalen, draaghende pek en zwaavel aan, sloofden zich af met „blaazen en stooken. En de muitzucht was by de „doolers zoo verre aan 't zieden, by roervinken aan „'t overloopen, dat de Majestraat t' Amsterdam, „om ze onder te houden, aan 't benedenste der „Raadthuispuye, daar men jeeghenwoordelyk stads „wisselbank houdt, een geschildert bord deed hechten, waarin my gedenkt, als ik in myn zeevende „jaar ging, deese veersen geleezen te hebben:

„*Oft 'er verraadt, oft oproer quaadt wierde vernoomen;*
„*Men zal, tot baat, geschut op straat, hier uit doen koomen.*

„ook stonden er eenige metale stukken voor."

(*) *Nederl. Hist.*, XXVI. B. bl. 1195 en 1196.

Dan, hoezeer ook de openlijke uitbarsting van een oproerig misnoegen, door de kloeke houding der Overheid, werd voorgekomen, ging het heimelijk morren en ophitsen der eenvoudige gemeente tegen de Staten en derzelver bestuur nog steeds zijnen gang, en betoonde, inzonderheid, de Geestelijkheid zich daarvan nog steeds ten hoogste afkeerig. Een merkwaardig bewijs hiervan ontmoeten wij in hetgeen de getrouwe en naauwkeurige Bor ons gemeld heeft omtrent het gezantschap, uit naam der Hervormde Geestelijkheid van Nederland, in den jare 1588 naar Engeland afgevaardigd, ten einde aan Elisabeth, bij den vredehandel, dien zij bereid scheen, ook ten behoeve van deze Landen, met den Koning van Spanje, aan te vangen, de handhaving en instandhouding der gezuiverde Godsdienst aan te bevelen. Het was den gezanten door de Engelsche Ministers wel nadrukkelijk ingescherpt, dat zij, bij de voordragt aan de Koninginne te doen, zich van alle bemoeijing met zaken van Staat onthouden moesten; doch zij kenden hare denkwijze omtrent de Staten en derzelver bestuur te wel, dan dat zij schromen zouden, zich, op eene oneerbiedige wijze, omtrent hen en hun bedrijf uit te laten. Bij de Vorstin, die van de genegenheid, door de Nederlandsche Predikanten haar en haren gunsteling Leicester steeds toegedragen, volkomen onderrigt was, ten gehoor ontvangen, maakte dan ook het hoofd der afgevaardigden, met name Daniel de Dieu, Predikant der Walsche Gemeente te Vlissingen, geene zwarigheid, om in een gesprek, na de overgifte van hun

schriftelijk vertoog, met Elisabeth gehouden, op het zeggen van deze, dat zij den Koning van Spanje zou hebben voorgesteld vrije oefening der Hervormde Godsdienst altijd voor drie of vier maanden; waarop de Staten daarover met orde beslissen zouden, ten antwoord te geven: *Maar de meeste menigte van de Staten zijn Papist;* en, als de Koningin hierop zeide: *Ik meen de Staten Generaal en niet die*, hernam hij: *De meeste hoop van die is ook Papist.* Het vertoog, aan Elisabeth ter hand gesteld, bevat wel geene regtstreeksche afkeuring van het gedrag der Staten; maar des te vinniger worden deze, en niet slechts zij, maar ook de onsterfelijke grondlegger der Nederlandsche vrijheid, doorgestreken in de Instructie, door de Predikanten van Gelderland aan hunne afgevaardigden medegegeven, en insgelijks bij Bor te boek gesteld. Men oordeele uit de volgende plaats. » Als ons een » groter hoop van gevaerlijkheden over 't hoofd is » hangende, vält ons 't hart straks in de schoenen, » en (wij) geven den moed verloren, ja de godde» lijke beloften vergeten hebbende, laten wy ons » lichtelijk verleiden tot menschelijke hulpe, en vol» gens dien tot sodanige, die met dreygementen » van de goddelijke straffe verboden is, ons sel» ven vleyende met het pretext van noodwendig» heyd.

» Hieruit is ontstaen de ongoddelijke huldinge des » Hartogen van Alencon, welke, als hy straks in » 't beginsel sijnder regeringe de Pausselijke Misse in » de Kerke der Christenen weder hadde ingevoert,

„ voor den huldenden en gehulden, na 't woord Go-
„ des, tot ongeluk en schande is gedyet.

„ Daeruyt is ook ontstaen dien vervloekten raed
„ der Staten, om de Nederlanders met denselven
„ Hartog te versoenen.

„ Van daer is na zijn dood met deselve godloos-
„ heyd den raed aengevangen, om het Nederland aen
„ den Konink van Vrankrijk, Henrik de III te trans-
„ fereren en op te dragen, die nu al in den sin
„ hadde, met den aldereersten tegen den Konink
„ van Navarren, den Prince van Condé en andere
„ godvrugtige Princen en Edelen van Vrankrijk dat
„ bloedige oorloge te voeren, 't welk tot desen huy-
„ digen dage toe, met moord van velen en ballink-
„ schap byna van gansch Vrankrijk is durende, ten
„ eynde het eeuwige woord Godes in de Franse Ker-
„ ken mach werden uytgeroeyt.

„ Wat is dan op die menschelyke raedslagen ge-
„ volgt? den vloek Godes, daer hy de wederspan-
„ nige verachters van sijn alderheyligsten name mede
„ dreygt, de afvalligheyd van Braband en Vlaende-
„ ren, de dood des doorluchtigen Prince van Oran-
„ gien, binnen 's lands verwerringe der saken, on-
„ gerechtigheyt in den krijg, ongehoorsaemheyd,
„ benevens ontallyke jammeren der borgers in de
„ overheerde steden: welkers eynde niet staet te
„ verwachten, ten sy dat wy eerst een eynde ma-
„ ken van God te vertoornen, en van, de wet Go-
„ des verachtende, in de nood onsen toevlucht te
„ nemen tot verbodene saken en raedslagen." (*)

(*) Zie Bor, III. D. bl. 257.

Ik laat de juistheid en bondigheid der redeneringen, in deze Instructie vervat, voor de verantwoording van hare stellers, en voer dezelve enkel aan, om u te doen zien, hoe weinig vele Predikanten van dien tijd zich ontzagen, niet slechts over de handelingen der Staten, maar ook die van WILLEM den I, een afkeurend oordeel te vellen. Genoemde Vorst toch was, gelijk men weet, de voorname aanrader, eerst der verheffing van den Hertog van Alencon of Anjou, en daarna van eene verzoening met hem aan te gaan, waartoe ook zoo de raad van ELISABETH, als die van den Koning van Frankrijk, strekte. Doch het wordt tijd, dat wij, na de tweede bijzonderheid, zoo ik meen, genoegzaam ontwikkeld te hebben, nog kortelijk bij de derde of laatste stilstaan, de *versterking*, *namelijk*, *van het Monarchaal boven het Republikeinsch beginsel van regering bij de groote menigte*.

III. Het denkbeeld, om een Republikeinsch stelsel van regering, doch in 't welk, door benoeming van een eminent hoofd van het staats- en krijgsbestuur in den persoon van den Stadhouder en Kapitein- en Admiraal-Generaal, te gelijk het Monarchaal regeringsbeginsel eenigermate gemengd en vertegenwoordigd was, schijnt, eerst later, hier te lande in het brein van eenige verlichte staatsmannen te zijn opgekomen, en, vooral door het gezag en den invloed van OLDENBARNEVELDT, aanvankelijk reeds bij de komst van LEICESTER, doch, na diens vertrek en afstand, volkomen tot stand te zijn gebragt. WIL-

lem de I had, eerst als Stadhouder van Koningswege, daarna, ten gevolge der opdragt van de Staten van Holland en Zeeland, het opperbewind over de burgerlijke en krijgszaken gevoerd. Na de afzwering van Filips, had men den Hertog van Anjou, onder bepaalde voorwaarden, den klem der regering opgedragen; en, toen deze opdragt, eerst door de ontrouw en later door het overlijden van dien Vorst, vernietigd was, had men, in Holland en Zeeland, waar het gezag van Willem den I, ook onder de regering van Anjou, onverminderd was gebleven, ernstig geraadpleegd, om dien Prins tot Graaf der beide gewesten aan te stellen, en die zaak, in Holland althans, niettegenstaande de tegenkanting van enkele steden, reeds zoo verre gebragt, dat, ware het moordend lood van Balthazar Gerards niet tusschen beiden gekomen, die Vorst eerlang als Graaf zou zijn ingehuldigd geworden.

Na den verfoeijelijken moord van dien Vader des Vaderlands (want met dien naam, hem door zijne tijdgenooten geschonken, verdient hij ook door eene dankbare nakomelingschap vereerd te worden) ging de algemeene verslagenheid en moedeloosheid zoo verre, dat men besloot, onder zekere voorwaarden, het opperbewind dezer Landen eerst aan den Koning van Frankrijk en, na diens weigering, aan Elisabeth aan te bieden, die, door eene nooit volprezene weldaad der Goddelijke Voorzienigheid, hetzelve mede van de hand wees. Zij beloofde nogtans eene aanzienlijke hulp in manschap, en stel-

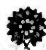
de aan het hoofd derzelve den Graaf van LEICESTER, die (zoo hoog was toen de geestdrift voor de Engelschen geklommen, en zoo algemeen was men met het denkbeeld der noodzakelijkheid van een algemeen Opperhoofd ingenomen) terstond na zijne komst hier te lande, boven het gezag, hem reeds bij het verdrag met de Engelsche Koningin opgedragen, door de Staten nog met de waardigheid van Gouverneur-Generaal der Nederlanden, op gelijken voet, als dit ambt onder KAREL DEN V gevoerd was, bekleed werd. Gold het gezag van OLDENBARNEVELDT toen nog niet zoo veel, dat hij dezen onberadenen stap, waarover de Staten van Holland, met hem, weldra groot berouw hadden, kon tegenhouden, hij had ten minste, door in tijds de verheffing van den jeugdigen MAURITS tot Stadhouder en Kapitein Generaal over Holland en Zeeland uit te werken, aan het gezag der Staten een' magtigen steun toegevoegd ter krachtiger bedwinging der heerschzuchtige oogmerken van LEICESTER. Deze beschouwde daarom OLDENBARNEVELDT en MAURITS, reeds dadelijk, als zijne voornaamste partijen hier te lande, en ondervond ook werkelijk, inzonderheid van den eersten, bij aanvang en voortduring, een' geduchten wederstand. Om dezen te overwinnen, vleide hij, op alle wijze, de Geestelijkheid, en slaagde, gelijk wij boven gezien hebben, in zijn oogmerk om haar te winnen, ook zoo gelukkig, dat verre de meeste Predikanten hem boven WILLEM den I verhieven, die, in hun oog, de belangen der Hervormde Godsdienst met veel minder

ijver ter harte genomen, of liever (om de zaak bij haren regten naam te noemen) de geestelijke heerschzucht, met veel grooter beleid en kracht, had zoeken te bedwingen. Het gevolg hiervan was (gelijk ons vroeger mede reeds gebleken is) dat niet alleen het gezag der Staten, door den invloed der Geestelijkheid, meer en meer gekrenkt werd, en in minachting geraakte, maar ook MAURITS, bij de groote meerderheid der natie, niet die genegenheid en achting vond, waarop hij (om van zijne eigene groote hoedanigheden te zwijgen) als zoon van den grondlegger der Nederlandsche vrijheid, regtmatige aanspraak had. ELISABETH en LEICESTER waren de eenige, van wie redding en heil te wachten was; de souvereiniteit der Staten, door OLDENBARNEVELDT, toen de Koningin zich over de opdragt en aanvaarding der waardigheid van Gouverneur-Generaal misnoegd toonde, behendiglijk op den voorgrond gesteld en, sedert, door hem en de Staten in 't gemeen verdedigd, werd, in openbaren geschrifte, tot een voorwerp van bespottinge gesteld, en daarbij aan de leden der Staatsvergadering van Holland in 't bijzonder de smadelijkste namen toegevoegd. Toen LEICESTER, in den jare 1586, gelijk hij bij de Staten voorgaf, om de zitting van het Parlement bij te wonen, en daarbij de Nederlandsche belangen voor te staan, maar, in waarheid, gelijk door zijne aanhangers onder het volk werd uitgestrooid, uit misnoegen over hun gedrag en om daarover klagten bij zijne meesteresse in te brengen, naar Engeland vertrok, werden, uit onderscheidene gewesten, ge-

zanten, buiten de Staten gekozen, naar Engeland gezonden, niet om, gelijk de afgevaardigden der algemeene Staten in last hadden, der Koningin het opperbewind over deze Landen, onder zekere bepalingen, aan te bieden, maar om haar ter onvoorwaardelijke aanvaarding daarvan over te halen. De voorbarigsten hierin waren die van Utrecht, waar de aanhangers van Leicester zeer talrijk waren, en volkomen den meester speelden. Mr. Philips Ravaller en de Predikant Modet, wiens woelzieken en heerschzuchtigen geest wij boven reeds leerden kennen, werden, ten dien einde, door hen afgevaardigd. In Vriesland vond dit voorbeeld navolging, waar een deel der ingezetenen, vooral uit Oostergo, twee afgevaardigden uit hun midden kozen, om Elisabeth mede het onbepaald bewind over het gewest aan te bieden, en ook de Predikanten, op kerkelijke kosten, een' Leeraar naar Engeland afzonden. Op die wijze werd de Staatsregering alomme gelasterd, en der goede gemeente overal ingeprent, dat men zich alleen heil en behoud van het benoemen van een onafhankelijk Opperhoofd beloven mogt.

Ik verbeelde mij, M. H., door de nadere ontwikkeling der drie voorgestelde bijzonderheden, het groote doel dezer voorlezing bereikt te hebben, om u, namelijk, in het tijdperk der Leicestersche regering, als 't ware den zaaitijd te doen opmerken, welke, niet lang na het Bestand, in den jare 1609 met Spanje gesloten, door een' al te overvloedigen oogst van rampzalige Godsdienst- en burgergeschillen ge-

volgd werd. Op zichzelve achtte ik deze beschouwing niet onbelangrijk, noch uwe aandacht geheel onwaardig; bovendien hield ik dezelve voor noodzakelijk ter inleiding tot het onderwerp mijner naastvolgende voorlezing. Daarin, namelijk, wenschte ik u te onderhouden over den dubbelen strijd, door JOAN VAN OLDENBARNEVELDT gevoerd tegen de geestelijke heerschzucht en onverdraagzaamheid, en tegen het Monarchaal regeringstelsel, ter vestiging van het door hem ontworpen en tot stand gebragte Staats-Stadhouderlijk bestuur, waarvan de eerwaardige Staatsman, gelijk men weet, het onverdiende slagtoffer geworden is.

Over den Strijd

VAN

OLDENBARNEVELDT

TEGEN DE GEESTELIJKE HEERSCHZUCHT EN TER VESTIGING VAN HET REPUBLIKEINSCH STELSEL VAN REGERING.

De strijd, door Oldenbarneveldt gevoerd tegen de geestelijke heerschzucht en onverdraagzaamheid, en ter vestiging van het door hem ingestelde Staats-Stadhouderlijke bestuur, zal, gelijk ik, bij de laatst voorgaande gelegenheid, reeds aankondigde, het onderwerp van onze tegenwoordige beschouwingen uitmaken. Wij hebben een gedeelte van dien strijd, in onze laatste voorlezing, u reeds voor den geest gebragt; strijd, waarin hij, gerugsteund door het gezag van Prins Maurits, en door allen, die, vrij van eigenbaat en blinde partijzucht, eene verlichte vaderlandsliefde koesterden, ten laatste eene schitterende zegepraal behaalde, en om welks kloekmoedige volbrenging hij, naar mijne schatting, alleen verdiend had, dat hem door de dankbare nakomelingschap een standbeeld opgerigt, en zijn naam onder de grootste weldoeners van het Vaderland vermeld werd. Na de door hem behaalde zege, was het gezag van dezen waardigen kwee-

keling der staatkundige school van Willem den I, met wiens vertrouwen en vriendschap hij zich vereerd had gezien, ten top gerezen, en scheen onwankelbaar gevestigd te zijn. Naauw verbonden met den doorluchtigen afstammeling van den grondlegger der Nederlandsche vrijheid, die, gelijk hij door zijnen invloed tot de waardigheid van Stadhouder en Kapitein-Generaal over Holland en Zeeland verheven was, zoo ook, niet lang na den afstand van Leicester, grootendeels door denzelfden invloed, met gelijke waardigheid in Utrecht, Gelderland en Overijssel bekleed, en tot Opperbevelhebber van het leger van Staat werd aangesteld, was hij, een' geruimen tijd, de hoofdbeleider der staatszaken, gelijk Maurits die van 't geen tot den krijg behoorde. Was er eene gewigtige bezending naar Engeland of Frankrijk noodig, Oldenbarneveldt stond meestal aan 't hoofd, en werd door beide die Mogendheden, als de eerste man, na en nevens Maurits, in de Republiek, aangemerkt. Geene belangrijke onderhandeling met eenig uitheemsch vorst of volk werd er gevoerd, waarvan het beleid niet voornamelijk aan Oldenbarneveld was toevertrouwd. Ook op zaken van den krijg was zijn invloed niet gering. Meermalen toch stond hij aan het hoofd der dus genaamde gedeputeerden te velde, die den Prins, op zijne krijgstogten, vergezelden, en hem met hunnen raad dienden; en schier altijd hield hij met hem, ook over het beleid van den krijg, geregelde briefwisseling. De Advocaat derhalve en de Prins werden, in de algemeene

schatting zoo van vreemden, als inboorlingen, voor de aanzienlijkste hoofden der Nederlandsche Republiek gehouden, en hadden ook, in der daad, het voorname bewind van zaken in handen. Verscheidene jaren achtereen, heerschte tusschen beide groote mannen de beste verstandhouding, daar BARNEVELDT zijn groot gezag bij de Staten doorgaans gebruikte, om den krijgsroem van MAURITS te vergrooten, en zijne ontwerpen tot afbreuk des vijands krachtig te ondersteunen.

Na den afstand en het kort daarop gevolgde overlijden van LEICESTER, was MAURITS, die zijne uitstekende bekwaamheden steeds luisterrijker ontwikkelde, meer en meer in de algemeene achting gestegen, en had de gunst, weleer zijnen vader toegedragen, geheel op zijn' persoon zien overgebragt. Dan tegen OLDENBARNEVELDT zat de oude wrok velen nog diep in het hart. De Geestelijken, die, onder de regering van LEICESTER, hunne bemoei- en heerschzucht, meermalen, nadrukkelijk door hem beteugeld hadden gezien, voedden, voor het meerendeel, tegen hem een' doodelijken haat; en diegenen, welke, onder de leden der regering en de burger-hopluiden, der partij van LEICESTER waren toegedaan geweest, en na diens afstand, voor het grootste deel, van het beheer der zaken verwijderd waren, beschouwden hem, als den voornamen bewerker van hunnen val, en dien van hunnen aanhang, en zagen derhalve, met gretige blikken, naar de gelegenheid uit, om hunnen moed aan hem te koelen. Zoo lang intusschen de goede verstandhou-

ding en eendragtige zamenwerking tusschen hem en MAURITS bleef voortduren, zagen zij weinig of geene kans, om hun wraakgierig doel te bereiken, en moesten zich vergenoegen, met, in gemeenschap met de op hem misnoegde Geestelijken, de kwade gezindheid der groote menigte omtrent hem te voeden en te onderhouden. Dit viel hun te gemakkelijker, omdat OLDENBARNEVELDT, steunende op de eerlijkheid en regtschapenheid zijner inzigten, en de grootheid der diensten, door hem, zijn gansche leven door, in onderscheidene betrekkingen, aan het Vaderland bewezen, weinig of geen werk maakte, om zich de gunst der menigte te verwerven, of den haat zijner benijders en vijanden, door inschikkelijkheid en minzaamheid, te verzachten; waarvan het natuurlijk gevolg was, dat hij meer geacht en ontzien, dan bemind en geliefd werd. In dit punt had hij het voorbeeld van zijnen grooten leermeester in de staatkunde, den eersten WILLEM, niet nagevolgd, wiens grondbeginselen hij zich anders, in vele opzigten, eigen gemaakt, en tot het rigtsnoer van zijn gedrag had aangenomen.

In den jare 1591, wendde OLDENBARNEVELDT pogingen aan, om het stuk der kerkelijke regering, tot hiertoe in Holland, op geen' vasten voet gezet, daarop te brengen. Reeds in den jare 1583, was daarvan, onder medewerking van 's Lands Advocaat, een ontwerp gemaakt, doch, wegens de opgekomene rampen en beroeringen, niet tot besluit gekomen. Thans werd, op zijne aansporing, dit ontwerp door de Staten van Holland aan acht gemag-

tigden uit hunne vergadering en acht Predikanten, tot herziening, in handen gesteld. Bij de Geregtshoven en vele Staatsligchamen vond het dus herziene en in orde gebragte ontwerp goedkeuring; doch eenige steden waren van oordeel, dat daarbij der Geestelijkheid te groot gezag was toegekend, terwijl deze, daarentegen, meende dat hare regten daarbij verkort waren, waardoor het werk, tot geen gering ongenoegen van Oldenbarneveldt, op nieuw bleef steken (*). Ik meende hiervan, met een woord, gewag te moeten maken, omdat men dit als het begin mag aanmerken van den hernieuwden strijd van Oldenbarneveldt met de Kerkelijken, welke eindelijk eene der voornaamste oorzaken van zijnen deerlijken val geweest is. Volgens de Groot in zijne *Historien*, ontstond, voor het eerst, eenige verkoeling tusschen Maurits en den Advocaat, ter gelegenheid van den slag bij Nieuwpoort in den jare 1600, door de inblazingen van hovelingen, die den Prins deden opmerken, dat, terwijl de afgevaardigden der Staten, onder welke ook Oldenbarneveldt was, zich binnen Ostende in veiligheid hielden, de Prins en zijn doorluchtige broeder, met het gansche leger, door hen aan de grootste gevaren werden blootgesteld. Ook vindt men bij Wagenaar vermeld, dat Oldenbarneveldt, omtrent denzelfden tijd, beducht werd, dat de Prins stond naar de opperste magt in het Land, immers naar meerder gezag, dan hij tot nog toe gehad had (†).

(*) Zie Wagenaar VIII D. bl. 361—363.
(†) Zie Wagenaar IX D. bl. 87.

Uit de gewigtige ophelderingen, door den Heer van Wijn (*) omtrent dit punt medegedeeld, blijkt echter alleen, dat men, in het begin der zeventiende eeuw, met name in den jare 1601 en 1602, bijzonderlijk in Zeeland, waar de Prins den meesten invloed had, zeer ijverde, om, naar aanleiding van den brief, waarbij aan wijlen zijnen vader de Grafelijke waardigheid was opgedragen, hem tot Graaf van Holland en Zeeland te verheffen. Op den 15 Maart des jaars 1602, had eene zamenkomst van eenige voorname Hollandsche Staatsleden plaats, naar 't schijnt, door Oldenbarneveldt belegd. In deze deed hij opening van ter zijner kennis gekomene overleggingen in Zeeland, om den Prins tot Graaf te bevorderen; in welk geval hij meende, dat Holland zou moeten volgen, terwijl hij tevens de diensten, door Maurits, gelijk die door zijnen vader aan den Staat bewezen, hoogelijk roemde. Het gevoelen van de meeste leden der vergadering liep daarheen, dat het voor den Prins, in de tegenwoordige omstandigheden, ongeraden was, naar hooger aanzien te staan, en de vergadering scheidde met een verzoek aan Oldenbarneveldt, om nader te onderzoeken, op welk een' voet de zaak in Zeeland stond. In eene latere bijeenkomst, over eene andere aangelegenheid gehouden, leest men, dat de Advocaat, bij gelegenheid, mede vermaande, *dat, den eenen of anderen tijd, nog uitbarsten zou*

(*) Zie zijne *Naleezingen op de Vad. Hist.* I D. bl. 315—328.

't regt, dat zijne Excellentie had van tot Prinse dezer Landen benoemd te worden, uit kracht van de bezegelde Brieven, die zijn Heer Vader, Prinse van Oranje, van het Graafschap van Holland had: dat ook, in Gelderland, vrij wat omgegaan was, van zijne Excellentie aldaar Hertog te maken, en dat Zeeland in bogten stond, en sommigen aldaar kinderen zochten te worden van Zebedeüs.

In deze bijzonderheden, ontleend uit eene oorspronkelijke aanteekening van een lid der beide vergaderingen, met name Mr. A. DE VEER, te dien tijde Pensionaris van Amsterdam, is ten minste geen duidelijk spoor voorhanden van OLDENBARNEVELDTS ongenegenheid, om tot 's Prinsen verheffing zijne stem te geven. Men mag echter, op goeden grond, onderstellen, dat 's mans vijanden naderhand den Prins hebben diets gemaakt, dat, in zijne ongezindheid en tegenwerking, de voorname hinderpaal te zoeken was, welke deszelfs benoeming tot Graaf van Holland en Zeeland in den weg stond; en tevens mag men aannemen, dat, indien al onze Staatsman, op dezen tijd, niet ongenegen was, om MAURITS tot die waardigheid te helpen bevorderen, die genegenheid later bij hem merkelijk bekoeld, zoo niet geheel uitgedoofd zal zijn. Er ontstond, namelijk, helaas! maar al te spoedig eene treurige verwijdering tusschen beide deze aanzienlijke hoofden van den Staat. Die verwijdering werd het eerst aan ieder kennelijk, ter gelegenheid van de onderhandelingen over vrede met Spanje, en vooral toen

na het afbreken derzelve, over het sluiten van een bestand geraadpleegd werd. MAURITS had, tot hiertoe, den krijg tegen Spanje met grooten roem gevoerd, en zich onder de vermaardste Veldheeren een' naam verworven; hij was bovendien, van zijne jeugd af, in den oorlog opgebragt, en bevond zich in den vollen bloei van den mannelijken leeftijd. Geen wonder dus, dat hij van den vrede afkeerig was, en zich, uit dien hoofde, gaarne liet overtuigen, dat dezelve als nadeelig voor den Staat was aan te merken. — OLDENBARNEVELDT, daarentegen, die reeds over de zestig jaren oud was, en dus naar rust begon te neigen, was, uit den aard, meer genegen, om de redenen voor volwigtig aan te nemen, die voor het sluiten van vrede, of, zoo deze niet op billijke voorwaarden te verkrijgen was, voor dat van een bestand pleitten. De twist over het raadzame en nuttige van het laatste werd, in het openbaar, met groote hevigheid gevoerd. Er kwamen verscheidene schriften tegen hetzelve in het licht, in sommige van welke OLDENBARNEVELDT, als de smeder van verderfelijke aanslagen, vinnig werd doorgestreken. Het gelukte dezen echter, door JEANNIN, een' der gezanten van HENDRIK den IV van Frankrijk, een' man van ongemeene bekwaamheden en wegslepende welsprekendheid, gerugsteund, het bestand, door de Koningen van Frankrijk en Engeland grootelijks aangeprezen, aan de voornaamste Staatsleden smakelijk te maken: ja MAURITS zelve, eerst de hevigste tegenstander van hetzelve, gaf, voornamelijk door de pogingen van JEANNIN

en het gezag van HENDRIK den IV overgehaald, tot den handel daarover, ten laatste, zijne bewilliging. Had deze vroeger, misschien, de oogmerken van OLDENBARNEVELDT in het voorstaan der handeling over een bestand verdacht gehouden, zijne regtschapenheid en vaderlandsliefde daarbij bleken hem weldra, gelijk ieder' onpartijdigen, zonneklaar, toen, voornamelijk door zijn beleid, in het begin des jaars 1609, dat merkwaardig en kloekmoedig besluit genomen werd, waarbij de Staten-Generaal eenparig vaststelden, om, in geval van het voortgaan der handeling van bestand, het eerste punt van het verdrag, niet anders, dan op deze wijze, te doen stellen, *dat de Aartshertogen, ten overvloede, zoo wel in hunnen naam, als in dien des Konings van Spanje, verklaarden, dat zij te vrede waren, met de Heeren Staten der Vereenigde Gewesten te handelen, in de hoedanigheid, en als dezelve houdende voor vrije Landen, Gewesten en Staten, op welke zij niets eischten, en dat zij met hen, in de gemelde namen en hoedanigheden, een bestand aangingen.* Bij hetzelfde besluit werd nog bepaald, dat men niet zou gedoogen, dat er eenige kerkelijke of wereldlijke zaken, strijdig met de gemelde vrijheid, werden voorgeslagen; noch nieuw uitstel gezocht, ter oorzake van den Indischen handel, of andere punten. En, zoo het tegendeel, van wege den Koning van Spanje of de Aartshertogen, gedreven werd, langer dan acht dagen, dat men de hande-

ling afbreken, en met gemeene magt, en, zoo 't zijn kon, met hulp der Koningen, Vorsten en Staten, begunstigers der goede zaak, de wapenen weder zou opvatten (*) — Dit mannelijk besluit werd toen door onzen Staatsman en die met hem eenstemmig dachten, voor noodzakelijk gehouden, omdat vijf Gewesten en verscheiden steden van Holland reeds begonnen te luisteren naar een bestand van twintig of vijfentwintig jaren, zonder erkentenis van de vrijheid der Staten. — Indien er, na het doordringen van dit kloekmoedig besluit, nog eenig misnoegen tegen OLDENBARNEVELDT bij MAURITS mogt zijn overgebleven, scheen hetzelve geheel te moeten zijn uitgewischt door den ijver, dien de eerste betoonde om uit te werken, dat de Staten, kort na het bestand, voor de belangen der betrekkingen en afstammelingen van WILLEM den I, en bijzonder voor die van MAURITS, die door het bestand merkelijke schade stond te lijden, op eene edelmoedige wijze zorgden.

Dan er had omtrent dezen tijd nog iets anders plaats, dat, uit zijnen aard, geschikt was, om, van de zijde van MAURITS, eene verkoeling van vriendschap voor onzen grooten Staatsman te doen ontstaan. Ik bedoel de onderhandelingen, door JEANNIN, op grond der bij den handel over het bestand verkregene ondervinding, tot welke verregaande twisten de verdeeling der oppermagt tusschen zoo vele Leden aanleiding moest geven, aangevangen,

(*) Zie WAGENAAR, IX. D. bl. 429 en 430.

om in het bestuur van den Staat meer eenheid te brengen, en daardoor eene gemakkelijker en spoediger afdoening der zaken te bewerken. Ten dien einde deed hij een voorstel, door welks aanneming de magt van den Raad van State en inzonderheid die van MAURITS, die aan het hoofd van denzelven geplaatst zou worden, merkelijk zou worden uitgebreid. Hoezeer ook dit voorstel veel had, waardoor het zich grootelijks aanprees, voorzag echter de schrandere JEANNIN gereedelijk, dat het groote moeite zou kosten, om hetzelve aan vele Staatsleden, en bovenal aan den Advocaat van Holland, wiens gezag daardoor geene geringe vermindering zou ondergaan, smakelijk te maken. Om deze zwarigheid uit den weg te ruimen, sloeg de Fransche gezant voor, om OLDENBARNEVELDT tot President van dien Raad te benoemen; dan, hoe aanzienlijk deze waardigheid, in naam, ook zijn mogt, in het wezen der zaak, zou zij hem veel minder gezag geven, dan hij, onder den thans bestaanden vorm van regering, in zijne tegenwoordige betrekking, oefende. Geen wonder dus, dat OLDENBARNEVELDT (want ook hij was van het gewone zwak der menschelijke natuur, waardoor men het gezag, 't welk men bezit, ongaarne verminderd ziet, in geenen deele vrij) geen wonder, zeg ik, dat hij zich geenszins liet overreden, om het ontwerp van JEANNIN door zijnen invloed te ondersteunen. Ook waren er gewigtige redenen voorhanden, welke de uitvoering van dit ontwerp, op het tegenwoordig tijdstip, hoogst bedenkelijk, zoo niet volstrekt ongeraden maakten.

Ten gevolge namelijk van het verdrag, met Elisabeth aangegaan, hadden nog altijd twee Engelschen, door de Koningin benoemd, zitting in den Raad van State. Deze konden niet alleen, bij de uitbreiding van deszelfs magt, daaruit niet geweerd worden; maar, volgens het Fransche ontwerp, zouden daaraan ook twee leden, door den Koning van Frankrijk te stellen, worden toegevoegd. Dat het groote bedenking in had, aan dienaars van twee buitenlandsche Mogendheden, die beide de Nederlanden gaarne, als eene kostbare parel, aan hunne kroon zouden gehecht hebben, zoo veel deel aan het bestuur der algemeene zaken toe te kennen, kon ook door de vurigste voorstanders van het Fransche ontwerp bezwaarlijk geloochend worden; en het had derhalve voor Oldenbarneveldt en de Staatsleden, die met hem eenstemmig dachten, weinig moeite in, om de raadpleging over het ontwerp eerst te verschuiven, en daarna geheel ter zijde te doen stellen. Intusschen laat het zich, met groote waarschijnlijkheid, vermoeden, dat de ongezindheid van Oldenbarneveldt, om de voorgestelde verandering in den vorm der regering te bevorderen, naderhand door deszelfs vijanden, bij den Prins, als een bewijs zal zijn aangevoerd van zijne zucht, om, wel verre van diens gezag in den Staat uit te breiden, hetzelve veeleer te besnoeijen, en alzoo als een middel zal gebruikt zijn, om Maurits van zijnen ouden en, mag ik schier zeggen, vaderlijken vriend, hoe langs hoe meer, te vervreemden.

Naauwelijks was de tijd van uitwendige rust in-

gegaan, of inwendig borst de hevigheid van Godgeleerde tweedragt en vijandschap uit. Geschillen over onderwerpen, de bevatting van het eindig verstand der stervelingen verre te boven gaande, en waaromtrent de Christelijke Openbaring niets beslist, hielden de Hervormde leeraars onderling verdeeld, en deden inzonderheid hen, die de gevoelens van GOMARUS aankleefden, op het voetspoor van dezen hunnen Vlaamschen voorganger, die van hunne tegenpartij, met bitterheid, veroordeelen. Aan het geschil over de leer der Goddelijke voorbeschikking paarde zich dat over het gezag der Overheid in Kerkelijke Zaken. De volgers van ARMINIUS wilden, op voorgang van ZWINGLIUS, dat gezag veel verder hebben uitgestrekt, dan die van GOMARUS, die met veel drift de leer van CALVINUS voorstonden, dat kerkelijke personen alleen over kerkelijke zaken beschikken moeten. De voorstanders van het laatste gevoelen, die, gelijk wij vroeger zagen, na de overkomst der Brabandsche en Vlaamsche vlugtelingen, in tegenstelling van de eerste dagen der Hervorming, hoe langs hoe meer de meerderheid onder de Geestelijkheid dezer Gewesten uitmaakten, hadden, gelijk ons mede vroeger reeds gebleken is, in LEICESTER een' even krachtigen steun gevonden, als zij, vroeger in WILLEM den I, en later in OLDENBARNEVELDT, den man hadden aangetroffen, die hunne heerschzucht nadrukkelijk zocht te bedwingen. Hadden zij den eersten reeds niet gespaard, den laatsten poogden zij, op allerlei wijze, bij de gemeente hatelijk te maken. Toen zij, eerst door

den afstand en, niet lang daarna, door het overlijden van LEICESTER, zich van dezen magtigen beschermer geheel verstoken zagen, wendden zij het oog naar MAURITS, die door de luisterrijke krijgsbedrijven, waardoor hij, in de laatste jaren, den Staat zoo krachtig gesteund, en door gansch Europa had doen eerbiedigen, in de genegenheid en achting der natie grootelijks gerezen was. Deze, in Godgeleerde zaken even onbedreven, als hij in die van den krijg de beroemdste mannen van zijnen leeftijd op zijde, ja vooruit streefde, weigerde lang in geschillen partij te trekken, waarvan hij, met ronde opregtheid, bekende geheel onkundig te zijn. Doch zij wanhoopten daarom niet, hem tot hunne partij over te halen, indien het hun slechts gelukken mogt, hem van OLDENBARNEVELDT, voor wien zijne genegenheid reeds eenigermate bekoeld scheen, ganschelijk te verwijderen. In OLDENBARNEVELDT toch hadden zij reeds, bij ondervinding, een' echt' kweekeling der school van WILLEM den I, en alzoo een' krachtigen tegenstander hunner heerschzuchtige bedoelingen, leeren kennen, en konden zich derhalve niet anders voorstellen, dan dat hij de gehate Arminianen boven hen zou begunstigen. De Staatsleden van den Leicesterschen aanhang, die OLDENBARNEVELDT steeds als hunnen vijand beschouwd, en, na de nederlaag en kort daarop gevolgden dood van hunnen beschermer, zich van het roer der regering verwijderd hadden gezien, maakten met de meerderheid der Geestelijken gereedelijk gemeene zaak tegen den man, die het voorwerp

was van hun aller haat, en stelden, met hen, hunne uiterste pogingen te werk, om Maurits mede tegen hem op te stoken, als wanneer het hun niet moeijelijk zou vallen hem, die bij de gemeente kleine gunst genoot, in het verderf te storten. 't Geen de inzigten der Geestelijken niet weinig bevorderde, was, dat Willem Lodewijk *van Nassau*, Stadhouder van Vriesland en Groningen, een man, die, als krijgs- en staatsman, den Lande groote diensten bewezen had, en bij zijnen jongeren neef Maurits, met regt, in groote achting stond, uit gemoedelijke overtuiging, de partij der Gomaristen, of der echte leerlingen van Calvinus grootelijks begunstigde; en, schoon men niet zonder grond mag onderstellen, dat voornamelijk redenen van staat Maurits naderhand de partij der Contra-remonstranten tegen die der Remonstranten, aan welker hoofd Oldenbarneveldt geacht werd te staan, openlijk deden omhelzen, geloof ik echter voor mij, dat ook het gezag van den Vrieschen Stadhouder het zijne daartoe heeft bijgedragen. — De kerkelijke geschillen namen, intusschen, gedurig in hevigheid toe. De volgers van Arminius deelden hunne gevoelens in vijf punten mede, en, daar hun stuk den naam van *Remonstrantie* droeg, werd hun van daar, sedert, de naam van Remonstranten toegevoegd, gelijk die van Gomarus, die eerlang, van hunne zijde, eene wederlegging dier vijf punten, onder den naam van *Contraremonstrantie*, inleverden, daarvan dien van Contraremonstranten kregen. Deze wisten, meer en meer, den grooten hoop der gemeente, niet zelden

gewoon, zekere leerbegrippen, naar mate zij duisterder en onverstaanbaarder, of ook met het gezond menschenverstand strijdiger zijn, met des te grootere vurigheid en drift te omhelzen, geheel op hunne zijde te trekken. De Staten van Holland, door OLDENBARNEVELDT geleid, lieten, van den aanvang, niet af, door zachte middelen de eendragt in Kerk en Staat, zoo mogelijk, te herstellen. Meermalen werden tusschen eenige der geleerdste Predikanten van beide partijen, op hun gezag en dat der algemeene Staten, minnelijke zamenkomsten belegd, om de gerezene geschillen, ware het mogelijk, te vereffenen; doch deze hadden geen ander gevolg, dan dat de gemoederen, wederzijds, meer verbitterd en verhit werden. Het ontwerp van kerkenordening, in 1591 gemaakt (eene zaak, waaraan de Advocaat zich bijzonder liet gelegen zijn) werd door hem weder ter bane gebragt, en, tot groot ongenoegen van het meerendeel der Geestelijkheid, die daarbij der Overheid te veel gezag toegekend achtte, bij voorraad, althans eenigermate in werking gesteld. Zijne schranderheid, geholpen door die van den geleerden en welsprekenden DE GROOT, die zich toen als Gezant in Engeland onthield, wist zelfs uit te werken, dat de Engelsche Koning JACOBUS, die op den eernaam van een' kundig' Godgeleerde aanspraak maakte, en daarvoor ook door velen gehouden, door nog meerderen, uit vleizucht, verklaard werd, overeenkomstig het meermalen geuit gevoelen der Staten van Holland, de punten tusschen de volgers van GOMARUS en ARMINIUS in geschil, voor zoodanige ver-

klaarde, waaromtrent men zich, wederzijds, kon en behoorde te verdragen. Door een zoo eerbiedwekkend gezag gerugsteund, namen de Staten van Holland, in den aanvang des jaars 1614, een gematigd besluit tot handhaving van den vrede der kerk, doch 't welk, door de halstarrigheid der Gomariste Predikanten, geenszins de gewenschte vruchten voortbragt. Ook ontviel hun weldra de steun, dien zij in Jacobus waanden gevonden te hebben. De Contraremonstranten namelijk, die den Engelschen Koning, tot dus verre, voor den aanzienlijksten voorstander van hunne zaak gehouden hadden, lazen, met groot leedwezen, de door hem gegevene verklaring, en rustten niet, voor zij hem tot andere gedachten gebragt hadden. Ook had er eerlang eene gebeurtenis plaats, hoogst voordeelig voor den Staat, en niet minder vereerend voor Oldenbarneveldt, die de hoofdbewerker van dezelve was, doch welke Jacobus tegen dezen, reeds sedert de Leicestersche tijden bij de Engelschen verdacht, als meer tot Frankrijk, dan tot Engeland, neigende, een' onverzoenlijken haat deed opvatten, en, wel verre van door zijne landgenooten met de vereischte dankbaarheid beloond te worden, veeleer onder de oorzaken te tellen is, welke tot zijnen ondergang krachtig medewerkten. Gij gevoelt, M. H., dat ik het oog heb op de lossing der steden van verzekering, Briel, Vlissingen en Rammekens, die de Engelschen, volgens het tusschen hen en dezen Staat gesloten verdrag, bezet hielden, tot de som, hun voor den verleenden onderstand verschuldigd,

geheel voldaan zou zijn. Die schuld beliep toen nog ruim acht millioenen guldens; doch OLDENBARNEVELDT, wetende, dat de Koning, ten gevolge van zijne dwaze verspillingen, zich in groote verlegenheid van geld bevond, wist daarvan, met zoo veel schranderheid, gebruik te maken, dat JACOBUS zelve den voorslag tot lossing en teruggave der verpande steden deed. Men draalde geen oogenblik. zich dezen voorslag ten nutte te maken, en kwam welhaast met den Koning overeen, dat de gansche schuld door de dadelijke uitbetaling van nog geen volle drie millioenen zou worden uitgedelgd. Naauwelijks was dit verding gesloten, of de Staten zorgden, dat de volle daarbij bepaalde som den Engelschen in handen werd gesteld; waarvan het gevolg was, dat de verpande steden, na door het Engelsch krijgsvolk ontruimd te zijn, reeds in Zomermaand van hetzelfde jaar door hen weder in bezit werden genomen. Tot bespoediging dezer, op zich zelve hoogst wenschelijke en voor de onafhankelijkheid, de veiligheid en het aanzien van den Staat belangrijke, zaak was, op dit tijdsgewricht, nog eene bijzondere en gewigtige reden voorhanden in de niet ongegronde vrees, dat de Koning van Engeland, in den loop der door hem aangevangene, en door de waakzame zorgvuldigheid van OLDENBARNEVELDT ontdekte onderhandelingen met dien van Spanje over een huwelijk van zijn' zoon met deszelfs dochter, door zijne zucht om zijn geliefkoosd doel te bereiken, zich welligt mogt verleiden laten, om de bezette steden den Spaanschen Monarch in handen te stellen. Het

duurde intusschen niet lang, of JACOBUS leerde, door de algemeene afkeuring van zijn gedrag, maar al te duidelijk inzien, dat hij zich door de schranderheid van OLDENBARNEVELDT had laten verkloeken; waardoor natuurlijk zijn misnoegen tegen dezen, in eene hooge mate, moest worden opgewekt.

Intusschen namen, hier te lande, de burgerlijke en Godsdienstige geschillen, meer en meer, in hevigheid toe; en, in stede, dat de lof van OLDENBARNEVELDT, als den voornamen bewerker van een zoo weldadig en eervol verdrag, op aller tongen zou zweven, werd hij, integendeel, dagelijks meer het voorwerp van onverdienden smaad en laster. Zijne geestelijke en wereldlijke vijanden lieten niet af, hem bij MAURITS, als den eenigen, die zijne verheffing in den weg stond, ja die veeleer op zijne vernedering uit was, verdacht te maken, en zochten alzoo ook de laatste vonk van dankbare genegenheid, die nog voor dezen zijnen ouden vaderlijken vriend in 's Prinsen borst glinsterde, daarin ganschelijk uit te dooven. Alle zijne bedrijven werden in het hatelijkste licht bij hem gesteld, alle zijne gezegden, kwaadaardiglijk verdraaid, aan hem overgebragt. Den volke werd hij als een verachter van de Godsdienst, als een heimelijk vriend der Spanjaarden, met wie hij ongeoorloofde gemeenschap hield, door wier goud hij zich liet omkoopen, op eene lasterlijke en schaamtelooze wijze, afgeschilderd. — De grijze en eerbiedwaardige Staatsman ging, onder dit alles, op den weg, dien zijn geweten hem voorschreef, rustig en kloekmoedig

voort. Wel trof het hem smartelijk, dat hij, die, dag en nacht, zich, gedurende meer dan dertig jaren, tot 's lands heil had afgesloofd, die hetzelve, meer dan iemand, bevorderd had, zijne getrouwe diensten, door een groot deel zijner landgenooten, met zoo veel ondank vergolden zag; wel griefde het hem bovenal tot in de ziel, dat hij de genegenheid van den Vorst, wien hij, van deszelfs jeugd af aan, eene vaderlijke liefde toegedragen, wiens wezenlijke belangen, wiens waarachtige grootheid hij steeds, zoo veel in hem was, had zoeken te bevorderen, schier dagelijks zag verkoelen en afnemen: doch niets was in staat, hem van hetgeen hij voor zijn pligt hield te doen afwijken. Gaarne echter had hij het lastig pak, 't welk, op zijnen hooggeklommen ouderdom en bij de ondervinding van zoo vele verdrietelijkheden, zijne vermoeide schouders te zwaar drukte, van dezelve zien afnemen; doch de Staten van Holland, die reeds meermalen hem ter intrekking van een dergelijk verzoek bewogen hadden, slaagden ook nu in hun oogmerk, om hem zijne schouders op nieuw te doen zetten onder eenen last, dien niemand, buiten hem, in staat scheen te torschen. Zij gaven hem tevens een uitstekend bewijs van hunne achting en diepe verontwaardiging over de schandelijke lastertaal, gedurig in oproerige en doorgaans naamlooze geschriften tegen hem uitgebraakt, door hem, bij een vereerend besluit, onder hunne uitdrukkelijke hoede en bescherming te nemen: een besluit, waarvan hij echter, weinig tijds later, geene de

minste baat gehad heeft. — Ook verzuimde de eerwaardige Staatsman niet, zich, bij een' deftigen brief, zoo aan de Staten van Holland, als aan den Prins, op eene voor elk' onpartijdigen overtuigende wijze, over zijn gehouden gedrag te verantwoorden; doch, gelijk zijn schrijven aan de eersten bij dezen, of althans bij de meerderheid van dezelve de gewenschte uitwerking had, zoo had dat aan Maurits op diens reeds te zeer vooringenomen gemoed geringe of geene werking; of, zoo het daarop al eenigen indruk maken mogt, zorgden de vijanden van den grijzen Staatsman, die den Prins onophoudelijk, als 't ware, bezet hielden, dien door alle middelen weder uit te wisschen, en slaagden in dit boosaardig opzet, helaas! maar al te zeer. De stoutheid van 's mans geestelijke en politieke tegenstanders klom, intusschen, hoe langs hoe hooger, daar zij, zoo in den Prins en den Engelschen afgezant bij dezen Staat, Carleton, als in aanzienlijke leden der Hollandsche Staatsvergadering, met name in de regeerders van Amsterdam, een' magtigen steun vonden. De kerkelijke scheuring, die Oldenbarneveldt en de met hem eensdenkende Staatsleden, door alle middelen van overreding, hadden zoeken voor te komen, won, op de voornaamste plaatsen, meer en meer veld, en werd eindelijk geheel voltooid, toen Maurits zich openlijk voor de scheurmakers verklaarde en, met verlating der groote kerk in 's Gravenhage, waar Uitenbogaard, die voor het hoofd der Remonstrantsche Leeraren gehouden werd, het Evangelie verkondigde, in de

Kloosterkerk, den Contraremonstranten afgestaan, of liever met geweld door hen ingenomen, de openbare Godsdienstoefening bijwoonde. Men wilde, van de zijde der Gomaristen, wien het om de veroordeeling der Arminianen, en der met hen zamenspannende politiken, wien het om het verderf van OLDENBARNEVELDT te doen was, nu van geen ander middel tot demping der Godsdienstgeschillen, dan de bijeenroeping eener Nationale kerkvergadering en hare oppermagtige uitspraak, hooren. De boven reeds genoemde Engelsche gezant CARLETON, die door zijnen Koning, met vuriger drift naar den roem van een' groot' Godgeleerde, dan dien van een' wijs' bestuurder van zijn rijk strevende, bijzonder gelast was, naar den loop der Godsdienstige twisten hier te lande zorgvuldig onderzoek te doen, en hem daarvan naauwkeurig berigt te geven, even als ware aan de zege, of nederlaag der Gomaristen of Arminianen hier te lande het behoud van Engeland gelegen, CARLETON, zeg ik, was een der ijverigste aanraders eener Nationale Synode, als het eenige geschikte middel, om de rust en vrede der Kerk te herstellen. Zijne daartoe gehoudene redevoering in de vergadering der Staten Generaal, veel beleedigends voor de Remonstranten en hunne voorstanders onder de Staten bevattende, was naauwelijks in druk verschenen, of er zag eene scherpe wederlegging van dezelve, onder den naam van *Weegschaal*, het licht. De trotsche Engelschman voelde zijne eigenliefde hierdoor zoo zeer gekwetst, dat hij daarover hevige klagten inbragt, welke zoo veel uitwerkten, dat,

op naam der Staten-Generaal, een verbod van het werkje in het licht kwam, vergezeld van eene belofte van duizend gulden voor hem, die den schrijver, en van zeshonderd voor dengenen, die den drukker van hetzelve wist aan te wijzen; beide welke uitlovingen nogtans geen gevolg hadden, terwijl later, gelijk men weet, TAURINUS, Remonstrantsch Predikant, als schrijver daarvan bekend werd. Onder degenen, tegen wie CARLETON zich over de *Weegschaal* grootelijks beklaagde, was ook OLDENBARNEVELDT; en bij dezen Staatsman, die zich door zijne redevoering mede gehoond mogt rekenen, geringe genegenheid meenende te ontdekken, om hem de verlangde voldoening te verschaffen (in welk gevoelen de weigering der Staten van Holland, Utrecht en Overijssel, om aan het voornoemde besluit der Staten-generaal hun zegel te hechten, hem sedert niet weinig versterkte) werd hij, die te voren den Advocaat reeds geen goed hart toedroeg, in zoo fellen haat tegen hem ontstoken, dat hij, van dit oogenblik af, openlijk met deszelfs vijanden tot zijn verderf zamenspande. De scheuring, in de vergadering der Hollandsche Staten ontstaan, waar de Regeerders van Amsterdam, door die van vier kleinere steden gevolgd, zich telkens tegen de besluiten der meerderheid aankantten, en weigerden dezelve in hun gebied ten uitvoer te brengen; de zegevierende pogingen, door den magtigen invloed van MAURITS ondersteund, om eene Nationale Synode bij een te roepen, waarvoor de Algemeene Staten, zonder op de tegenkanting van die van Holland,

Overijssel en Utrecht acht te geven, de stad Dordrecht, als plaats van zamenkomst, bestemden; het bevel, door MAURITS aan het krijgsvolk van Staat gegeven, om niets tegen de voorstanders der ware Hervormde Godsdienst, of, met andere woorden, tegen de Contraremonstranten te ondernemen, dit een en ander bragt het gezag der Staten, aan wier hoofd OLDENBARNEVELDT stond, zoo zeer aan 't wankelen, dat hetzelve eerlang met zekerheid dreigde in te storten. Doch dit alles kon onzen Staatsman niet bewegen, om, door inwilliging der Nationale Synode, iets van de regten op te geven, welke hij meende dat Holland, even als ieder der vereenigde gewesten, volgens de Unie van Utrecht, bezat, om over zaken, de Godsdienst en Kerk betreffende, naar eigen goedvinden, onafhankelijk te beschikken: een gevoelen, 't welk, wel is waar, later mede dat van de beroemdste Staatkundigen en Regtsgeleerden in ons Vaderland geweest is, maar welks volhouding door OLDENBARNEVELDT in de toenmalige omstandigheden, naar mijn oordeel, veeleer stijfhoofdigheid, dan standvastigheid mag heeten, gelijk, helaas! ten gevolge van de algemeene onvolmaaktheid der menschelijke natuur, de edelste deugden, ook bij waarlijk brave en groote mannen, wel eens tot de daaraan grenzende ondeugden ontaarden. Te weten, hoe veel OLDENBARNEVELDT ook in de staatkundige school van WILLEM den I geleerd had, dit had hij van dien wijzen stuurman van het schip van Staat niet geleerd, om, bij opkomend onweder, in tijds zeil te min-

deren, en hetzelve in eene veilige haven te doen binnenloopen. Te vergeefs poogde zijn jongere, maar in dezen wijzere vriend, Uitenbogaart, den grijzen staatsman over te halen, om in de bijeenroeping der Nationale Synode eenvoudig te bewilligen. *Wilt gij 's Lands geregtigheid weggeven, ik niet:* was het antwoord, 't welk de Advocaat hem toevoegde, en geheel den man kenmerkt, die zich van de verdediging eener zaak, welke hij voor regtvaardig hield, door geenerlei bedenking liet afbrengen, en zich, in de waardigheid, welke hij bekleedde, door zijn berigtschrift zelve tot voorstand van Hollands regten gehouden rekende. Hij kwam dan eindelijk tot een' maatregel, en wist ook de overige Staatsleden die met hem instemden, tot denzelven te brengen, welke, hoezeer ook door het bovengenoemde bevel van Maurits aan de krijgslieden, waardoor de regering van den bijstand derzelve, in gevalle van oproerige bewegingen, door Contraremonstranten verwekt, ganschelijk ontbloot werd; naar mijn inzien, volkomen gewettigd, mij nogtans voorkomt, hoogst onstaatkundig geweest te zijn. Gij gevoelt, dat ik het verlof bedoel, aan de Regeerders der bijzondere steden, van wege de meerderheid der Hollandsche Staten, verleend, om, tot handhaving der rust, Waardgelders aan te nemen, die alleen van hen bevelen ontvingen; een maatregel, waartoe Oldenbarneveldt ook die van Utrecht wist over te halen. Er was toch veel minder, dan de schranderheid van dezen beroemden staatsman, of die van eenen de Groot, noodig, om met ge-

noegzame zekerheid te voorzien, dat deze maatregel aan het ten val neigend gezag der Staten geen' den minsten steun kon bieden, maar veeleer, gelijk de uitkomst geleerd heeft, door de verbittering van MAURITS, die daarover ten uiterste gebelgd was, en in denzelven een ontwijfelbaar bewijs meende te vinden van OLDENBARNEVELDTS toeleg, om zijn gezag te krenken, enkel dienen zou, om den volkomen' ondergang van dat der Staten te verhaasten. Gij weet, ook zonder mijne herinnering, dat dit met der daad het geval geweest is, en het aannemen der Waardgelders als de naaste oorzaak te beschouwen is der niet lang hierna gevolgde gevangenneming van OLDENBARNEVELDT, DE GROOT en HOGERBEETS en hunne verdere lotgenooten, en van het deerlijk lot, 't welk die doorluchtige martelaars van Staat, en inzonderheid den grijzen voorvechter van Hollands regten, sedert, getroffen heeft. Ik meen derhalve hier mijne tegenwoordige beschouwingen te mogen eindigen, en weet zulks niet beter te doen, dan door u de schoone regels voor te houden van een' ijverig' en geleerd', maar tevens gematigd' en onpartijdig' voorstander der Oranje-Vorsten, ONNO ZWIER VAN HAREN. Deze, wanneer hij, in zijn heerlijk dichtstuk *de Geuzen*, de Hoop invoert, als aan WILLEM den I, in een' droom, den toekomstigen bloei van het door hem gegrondveste Gemeenebest, en de lotgevallen en bedrijven van deszelfs beroemdste krijgshelden, staatsmannen en geleerden voorstellende, legt haar, ten slotte van hetgeen hij haar, tot MAURITS genaderd, omtrent dien Vorst doet zeg-

gen, tot Willem den I sprekende, met opzigt tot het uiteinde van Oldenbarneveldt, deze woorden in den mond:

Aanschouw de nimf aan zijne voeten,
  Die omgekochte pennen wraakt,
Die in geschiedenis gaat wroeten,
  En deugden prijst, en feilen laakt.
Één blad, waarom zij schijnt te treuren,
Bestaat haar hand het boek te ontscheuren:
  O Hemel! vraagt Oranje ontsteld,
Wat wil in die roemruchte daden
Die naam, gerukt uit de andre bladen?
  Hij leest en zucht — 't is Barneveld.

IETS

OVER

JOHAN DE WITT,

ALS INLEIDING

TOT DE MEDEDEELING VAN EENEN BRIEF VAN
DIEN STAATSMAN.

Er zijn in het gebied der menschelijke beschouwing en wetenschap, met name ook in het geschiedkundige, zekere punten, waaromtrent het gevoelen van alle kundige en bevoegde beoordeelaars zoo eenstemmig en op zoo sterke gronden gevestigd is, dat het naauwelijks te verwachten schijnt, dat iemand van gezond verstand en de noodige bedrevenheid in hetgeen daarover, voor en tegen, geschreven is, ten aanzien van dezelve, een tegenstrijdig gevoelen zal verdedigen. Intusschen levert de letterkundige geschiedenis maar al te veel bewijzen, dat ook schrandere en geleerde mannen zich door eene dwaze zucht naar oorspronkelijkheid lieten vervoeren, om zelfs de ongerijmdste stellingen staande te houden. Wat anders toch was het, dat den geleerden Jesuit HARDUINIUS verleidde, om de *Eneïs* van VIRGILIUS en de Lierdichten van HORATIUS voor het werk van onkundige Monniken te verklaren? En wie, die in de letterkundige geschiedenis van onzen leeftijd geen

G 5

volslagen vreemdeling is, draagt geene kennis van de buitensporige gevoelens, welke, ten gevolge eener gelijke zucht, bij onze Duitsche naburen, in het godsdienstige, het wijsgeerige, het staat- en letterkundige, zijn te voorschijn gebragt, en met ijver en, somwijlen ook, met scherpzinnigheid verdedigd? Een dergelijk verschijnsel, naar men gissen mag, uit dezelfde bron gesproten, de begeerte namelijk om zich den roem van onafhankelijke zelfdenkers te verwerven, heeft zich, sedert eenigen tijd, ook onder ons geopenbaard, met opzigt tot sommige voorname bijzonderheden, rakende de vroegere geschiedenis van ons Vaderland. De geweldige maatregelen, bij voorbeeld, tot welke WILLEM de II, door eene niet onregtmatige gramschap op vele Hollandsche Staatslieden en bijzonderlijk op de regering van Amsterdam, in de gevankelijke vervoering van zes der eerstgenoemden, en den gelukkig verijdelden aanslag op *Amsterdam*, werd weggerukt, vonden, niet alleen reeds in die dagen, maar ook door alle volgende tijden, zelfs bij de gematigde voorstanders van het Stadhouderlijke Huis, eene eenparige afkeuring (*). Doch, in onze dagen, zijn eenige

(*) Zeer merkwaardig is bovenal het oordeel, daarover geveld door A. VAN DER CAPELLEN, die WILLEM den II., als hoofd der Commissie uit hunne Hoogmogenden, door hem zelven benoemd, op de bezending aan de voornaamste steden van *Holland* vergezeld had. Zie de *Gedenkschriften* van dien Staatsman, II. D. bl. 274 en 275. Bijzondere opmerking verdienen de volgende woorden: » Ick wierde tussen negen en tien » uren ontboden by den Prins, die my seyde: *ghy* » *sult*

jeugdige geleerden opgetreden, die, in het staatsregt en de gronden der regeerkunde een dieper inzigt meenende te hebben, dan 't welk een SLINGELANDT, VAN DE SPIEGEL, KLUIT en meer dergelijke mannen bezaten, die maatregelen als regtvaardig en wettig hebben voorgedragen. OLDENBARNEVELDT en DE WITT (om nog nader tot het doel van dit geschrift te komen) werden, na de bedaring van die woeste stormen, door welke zij, van het roer van Staat, 't welk zij te voren met eene vaste hand bestuurden, afgerukt, jammerlijk omkwamen, door alle gematigden en bescheidenen ook onder hen, die, in het staatkundige, geheel van hen verschilden, als eerbiedwaardige slagtoffers van de hevige partijschappen, in hunne dagen woedende, op het hartelijkst beklaagd; en hoedanig ook hun

» *sult wel gesurpreneert syn*, *als ick u sal seggen*, » *wat ik gedaen hebbe*, verhaelende daer op het ar» rest en de dessein. Ick verscrickte als ick het hoor» de, *alsoo ick noyt sin hadde*, *dat men tot extremi*» *teyten behoorde te koomen*; oock dickwils syn Hoocht. » hadde geseyt, als ick besorgde, dat syn inclinatie » daer toe soude mogen strecken; *dat 't selve ondien*» *stigh was*, *ende vermenght met syn ruyne ende* » *verlos van autoriteyt*, *die éénmaal vervallen wesen*» *de niet wederom opgericht soude kunnen worden*; » vermaende hem oock *te willen gedencken aan de* » *saken van Engelandt*, *en de exstirpatie van 't Co*» *ninckIyke Huys ende digniteit aldaar*." Men leze ook hetgeen de Hoogleeraar KLUIT over het gedrag van WILLEM den II. heeft aangemerkt in zijne voortreffelijke *Historie der Hollandsche Staatsregering*, III. D. bl. 245 en volgg.

oordeel zijn mogt over de beginselen, door beiden in het bestuur der openbare zaken gevolgd, hierin echter kwamen allen overeen, dat zij aan hunne braafheid, eerlijkheid en zuivere vaderlandsliefde opregtelijk hulde deden (*). Het was voor onze

(*) Zie, ten bewijze van het gezegde, 't geen de vurige vriend van het Huis van Oranje, bijzonderlijk van WILLEM den IV, de groote Staatsman en Dichter O. ZWIER VAN HAREN, omtrent het voorgevallene met OLDENBARNEVELDT en DE WITT, als zijn gevoelen, opgeeft in zijn uitmuntend dichtstuk *de Geuzen*, XI. Zang, bl. 99, en X. Zang, bl. 88—90 van het I. D. der uitgave, door BILDERDIJK bezorgd. Der melding waardig is insgelijks, 't geen de beroemde natuurkenner C. HUYGENS, wiens verkleefdheid aan het vorstelijk geslacht van Oranje mede bekend is, over den moord der broeders DE WITT aan eenen zijner bloedverwanten schreef, in eenen onuitgegevenen brief, gedagteekend uit *Parijs*, den 4den September 1672, van welken ik de mededeeling te danken heb aan de verpligtende dienstvaardigheid van den letterminnenden Raadsheer Mr. J. SCHONCK. Dus luiden zijne woorden: » L'histoire de Mr. le Pensionnaire et de » son frère est horrible. Je l'avois sceu des le ven- » dredy, mais non pas avec ces particularitez que » vous m'en racontez. Quand on voit des choses » comme celle la, l'on diroit bien que ces Messieurs » les Epicuriens n'avoient pas tort de dire que *ver-* » *sari in Republica non est sapientis.* Il y a eu » bien de l'imprudence au fait du Pensionnaire de » s'aller exposer en plein jour au peuple irrité; ce- » pendant je le plains beaucoup dans l'opinion que » j'ay, qu'il n'avoit pas commis des crimes, qui me- » ritassent la mort. Les circonstances du procès » contre le frère Ruwart, comme sont cette sentence

» con-

dagen bewaard, het onverdiende uiteinde van OLDENBARNEVELDT, als eene regtvaardige straf van gepleegde wanbedrijven, te hooren verdedigen, en de gruwelen, omtrent DE WITT bedreven, als de vreeselijke uitbarsting eener regtmatige volkswoede, vergoêlijken. Het is met mijn tegenwoordig oogmerk onbestaanbaar, mijne denkbeelden omtrent den eerstgenoemden en het harde lot, 't welk hem, in eenen meer dan zeventig-jarigen ouderdom, trof, nader te ontwikkelen; doch de voorgenomene mededeeling van eenen hoogst merkwaardigen brief van J. DE WITT, waarvan het afschrift mij geworden is door de verpligtende vriendelijkheid van den bezitter van het oorspronkelijke, gelijk van meer andere merkwaardigheden, tot het geslacht der DE WITTEN behoorende, den Wel-Edelen Gestrengen Heer, Mr. H. P. HOOG, Lid van de Regtbank van eersten aanleg te *Dordrecht*, en gehuwd aan Vrouwe M. DE WITT, laatste afstammeling uit dat beroemde geslacht, de voorgenomene mededeeling dan van dien brief geeft mij voegzame aanleiding, en mijne betrekking, als Hoogleeraar in de Vaderlandsche Geschiedenis aan 's Lands Hoogeschool te *Leiden*, maakt het mij tot eenen pligt, om mijne gedachten omtrent dien achtbaren Staatsman en zijn bestuur, eenigzins breeder, uiteen te zetten.

» contre les formes et la dimission du barbier, excu» sent en quelque façon la fureur du peuple, qui
» paroit entièrement de la dernière meschanceté quand
» on ignore par quelle raison il a esté excité à faire
» ce qu'il a fait."

Dat ik verre af ben, van een blind bewonderaar van DE WITT en alle zijne maatregelen en verrigtingen te zijn, heb ik reeds niet onduidelijk doen blijken in de vergelijking, welke ik tusschen hem en S. VAN SLINGELANDT, beiden Raadpensionarissen in Stadhouderlooze tijden, gemaakt heb in mijne *Lofrede* op den laatstgenoemden, gedrukt in het III. D. van de *Verhandelingen der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden*, bl. 46—53. Ik geloof, dat de WITT gedwaald heeft in zijne inzigten omtrent de ware belangen van den Staat; ik geloof, dat hij niet vrij te spreken is van al te groote onbuigzaamheid en stijfzinnigheid in het doorzetten van 't geen hij, als nuttig voor het Vaderland en bijzonderlijk voor *Holland*, beschouwde, en dat hij daardoor zich zelven en den Staat veel onheils berokkend heeft; ik houde het daarvoor, dat hij, indien hij de wijsheid en gematigdheid van SLINGELANDT bezeten had, eenen geheel anderen weg zou ingeslagen, en aan het Gemeenebest nog veel grootere diensten bewezen hebben, dan hij aan hetzelve werkelijk gedaan heeft. Dan toch zou hij, doorziende, dat de algemeene stemming van de natie de uitsluiting van den jongen Prins van de waardigheden zijner voorouderen onmogelijk, en de gesteldheid van den vorm van het Staatsbestuur de benoeming van een doorluchtig Hoofd der regering noodzakelijk maakte, zich veeleer voor eenen beschermer, dan voor eenen tegenstander van het huis van Oranje verklaard, en zijn voornemen hebben aangekondigd, om de verheffing

van den jeugdigen Vorst tot de waardigheden zijner Vaderen, ten bekwamen tijde, te helpen bevorderen. Hierdoor zou hij het vorstelijke Huis van Oranje, en bijzonder deszelfs jeugdigen afstammeling ten sterkste aan zich verpligt, de opvoeding en vorming van dezen geheel in zijne magt gekregen, en zich zelven de gelegenheid geopend hebben, om deszelfs bevordering tot de Stadhouderlijke waardigheid en krijgshoofd van het Bondgenootschap aan zulke voorwaarden en bepalingen te verbinden, waardoor de vrijheid der Staatsregering, de onafhankelijkheid van *Holland* het best verzekerd schenen. En wie is in staat de luisterrijke en zegenvolle gevolgen te berekenen, welke de zamenwerking van twee zulke groote mannen, als de Witt en Willem de III. met der daad waren, aan het hoofd van den Nederlandschen Staat, tot verhooging van deszelfs bloei en aanzien zou hebben kunnen voortbrengen? — Doch de Witt meende eenen anderen weg ter bevordering van 's Lands heil, en dat van *Holland* in 't bijzonder, welks roem en welvaart hij bovenal voor oogen had, te moeten inslaan, en liet, van den beginne af, zijne volstrekte ongenegenheid blijken, om tot de bevordering mede te werken van eenen Prins, wiens vader den zijnen eene zoo grievende beleediging had doen ondervinden. Integendeel, leide hij, meer en meer, zijn oogmerk aan den dag, om hem van verre de meeste waardigheden, door zijne vaderen in het Gemeenebest bekleed, voor altijd uit te sluiten, en liet van de bejaging van dat doel ook toen niet af, toen alle omstandigheden

hem schenen te raden, hetzelve te laten varen. Door de onvergelijkelijke kracht van zijnen geest overwon hij, met der daad, zeer vele en gewigtige zwarigheden, die zich tegen de volvoering van zijn plan in den weg stelden; en hoe meer hij tot de bereiking van zijn doel genaderd scheen, hoe sterker zijn afkeer werd, om zich hetzelve te laten ontrukken. Ten laatste echter kwam er eene onverwinnelijke kracht, voor welke hij moest zwichten; hij zag het Vaderland, onverhoeds, op den rand des verderfs gebragt, zonder dat hij middel vond, om hetzelve te redden: en nu, door den onvermijdelijken drang der omstandigheden genoodzaakt te bukken, kon hij van zijne toegevendheid voor zich zelven geen het minste nut meer trekken, maar werd het deerlijk slagtoffer van zijne al te groote volstandigheid in het doorzetten van zijn eens gevormd ontwerp.

Men is veelal geneigd, de reden van zijne onverzettelijkheid in dezen, eeniglijk in zijnen persoonlijken wrok over den hoon, zijn geslacht aangedaan, te zoeken, en weigert alle edeler beginselen van zucht ter bevordering van 's Lands welzijn, als drijfvêren van zijn gedrag, te erkennen. Ik ben verre af van te willen loochenen, dat een diep geworteld misnoegen merkelijken invloed op hetzelve geoefend hebbe; maar ik ben tevens stellig van gevoelen, dat men, door de werking van edeler beginselen ganschelijk uit te sluiten, den grooten man een grievend ongelijk aandoet: ik ga zelfs eenen stap verder, en beweer, dat DE WITT voor zich

zelven overtuigd was, uit geen ander beginsel, dan zucht voor 's Lands welzijn, te handelen. Er is toch slechts eene geringe mate van zelfkennis en van oplettendheid op het gedrag van anderen noodig, om te erkennen, dat ook brave en verstandige menschen dikwerf, ongemerkt, door genegenheid, of afkeer in hunne oordeelvellingen en daden geleid worden, terwijl zij, in goeden ernst, meenen alleen de uitspraken der bedaarde rede op te volgen. Dit vrij algemeene zelfbedrog, geloof ik, dat ook bij DE WITT heeft plaats gehad, en de wel ongegronde, maar nogtans, naar zijne eigene meening, ontwijfelbare overtuiging bij hem heeft voortgebragt, dat de gelukkige uitslag van zijn ontwerp ter vernedering van het Doorluchtig Huis van Oranje met de ware belangen van het Vaderland, onafscheidelijk, verbonden was. Ik voorzie ten klaarste, dat velen dit gevoelen voor geheel onaannemelijk zullen houden, tenzij ik schijnbaar gegronde redenen weet aan te voeren, welke eenen man van die schranderheid, dat diep doordringend verstand, als JOHAN DE WITT, in den waan konden brengen, dat er een zoodanig verband met der daad bestond. Beproeven wij, of er mogelijkheid zij, zulke redenen te vinden, en met name of dezelve voorhanden zijn in die schriften, welke ons de staatkundige inzigten en gevoelens van DE WITT het meest openleggen, en waartoe ik voornamelijk brenge het bekende werkje, getiteld: *Aanwysing der heilzame politike gronden en maximen van de Republike van Holland en West-vriesland*,

en de verzameling van onderscheidene tractaten, onder den naam van *Staatkundige Schriften van* J. DE WITT, in den jare 1796 uitgegeven.

Om het voorgenomen onderzoek, met vrucht, te werk te stellen, zal het noodig zijn, vooraf het ontwerp van Staatshervorming, 't welk onze groote Staatsman zocht door te zetten, eenigzins duidelijker op te geven. Het komt mij dan niet twijfelachtig voor, of hetzelve strekte zich voornamelijk daartoe uit, om den opgroeijenden Prins, die hij begreep, dat, bij zijne meerderjarigheid, in eenige aanzienlijke betrekking tot het Gemeenebest moest komen, van allen invloed op het politike beheer te ontzetten, en hem eeniglijk tot opperhoofd van het krijgsvolk van den Staat te verheffen. Van daar, dat hij minder zwarigheid maakte, dan hij welligt anders gedaan zou hebben, om in het verleenen der zoo beruchte *acte van uitsluiting* in den jare 1654, door CROMWEL, als eene onvermijdelijke voorwaarde ter sluiting van den vrede, gevorderd, en waarvan het toestaan zeker niet anders, dan als vernederend voor eenen onafhankelijken Staat, beschouwd kan worden, te bewilligen; tenzij men mogt onderstellen, 't geen zeker niet geheel van grond ontbloot schijnt, dat hij ook daarom te gereeder was tot die bewilliging, omdat hij toen reeds voorzag, 't geen later door de uitkomst bevestigd werd, dat de nieuwe Engelsche Republiek weinig langer, dan het leven van haren toenmaligen Protector, duren zou. Van daar inzonderheid, dat hij, in den jare 1667, *in*

Holland het dusgenaamde *eeuwig Edict* uitwerkte, waarbij het opperbevel over 's Lands krijgsmagt voor altijd van de Stadhouderlijke waardigheid gescheiden, en die waardigheid in het genoemde Gewest voor eeuwig vernietigd werd, en waaraan hij, drie jaren daarna, nog grootere vastheid wist bij te zetten, door ook de overige Gewesten over te halen tot het aangaan eener *Harmonie* of overeenstemming, waarbij de voorgemelde afscheiding door allen bevestigd werd. Met ditzelfde oogmerk stond ook in het naauwste verband de aanzienlijke verandering, die hij, vooral in het leger van den Staat, uitwerkte, en waarover, naar ik meen, niet geheel ten onregte, door zijne tegenstanders klagten zijn aangeheven, gelijk de schadelijke gevolgen dier verandering zich, in den oorlog van 1672, maar al te duidelijk geopenbaard hebben. De Witt namelijk verwijderde van het leger, langzamerhand, alle krijgshoofden van hoogeren en lageren rang, die aan het Huis van Oranje te sterk verknocht schenen, en deed hunne plaats door zulken vervangen, van wie men zich grootere gehechtheid aan de Staatsgezinde partij beloven mogt. Hierdoor werden, ik erken het, wel eens mannen, in de dienst van het Gemeenebest grijs geworden, onregtvaardig terug gezet, en hunne plaats ingenomen door onbedrevene jongelingen, die geene andere verdienste hadden, dan dat zij aan Regenten van aanzienlijke steden vermaagschapt waren. Hoezeer ook dezen maatregel geenszins goedkeurende, zal men echter, vertrouw ik, daarover een gematigder en billijker

oordeel vellen, wanneer men de volstrekte noodzakelijkheid daarvan ter uitvoering van het boven voorgestelde groote ontwerp van DE WITT in aanmerking neemt. Immers was hij schrander genoeg, om te doorzien, dat alle zijne voorzorgen, om den toenmaligen Prins van Oranje en deszelfs nakomelingen van het Staatsbestuur ganschelijk uit te sluiten, weinig of geene vrucht zouden hebben, indien hij aan den Vorst, bij deszelfs meerderjarigheid, het bevel over een leger moest in handen geven, dat, wegens de gehechtheid van deszelfs voornaamste hoofden aan het Oranje-Huis, geheel van zijnen wenk zou vliegen. Te meer moest hij, wiens scherpen blik de groote hoedanigheden van den opgroeijenden Prins in geenen deele ontgaan konden, hiervan de gansche vernietiging van zijn geliefkoosd en, met zoo veel moeite en zorg, toebereid ontwerp duchten, omdat de schutterijen in de meeste steden, naar den geest dier tijden, meer gewoon door de oogen hunner geestelijke, dan hunner burger-vaderen te zien, van welke eersten een groot deel, om redenen straks nader te melden, tegen de Staten verbitterd was, gereed schenen, bij opkomenden twist, zich tot de partij des Prinsen te voegen. Men ziet uit het voorgestelde, zoo ik meen, duidelijk, dat de onderscheidene maatregelen, door DE WITT, van tijd tot tijd, met opzigt tot het binnenlandsch bestuur, genomen en met kracht doorgezet, allen moesten zamenwerken ter bevordering van één groot hoofddoel, de duurzame uitsluiting namelijk der Prinsen van Oranje van

de Stadhouderlijke waardigheid, of met andere woorden van het bestuur der Staatszaken; een hoofddoel, 't welk hij, naar menschelijke uitzigten, reeds volkomen bereikt had, toen de onbegrijpelijke en door DE WITT, naar het schijnt, weinig vooruitgeziene verblinding van den nietswaardigen KAREL den II. en zijn omkoopbaar ministerie, welke dien Vorst, tegen de blijkbare belangen van *Engeland* en die van geheel *Europa*, met LODEWIJK den XIV. tot verderf van dezen Staat deed zamenspannen, op eens het werk van veeljarige moeite in duigen deed spatten, en tegelijk het Gemeenebest op den rand des verderfs, en deszelfs grooten bestuurder tot het deerlijkst einde bragt.

Maar wat was het nu, dat DE WITT het meergenoemde ontwerp, met eenen zoo onvermoeiden ijver, eene zoo groote inspanning van krachten, deed ter hand nemen en tot stand brengen? Velen, door gelijke partijdigheid tegen de dusgenaamde *Aristocraten* bezield, als weleer niet weinigen alle Prinsen van Oranje, den onsterfelijken en nooit genoeg geprezenen Grondlegger der Nederlandsche vrijheid zelfs niet uitgezonderd, van onmatige heerschzucht deed beschuldigen, zullen hun antwoord op deze vraag gereed hebben, en de reden eeniglijk zoeken in eene gelijke begeerte van DE WITT en de zijnen, om, zonder eenige beperking van de zijde der Stadhouderen, alleen het bewind van zaken te hebben. Dan, hoezeer ik gaarne erken, dat de Regenten der Staatsgezinde partij, aan welker hoofd, met regt, OLDENBARNEVELDT en DE WITT geplaatst worden, verre

af waren, van in het stuk der regering *democratische* beginselen te koesteren, en hen geenszins wil vrijpleiten van die zucht tot heerschen, welke, als een algemeene grondtrek der menschelijke natuur, zich bij de geringsten evenzeer, als bij de magtigsten, openbaart, ben ik echter tevens van gevoelen, dat het eene verregaande partijdigheid en onbillijkheid verraadt, alle pogingen en verrigtingen der Staatsgezinde partij eeniglijk aan heerschzucht toe te schrijven. Ten aanzien van DE WITT althans houde ik mij overtuigd, dat hij, in de doorzetting van zijn gemeld ontwerp, door beginselen gedreven werd, den echten vriend des Vaderlands, den regtschapen' bestuurder van een vrij Gemeenebest waardig; en dat, hoezeer ook zijn verstand gedwaald, en hem de gevaren, aan het Stadhouderlijk bestuur verknocht, in een merkelijk vergroot licht moge voorgespiegeld hebben, zijn hart nogtans zuiver, en door geene lage driften bezoedeld was. Het zij mij thans vergund, de bedoelde beginselen, zoo als ik meen dezelve uit de bovengenoemde schriften te hebben kunnen en moeten opmaken, nog wat bepaalder op te geven en, zoo veel noodig, uiteen te zetten.

DE WITT hield met regt *Holland*, welks grootheid en welvaart hij bovendien, als Raadpensionaris van dat gewest, op alle wijze moest bevorderen, voor het oogelijn, de voornaamste grondzuil van de Nederlandsche Republiek, en den koophandel voor de zenuw, de ziel van deszelfs welvaren. Om dien koophandel te beschermen en, hoe langs hoe meer,

uit te breiden was, naar zijn oordeel, niets belangrijker en noodzakelijker, dan dat de Nederlandsche Staat zich tot eene magtige Zeemogendheid vormde; iets, dat niet geschieden kon, zonder dat dezelve alle aanspraak liet varen, om onder de Landmogendheden eene schitterende rol te spelen. — Bovendien beschouwde hij den krijg te lande, met uitzondering van dien, welke tot verdediging van eigene veiligheid en onafhankelijkheid gevoerd werd, als hoogst verderfelijk voor het welzijn van eenen Staat, die door de kunsten des vredes moest bloeijen. Maar nu had, naar zijn oordeel, de ondervinding geleerd, dat de Prinsen van Oranje doorgaans minder geneigd waren, dit stelsel te volgen, en, door zucht naar roem geprikkeld, zich meer gezind gevoelden, om de landmagt, dan om de zeemagt van den Staat te vergrooten, en de gelegenheid, om eenen krijg te voeren en daarin lauweren te plukken, gretiglijk aangrepen. Hij herinnerde zich, hoe noode Maurits te bewegen was geweest, om in de sluiting van het twaalfjarig bestand te bewilligen, en meende de redenen van 's Vorsten afkeerigheid ook vooral te moeten zoeken in zijne vrees voor de vermindering van aanzien en roem, welke hij, de vermaardste veldheer zijner eeuw, door het ophouden der vijandelijkheden lijden zou. Hij bragt zich te binnen, hoe Frederik Hendrik, door zucht naar krijgsroem en de vleijende voorstellen van den Franschen Koning, hem, onder andere eerbetooningen, met den titel van Zijne *Hoogheid*, door geenen zijner voorzaten gevoerd, vereerende, zich had la-

ten wegslepen, om den Staat in eene hoogst gevaarlijke verbindtenis met dien Koning, ter gezamenlijke verovering der Spaansche *Nederlanden*, in te wikkelen; verovering, die, ware zij gelukt geweest, niet alleen aan *Hollands* koophandel en welvaart, en bijzonderlijk aan die van *Amsterdam*, de geweldigste afbreuk zou gedaan, maar ook het Gemeenebest, door de onmiddellijke nabuurschap der Franschen, aan veel grootere gevaren hebben blootgesteld, dan hetzelve immer van de verzwakte Spanjaarden te duchten had. Hij herinnerde zich verder, hoe ongaarne en schoorvoetend de jongst overledene Stadhouder tot het sluiten van den vrede met *Spanje*, onder den naam van den Munsterschen bekend, die, reeds bij het leven van zijnen vader, en met diens volkomene toestemming, schier tot stand was gebragt, bij zijne opvolging in de vaderlijke eereambten, was toegetreden; hoe dezelve later, toen over het brengen der krijgsmagt op den voet van vrede gehandeld werd, een merkelijk grooter leger had willen op de been houden, dan vele Staatsleden, bijzonderlijk in *Holland*, wenschelijk en dienstig keurden, om redenen, wel is waar, uit eene betamelijke zorg voor de veiligheid van het Gemeenebest, bij de voortduring van den oorlog tusschen *Spanje* en *Frankrijk*, afgeleid, maar die, naar het oordeel van DE WITT en vele anderen, bij den jeugdigen en eerzuchtigen Vorst haren voornaamsten klem ontleenden van zijne begeerte, om, op het voetspoor van zijnen oom en vader, op het oorlogsveld roem te behalen. Bovendien zag hij het Huis van Oranje, meer en

meer, in aanzien en luister toenemen, en met de eerste vorstelijke geslachten van *Europa* familie-verbindtenissen aangaan, welke het Gemeenebest in geschillen en oorlogen konden wikkelen, die aan deszelfs belangen geheel vreemd, en voor deszelfs welvaart hoogst verderfelijk waren. En had niet reeds het huwelijk van Willem den II. met eene Engelsche Prinses den Staat werkelijk in het grootste gevaar gebragt, om, tot merkelijk nadeel van zijne zeevaart en zijnen koophandel, in den rampzaligen burgeroorlog, tusschen Karel den I. en zijn Parlement ontstaan, betrokken te worden; gevaar, dat alleen door de wijze gematigdheid van Frederik Hendrik, en niet minder door de onwrikbare standvastigheid van eenige voorname Hollandsche Staatsbestuurderen werd afgekeerd? Om alle deze redenen, die geen onpartijdige zal loochenen, dat althans eene schijnbare gegrondheid hebben, achtte de Witt de voortduring der Stadhouderlijke waardigheid in het zoo hoog gerezen Huis van Oranje voor de belangen van den Staat, en het behoud en de uitbreiding van deszelfs koophandel, die, naar zijn oordeel, eene sterke zeemagt noodzakelijk maakten, gevaarlijk en nadeelig, en zocht hij derhalve de afschaffing dier waardigheid in *Holland* niet alleen, maar ook, ('t geen ter volmaking van zijn plan van groot belang was) in de overige Nederlandsche Gewesten uit te werken, en bragt dit ontwerp, eerst door het dusgenaamde *eeuwig edict*, en later door de bovengemelde *Harmonie*, ook werkelijk tot stand. In *Holland* was het gezag van

den Stadhouder, tot dus verre, wel minder groot geweest, dan in de overige Gewesten; doch zoo de luister van zijn' persoon en zijne waardigheid, als de invloed, dien hij, ten gevolge der laatste, op de keuze der regeringsleden oefende, zetten ook daar aan zijn gevoelen een zeer groot gewigt bij; terwijl hij de regeerders der overige Gewesten, deels om het grooter gezag, 't welk hij, om verschillende redenen, in hunne vergaderingen had, deels om den naijver der andere leden van het Bondgenootschap tegen het overmagtige *Holland*, en het verschil van veler belangen met die van dat Gewest, nog gemakkelijker tot zijn gevoelen kon overhalen, en dus vele middelen in zijne hand had, om in de vergadering van hunne Hoogmogenden een besluit te doen doorgaan, 't welk, naar *Hollands* oordeel, voor den Staat nadeelig was. Vraagt men, hoe het de schranderheid van DE WITT kon ontgaan, dat een Staatsbestuur, uit zoo vele ongelijk werkende en geduriglijk tegen elkander botsende raderen zamengesteld, als het oud-Nederlandsche, den magtigen invloed der Stadhouderlijke waardigheid in geenen deele missen kon, om aan het beheer der algemeene zaken de volstrekt noodige eenparigheid, en aan de eindelooze raadplegingen eene gewenschte en tijdige uitkomst te geven; ik antwoord, dat hij in zijn *genie*, zijne ongemeene bekwaamheden en zeldzame geestkracht, ten gevolge waarvan hij in *Holland* niet slechts, maar in den ganschen Staat, vele jaren achtereen, een meer dan Stadhouderlijk gezag oefende, de middelen vond, om

dit gemis te vergoeden, en welligt in den waan verkeerde, dat het *Holland* nimmer aan Raadpensionarissen, hem gelijk, ontbreken zou.

Zoo meen ik dan door al het voorgestelde te hebben aangetoond, niet, hetgeen mijn doel ook geenszins medebragt, dat de Witt geheel voldoende en door ieder goed te keuren redenen had, om zijn te voren opgegeven ontwerp van Staatshervorming, met kracht, door te zetten, maar alleen dat hij daartoe door redenen werd aangezet, die den eerlijken en verlichten Staatsbestuurder niet geheel onwaardig te achten zijn. Daar ik niet ten oogmerk heb een verweerschrift voor Jan de Witt, veelmin eene lofrede op hem te schrijven, zal ik niet stilstaan bij de vermelding der groote en uitstekende diensten, door hem aan het Vaderland bewezen, en die door velen en onder deze ook door den geleerden en eerbiedwaardigen Kluit, in zijne voortreffelijke *Historie der Hollandsche Staatsregering* (*), naar waarde geprezen zijn, en nog minder mij verledigen tot wederlegging der beschuldiging van Franschgezindheid, uit blinde partijdigheid tegen hem ingebragt, en meermalen op het bondigst wederlegd, en waartegen alleen zijne bekende sluiting van het beroemde drievoudige Verbond hem, in het oog van elken onpartijdigen, ten overvloede verdedigt (†).

(*) Zie het III. Deel van dat werk op onderscheidene plaatsen, maar bijzonder bl. 338.

(†) De lasterlijke beschuldiging van Franschgezindheid, tegen de Witt ingebragt, is bovenal zegevierend wederlegd in het bekende stukje van onzen voortreffelij-

Mij is het genoeg, zoo veel in mij was, betoogd te hebben, dat Johan de Witt, hoe grootelijks hij

---

lijken Wagenaar, getiteld: *Het egt en waar karakter van den Raadpensionaris* Johan de Witt, enz. Het drievoudig Verbond is, te allen tijde, door alle kundigen en onpartijdigen, als eene meesterlijke proeve der Staatkundige wijsheid en onbaatzuchtige vaderlandsliefde van de Witt, geroemd. De eenige, die, voor zoo veel mij bekend is, daarover een min gunstig oordeel geveld heeft, is de Heer Mr. W. van Hogendorp in zijne *Disputatio Historico-politica inauguralis, ex jure publico depromta, de* Gulielmo III., *Principe Arausiaco*, pag 23—25; doch die Heer houde het mij ten goede, dat ik de door hem bijgebragte gronden van zijn oordeel voor min gewigtig keur. Er zijn in deze *Dissertatie*, welke anders aan de kunde en het oordeel van den Schrijver de hoogste eer aandoet, naar mijn inzien, twee hoofdgebreken. Het eerste, uit zijnen aard, althans gedeeltelijk, zeer verschoonbaar, is, dat hij, met den held, wiens lof hij wil verkondigen, te zeer ingenomen, in hem naauwelijks eenige plaats voor menschelijke zwakheden heeft willen erkennen, en, 't geen minder te verontschuldigen is, ten gevolge dier vooringenomenheid, aan zijne tegenstanders, en bijzonderlijk aan de Witt, naar het oordeel van den Prins zelven, *een der grootste mannen zijner eeuw, en die den Staat getrouwelijk gediend had*, blijkbaar onregt heeft gedaan. Het andere hoofdgebrek is de toon van stellige en meesterachtige beslissing, welke op vele plaatsen zijner Verhandeling heerscht; een toon intusschen, die in latere schriften van kweekelingen derzelfde School nog sterker en hinderlijker doorstraalt, en niet weinig strekt tot verdonkering der schitterende bekwaamheden, die men aan velen hunner niet ontzeggen kan.

ook, in sommige opzigten, moge gedwaald hebben, echter den naam van eenen eerlijken Staatsbestuurder, eenen opregten beminnaar van zijn Vaderland volkomen waardig is, en op de dankbare hulde der nakomelingschap regtmatige aanspraak heeft. En, zoo iemand hieromtrent nog eenigen twijfel mogt voeden, deze zal, vertrouw ik, geheel bij hem worden weggenomen door de lezing van den straks mede te deelen brief, door hem, in de hagchelijkste omstandigheden voor hem zelven en het Vaderland, kort na den ongelukkigen uitslag van den zeestrijd tegen de Engelschen, onder bevel van den Heer VAN WASSENAAR, toen hij zelf, met andere aanzienlijke leden der regering, naar *Texel* vertrokken was, om de uitrusting van 's Lands vloot te bevorderen, aan zijne echtgenoote geschreven, zonder ook het geringste vermoeden te kunnen koesteren, dat dezelve immer ter kennisse van zijne landgenooten zou gebragt worden, en waarin derhalve ieder gereedelijk erkennen zal, dat de ware gevoelens van zijn hart, eenvoudig en zonder de minste praal, zijn opengelegd. Die brief toch doet ons het verheven en eerbiedwaardig beginsel kennen, waarin die ongemeene en bewonderenswaardige vastheid en sterkte van geest, welke in DE WITT valt op te merken, haar hechtste steunsel vond, onwankelbaar vertrouwen namelijk op de Goddelijke Voorzienigheid, uit eene verlichte, mannelijke Godsvrucht gesproten. En zulk een man moest niet alleen, bij zijn leven en na zijnen dood, aan den verfoeijelijksten laster ten doel staan, maar ook, nadat hij reeds van allen in-

vloed en gezag verstoken was, tegelijk met zijnen tot ballingschap verwezenen broeder, als het slagtoffer der onmenschelijke woede niet enkel van het laagste gepeupel, maar ook van een groot aantal burgeren uit den middelstand, op het deerlijkst omkomen. Dit treurig verschijnsel in de geschiedenis zou, in der daad, geheel onbegrijpelijk voorkomen, indien zich niet voldoende redenen lieten opgeven van den zoo diep ingewortelden haat der groote volksmenigte tegen DE WITT en zijn geslacht. Ik acht het niet ongepast, met de beknopte opgave dier redenen, dit inleidend vertoog omtrent den grooten Staatsman te besluiten.

De bedoelde redenen dan zijn, deels in de blakende zucht voor het doorluchtig Huis van Oranje, van 't welk DE WITT, met regt, voor den grootsten tegenstander doorging, bij verre de groote meerderheid ook der Hollanderen plaats hebbende, deels in de uitstekende begaafdheden zelve, en het persoonlijk karakter van den Raadpensionaris, deels eindelijk, en wel voornamelijk, in de verbittering van een groot deel der Geestelijkheid tegen hem te zoeken. Staan wij bij deze driederlei redenen afzonderlijk, met een enkel woord, stil.

Niemand, die met de geschiedenis van die dagen en de heerschende denkwijze der natie bekend is, zal één oogenblik twijfelen, of verre de grootste volksmenigte, ook in *Holland*, was met eene vurige liefde voor het vorstelijk Huis van Oranje bezield, en wenschte derhalve niets hartelijker, dan dat deszelfs jeugdige afstammeling, zoodra moge-

lijk, in het bezit der vaderlijke waardigheden gesteld werd. De meerderheid der regeringsleden, wel is waar, was ten dezen aanzien van een ander gevoelen, en stemde met de denkbeelden van DE WITT in; ook ontbrak het, onder het deftigste gedeelte der burgerij, bijzonder onder de kooplieden, geenszins aan zulken, die meer tot de Staatsgezinde, dan tot de Oranje-partij behoorden, gelijk uit de lofdichten van eenen G. BRANDT, J. OUDAEN en vele anderen op J. DE WITT blijkbaar is; doch verre de grootste meerderheid der ingezetenen van *Holland* volgde een strijdig gevoelen met dat van DE WITT. Met name, geldt dit ook omtrent de ondergeschikte leden van 's Lands zeemagt, nog meer dan de landmagt, uit inboorlingen zamengesteld, en vooral omtrent de schutterijen der voornaamste steden. Geen wonder dus, dat de haat van velen, die de verheffing van den jongen Prins tot de voorouderlijke waardigheden voor 's Lands welzijn even noodzakelijk keurden, als DE WITT dezelve daarvoor gevaarlijk achtte, tegen dien Staatsman heviglijk ontstoken, en zijn tegenstand eeniglijk aan wrok, heerschzucht, ja nog verachtelijker beginselen werd toegeschreven. Dan ook vele aanzienlijken en leden der regering waren op DE WITT verbitterd om redenen, die haren voornaamsten grond hadden in de uitstekende begaafdheden zelve van dien grooten Staatsman, en het onderscheidende van zijne geaardheid en zijn karakter. Ik heb te voren reeds opgemerkt, en de geschiedenis bevestigt het onwedersprekelijk, dat DE WITT, vele jaren achtereen, in

Holland niet slechts, maar in het gansche Gemeenebest, een gezag oefende, gelijk staande aan dat der vroegere Stadhouderen, ja dit zelfs overtreffende. Dit gezag, het gevolg van zijne ongemeene begaafdheden en zeldzame geestkracht, werd hem natuurlijk door velen, die hunne minderheid wel gevoelden, maar, uit hoogmoed, weigerden te erkennen, en die zich in rang en geboorte voor zijns gelijken hielden, grootelijks benijd, en vervulde hunne ziel met spijt en wrevel. Maar DE WITT, wel verre van door vriendelijkheid en inschikkelijkheid die gewaarwordingen, zoo veel mogelijk, neder te zetten, of altbans te bedwingen, wekte dezelve door zekere stroefheid en gestrengheid, hem van nature eigen, veeleer op. Onder de vele en groote hoedanigheden namelijk, welke DE WITT bezat, was de kunst, om de harten voor zich in te nemen, geenszins te tellen; het zij hij daartoe eene natuurlijke ongeschiktheid bezat, het zij hij, eeniglijk steunende op de eerlijkheid zijner bedoelingen, het overtollig en zijner onwaardig achtte, zich dezelve eigen te maken: en zijn gansche voorkomen en gedrag was meer geschikt om ontzag en bewondering, dan om genegenheid en liefde in te boezemen. Niet ongelijk was hij in dit, gelijk in verscheidene andere opzigten, welke het der moeite waardig zou zijn, dat door eene bekwame pen werden uiteen gezet, aan den grooten Prins, die, in zijne jeugd, in hem eenen krachtigen tegenstrever vond, en van wien het bekend is, dat hij, als Koning van *Engeland*, zich de liefde der Engelsche natie nimmer wist te ver-

werven, gelijk, in de Nederlandsche Gewesten, het ontzag voor zijne achtbaarheid mede oneindig meer gold, dan de genegenheid van deszelfs ingezetenen en vooral der bestuurderen voor hem; om welke reden dan ook de laatsten, of althans de meesten hunner, na het kinderloos overlijden van dien Vorst, zich, meer dan ooit, ongezind betoonden, om het Stadhouderlijke bestuur te herstellen.

Bij de ontvouwde redenen van den algemeenen haat en verregaande verbittering tegen DE WITT voegde zich eindelijk nog, en mag als eene hoofdoorzaak worden aangemerkt, de stille afkeer, dien het grootste gedeelte der Hervormde Geestelijkheid tegen hem voedde. Deze afkeer had zijnen voornaamsten grond in de onverzettelijke standvastigheid, met welke DE WITT, het voorbeeld van den eersten WILLEM, en vooral het voetspoor van OLDENBARNEVELDT volgende, de losbandigheid van vele Geestelijken in het verhandelen van zaken van Staat en regering op den leerstoel van liefde, vrede en Godsvrucht zocht te beteugelen, en het gezag der burgerlijke Overheid, ook in kerkelijke zaken, te handhaven. Hieraan paarde zich nog eene andere oorzaak, gelegen in de hevige geschillen, welke, te dien tijde, tusschen de volgers van COCCEJUS en die van VOETIUS in de Hervormde Kerk ontstaan waren: geschillen, die, van de zijde der laatsten, met zoo veel verbittering en vervolgzucht gevoerd werden, dat men daarin, volgens getuigenis van twee achtbare geschiedschrijvers, de Heeren YPEY en DERMOUT, hunnen blijkbaren toeleg bespeurde, om

hunne tegenstanders, even als weleer de Remonstranten, uit de Kerk en den Staat te verbannen (*). Gelijk de Staten van *Holland*, en inzonderheid DE WITT, die de ziel hunner raadplegingen en besluiten was, deze geschillen krachtig zochten te dempen, zoo waren hunne daartoe aangewende pogingen bijzonderlijk tegen de volgers van VOETIUS, hevige drijvers der geestelijke onafhankelijkheid, gerigt, terwijl die van COCCEJUS, meerendeels vredelievender van aard, en, gelijk weleer de leerlingen van ARMINIUS en vroeger die van den grooten Kerkhervormer ZWINGLIUS, het gezag der Overheid, ook in kerkelijke zaken, erkennende, bij hen natuurlijk bescherming vonden. Maar wien, die de onverzoenlijke bitterheid van den Theologischen haat, tot een gemeenzaam spreekwoord geworden, uit de geschiedenis slechts eenigermate kent, wien zal het vreemd dunken, dat vele Geestelijken tegen DE WITT en de zijnen vuur en vlam spogen, en hem, bij iedere gelegenheid, onder de hatelijkste verwen voor de Gemeente afmaalden? Ten bewijze van het gezegde diene dit ééne, dat een SIMON SIMO-

(*) Zie de *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk* door de genoemde Heeren. II. D., bl. 497. Men vindt voorts in hetzelfde Deel van die *Geschiedenis*, een meesterstuk van gematigdheid, gezonde oordeelkunde, bondige geleerdheid en uitgebreide belezenheid, een hoogst lezenswaardig verslag van de in den tekst genoemde geschillen, bl. 447 en volgg., waardoor het kortelijk door mij gezegde allezins bevestigd wordt.

nides, Predikant in *'s Gravenhage*, zich niet ontzag, den moord, aan de broeders de Witt gepleegd, Gods werk en wraak te noemen, onder verzekering, dat dezelve niet gestraft, maar beloond zou worden (*). Neemt men nu hierbij den bijgeloovigen en schier afgodischen eerbied in aanmerking, dien de grootste volksmenigte, in die dagen, der Geestelijkheid toedroeg, zoo zal men niet lang in twijfel kunnen staan, bij wie de voorname schuld te zoeken is van die verschrikkelijke uitbarsting van volkswoede, waarvan het achtbaar broederenpaar het deerniswaardig slagtoffer werd. Doch schuiven wij voor deze vreeselijke gebeurtenis en hare hoofdbewerkers een gordijn, en verheugen wij ons liever, dankbaar, in het geluk van onzen leeftijd, waarin verre de groote meerderheid de Hervormde Geestelijken zich eeniglijk bepaalt tot het voldoen aan hunne belangrijke en verhevene roeping, als verkondigers van het Evangelium der liefde, des vredes, en der geregtigheid, en zich, door hunne denk- en handelwijze, op de hoogachting en den eerbied van alle verstandigen en weldenkenden de regtmatigste aanspraak verwerven; en zoeken wij tevens verzachting voor onze droefheid over de onuitwischbare smet, waarmede de gruwelmoord der broeders de Witt de gedenkrollen der

(*) Zie Wagenaars *Vad. Hist.* XIV. D., bl. 175; van waar het overgenomen is in de *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk* door de Heeren Ypey en Dermout. II. D., bl. 502.

geschiedenis van het voormalige Gemeenebest der Nederlanden bezoedeld heeft, in de troostrijke herinnering, dat die moord bij alle gematigden en regtschapenen, ook van die dagen, het hartelijkst beklag, het sterkste afgrijzen heeft opgewekt, en onder deze niet het minst bij den Vorst, wien de blinde woede van doldriftige ijveraars voor zijne belangen daardoor eene dienst meende te bewijzen. Nevens andere blijken, van dit laatste voorhanden (*), zie ik mij, tot mijn bijzonder genoegen, in staat gesteld, daarvan een nieuw en geheel voldingend bewijs bij te brengen, ontleend uit een' ongedrukten brief van den Graaf van Bentinck aan den Graaf du Doux, waarvan ik de mededeeling aan dezelfde vriendelijke hand te danken heb, geschreven uit den *Haag* den 3den Februarij 1687, welke, onder andere betuigingen van 's Vorsten grootmoedige vergevingsgezindheid, ook de volgende verzekering van dien grootsten vertrouweling van Willem III. bevat: *ik kan u zeggen, Mijn Heer, dat ik zijne Hoogheid nimmer meer getroffen heb gezien, dan toen hij het treurig einde vernam, 't welk de goede God gehengde, dat aan die beide broeders ten deel viel, die altijd tegen hem gekant waren* (†).

(*) Zie Wagenaars *Vad. Hist.* XIV. D., bl. 182 en 183.

(†) Zie hier het gedeelte van den brief, dat tot het geslacht der de Witten betrekking heeft, met de eigene woorden van den Schrijver: » Monsieur, j'ay esté » surpris d'apprendre, que le fils du feu de Witt » fust dans votre pays. Son Alte. a des sentimens bien » es-

Doch ik meen reeds meer dan genoeg gezegd te hebben ter ontwikkeling van mijne denkbeelden omtrent den grooten Raadpensionaris DE WITT, en ga dus over ter mededeeling van den brief, welks voorgenomene gemeenmaking mij aanleiding gaf tot het schrijven van dit opstel. Ik heb ter opheldering van dien brief verder niets te zeggen, dan alleen met een woord de aandacht te vestigen op de merkwaardige overeenkomst van een daarin voorkomend berigt van DE WITT aan zijne echtgenoote, dat hij *des nachts naar gewoonte rustte sonder wacker te worden*, met hetgeen ten zijnen aanzien, juist in ditzelfde hagchelijke tijdsgewricht, gemeld wordt in de aanteekeningen, door den beroemden dichter O. ZWIER VAN HAREN achter zijn voortreffelijk dichtwerk, *de Geuzen*, gevoegd (*). Men leest namelijk aldaar, dat 's dichters grootvader verhaalde, dat hij, in de zending naar *Texel* ter bevordering

» esloignez de ceux, qui pourroient l'obliger de faire resentir du mal aux enfans pour les fautes des » pères; il seroit trop contraire à la charité Chrétienne, et à la generosité; il pardonne tous les » jours à tant de ses ennemis, et il n'a jamais temoigné de mauvaise volonté aux parents de Mr. DE » WITT, et quoyqu'il n'ait pas esté dans les interets » de Son Alt., je puis vous dire Mr! que je ne l'ay jamais veu plus touché, que quant il apprit la tragique » fin, que le bon Dieu permit, qui arriva à ces deux » frères qui luy avoient toujours estéz opposez. Son Alte. » le verra sans difficulté et je m'offre très volontiers » à l'introduire desqu'il sera de retour en ce pays."

(*) Zie het genoemde dichtwerk, naar de uitgave van den Heer Mr. W. BILDERDIJK, II. D., bl. 354.

van het uitrusten van 's Lands vloot. DE WITT vergezellende, en met hem in hetzelfde jagt en naast zijne slaapkamer huisvestende, elken avond, niettegenstaande de moeijelijkheid van die tijden en omstandigheden, door het snorken gewaar werd, dat de slaap dien Heer beving, zoo ras zijn bediende de gordijnen van 't bed had toegeschoven, terwijl de zorgen hem zelf uren wakker hielden: dat hij, aan den Raadpensionaris zijne verwondering hierover betuigd hebbende, van dezen tot antwoord kreeg, dat hij, van zijne jeugd af, een geluk had gehad, hetwelk hem nooit had gemist, dat, zoo als des avonds zijne voeten in 't bed traden, alle zaken en zorgen uit zijnen geest verdwenen.

Nu volge de brief van den achtbaren Staatsman, uit het straks gemelde jagt, den 17den Augustus van 't jaar 1665 aan zijne echtgenoote, WENDELA BICKERS, geschreven; brief, die zijn zedelijk en godsdienstig karakter in een zoo hoogst vereerend daglicht stelt, dat niemand, na de lezing daarvan, nalaten kan hem zijne hoogachting te schenken. Dus luidt dezelve:

» Alderliefste,

» Uw Ed: missive van gisteren is mij wel ter
» handen gecomen, waaruyt ick aan de eene zijde
» met aengenaemheydt bespeurt hebbe Uw. Ed.
» goede resolutie, om wel getroost van Godes handt
» te ontfangen al 't gene sijne Goddelijcke Majt
» ons sal gelieven toe te senden, daerinne ick bidde
» dat Godt de Heere Uw Ed. meer en meer ge-

» lieve te stercken, gelijck deselve ten hoogsten » moet gedanckt sijn voor de genade, die Hij in » dees' deel over mij gelieft te bewijsen; want ick » in alles soo wel getroost en gemoedt ben, als ick » van mijn gansche leven in eenige saecke getroost » ofte gemoedt ben geweest, rustende des nachts » naer gewoonte, sonder wacker te worden; 't welck » ick oock wil hopen, dat Uw. Ed. insgelijx sal » wedervaren, so haest de eerste veranderinge wat » sal wesen gepasseert; sonder sich teeghens de aen- » staende slach eenigsints te ontsetten, maer op Godt » de Heer te betrouwen, en van sijne handt blij- » geestig te ontfangen al 't geen Hij ons sal gelieven » toe te senden: immers mijnenthalven niet becom- » mert te wesen, als verseekert zijn, dat het mij in » leven en in sterven altijdt sal welgaen, en in 't laet- » ste geval oneyndig beter, als in 't eerste; sonder » dat ick echter daerom sal naerlaten, door alle be- » taemlijcke voorsichtigheydt, volgens Godts wille, » mijn leven te conserveren ten dienste van het va- » derlandt, en van mijn' familie.

» De vlote alhier is al berijdts in betere posture » gebragt, als ick hadde durven hopen, en sullen » wij niet naerlaeten alle bedenckelijcke vlijt en » naerstigheydt toe te brengen, ten eynde deselve » op 't alderspoedigste volcomen klaer, en in zee » geraecken mach, daer toe echter noch al eenige » daegen sullen van noode wesen. Wij vinden de » Officieren alhier generaelijck seer verblijdt en ge- » animeert, dat wij mede sullen in zee gaen, en » dat zij aen ons altijdt assistentie sullen connen

» hebben, sonder genoodsaeckt te wesen daerover » naer den Hage te schrijven aen Heeren Staten.

» Waermede Godt Almagtig bidden, Uw. Ed. te » willen stercken, en met sijnen Geest bijwoonen, » sal ik eyndigen en verblijven

» In 't jacht van Hollandt,
» leggen in 't nieuwe Diep,
» den 17 Aug. 1665.

» Uw. Ed. oodtmoedige
» Dienaar en getrouwe
» Man

» Johan de Witt."

» Indien Jan Dimer, buyten ver-
» moeden, vergeten mocht hebben,
» mijn signet mede te nemen, soo
» gelieve Uw. Ed. 't selve door
» Commies van den Bosch te doen
» naersenden."

Het opschrift luidt:

Mevrouw,

Mevrouw WENDELA BICKERS,

Huysvrouwe van de Heer Johan de Witt,

Raetpensionaris van Hollandt en Westvriesl^t.

's Gravenhage."

WILLEM DE III

EN

JAN DE WITT,

ONDERLING VERGELEKEN.

Er is, bij de beschouwing van het karakter van groote mannen, naauwelijks eene aangenamer verlustiging, dan wanneer men tusschen twee derzelve, door verschil van leeftijd en landaard, of ook van streven en gezindheden verre van elkanderen verwijderd, merkwaardige overeenkomsten meent te ontdekken. Gij weet het, M. H., de beroemde Grieksche wijsgeer en geschiedschrijver PLUTARCHUS was een der eersten, die de aandacht van de beoefenaars der geschiedenis op de waarneming dier overeenkomst vestigde, door, in zijne *Levens der doorluchtige Grieken en Romeinen*, telkens een' Grieksch' en Romeinsch' held, wetgever of staatsman met elkander te vergelijken. Sedert waren meer geschiedschrijvers, op zijn voetspoor, er op uit, om beroemde mannen uit verschillende landen en tijdperken onderling in vergelijking te brengen. Ook mij beving de lust, om, ter vervulling van mijne spreekbeurt in uw midden, mijne krachten

aan eene dergelijke vergelijking te beproeven. Ik koos daartoe twee mannen uit van denzelfden landaard, en die gelijktijdig geleefd hebben, doch wier inzigten zoo verre uiteenliepen, dat zij gemeenlijk voor geslagene vijanden gehouden worden; ik bedoel Willem den III, Stadhouder der Nederlandsche Republiek en Koning van Engeland, en den niet minder door zijne bekwaamheden, dan door zijn ongelukkig uiteinde, vermaard gewordenen Raadpensionaris Jan de Witt. Sedert lang, trof mij de overeenkomst, welke ik tusschen die beide groote mannen, in onderscheidene opzigten, meende op te merken; hoe meer ik over dit onderwerp nadacht, hoe sterker en in het oog loopender die overeenkomst zich aan mij voordeed: en nu werd natuurlijk de zucht bij mij geboren, om, bij de eerste gepaste gelegenheid, mijne gedachten daaromtrent nader te ontwikkelen. Die gelegenheid meen ik thans gevonden te hebben, daar ik mij vleijen durf, dat het aangekondigde onderwerp uwe belangstelling zal opwekken. Mogt ik slechts niet geoordeeld worden een onderwerp gekozen te hebben, dat mijne krachten te verre te bovenging! Ik vertrouw intusschen, in dezen, op uwe bekende goedwilligheid en toegevendheid, en trede, in dat vertrouwen, terstond ter zake.

Beide Willem de III en Jan de Witt hadden één groot doel, 't welk zij, hun gansche leven door, met rusteloozen ijver, nastreefden, tot welks

bereiking zij alle hunne vermogens te werk stelden. Dat van den eersten was de vernedering van den geduchten belager der Europische vrijheid, Lodewijk den XIV; dat van de Witt de ontzetting van het Huis van Oranje-Nassau van alle staatkundig beheer in de Republiek, en de verheffing van het gezag van Holland boven dat van alle overige Leden van het Bondgenootschap, ten einde daardoor de belangen van koophandel en zeevaart boven alle andere belangen te doen gelden. Beiden vonden zij ter najaging van het hun voorgestelde doel, zoo niet de eerste aanleiding, dan ten minste eene zeer krachtige opwekking in persoonlijk misnoegen, bijzonderen afkeer. Nog onder Frederik Hendrik, waren de Koningen van Frankrijk de groote vrienden en voorstanders van het doorluchtig Huis van Oranje. Lodewijk de XIII, of liever, die Frankrijk, onder zijnen naam, regeerde, de schrandere en doorzettende Kardinaal de Richelieu, spaarde geene middelen, om, ter bereiking van zijn groot oogmerk, de fnuiking der magt van het Oostenrijksche huis en bijzonder van den Spaanschen tak van hetzelve, Frederik Hendrik aan de belangen van Frankrijk te verbinden. Van daar, onder anderen, de vleijende opdragt van den titel van zijne *Hoogheid* aan genoemden Vorst, in plaats van dien van zijne *Excellentie*, dien hij, even als zijne voorzaten, tot hiertoe slechts gevoerd had. Doch sedert Frederik Hendrik te rade werd, zijnen eenigen zoon Willem aan eene Engelsche Prinses, dochter van den ongelukkigen Karel I, te besteden, on-

derging, ten gevolge van den naijver, die tusschen Engeland en Frankrijk bestendig plaats greep, de vorige vriendschap eene merkelijke verkoeling. Het natuurlijk uitwerksel hiervan was, dat, na den vroegtijdigen dood van WILLEM den II, de Staatsgezinde partij, die deszelfs eenigen nagelatenen afstammeling van een gedeelte althans der waardigheden van zijne voorvaderen zocht uit te sluiten, in LODEWIJK den XIV een' magtigen steun vond. Doch die afstammeling, van zijne jeugd af door Engelschen omringd, en in Engelsche beginselen opgevoed, moest, om diezelfde reden, van den genoemden Koning een' sterken afkeer voeden, en leerde hem, reeds vroeg, als den persoonlijken vijand van hem en zijn geslacht aanmerken. En wie uwer, M. H., twijfelt er aan, of die persoonlijke afkeer werkte grootelijks mede, om WILLEM den III tot den bestendigen tegenstrever des Franschen Konings te vormen, hem alle pogingen te doen inspannen, alle vermogens van zijnen geest te doen uitputten, ten einde deszelfs magt te fnuiken?

Uit eene gelijke bron welde, althans voor een groot deel, de tegenstand op, dien DE WITT, zijn gansche leven door, aan de bevorderaars der belangen van het huis van Oranje bood. Het is aan niemand uwer onbekend, dat WILLEM de II, door jeugdige drift en een niet onnatuurlijk misnoegen voortgestuwd, tot het nemen van geweldige maatregelen tegen eenige voorname leden van het Hollandsche Staatsbestuur, en bijzonder tegen de Amsterdamsche regering oversloeg. Onder degenen,

die, op last van den Prins, in gevankelijke bewaring gesteld, en naar Loevestein vervoerd werden, behoorde ook de vader van onzen Raadpensionaris, JACOB DE WITT, die, even als zijne lotgenooten, zijn ontslag uit die gevangenis niet verkreeg, dan onder voorwaarde van voor altijd afstand te doen van alle aandeel aan het bewind. De afkeer van het Stamhuis van Oranje, hierdoor natuurlijk bij JAN DE WITT geboren, verkreeg nieuw voedsel uit zijn huwelijk met WENDELA BICKER, gesproten uit een Amsterdamsch regeringsgeslacht, dat mede den haat van WILLEM den II had moeten verduren. Hoezeer ik nu, gelijk ik, bij eene andere gelegenheid, heb te kennen gegeven, verre verwijderd ben, van het gevoelen derzulken, die aan dien afkeer alleen 's mans tegenwerking der belangen van den jeugdigen Oranje-Vorst toeschrijven, maar mij, integendeel, overtuigd houde, dat ook waardiger en edeler beginselen, mede bij diezelfde gelegenheid door mij opengelegd, hem daartoe hebben aangezet, geloof ik echter aan de waarheid niet te kort te doen, en op u aller toestemming te mogen rekenen, wanneer ik beweer, dat die afkeer mede onder de drijfvêren der bedoelde tegenwerking te tellen is.

Zien wij dus in de beginselen, die beide WILLEM den III en JAN DE WITT aanzetten, om zich, hun gansche leven door, één groot doel ter bereiking voor te stellen, eene merkwaardige overeenkomst plaats grijpen, wij ontdekken die niet minder in de wijze, waarop zij hun doel nagestreefd, de hoedanigheden, die zij daarbij aan den dag gelegd heb-

ben. In beiden toch worden wij, ten dezen aanzien, eene onvermoeide werkzaamheid, eene inspanning van alle geestvermogens, eene door niets verwrikbare standvastigheid ontwaar, welke, met regt, onze bewondering opwekt. WILLEM de III had, van het oogenblik af, dat hij, als Stadhouder en Kapitein Generaal, aan het hoofd van het Nederlandsche Gemeenebest gesteld werd, geene aangelegener zorg, geen dringender voorwerp van zijne bemoeijingen, dan den heerschzuchtigen LODEWIJK te bedwingen, zijne, voor ons Vaderland, ja geheel Europa, gevaarlijke magt te kortwieken. Dit doel zette hij, zijn gansche leven, rusteloos voort; en, welke aanbiedingen de Fransche Koning hem ook doen mogt, ten einde hem aan zijne zijde te lokken, of althans hem tot stil zitten te bewegen, welke zwarigheden hij, ter bevordering van zijn oogmerk, ook te overwinnen vond, niets was in staat, hem in de voortzetting van zijn doel eenigzins te doen vertragen, veelmin hetzelve uit het oog te doen verliezen. Nog grooter werd natuurlijk zijn ijver, nog sterker zijne inspanning ter bereiking van dit oogmerk, toen hij, op den troon van Engeland verheven, in LODEWIJK den XIV, den magtigen beschermer van zijnen onttroonden voorganger te duchten had. Niet minder standvastig zien wij Hollands grooten Raadpensionaris in zijne pogingen ter bereiking van zijn groote doel, de bevordering van Hollands grootheid en deszelfs oppergezag over den ganschen Staat, en de verwijdering der Prinsen van Oranje van alle staatkundig

beheer. Reeds vóór zijne benoeming tot Raadpensionaris van Holland, zien wij hem tot het laatste einde werkzaam, toen hij, aan het hoofd eener bezending uit de Staten van dat Gewest, naar Zeeland werd afgevaardigd, ter voorkoming van het aldaar ontworpen besluit, om den jongen Prins, bij voorraad, tot Stadhouder te bestemmen. Kort daarna tot de meergenoemde waardigheid verheven, zocht hij het tweeledig oogmerk, boven vermeld, door alle middelen, die binnen het bereik van zijn' veel omvattenden geest en hoog gestegen gezag waren, op het krachtigst te bevorderen. Zoo groot was zijne volharding in dezen, dat hij zelfs, toen de gevaarlijke toestand van het Gemeenebest, ter zelfder tijd door twee magtige vijanden, de Koningen van Frankrijk en Engeland, aangevallen, de verheffing van den jeugdigen, maar dapperen en kloekzinnigen Prins, als het eenige redmiddel, deed beschouwen, die verheffing binnen de naauwst mogelijke grenzen zocht te bepalen. Hij had intusschen, lang vooruitziende, dat het onmogelijk zijn zou, den jeugdigen afstammeling van het huis van Oranje van het bewind over de krijgsmagt van den Staat uit te sluiten, zoodra deszelfs opvoeding door de Staten van Holland, met ernst, ter hand genomen, en hij, nevens andere Leden der hooge regering, met het toezigt daarover belast was, er zich met al zijn vermogen op toegelegd, om den jeugdigen Prins met kundigheden te voorzien, en hem grondbeginselen in te prenten, die hem in staat konden stellen, om aan het Gemeenebest van wezenlijk nut te zijn. Er

zijn er wel, die het aan DE WITT ten kwade duiden, dat hij, door de verwijdering van allen, die van Engelschgezindheid verdacht waren, eene voor den jeugdigen Prins onaangename verandering in zijnen hofstoet maakte. Doch ieder onpartijdige en verstandige zal den grooten Staatsman voor die verwijdering, naar ik vertrouw, met mij dank weten, als voor eene gewigtige weldaad, door hem aan het Vaderland bewezen. Immers, had onze Staat nu reeds meermalen gegronde reden, om zich te beklagen, dat WILLEM de III de belangen van zijn aangenomen Vaderland boven die van datgene behartigde, 't welk zijne geboorte hem geschonken had; wat zou het geweest zijn, indien zijne opvoeding, door de wijze en krachtige maatregelen van DE WITT, niet eene andere rigting bekomen had, dan die daaraan door zijne moeder, eene Prinses van Engeland, en zijn' oom, den Engelschen Koning KAREL II, gegeven was?

Hebben wij tot hiertoe gezien, dat ten aanzien der wijze, waarop beide WILLEM de III en JAN DE WITT hun groot doel zochten te bereiken, zich eene merkwaardige overeenkomst vertoont, wij moeten thans nog de voor- en nadeelige omstandigheden, die aan beiden zich voordeden, en den uitslag hunner onderneming gadeslaan. En hier ontdekken wij een merkelijk verschil, daar voor WILLEM den III alles zich, als 't ware, vereenigde, om zijn oogmerk te bevorderen, DE WITT, daarentegen, met schier onoverkomelijke hinderpalen had te worstelen. WILLEM de III zag zich, in een' nog zeer jeugdigen

leeftijd, de gunstigste gelegenheid geopend, om voor het oog van geheel Europa zijne ongemeene bekwaamheden, als held en staatsman, luisterrijk ten toon te spreiden. Het hevig aangevochten en ten ondergang hellend Gemeenebest hield op hem, als op den eenigen, van wien het, naast God, redding te wachten had, het oog geslagen. Weldra schoot een aanzienlijk deel van Europa het harnas aan, om de vernietiging van eenen Staat voor te komen, welks onderwerping aan de Fransche heerschappij geheel ons werelddeel met het juk eener slaafsche dienstbaarheid bedreigde. De algemeene oorlog, hieruit ontstaan, was niet alleen het behoud van dezen Staat, die, bij den vrede van Nymegen, in den jare 1678 gesloten, zijne bezittingen geheel ongeschonden behield, maar zette ook aan Willem den III, als den redder van het Nederlandsche Gemeenebest, den meest geduchten tegenstander van Lodewijk den XIV, in het oog van geheel Europa, een' onsterfelijken roem bij. Zoodra derhalve de woelingen van dien heerschzuchtigen Vorst bij de overige Koningen eenige achterdocht verwekten, viel het onzen Willem, door allen als den handhaver der Europische vrijheid vereerd, gemakkelijk, hen tot bestrijding van den gemeenen vijand te vereenigen. Doch niet enkel Lodewijks gedurig meer openbaar wordende heerschzucht, maar ook, en nog in hoogere mate, die onstaatkundige bijgeloovigheid en waanzinnigheid, welke hem, met herroeping van het gebod van den doorluchtigsten zijner voorzaten, een groot deel zijner beste en nij-

verste onderdanen ten lande deed uitdrijven, om in dit en andere landen van ons werelddeel eene veilige schuilplaats te zoeken, deze verregaande waanzinnigheid was het bovenal, die aan Willem den III uitnemend te stade kwam tot krachtige voortzetting van het groote doel zijner werkzaamheden; zij was het bovenal, die hem den weg tot den troon van Engeland baande, dien hij, zonder dezelve, niet gemakkelijk zou bestegen hebben. Nu toch werd geheel het Protestantsch Europa, nu werd in 't bijzonder ook ons Vaderland tegen Lodewijk den XIV, als den dwingeland, die zich de uitroeijing van het Protestantendom ten doel stelde, ten hevigste ingenomen; nu werd het optrekken tegen hem van de predikstoelen, als een heilige pligt, aanbevolen aan alle Vorsten en volken, die op de weldaden der Hervorming eenigen prijs stelden. Nu werd de nederlaag, die hare zaak, door de pogingen van den bijgeloovigen Jacobus den II, Frankrijks bondgenoot, dreigde te ondergaan, als de zekere val van het Protestantendom, de ontwijfelbare zegepraal van het Pauselijk gezag, beschouwd. Op Willem den III, dien roemruchtigen en gelukkigen tegenstander van Lodewijk den XIV, wiens ijver voor de zaak der Hervorming algemeen bekend was, waren nu vooral, niet slechts in Engeland en Nederland, maar ook in geheel Europa, de oogen van allen gevestigd, die in hare handhaving eenig belang stelden. Het viel derhalve dien Vorst, door de Hervormden in Engeland op het dringendst om hulp aangezocht, niet zeer moeijelijk, de Regeerders van ons Gemee-

nebest tot het verleenen van den noodigen onderstand, zoo in schepen als manschappen, te bewegen; en waren onder hen al eenigen, die, wegens het zekere vooruitzigt van een' daaruit ontstaan zullenden oorlog met het magtige en naburige Frankrijk, in het verleenen van dien onderstand merkelijke zwarigheid vonden, deze zagen zich geheel buiten staat, den stroom der hevig bruischende, algemeene geestdrift tegen te houden, maar werden, integendeel, door denzelven, ook onwillig, medegesleept. Met eene genoegzame krijgsmagt naar Engeland overgescheept, was het voor WILLEM den III eene gemakkelijke taak, den van kloekmoedigheid, evenzeer als van staatkundige wijsheid, verstokenen JACOBUS den II, die zich, dagelijks, van zijne dapperste legerhoofden en beste troepen verlaten zag, te overwinnen, en tot een schandelijke vlugt naar Frankrijk te noodzaken. En nu werd de kroon van Engeland te ligter de belooning van den hersteller van deszelfs burgerlijke en Godsdienstige vrijheid, omdat zijne voortreffelijke echtgenoote, die reeds in Holland betuigd had, niet zonder haren gemaal te willen regeren, die betuiging thans op het plegtigst herhaalde. Hoe groot intusschen ook de diensten waren, door Koning WILLEM aan de Engelsche natie bewezen, het mogt hem echter niet gebeuren, haar vertrouwen volkomen te winnen, en het noodige gezag bij haar te verkrijgen, om zijne ontwerpen en raadslagen over allen tegenstand te doen zegevieren. Het gelukte hem wel, zijne Koninklijke waardigheid te handhaven tegen de herhaalde po-

gingen van zijnen magtigen tegenstander, LODEWIJK den XIV, om hem daarvan te ontzetten; dan hij kon echter, hoezeer ook door deszelfs eigene dwaasheid, in het verjagen zijner Protestantsche onderzaten, krachtig bijgestaan, zijn groot doel, de fnuiking der magt van dien geduchten vijand, zoo weinig bereiken, dat deze, na WILLEMS dood, nog in staat was, eenen oorlog van elf jaren tegen een groot deel der zaamverbondene magt van Europa, door de beroemdste veldheeren aangevoerd, niet zonder roem, vol te houden, en ten laatste, op eene voor hem eerlijke en voordeelige wijze, ten einde te brengen.

Zoo gunstig liepen de omstandigheden te zamen, om WILLEM den III het groote doel van zijn leven, althans gedeeltelijk, te doen bereiken, en hem, als den handhaver der Staatkundige en Godsdienstige vrijheid van Europa, eenen onsterfelijken roem te doen verwerven. Stellen wij daartegen nu de omstandigheden over, in welke DE WITT verkeerde, de zwarigheden, welke hij, ter bereiking van zijn doel, te overwinnen had, en letten wij daarbij, hoe verre hij in de bereiking daarvan reeds geslaagd was, toen eene onvoorziene en door geene menschelijke wijsheid of magt af te wenden zamenloop van omstandigheden het gansche, door veeljarigen arbeid opgetrokken en, naar het zich liet aanzien, op vaste grondslagen gevestigd gebouw, op eens, geheel in puin deed storten, dan zullen wij tusschen beide groote mannen een verschil ontwaar worden, 't welk de meerderheid van genie, aan J. DE WITT boven

WILLEM den III eigen, naar mijn oordeel, in een glansrijk licht zal plaatsen. — Toen DE WITT, in den ouderdom van even acht en twintig jaren, in de voor den ganschen Staat hoogst belangrijke betrekking van Raadpensionaris van Holland was opgetreden, vond hij dien in een' zwaren en verderfelijken krijg met het toenmalige Gemeenebest van Engeland gewikkeld, welks bestuurders het op niets minder toeleiden, dan om zijnen koophandel te vernielen, en daarin denzelven de hartader af te steken. De zwarigheden, hierdoor veroorzaakt, werden niet weinig vermeerderd door inwendige tweedragt en onlusten, daar een groot deel der natie, tegen de inzigten van de meerderheid der Regenten van dien tijd, bijzonderlijk van Holland, de algemeene rampen tot een middel wilde doen strekken, om den jeugdigen afstammeling van het geliefde Oranjehuis, van nu af, voor de waardigheden zijner vaderen voor te beschikken. Dan DE WITT toonde weldra, dat de Staten van Holland, niet zonder grond, hem met hun vertrouwen vereerd hadden. Eene zijner eerste en voornaamste bemoeijingen was het Gemeenebest, op de best mogelijke wijze, van den last te ontheffen van eenen oorlog, die voor de geldmiddelen, en vooral voor de koopbelangen van Holland hoogst schadelijk, ja volstrekt verderfelijk was. De voorwaarden, waarop de vrede gesloten werd, mogen, in het oog van velen, niet geheel ten onregte, vernederend schijnen voor den Staat; dezelve worden echter door het hooge belang, dat Holland inzonderheid, en in

hetzelve (gelijk ieder kundige en onpartijdige mij gereedelijk zal toestemmen) de gansche Republiek bij den vrede had, in mijn oog, niet slechts geregtvaardigd, maar zij waren ook van dien aard, dat de beroemde Engelsche geschiedschrijver HUME van dezelve getuigt, dat het onstaatkundige van den gevoerden oorlog aan de zijde der Engelschen daaruit genoegzaam blijkt, dat zij, na de luisterrijkste overwinningen, geene voordeeliger voorwaarden hadden kunnen verwerven (*). Naauwelijks waren, na het sluiten van dezen vrede, door een' wijzen maatregel van den schranderen Raadpensionaris de deerlijk vervallen geldmiddelen van Holland eenigermate hersteld, of nieuwe onlusten van buiten, deels door eenen oorlog in het Noorden, waaraan eene pligtmatige zorg voor de belangen van den koophandel de Republiek dwong deel te nemen, deels door moeijelijkheden met Frankrijk, waarbij de edele Staatsman de waardigheid van het Nederlandsche Gemeenebest op het loffelijkst handhaafde, deels eindelijk door een' hevigen twist met Portugal over het bezit van Brazilie veroorzaakt, of alle deze hinderpalen dwarsboomden op nieuw onzen DE WITT, in de bevordering van zijn geliefkoosd ontwerp, om het inwendige bestuur van Holland en dat der geheele Republiek, overeenkomstig zijne begrippen, op een' vasten voet te brengen. Toen, vooral door zijne kloekzinnigheid en geestkracht, ook deze buitenlandsche onlusten,

(*) Zie *Humes History of England*, Vol. VII p. 236.

en de daarvan onafscheidelijke inwendige bewegingen gelukkig gestild waren, en de Staat, zoo naar buiten als binnen, rust, kalmte en verademing begon te smaken, verliepen er weinige jaren, of een nieuw opkomende, hevige storm van buiten dreigde de hulk van den Nederlandschen Staat andermaal aan verbrijzeling en een' geheelen ondergang bloot te stellen, en den grooten stuurman, die haar, tot hiertoe, velerlei klippen behouden had weten door te voeren, van het roer te ontzetten, ja geheel buiten boord te werpen. — Karel de II, na den dood van Cromwel, tegen verwachting, op den troon zijner vaderen hersteld, voedde, hoezeer ook de bestuurders van dezen Staat, uit welks havens hij naar zijn rijk terugkeerde, en bijzonder de Witt, door allerlei eerlijke middelen, zijne genegenheid hadden zoeken te winnen, tegen dezelve en vooral tegen den grooten Raadpensionaris een' heimelijken wrok. Van daar, dat hij, ofschoon, als Koning, nog een' geruimen tijd in die uiterlijke vriendschapsbetuigingen volhardende, waarmede hij van de bestuurders van dit Gemeenebest gescheiden was, echter gedurig naar een geschikt voorwendsel uitzag, om den oorlog, dien hij tegen hetzelve in den zin had, bij de Engelsche natie te regtvaardigen. Naauwelijks ook had de ijverzucht dier natie op de steeds toenemende welvaart der Republiek, door de uitbreiding van haren koophandel in alle werelddeelen, hem hetzelve aan de hand gegeven, of hij greep de gelegenheid dadelijk bij de lokken, om aan zijnen lang verkropten haat den ruimen teugel te vieren.

Zwaar drukte de oorlog met Engeland, waarin het thans met dezen Staat verbondene Frankrijk denzelven, wel te lande, maar niet ter zee, hulp en dienst bewees, zoo het gansche Gemeenebest, als inzonderheid Holland, 't welk niet alleen de kosten daarvan, grootendeels, bestrijden moest, maar ook, in de belemmering van zijn handel en zeevaart, de grootste schade daarvan droeg. Hoogst wankel stond, in dit tijdsgewricht, het gezag van den Raadpensionaris, die het voorname roer van zaken in handen had, vooral nadat een der eerste scheepsstrijden, door het ongelukkig in de lucht springen van het Admiraalschip, een' ongunstigen uitslag had gehad. Zijn onuitputtelijk vernuft echter, zijn kloek en standvastig beleid, ondersteund door de dapperheid van een' DE RUITER en andere doorluchtige Vlootvoogden, waren oorzaak, dat hij den Staat en zichzelven aan deze dreigende gevaren, niet slechts behouden, maar ook met onsterfelijke eer, wist te doen ontkomen, en den oorlog ten einde te brengen op eene wijze, die beide voor hem en het Nederlandsche Gemeenebest hoogst roemrijk was, en geheel Europa de oogen op hetzelve en zijnen grooten bestuurder, met bewondering, deed vestigen. — Nu was natuurlijk zijn aanzien en gezag, ook binnen 's lands, ten hoogsten top gestegen. Niet alleen werd in Holland, waar thans de volmaaktste rust heerschte, alles naar zijne inzigten, die niets anders dan den bloei van dat Gewest ten doel hadden, geregeld en bestuurd; maar ook in de overige Gewesten, werd geene zaak van eenig

belang, het zij huishoudelijke geschillen, het zij geschillen tusschen eenige Gewesten onderling betreffende, zonder de tusschenkomst en invloed van Hollands grooten Raadpensionaris, wien partijen tot scheidsman inriepen, beslist en ten einde gebragt. De magtigste alleenheerscher van Europa, de trotsche Lodewijk, spaarde geene middelen, om zich de genegenheid en vriendschap van een' eenvoudig' burger eener Republiek van kooplieden te verwerven; maar een' burger, dien hij, als den voornaamsten, zoo niet den eenigen, in Europa beschouwde, in staat om zijne heerschzuchtige ontwerpen tot verovering der Spaansche Nederlanden te verijdelen. Had toen zijne eigene grootheid den edelen de Witt, meer dan het welzijn van zijn Vaderland, en dat van Europa, ter harte gegaan, hij zou zich voor altijd, in Frankrijks oppermagtigen Koning, een' vermogend' vriend en beschermer hebben kunnen verzekeren; doch de grootmoedige vriend zijns Vaderlands en der menschheid dacht veel te verheven, om de algemeene belangen aan zijne bijzondere op te offeren. En nu ondervond Lodewijk met der daad, dat hij, niet zonder grond, gemeend had de Witt op allerlei wijze te moeten vereeren en ontzien, daar deze, door de sluiting van het beroemde drievoudige verbond, dat heerlijk gedenkteeken van zijne wijsheid, gelijk van zijne zelfsverloochening, hem in den loop zijner overwinningen wist te stuiten, en tot het teekenen van den Akenschen vrede te noodzaken. Maar van nu af verkeerde ook de vroegere genegenheid van

den Franschen Monarch in den bittersten haat, welke hem onophoudelijk naar gelegenheid deed omzien, om zijne gramschap tegen het Gemeenebest en deszelfs bestuurder, door de geduchtste wraakneming, te koelen. Misschien echter zou DE WITT, door de kloekheid van zijnen schranderen en vasten geest, middel gevonden hebben, om ook dit onweder af te leiden, zonder dat het den Staat of hem, althans op eene verpletterende wijze, trof, indien niet een van die onheilen, welke door geen menschelijk verstand zijn af te keeren, hetzelve op het Gemeenebest en deszelfs wijzen stuurman zoo verschrikkelijk had doen nederstorten, dat het eerste op den rand des ondergangs gebragt, de laatste in den afgrond des verderfs geheel werd nedergeploft. En hier vooral, M. T., hier doet het zich ten duidelijkste voor, hoezeer de fortuin van DE WITT het juiste tegenbeeld was van dat van WILLEM III. Terwijl deze, door de dwaasheid van zijnen tegenstrever, zich den weg tot het hoogste toppunt van luister en magt gebaand, en, zoo na mogelijk, tot het groote doel van al zijn streven gevoerd zag, was het de niet mindere dwaasheid van den nietswaardigen KAREL den II, waardoor hij met den eeuwigen vijand van zijn rijk zamenspande tot vernietiging van eenen Staat, welks behoud met de onafhankelijkheid van Europa, en in 't bijzonder met het welzijn van Engeland in een onafscheidelijk verband stond, het was deze, naauwelijks voorzienbare en voorbeeldelooze, dwaasheid, welke het Vaderland aan het dreigendst gevaar van een' volkomenen ondergang

bloot stelde, en een' van deszelfs edelste burgeren en waardigste Regenten niet alleen het grievend verdriet deed ondervinden, van het gebouw, door een' arbeid van vele jaren opgetrokken, en, naar het scheen, in het hechtste ciment gelegd, op eens te zien instorten, maar hem tevens, in de kracht van zijn leven, op de deerlijkste wijze, deed omkomen.

Wanneer wij nu de kortelijk geschetste, doorgaans ongunstige en, ten laatste, hoogst noodlottige omstandigheden, in welke J. de Witt verkeerde, in vergelijking brengen met de veelal ten goede medewerkende omstandigheden, door welke zich Willem de III, van den aanvang van zijne loopbaan af, begunstigd zag, wanneer wij daarbij letten, hoe de Witt, niettegenstaande dit aanmerkelijk verschil, zijn groote doel evenzeer, ja, mag men zeggen, meer nabij kwam, dan Willem de III, dan zeker kan men, hoe hoog men ook, en met regt, het genie en de werkzaamheid van dezen waarderen moge, zonder blijkbare partijdigheid geenszins ontkennen, dat hij daarin door de Witt nog verre overtroffen werd. Nog sterker zal ons de gegrondheid dezer uitspraak in het oog loopen, wanneer wij letten, wie Willem de III, en de Witt waren, en over welke hulpmiddelen de eene en de andere, ten gevolge van zijne geboorte en stand, beschikken kon. De eerste was de afstammeling van een der oudste en beroemdste Vorstenhuizen van Europa, die in zijn Vaderland niemand vond, die zich eenigermate met hem gelijk kon stellen, en

die, wegens de hoogst gewigtige diensten, door zijne voorvaderen aan hetzelve bewezen, het voorwerp was der vurige genegenheid van het grootste deel der natie. De Witt, daarentegen, was uit een Dortsch regeringsgeslacht gesproten, dat, hoe aanzienlijk ook, echter talrijke mededingers had, de zoon van eenen man, die hoezeer ook, om het onregt, ten gevolge van den ondervonden' kloeken wederstand, door Willem den II tegen hem gepleegd, in veler genegenheid en achting deelende, echter, om dien wederstand zelven, bij nog veel meerderen in grooten haat was, en dien haat ook op zijne zonen, en onder deze vooral op onzen de Witt, die, van den beginne af, geheel de voetstappen van zijnen vader toonde te drukken, overbragt. Hij was wel tot eene der hoogste waardigheden in de Republiek gestegen; maar in die waardigheid echter niet meer, dan een dienaar van Holland; en, daar velen zich door hunne geboorte en, misschien ook, (want wat fluistert de eigenliefde den mensch niet in?) door hunne bekwaamheden tot dien hoogen eerepost evenzeer geregtigd waanden, in dien eerepost een voorwerp van veler afgunst. Daarenboven was hij, als tegenstander der belangen van het geliefde Oranjehuis, niet slechts bij de meerderheid der Nederlandsche natie in ongunst, maar ('t geen meer zegt) hij had, om die reden en om den kloeken tegenstand, dien hij, op het voetspoor van Oldenbarneveldt, aan de heerschzucht en aanmatigingen der Geestelijkheid bood, het grootste deel van deze, en bijzonder de tal-

rijke dus genaamde Voetianen, wier geuite gevoelens door de goede gemeente, als zoo vele Godspraken, geëerbiedigd werden, tot zijne onverzoenlijke vijanden, die geene gelegenheid verzuimden, om zijne maatregelen in een hatelijk licht te stellen, ja van welke enkelen zelfs schaamteloos genoeg waren, om den verfoeijelijken moord, aan hem gepleegd, den volke, als eene regtvaardige straf des Hemels, voor te dragen. En, bij zoo geringe uiterlijke hulpmiddelen in vergelijking van die, welke WILLEM de III bezat, wist DE WITT echter niet slechts zijn gezag, te midden der hevigste aanvechtingen, gedurende omtrent twintig jaren, te handhaven, maar hetzelve ook, door de enkele kracht van zijnen geest, en het overwigt zijner bekwaamheden, tot zulk eene hoogte op te voeren, dat men, met reden, twijfelen mag, of Koning WILLEM, zelfs in die dagen, toen men hem, schertsend, Koning van Holland en Stadhouder van Engeland noemde, wel een gelijk gezag in dit Gemeenebest geoefend hebbe.

Veel meen ik reeds te hebben bijgebragt, M. T., dat geschikt is, om u te overtuigen, dat ik niet ten onregte, bij den aanvang dezer rede, gezegd heb, dat er tusschen WILLEM den III en J. DE WITT, beiden buiten twijfel tot de grootste Staatsmannen te tellen, op welke Nederland zich beroemen mag, bij eene aandachtige beschouwing, zich merkwaardige overeenkomsten voordoen. Ik mag echter mijne taak niet voor voltooid houden, zonder u, voor het laatst, nog op hunne overeenkomst

in aanleg, geaardheid en karakter, deugden en gebreken, oplettend te hebben gemaakt.

Beide mannen dan hadden met elkander eenen aanleg van geest gemeen, die zich meer tot ernstige en afgetrokkene wetenschappen, dan tot zulke bepaalde, die meer tot vermaak en verfraaijing zijn ingerigt. Van DE WITT is het bekend, dat hij, in zijne jeugd, eene berijmde vertaling van de *Horace van* CORNEILLE in het licht gaf; doch, zoo zijne betrekkingen hem vergund hadden, zich, als man van letteren en geleerdheid, een' naam te maken, hij zou dien voorzeker, niet als dichter, maar veeleer als wiskundige, verworven hebben. In de wiskunde toch, bezat hij eene zeer ongemeene bedrevenheid; tot hare beoefening had hij eene zoo besliste neiging, een' zoo gelukkigen aanleg, dat het oplossen der zwaarste wiskundige voorstellen voor hem eene uitspanning was. Hij paste deze zijne kennis en vaärdigheid bijzonder op het Finantiewezen toe, en wist daardoor aan de geldmiddelen van Holland onberekenbare voordeelen toe te brengen. — Dat hij dezelve echter ook aan andere, voor den Staat belangrijke einden kon dienstbaar maken, daarvan hebben wij een sterk sprekend bewijs, toen hij, zelf het peillood in de hand nemende, 's Lands vloot, tegen het gevoelen der ervarenste loodsen, die zulks voor onmogelijk keurden, gelukkig in zee wist te brengen. Voorts zal het naauwelijks melding hehoeven, dat die wetenschappen, welke tot de huishouding van Staat en de eigenlijk gezegde Staatkunde betrekking heb-

ben, in DE WITT een' ijverig' en gelukkig' beoefenaar vonden. — In alle de genoemde wetenschappen maakte ook WILLEM de III, onder geleide van DE WITT, die, nevens anderen, met het toezigt over zijne opvoeding belast, zich, wekelijks, van zijne oefeningen rekenschap liet geven, deels wel ten gevolge van zijne opleiding, maar bovenal van zijne natuurlijke neiging, aanzienlijke vorderingen, terwijl er geenerlei blijk voorhanden is, dat hij voor fraaije letteren en wetenschappen een' bijzonderen smaak aan den dag leide. De gemelde vorderingen werden door hem aan de vestiging van zijnen roem, als veldheer en staatsman, en daarin aan de bevordering van zijn groot oogmerk, de vernedering van LODEWIJK den XIV, en de handhaving der onafhankelijkheid van Europa, dienstbaar gemaakt.

Gelijk in hunne oefeningen, zoo hadden beide groote mannen, van wie wij spreken, ook in hunne levenswijze, eene merkwaardige overeenkomst. Beiden beminden zij de eenvoudigheid, in tegenstelling van pracht en uiterlijke praal. De hofhouding van WILLEM den III, ook nadat hij zich tot den troon van Engeland verheven zag, was verre verwijderd van dien schitterenden luister, welke aan het hof van Frankrijks praalzieken Monarch, of ook aan dat van een' zijner naaste voorgangeren, den weelderigen en loszinnigen KAREL den II, heerschte. En wien is het onbekend, dat DE WITT, ten tijde, dat hij niet slechts het roer van den Nederlandschen Staat, maar ook schier de weegschaal

der belangen van geheel Europa in handen had, zich, in zijne levenswijze, in niets van een' gewoon' Regent onderscheidde, en zich slechts van een' enkelen dienaar deed vergezellen? — Desgelijks vindt men van beide uitmuntende mannen niet vermeld, dat zij op eenige vermaken bijzonder verslingerd waren. Vooral geldt dit omtrent DE WITT, van wiens uitspanningen men naauwelijks iets anders vindt aangeteekend, dan 't geen te voren omtrent zijnen lust tot het oplossen van zware wis- en rekenkundige voorstellen door mij gemeld werd. Van WILLEM den III, daarentegen, is het bekend, dat hij, in de uren, die hem van krijgs- en staatszorgen overschoten, zich, gaarne en dikwerf, met de jagt verlustigde. Voorts hadden beiden de gave der overreding gemeen, welke DE WITT inzonderheid, in eene zeer hooge mate, bezat; doch beiden misten zij die bevalligheid en innemendheid van zeden en manieren, welke geschikt zijn, om de harten te winnen, en de genegenheid te vermeesteren. Hun uiterlijk voorkomen, namelijk, had iets strengs en terugstootends, en hun gansche gedrag en houding was meer berekend, om eerbied en ontzag, dan om liefde en vertrouwen, in te boezemen. Hoe weinig DE WITT in de volksgunst deelde, bleek, helaas! ten klaarste, bij zijn hoogst treurig en rampzalig uiteinde; en dat WILLEM de III, hoe veel aanspraak hij ook, als hersteller der Godsdienstige en burgerlijke vrijheid, op de liefde der Engelsche natie had, ja hoezeer hij, meermalen, zichzelven als geweld deed, om die, door vriendelijkheid en

spraakzaamheid, te verwerven, die liefde echter nimmer vermogt te winnen, is eene zaak, uit de geschiedenis aan ieder bekend. En dat hij ook, als Stadhouder der Nederlandsche Gewesten, zijn hoog gestegen gezag door minzaamheid niet genoeg wist te temperen en aangenaam te maken, is daaruit ten duidelijkste blijkbaar, dat de Staten zich, na zijn overlijden, meer dan ooit afkeerig toonden, om de Stadhouderlijke waardigheid, door zijnen dood in den tak van Willem den I uitgestorven, in dien van deszelfs broeder Jan *van Nassau*, in Vriesland bloeijende, te doen herleven.

Als naauw verbonden met de laatstgenoemde eigenschappen, mag men die hardvochtige gestrengheid aanmerken, welke beide aan Willem den III en de Witt wordt te laste gelegd. De laatste weet men, dat, in het bekende geval van den Ritmeester Buat, die zijnen onvoorzigtigen ijver voor het huis van Oranje met den hals bekoopen moest, door velen van al te onverbiddelijke gestrengheid beschuldigd werd, hoewel hij die schuld met de Staten van Holland, voor wie hij, als getrouw dienaar, de door hem ontdekte, verdachte briefwisseling van Buat niet verbergen mogt, gemeen had, en het Hof van Holland, buiten twijfel eene bevoegde regtbank in dezen, het vonnis had uitgesproken. Maar, al geven wij ook toe, dat het aan de Witt, zoo hij daartoe met der daad genegen was geweest, niet moeijelijk zou gevallen zijn, van den Souverein verzachting van het geslagen vonnis te verwerven, waartoe

het echter, mijns wetens, niet blijkt, dat hij te vergeefs werd aangezocht; maar al geven wij dit ook toe en, als gevolg daarvan, dat DE WITT van al te groote gestrengheid in dezen niet geheel is vrij te spreken, men zal mij tevens moeten toestemmen, dat WILLEM de III althans geene mindere mate van gestrengheid heeft aan den dag gelegd, toen hij den Kolonel PAIN ET VIN, om het verlaten van zijnen post te Nieuwerbrugge, zonder toestemming van den bevelhebber, onder wien hij stond, tot drie herhaalde reizen, voor onderscheidene regtbanken bragt; van welke de laatste eindelijk de verlangde straffe des doods over hem uitsprak; of toen hij den Oud-Burgemeester van Dordrecht, S. VAN HALEWIJN, die, door geheime onderhandeling, den weg tot vrede had zoeken te banen, en daarover tot eene altoosdurende gevangenis, met verbeurdverklaring van zijne goederen, veroordeeld was, zoo weinig verligting van straf toestond, dat hij zich veeleer gezind betoonde, om die, zoo mogelijk, te verzwaren. — Schoon wij de redenen niet geheel kunnen afkeuren, die DE WITT bewogen, om het hem gedane aanzoek tot het vragen van vergiffenis voor zijnen sluikmoordenaar DE GRAAFF standvastig van de hand te wijzen, zouden wij het echter, als een bewijs van zachtmoedigheid, in hem toejuichen, indien hij aan dat aanzoek gehoor had gegeven. Maar kunnen wij het in WILLEM den III wel meer goedkeuren, dat hij, als Koning van Engeland, al zijn gezag gebruikte, om den Ridder JOHN FENWICK, die van het deelgenootschap aan eene zamen-

zwering tot herstelling van JACOBUS den II beschuldigd was, ter dood te doen veroordeelen, niettegenstaande die beschuldiging niet volkomen bewezen was, en de veroordeelde, tot zijne laatste ure, wel zijne gehechtheid aan den verjaagden Vorst, maar niet zijn deelgenootschap aan de zamenzwering belijden wilde (*)? Beide mannen eindelijk (om ook dit niet geheel onvermeld te laten) mogen den naam dragen van opregte vrienden van hun Vaderland, getrouwe en ijverige bevorderaars van deszelfs belangen: en, zoo men ook aan JAN DE WITT, niet zonder grond, verwijten kan, dat hij door eene al te sterke gehechtheid aan zijne grondbeginselen, ook tegen zijnen wil, aan hetzelve ondienst gedaan heeft, met geen minder regt, kan men WILLEM den III te laste leggen, dat hij, als Koning van Engeland, de gewigtige diensten, hem door de Nederlandsche Republiek bewezen, niet altijd naar waarde vergolden heeft.

Ziet daar, G. T., zoo ik meen, de mij voorgestelde taak, naar mijn beste vermogen, ten einde gebragt. Ik vleije mij toch, dat ik door het aangevoerde geslaagd ben in mijn oogmerk, om u te overtuigen, dat tusschen WILLEM den III en J. DE WITT, die beiden door ons, als sieraden van Nederland, dankbaar vereerd worden, treffende overeenkomsten bestaan, door welker waarneming de grootheid van beiden in een glansrijk licht geplaatst wordt. Wie hunner intusschen, bij die

(*) Zie MILOT, *Histoire d'Angleterre*, Tom. II. p. 358.

vergelijking, in het luisterrijkst licht verschijne, laat ik gaarne aan uw eigen onpartijdig oordeel over. Hoedanig dit oordeel ook zijn moge, allen zeker zult gij, van ganscher harte, instemmen in den wensch, waarmede ik deze rede eindig, dat het ons Vaderland nimmer aan Vorsten ontbreken moge, die aan de groote hoedanigheden van WILLEM den III, de minzaamheid en zachtmoedigheid van FREDERIK HENDRIK paren, noch aan Staatsdienaren, die, met het doorzigt, de eerlijkheid en zeldzame begaafdheden van J. DE WITT, de *kalmere* wijsheid en meerdere toegevendheid van eenen FAGEL, SLINGELAND en VAN DE SPIEGEL vereenigen.

OVER

PRINSES ANNA,

GOUVERNANTE DER NEDERLANDEN.

Onder de Vorsten-geslachten van Europa is er buiten twijfel geen, dat eene zoo lange en onafgebrokene reeks van in krijgs- en staatsbestuur uitmuntende mannen heeft aan te wijzen, als het doorluchtig Huis van Oranje-Nassau, onder welks vaderlijke regering wij het voorregt hebben te leven. De waarheid hiervan, door het opnoemen der vele voortreffelijke Prinsen, welke dat Huis, in vroegeren en lateren tijd, heeft opgeleverd, te willen staven, zou voorzeker voor elk' Nederlander, die in de geschiedenis geen volslagen vreemdeling is, een geheel overtollige arbeid wezen. Doch datzelfde Huis, dat door de Voorzienigheid, als ten voorbeeld voor alle Vorsten-geslachten, schijnt gesteld te zijn, was, door alle tijden heen, niet minder rijk in vrouwen, welke door die deugden, welke der zwakkere helft van ons geslacht tot sieraad strekken, heerlijk uitblonken, ja daaraan, in eene groote mate, de zoodanige paarden welke anders het meer

bijzonder eigendom der mannen plegen te zijn. Het zal genoeg zijn (om niet hooger op te klimmen) u de namen van eene CHARLOTTE BOURBON en LOUISE DE COLIGNY, de twee elkander opgevolgde echtgenooten van den onsterfelijken WILLEM den I, die van AMALIA VAN SOLMS, gemalin van zijnen waardigen zoon FREDERIK HENRIK, van MARIA, echtgenoote van WILLEM den III, van MARIA LOUISA, gemalin en, vele jaren achtereen, weduwe van den te vroeg verstorvenen Stadhouder van Vriesland, JAN WILLEM FRISO, wier aandenken nog bij de inwoners van dat Gewest in dankbare zegening is, te binnen te brengen. Dan, gelijk er naauwelijks een Prins uit het Vorstelijk huis, waarvan wij spraken, gevonden wordt, die, in achtbare en beminnelijke hoedanigheden, aan WILLEM den IV, grootvader van onzen geëerbiedigden Koning, volkomen gelijk staat, zoo zijn er ook onder de Prinsessen, tot dat Huis behoorende, weinige, die niet in deugden en loffelijke hoedanigheden voor deszelfs uitmuntende gemalin, Prinses ANNA, na het al te vroegtijdig overlijden van haren hoogst voortreffelijken echtgenoot, Gouvernante der Vereenigde Nederlanden, moeten onderdoen. Over deze hoogst eerbied- en beminnenswaardige Vorstin wenschte ik u, in dit uur, te onderhouden, en haar, als dochter, echtgenoote, moeder en Gouvernante, zoo veel in mij is, in hare volle waarde, voor u te schetsen. Verleent mij, bij de behandeling van een onderwerp, 't welk ik mij vleijen durf, dat aan u allen hoogst welgevallig zal wezen, uwe genegene en toegevende aandacht.

ANNA had tot vader GEORGE AUGUST, Keurvorst van Hanover, den tweeden uit dat stamhuis, die, na het kinderloos overlijden van koningin ANNA, den Britschen troon beklom. Hare moeder was WILHELMINA DOROTHEA CHARLOTTA, dochter van JOAN FREDERIK, Markgraaf van Brandenburg Anspach; eene Vorstin, die hare edele gehechtheid aan de Hervormde Godsdienst luisterrijk had aan den dag gelegd, door het huwelijk van KAREL, zoon van Keizer LEOPOLD, en zelf op dat tijdstip Koning van Spanje, waartoe zij, onder voorwaarde van het Roomsche geloof te omhelzen, was aangezocht, grootmoedig van de hand te wijzen. (*) Uit dit waardig ouderenpaar werd ANNA, op den 2 van Slagtmaand des jaars 1709, te Hanover geboren, en was de tweede van negen kinderen, vier zonen en vijf dochteren. Was de stand, waarin zij geboren werd, luisterrijk, niet minder heerlijk was het voorregt, 't welk haar, in hare ouderen en bijzonder in hare moeder, ten deel werd. Aan verlichte Godsvrucht toch, waarvan wij boven reeds een

(*) Over het geslacht van Prinses ANNA vindt men een vrij uitvoerig berigt in de Latijnsche Lijkrede, op haar gehouden door D. VAN DE WIJNPERSSE, toen Hoogleeraar te Groningen, pag. 7—14. Niet min lezenswaardig, dan deze Lijkrede, is eene andere, door den Utrechtschen Hoogleeraar P. WESSELING uitgesproken, waaruit ik mede verscheidene belangrijke bijzonderheden ontleend heb.

sprekend bewijs vermeldden, paarde deze een door natuur en oefening rijk begaafd verstand, en een edel en gevoelig hart. Als eene zorgvuldige en verstandige moeder, leide zij de uiterste vlijt aan de opvoeding van onze Anna, de oudste harer dochteren, te kost. Zij zag die zorgen ook aan deze op het heerlijkst beloond, daar de zaden van kennis, deugd en Godsvrucht, in de ziel der jeugdige Prinses gestrooid, aldaar eenen welbereiden akker vonden, en de schoonste vruchten voortbragten. Zij werd niet slechts in alles geoefend, wat voor wel opgevoede dochters uit den deftigen burgerstand belangrijk wordt gekeurd, maar bovendien in 't geen aan Prinsessen tot nut en sieraad strekken kan. Zij voegde derhalve aan de beoefening der voornaamste nieuwere talen ook die der Latijnsche, werd in de geschiedenissen, vooral van lateren tijd, zorgvuldig onderwezen, en door hare moeder tot gesprekken over regeer- en staatkunde toegelaten, in welker kennis zij zich geene geringe bedrevenheid verwierf. Deze ernstiger oefeningen werden door meer behagelijke afgewisseld. Inzonderheid waren schilder- en toonkunst hare geliefkoosde uitspanningen, in welker beoefening zij, haar gansche leven door, eene aangename verpoozing van gewigtiger bezigheden vond, en waarin zij, naar het oordeel van bevoegde regteren, geene geringe ervarenheid bezat. Zoo groeide de jeugdige Prinses, tot vreugde harer ouderen en tot verwondering van allen, die haar omringden, naar ziel en ligchaam, voorspoedig op, en

boeide, door hare zedigheid, minzaamheid en de bekoorlijkheden van haren omgang, aller harten. Hare schoone en rijk begaafde ziel was in een ligchaam gehuisvest, 't welk, door rijzigheid van gestalte, regelmatigheid en bevalligheid van gelaatstrekken, zachtheid en frischheid van verw, allezins waardig was eener zoo edele bewoonster tot verblijfplaats te strekken. Door dit een en ander won zij de genegenheid van allen, die in hare nabijheid kwamen, en was inzonderheid de wellust en het sieraad van hare ouderen, voor wie zij steeds de eerbiedigste gehoorzaamheid, de teederste kinderliefde aan den dag leide. Ruim 24 jaren oud zijnde, werd zij, op den 25 van Lentemaand des jaars 1734, met haren wil en volkomene toestemming van hare ouderen, door het huwelijk verbonden aan eenen Vorst, die, in alle opzigten, verdiende, eene zoo voortreffelijke bruid, als echtgenoote, in zijn huis te voeren. Deze was Willem Karel Hendrik Friso, Prins van Oranje, Stadhouder van Vriesland, Groningen en Gelderland, wiens vader Jan Willem Friso, als naaste bloedverwant, erfgenaam was geworden der aanzienlijke goederen van Willem den III, laatsten regtstreekschen afstammeling van den onsterfelijken grondlegger der Nederlandsche vrijheid. Deze Vorst, op het tijdstip van zijne echtverbindtenis ruim 22 jaren bereikt hebbende, was door eene wijze en godvruchtige moeder (zijnen, door een treurig ongeval, vroeg verstorvenen vader had hij niet mogen kennen) tot erfgenaam opgevoed van alle die deugden,

waardoor het geslacht van Oranje-Nassau, eeuwen lang, heerlijk had uitgeblonken; eene opvoeding, die te gelukkiger slaagde, omdat de natuur hem al den noodigen aanleg tot een' voortreffelijk' Vorst mildelijk verleend had. Met volle regt derhalve, was verre het grootste deel der landzaten, ook binnen die Gewesten, welke, na het kinderloos overlijden van Willem den III in het jaar 1702, van Stadhouder ontbloot waren, in liefde tot hem ontstoken, en verlangde niets vuriger, dan dat die waardigheden aan hem mogten worden opgedragen, welke door zijne voorvaderen, tot grooten luister en voorspoed van dezen Staat, bekleed waren. Doch de meerderheid der genen, die toen het roer der regering in handen hadden, op het behoud van hunne magt meer, dan op de bevordering van 's Lands ware welzijn, bedacht, was geheel afkeerig van het voldoen aan dien vrij algemeenen wensch der natie. Ja de Staten van Zeeland, in dit onregtvaardig bedrijf door die van Holland gerugsteund, gingen zelfs zoo verre, dat zij onzen Prins, onder toelegging van eene eigendunkelijke schâvergoeding in geld, van zijn wettig regt op het Marquizaat van Vere en Vlissingen ontzetten; een ongelijk, 't welk hij, hoezeer ook genoodzaakt voor geweld te wijken, echter verre af was van, door aanneming der hem toegelegde geldsomme, voor regt te verklaren. Het leven der jeugdige Prinses was derhalve, gelijk dat van haren echtgenoot, een' geruimen tijd, door veel onaangenaams verbitterd; doch liefde, op

wederzijdsche hoogachting gegrond, deed hen het grievende daarvan naauwelijks gevoelen. Ook vonden zij voor den aangedanen smaad geene geringe vergoeding in de genegenheid van aanzienlijken en geringen in die Gewesten, welke den jeugdigen Oranje-Vorst tot hunnen Stadhouder gekozen hadden. Ook binnen Holland en Zeeland, welker bestuurders zich van de herstelling der Stadhouderlijke waardigheid ten hoogste afkeerig betoonden, ontbrak het hun geenszins aan overtuigende bewijzen van algemeene liefde en hoogachting, zoo dikwerf zij zich binnen die Gewesten onthielden; bewijzen, die ten klaarste deden blijken, dat, zoodra de stem van verre de groote meerderheid des volks zich aldaar kon doen gelden, de erfgenaam der deugden, gelijk der bezittingen van het geliefde Oranje-huis, ook de erfgenaam van deszelfs eerambten worden zou. Intusschen begonnen donkere wolken zich, meer en meer, over een groot deel van Europa zamen te trekken, en het onweder, waarvan zij zwanger gingen, dreigde ook dezen Staat te zullen treffen, 't welk deszelfs bestuurderen, ter afwending van het nakende gevaar, op vermeerdering der landmagt deed bedacht zijn. Aan het hoofd derzelve wenschte het vrij eenparig verlangen der natie den geliefden Oranje-Vorst geplaatst te zien, door wiens voorzaten het Vaderland, in den bangsten nood, zoo menigmaal verlost werd, en die zelve reeds ondubbelzinnige proeven van moed en beleid gegeven had; doch, in stede van aan dit verlangen te voldoen, droegen hunne Hoogmogenden hem enkel de

waardigheid van Luitenant-Generaal op, en voegden alzoo een' nieuwen hoon bij de verongelijkingen, hem vroeger in Zeeland aangedaan. Dan dezelfde gevoelens eener edele fierheid en grootmoedigheid, welke hem de aangebodene schâvergoeding hadden doen afslaan, en in welke hij door zijne Koninklijke gemalin en getrouwste en, als zoodanig, ook door hem geëerbiedigde raadgeefster krachtiglijk versterkt werd, deden hem ook thans de gemelde opdragt, met bescheidenheid, maar nadruk, van de hand wijzen, niet op grond zijner aanzienlijke afkomst, maar op den veel klemmender grond van het wanvoegelijke, dat hij, die reeds door drie Gewesten tot Kapitein-Generaal verheven was, een' ondergeschikten rang in het leger van den Staat zou aannemen. Dan deze onaangenaamheden werden voor het edel Vorstenpaar rijkelijk vergoed door de verhooging van huiselijk geluk, welke aan hetzelve, na eene vroegere smartelijke verijdeling hunner uitzigten, ten deel werd, in de geboorte eener Prinses, welke, op den 28 van Sprokkelmaand des jaars 1743, te Leeuwarden ter wereld kwam, en onder den naam van Carolina bekend werd.

Vier jaren later, werd eindelijk de algemeene wensch der natie bevredigd door de verheffing van den geliefden Oranje-Vorst tot de waardigheden zijner voorzaten, onder den naam van Willem den IV; eene verheffing, die, gelijk zij nu reeds, door het vaststellen der opvolging ook in de vrouwelijke lijn, aanzienlijker was, dan die van een' zijner

voorgangeren, zoo waarschijnlijk nog veel luisterrijker geweest zou zijn, indien staat- en heerschzucht den Vorst onmatiglijk bezield had. Voorlang toch hadden kundige en onpartijdige Staatsmannen, de gebreken der bestaande regering en de verblinding van hare hoofden, die de ware middelen tot hare bevestiging, halstarrig, van de hand wezen, erkennende, met zekerheid voorspeld, dat, bij het ontstaan van een' gelijksoortigen nood, als den Staat in het jaar 1672 beklemd had, de vroegere luister van het Oranje-huis op het schitterendst hersteld, ja welligt de Gravenstaf aan deszelfs afstammeling zou worden opgedragen. Het is bekend, dat een dergelijke nood werkelijk, in den jare 1747, opprees, toen het overmagtige Frankrijk, op nieuw, den Nederlandschen Staat dreigde te overheeren, en dat het uitwerksel van dien nood toen geen ander was, dan de genoemde Staatsmannen, vele jaren vroeger, voorspeld hadden; mitsgaders, dat het enkel aan de gematigdheid van Willem den IV was toe te schrijven, dat hij niet, onder den titel van Graaf, tot Souverein dezer landen verheven werd. Die gematigdheid was wel, voornamelijk, aan de edelmoedige geaardheid van Willem den IV dank te weten; maar het mag echter, met regt, in twijfel worden getrokken, of dezelve zich wel zoo glansrijk geopenbaard zou hebben, indien de borst eener geliefde, en, met regt, op hem veel invloed hebbende Gemalin, niet met gelijke gevoelens ware bezield geweest. Gelijk vroeger van zijne wederwaardigheden, zoo was Anna thans de gevoelvolle

deelgenoote van zijne verheffing, en van de aandoenlijke bewijzen van algemeene hoogachting en liefde, welke hij allerwege, ook binnen Holland, ontving, en waarvan zijn gunsteling en vriend Onno Zwier van Haren ons, in zijn uitmuntend dichtstuk *de Geuzen*, met betrekking tot Amsterdam, een zoo hoogst roerend en dichterlijk tafereel heeft afgemaald (*). De vreugde der natie werd, gelijk die van het Vorstelijke huis, eerlang nog grootelijks vermeerderd, ja ten hoogsten top gevoerd, toen de Koninklijke Prinses, op den 8 van Lentemaand des jaars 1748, van eenen zoon verlost werd, die sedert, onder den naam van Willem den V, is bekend geworden.

Dan, helaas! de onbestendigheid van al het ondermaansche deed zich, ook hier weder, op eene treurige en ontroerende wijze, kennen. De Vorst, aan wien alle opregte liefhebbers van hun Vaderland een' hoogen ouderdom hadden toegewenscht, die, gedurende zijne al te kortstondige regering, reeds de blijdste en allezins gegronde hoop gegeven had, dat door hem de binnenlandsche rust volkomen hersteld en, voor altijd, bevestigd worden, de kwijnende hoofdtakken der Nederlandsche welvaart, koophandel en fabrieken, in vollen bloei herleven zouden, die, met regt, algemeen geëerde en beminde Vorst werd, in den nacht tusschen den 21 en 22 van Wijnmaand des jaars 1751, in de volle kracht zijner mannelijke jaren, uit het leven gerukt, en

(*) Zie den XII Zang van dat Dichtstuk.

daardoor aan het Nederlandsche Gemeenebest een verlies toegebragt, 't welk, misschien meer dan eenig ander, de treurigste gevolgen voor hetzelve gehad heeft. Onuitsprekelijk was de droefheid, welke deze mare door geheel het Vaderland verspreidde; maar wie zal, naar eisch, de aandoeningen van rouw en leedgevoel schetsen, welke het hart der teederlijk minnende echtgenoote, bij eene zoo smartelijke scheiding, verscheurden? Zij toch was niet alleen van een' gemaal beroofd, met wien zij, gedurende zeventien jaren, alle de genoegens der zaligste echtverbindtenis smaken mogt; maar zij zag zich tevens de zware taak opgelegd, om, verstoken van zijne wijze en liefderijke raadgevingen, geheel alleen voor de waardige opvoeding van eene dochter en eenen zoon, van welke de eerste weinig meer dan acht, de laatste nog geen vier jaren oud was, zorg te dragen. En, of dit nog niet genoeg ware, zag zij zich tevens tot de hoogst moeijelijke taak geroepen, om, als Gouvernante van haren onmondigen zoon, de luisterrijke, maar gewigtige eerambten, door wijlen haren gemaal ten nutte van den Staat bekleed, tot de nog ver verwijderde meerderjarigheid van haren zoon waar te nemen. Dan, hoezeer ook het volle gewigt dier dubbele taak op het levendigst gevoelende, zette zij nogtans, met al den moed eener Christelijke heldin, hare schouders onder het haar opgelegde kruis, en volbragt hare zware taak op eene wijze, welke haar de genegenheid en hoogachting van tijdgenooten en nakomelingen ten volle

waardig maakte. Van nu af, was haar tijd tusschen de opvoeding van hare kinderen, en de verzorging der algemeene belangen verdeeld. De eerste nam zij, met even groote wijsheid, als zorgvuldigheid, ter harte, en was niet enkel bedacht, om hare kinderen door de beste leeraren in alles te doen onderwijzen, wat hen voor hunne groote en belangrijke bestemming geschikt kon maken, maar ook, en wel voornamelijk, om aan dezelve zulke beginselen en indrukken van zedelijkheid en echte Godsdienstigheid in te prenten, als in staat waren, om hen tegen de verzoekingen, aan hunnen aanzienlijken stand verbonden, te beveiligen. — Als Gouvernante, volgde zij, in alle opzigten, het loffelijk voetspoor van wijlen haren wijzen, gematigden en echt Vaderlandminnenden echtgenoot. Meermalen verscheen zij in de hooge Staatsvergaderingen, en deed aldaar zulke voordragten, als de Prinsen van Oranje, in hunne Stadhouderlijke waardigheid, of die van Kapitein- en Admiraal-Generaal, gewoon waren te doen, en deed telkens hare lieftalligheid en welbespraaktheid bewonderen. Niets, dat de belangen, zoo van den algemeenen Staat als der bijzondere Gewesten, kon bevorderen, werd door haar niet, met de uiterste zorgvuldigheid, behartigd. Hoezeer verre af van jaloersch te zijn op de voorregten der door haar bekleede hooge waardigheid, en in dezen de gematigdheid van haren Gemaal, in allen deele, volgende, spreidde zij nogtans eene welberadene standvastigheid ten toon, zoo dikwijls het de verdediging der wezenlijke regten van die

waardigheid tegen wettelooze inbreuk gold. Een merkwaardig voorbeeld hiervan hebben wij in het geschil, door haar met een gedeelte der Haarlemsche Vroedschap over de benoeming van Burgemeesteren gevoerd; geschil, waarin ieder onpartijdige, zoo aan hare gematigdheid, als aan hare edele kloekmoedigheid in de handhaving van 't geen zij meende tot de onschendbare regten van haren zoon, als toekomenden Stadhouder van Holland, te behooren, de verdiende hulde moet brengen. Hoezeer doorgaans haar verblijf in 's Gravenhage houdende, vergat zij echter geenszins de bewijzen van trouw en hartelijke verkleefdheid, welke zij, vóór de verheffing van haren Gemaal, in Vriesland haar gewoon verblijf houdende, van deszelfs ingezetenen ontvangen had, maar vertoefde, zoo dikwerf zij daartoe gelegenheid vond, gaarne in hun midden. Niet minder werd zij derwaarts getrokken, door hare kinderlijke genegenheid en hoogachting voor de eerbiedwaardige moeder van wijlen haren echtgenoot, de Prinses Maria Louisa, die haar doorgaand verblijf te Leeuwarden hield, waar hare nagedachtenis, gelijk door geheel Vriesland, nog in zegening is.

Hebben wij te voren gezien, dat Willem de IV, roemrijker gedachtenis, ernstige en welberadene pogingen had te werk gesteld, om koophandel, zeevaart en fabricken, uit den staat van kwijning en verval, waartoe zij verzonken waren, weder op te beuren, zijne edele Gemalin bleef niet in gebreke, om de door hem voorgestelde maatregelen,

uit al haar vermogen, te bevorderen. Dan eerlang ontstond, in Europa, tusschen de twee magtigste Koningen van dat werelddeel, die van Engeland en Frankrijk, een oorlog, welke, hoezeer ook de Nederlandsche Staat niet genoodzaakt werd daaraan onmiddellijk deel te nemen, echter, in deszelfs gevolgen, voor zijnen koophandel zeer nadeelig was, en de laatste levensjaren der Prinses Anna, als dochter van den Engelschen Koning in zeer netelige omstandigheden geplaatst, niet weinig verbitterde. De Engelschen namelijk, altijd naijverig op onze welvaart, en die door allerlei middelen zoekende te fnuiken, belemmerden niet slechts, gedurende dezen oorlog, onzen koophandel zeer aanmerkelijk, maar bragten ook daaraan hoogst gevoelige verliezen toe, door, onder allerlei voorwendselen, onze schepen in hunne havens op te brengen, en derzelver ladingen verbeurd te verklaren. De Vrouwe Gouvernante werd, uit dien hoofde, met klagten op klagten van de zijde der kooplieden, inzonderheid van Amsterdam, bestormd, zonder dat zij, ook bij den besten wil, in staat was, de aanleidingen daartoe ganschelijk weg te nemen. Zij stelde wel bij haren vader de ernstigste pogingen te werk, om herstelling van de aangedane verongelijkingen, en zekerheid voor het toekomende te erlangen; doch deze pogingen, hoewel niet geheel zonder vrucht, hadden echter geenszins de volle uitwerking, die men, van onze zijde, verlangde. Intusschen ontbrak het niet aan zulken, die onregtvaardig genoeg waren, de Gouvernante, als eene Engelsche Prinses,

van laakbare partijdigheid omtrent Engeland te beschuldigen; eene beschuldiging, welker ingang krachtiglijk bevorderd werd door de listige inboezemingen van den Franschen gezant, die, naar de gewoonte van dat hof, of liever van die natie (want de ondervinding van onzen leeftijd heeft ten overvloede geleerd, dat men onbillijk zou handelen, met die lak enkel het Fransche Hof aan te wrijven) die, zeg ik, naar de gewoonte dier natie, om overal zaden van tweedragt uit te strooijen, niet in gebreke bleef, het smeulend misnoegen door allerlei middelen aan te blazen. Verstandigen en onpartijdigen intusschen zagen de ongegrondheid van dit misnoegen ten klaarste in; en, verre van de edele Prinses laaghartig te verdenken, zochten zij de ware oorzaak van onze toenmalige magteloosheid, om onzen handel en onze zeemagt tegen de onbillijke aanmatigingen der Engelschen te beschermen, daar, waar dezelve eeniglijk gelegen was, in het treurig verval, namelijk, van onze zeemagt; een verval, dat gewisselijk niet aan de Stadhouders of hunnen aanhang, maar eeniglijk aan de hoogst laakbare nalatigheid dergenen te wijten was, die, in het laatste Stadhouderlooze tijdperk, het roer der regering in handen hadden gehad, en die, terwijl zij het voorbeeld van Jan de Witt, in zijnen afkeer van het Stadhouderlijk bewind, met al te groote getrouwheid volgden, dat van dien grooten Staatsman, in de versterking van 's Lands zeemagt, schandelijk verwaarloosden. — Hoezeer het der Gouvernante natuurlijk zeer grievend moest

vallen, aan zulke onregtvaardige verdenkingen bloot te staan, vinden wij echter niet, dat zij op de telkens bij haar ingebragte klagten en bezwaren anders, dan een bescheiden en, zoo veel mogelijk, troostrijk antwoord gaf. Hoe diep intusschen zij den moeijelijken toestand gevoelde, waarin zij, bij hare naauwe betrekking tot Engeland, als voorname bestuurster van een' onzijdigen Staat, tusschen de oorlogende Mogendheden geplaatst was, van welke de eene zoo wel, als de andere, gedurig aanzoeken deed, welker inwilliging met de handhaving der onzijdigheid ter naauwernood bestaanbaar scheen, moge uit het antwoord blijken, 't welk zij den Franschen Gezant D'AFFRY gaf, ter gelegenheid, dat deze haar voorloopig een vertoog mededeelde, 't welk hij tegen een besluit van H. Hoogmogenden, dat, van de Fransche zijde, te gunstig voor de Engelschen geoordeeld werd, zou inleveren. Na de voorlezing van dit vertoog, zweeg de Vorstin eenigen tijd, terwijl hare oogen vol tranen schoten. Daarna zeide zij tot den Gezant: „ Mijnheer, ik vraag u verschooning: maar zijt eens „ voor een oogenblik geen Minister! Moet ik dan „ de persoon zijn, die de middelen gemakkelijk „ maakt, om mijnen vader kwaad te doen (*)?" — Dat voorts de Vrouwe Gouvernante niet verzuimde, bij elke gepaste gelegenheid, krachtig aan te dringen, dat de Staat zich van de noodige middelen voorzag, om zijne onzijdigheid door de oorlogende

(*) Zie de *Vaderl. Historie* door STUART, I D. bl. 318.

Mogendheden en bijzonder door Engeland te doen eerbiedigen, daarvan kan, onder meer andere stukken, ten duidelijken bewijze verstrekken het inleidend vertoog, waarmede zij, volgens jaarlijksch gebruik, aan het hoofd van den Raad van State, den Staat van oorlog voor het jaar 1757 ter vergadering van hunne Hoogmogenden inbragt, als waarin bovenal de noodzakelijkheid van het herstel der sedert lang verwaarloosde zeemagt op het nadrukkelijkst werd voorgedragen (*).

Dan, helaas! het mogt het Nederlandsche Gemeenebest niet gebeuren, zich lang in het bezit dezer waardige behartigster van zijne belangen te verblijden. Reeds eenige jaren had de waterzucht, eene kwaal, wier genezing de kunst ook der geoefendste Geneesheeren trotseert, haar ligchaamsgestel, langzamerhand, ondermijnd, en haar door omstandigheden, van allerlei aard, hoogst moeijelijk bewind tot een' schier ondragelijken last voor haar gemaakt. Zij torschte dien last echter, met echt Christelijk geduld, tot het laatst van haar leven. Doch de kwaal, die haar sedert lang gefolterd had, nam eindelijk zoo zeer toe, dat haar afgetobt ligchaam onder dezelve bezweek, en zij, in den laten avond van den 12 van Louwmaand des jaars 1759, zachtelijk den jongsten adem uitblies, en, naar wij op Christelijke gronden vertrouwen mogen, tot een beter leven insluimerde, na den ouderdom van negen en veertig

(*) Zie dit vertoog in de *Vaderl. Historie* van STUART, I D. bl. 353—362.

jaren, twee maanden en tien dagen bereikt te hebben. — Zoo ontijdig (gelijk wij althans, naar onze beperkte menschelijke inzigten, moeten oordeelen) zoo ontijdig werd het Gemeenebest, in netelige omstandigheden, van eene kloeke en wijze bestuurster, hare kinderen, van welke de jongste, of zoon, nog geen volle elf jaren oud was, van eene liefderijke, verstandige en godvruchtige verzorgster en opvoedster beroofd. Ik kan mij niet weêrhouden, M. H., u hier de even ware, als schoone lofspraak mede te deelen, die de welsprekende STUART, in het I Deel zijner *Vaderlandsche Historie*, bl. 510—512, op de vermelding van haar overlijden laat volgen: » Zoo lang zij (dus luidt 's mans taal) » zoo lang zij eene ongekrenkte gezondheid genoot, » was ANNA schoon van gedaante, minzaam van gelaat, rijzig van gestalte, vorstelijk van houding, » terwijl een heldere geest en edele ziel ter kloeke » oogen uitblonk. Van der jeugd aan opgevoed » onder het beleid eener moeder, die door den hoogen prijs, dien zij op den godvruchtigen, geleerden en schranderen S. CLARKE gesteld had, haren » eigenen geest voortreffelijk had onderscheiden, » waren haar verstand, smaak, oordeel en godsdienstig gevoel reeds vroeg ontwikkeld voor het » ware, schoone en goede, waarmede zich hare » uitstekende vatbaarheden daarna buitengewoon » verrijkten. Verscheidene talen sprak zij vlug. De » geschiedenissen der volken had zij haar geheugen, » schoon zeer vasthoudend en dienstvaardig, niet » enkel aanbevolen, maar ze ten steun van het-

» zelve bekmopt in geschrift gesteld. Die der Ro-
» meinen was door haar in het Italiaansch beschre-
» ven; die van het Keizerrijk in het Hoogduitsch,
» ook ten nutte harer kinderen; uit die der Neder-
» landen had zij, hetgeen haar eenen Stadhouder
» te weten het noodigst scheen, oordeelkundig za-
» mengebragt, en met staatkundige aanmerkingen
» over den regeringsvorm begeleid, in de Fransche
» tale. — Een bijzonder boek was aan zedekundige
» grondstellingen en godsdienstige gevoelens door
» haar toegewijd. — Dit alles had zij begonnen en
» voltooid in vroegeren tijd, eer haar het gewigt
» der algemeene zorgen drukte. De oefening der
» teekenkunst verpoosde steeds derzelver last, en
» scheen haar eene Vorstelijke uitspanning, waar-
» mede zij zelfs den Franschen Gezant D'AFFRY een-
» maal in gemeenzaam gesprek had ontvangen. —
» Diezelfde gemeenzaamheid en minzaamheid was
» haar alzins eigen, en deed haar gemakkelijk de
» algemeene liefde winnen. Een ieder gaarne door
» heusch gunstbewijs verpligtende, was hare mede-
» deelzaamheid omtrent behoeftigen tevens het ech-
» te kenmerk van haar, in den grond liefderijk en
» weldadig, hart; terwijl grootmoedigheid van ziel
» in alle wederwaardigheden haar karakter eerbied-
» waardig maakte. Gelijk men wil, dat het haar
» raad was geweest, dien haar Gemaal steeds het
» liefst had gevolgd, zoo had zij, bij het aanvaar-
» den en voeren des bewinds en der voogdije, na
» deszelfs, voor haar en voor den Staat, al te vroe-
» gen dood, eene kracht van geest ontwikkeld,

» welke den grooten FREDERIK, op de tijding van » haar overlijden, aan der Staten Gezant deed schrij- » ven: » bezwaarlijk kan ik nog bedaren van de » » ontroering, waarmede ik werd aangedaan. Ik » » heb eene vriendin verloren, die door hare groot- » » moedigheid, wijsheid en eene, hare kunne te bo- » » vengaande, kracht van geest al mijne achting ver- » » diende." Op den dag van haar verscheiden maak- » te zij nog schikkingen omtrent het huwelijk der » Prinsesse CAROLINA, op de hofhouding na haren » dood, en in andere huisselijke zaken; waarna zij, » met bedaarden geest, afscheid nam van hare kin- » deren, dezelven aanbevelende, steeds de belangen » van het Land te beoogen, en de vriendschap der » Staten te zoeken. — Partijschap in den Staat had » haar van eenzijdigheid voor Engeland verdacht » gehouden, en onedelaardigheid van het gemeen » haar meer gevoel voor 's vaders eer, dan voor » der ingezetenen belangen toegeschreven: doch » hare zuiverste onzijdigheid werd zelfs door Frank- » rijks Afgezant erkend, en de teederste gevoelens » van kinderliefde wederhielden haar niet van de » sterkste stappen tot de gewapende handhaving » dier onzijdigheid. — Met den ouden wrok tegen » het Stadhouderschap bekend, en van den nieu- » wen zwaai der openbare begrippen wel bewust, » was haar ijver voor de regten en waardigheden » van haren zoon niet zoo ergdenkend of overdre- » ven, als dezelve scheen. De kennis daarentegen » van hetgeen zij had geleden, tijdens haar de scham- » pere taal der verdenking door breede bezendingen

» van kooplieden werd toegevoegd, en de steilste » tegenstand, die van Regenten, Staatsleden en » Gewesten aan hare beschikkingen of voorstellen, » uit de zuiverste beginselen ontstaan, geboden werd, » doet ons in deze Vorstin, indien al niet een volmaakt » voorbeeld van gelukkig zelfsbeheer bewonderen, » voorzeker het onschuldig voorwerp van hatelijke » bedilling erkennen." Bij deze, even fraaije, als juiste karakterschets van een' onzer beroemdste historieschrijveren, zult Gij mij zeker gaarne vergunnen, M. H., nog een paar bijzonderheden te voegen, welke van de Christelijke menschenliefde der eerbiedwaardige Prinses het overtuigendst bewijs geven. In den jare 1752, had, ten gevolge der verdrukkingen, aan welke de Protestanten in Frankrijk, na de beruchte herroeping van het *Edict van Nantes*, vooral in Languedoc en Dauphiné, bloot stonden, een groot aantal vlugtelingen uit die oorden naar Zwitserland de wijk genomen. Daar men hun hier, om verscheidene redenen, niet duurzaam de noodige verzorging kon geven, sloeg een aantal voorname Geestelijken en andere aanzienlijke en liefdadige personen in Ierland de handen in een ter verzameling van een fonds tot onderhoud van diegenen der uitgewekenen, die zich in dat rijk zouden willen nederzetten. Het gerucht hiervan ter ooren der vlugtelingen in Zwitserland gekomen zijnde, besloten zij, met een' Evangelie-dienaar aan hun hoofd, naar deze landen te vertrekken, om zich van daar naar de hun in Ierland geopende wijkplaats te begeven. Diep bewogen met het rampzalig lot dezer lieden,

die allen in Frankrijk een eerlijk bestaan gehad, en van welke sommigen zelfs voordeelige kostwinningen hadden opgeofferd, liet onze edele Vorstin aanzienlijke sommen ter voorziening in hunne behoeften naar Rotterdam overmaken: een voorbeeld van Christelijke milddadigheid, 't welk voor velen tot een' prikkel ter navolging strekte. Enkele huisgezinnen zelfs, die verkozen hier te lande te blijven, werden door de Prinses van verblijf en kostwinning te Breda verzorgd (*).

Oefende zij zelve dus Christelijke menschenliefde, zij wist die niet minder in anderen te waarderen, en naar verdienste te beloonen. Het volgende kan hiervan ten bewijze strekken. Een bleekerswagen, zwaar geladen, waarop de bleeker met zijnen knecht gezeten was, raakte in 's Gravenhage, op het Spui, nabij de Houtmarkt, bij ongeluk in 't water, waardoor beide voornoemde personen in groot gevaar kwamen van te verdrinken. Zekere Steven Mistel, dienaar van den Fiscaal, die toevallig onder de aanschouwers stond, ziende dat de pogingen ter redding vruchteloos waren, gaf zijn zakhorlogie aan een hem onbekend vrouwspersoon ter bewaring over, en sprong voorts in het water, waarin hij ruim een half uur, met groot gevaar, zoo niet van zijn leven, althans van zijne gezondheid (het voorval namelijk had in Wintermaand plaats) bezig was, met eerst de menschen, daarna het paard te redden, en vervolgens ook den wagen en het

(*) Zie het *Leven van Willem IV* enz., IV D. bl. 19.

linnen uit het water op den wal te helpen. Na het volbrengen dezer liefdedienst naar zijn horlogie vragende, bevond hij dat het vrouwspersoon daarmede was doorgegaan, zonder dat men haar konde ontdekken. Zeker heer, tot het hof der Prinses behoorende, die, als in de buurt woonachtig, ooggetuige geweest was van het geval, deelde hetzelve aan de edele Vorstin mede. Wat deed deze hierop? Liet zij, zoo als waarschijnlijk menige aanzienlijke vrouw, zoo van burgerlijken als adelijken geslachte, in de meening, dat dit reeds veel, ja meer dan genoeg was, zou gedaan hebben, liet zij den menschlievenden redder, door eenen kamerdienaar, onder betuiging van hare goedkeuring, een geschenk ter hand stellen? Neen — beseffende, dat erkentenis zijner menschenwaarde den man van edel gevoel meer streelt, dan enkel geldelijke belooning, ontbood zij den braven dienaar bij zich ten hove, liet zich uit zijnen mond het geval verhalen, en beschonk hem daarop, eigenhandig, met een gouden uurwerk, onder verzekering, dat zij zijne betoonde kloekmoedigheid, ijver en liefde ter redding van zijnen evenmensch verder gedenken zou. Op die wijze zond zij den regtschapen' menschenvriend van zich henen, buiten twijfel veel meer gestreeld door de waardering zijner menschenwaarde, in de vriendelijke toespraak eener, met zoo veel regt, geëerbiedigde Vorstin vervat, dan in het geschenk, waardoor hij zijn geleden verlies zoo rijkelijk hersteld zag (*).

(*) Zie het *Leven van Willem IV* enz., IV d. bl. 26 en 27.

Na alles, wat ik tot hiertoe heb in het midden gebragt, zal ik voorzeker niets meer behoeven, M. H., om u allen, met volle overtuiging, te doen erkennen, dat Anna, Gemalin en daarna Weduwe van Prins Willem den IV, en, in de laatstgenoemde betrekking, Gouvernante der Vereenigde Nederlanden, als dochter, echtgenoote en voorname bestuurster van het Nederlandsche Gemeenebest, als mensch en Christinne, de regtmatigste aanspraak op de dankbare hoogachting en liefde der nakomelingschap heeft. Gelukkig land, dat in Vorsten, als Willem de IV en zijne eerbiedwaardige Gemalin, de schoonste voorbeelden van alle burgerlijke en Christelijke deugden voor oogen heeft; nog gelukkiger, indien het die op zijnen vollen prijs weet te schatten, en zich daardoor ter navolging laat opwekken! Op dit dubbele voorregt mogen wij, mijne landgenooten, roem dragen, die in den kleinzoon van Willem den IV, onzen geliefden en geëerbiedigden Koning, het evenbeeld van zijne achtbare en beminnelijke deugden, en in zijne koninklijke Gemalin en dochteren, van welke ééne zelfs den naam van hare aangehuwde overgrootmoeder, op eene alzins waardige wijze, voert, de achtenswaardige en beminnelijke hoedanigheden der Vorstin, met wier beschouwing wij ons, in deze ure, bezig hielden, op het luisterrijkst zien herleven; die, vooral in den laatsten tijd, door sprekende bewijzen getoond hebben, de ons hierin geschonkene voorregten, naar eisch, te waarderen, en, naar ik vertrouw, ons bereid gevoe-

len, om het ons gegeven voorbeeld, elk in zijnen kring en naar zijn vermogen, getrouw te volgen. Geve de Hemel, dat ditzelfde geluk ook onze laatste nakomelingen moge ten deel worden, en het Nederlandsche Vorsten-geslacht, gelijk de Nederlandsche natie, door alle eeuwen, de bewondering en eerbied van geheel het beschaafde en verlichte Europa moge opwekken!

BETOOG, DAT DE LESSEN DER ONDERVINDING VOOR BIJZONDERE PERSONEN EN GEHEELE VOLKEN VEELAL VERLOREN GAAN, EN ONDERZOEK NAAR DE OORZAKEN VAN DIT VERSCHIJNSEL.

Het is eene even onbetwistbare, als algemeen erkende waarheid, dat de ondervinding de beste leermeesteresse is. Grootelijks derhalve is het te bejammeren, dat de onderrigtingen dier wijze en getrouwe leermeesteresse voor geheele volken en bijzondere personen, niet zelden, ganschelijk verloren gaan. Over dit treurig verschijnsel, welks wezenlijk bestaan door de geschiedenis en dagelijksche ervarenis, helaas! maar al te zeer bevestigd wordt, meermalen nadenkende, en mij met de nasporing van deszelfs oorzaken bezig houdende, achtte ik het niet ongepast voor het doel dezer loffelijke Maatschappij, dit onderwerp, 't welk mij de aandacht van verlichte menschenvrienden overwaardig scheen, ter vervulling der spreekbeurt, die ik, op de vereerende uitnoodiging van Heeren Bestuurderen, op mij nam, voor u te behandelen. Gij zult, naar ik vertrouw, gaarne de belangrijkheid van het gekozen onderwerp met mij erkennen,

N 3

en derhalve bereid zijn, mij, bij de behandeling daarvan, met uwe deelnemende en welwillende oplettendheid te vergezellen. Moge slechts mijne behandeling niet te verre beneden de belangrijkheid der stoffe staan, en mij alzoo het billijke verwijt op den hals halen, dat ik, bij de keuze daarvan, te weinig met mijne krachten geraadpleegd heb!

Ik zal, in de eerste plaats, de door mij voorgestelde waarheid, dat de lessen der ondervinding, zoo voor geheele volken, als bijzondere personen, veelal, zonder gewenschte vrucht blijven, door eenige voorbeelden uit de geschiedenis en dagelijksche ervarenis trachten in het licht te stellen, en te bevestigen, om daarna, met u, stil te staan bij de nasporing der voornaamste oorzaken, aan welke dit beklagenswaardig verschijnsel moet worden toegeschreven.

Slaan wij (om tot het eerste gedeelte mijner rede over te gaan) slaan wij de geschiedrollen der volken, van de vroegste tijden tot op onze dagen, open, wij vinden daar, overal, maar al te veel bewijzen voor de treurige waarheid, door mij voorgesteld. Waarvan toch getuigt de Israëlitische geschiedenis luider, dan van de waarheid, dat ook de sprekendste lessen der ondervinding voor de volken veelal verloren zijn? Immers had de Israëliet slechts een' enkelen, vlugtigen blik op de vroegere geschiedenis zijner natie te werpen, om diep doordrongen te zijn van de overtuiging, dat alleen ge-

trouwheid aan Jehova en zijne dienst zijn volksgeluk bevestigen en duurzaam kon maken, afwijking daarvan, integendeel, dat geluk, ontwijfelbaar, verwoesten moest; en, desniettegenstaande, zien wij het Joodsche volk telkens tot afgoderij en allerlei ongeregtigheden vervallen: ja er was niets minder, dan de geheele ondergang der beide rijken van Israël en Juda, en eene zeventigjarige ballingschap noodig, om hetzelve de dienst der afgoden ganschelijk te doen verlaten. — En wenden wij het oog naar dat Griekenland, 't welk in de geschiedenis der menschelijke beschaving, met onverdoofbaren luister, prijkt, ook hier zien wij de waarheid, welker beschouwing ons bezig houdt, op het onloochenbaarst bevestigd. Tot twee malen toe door de Perzische monarchen, de magtigste alleenheerschers van die dagen, met een geducht heirleger aangevallen, hadden de onderscheidene Staten van Griekenland, door onderlinge eendragt en gemeenschappelijke vereeniging van hunne krachten tegen den gemeenen vijand, deszelfs overmoed gefnuikt, zijne talrijke legerbenden verslagen, en hem genoodzaakt, met schande, af te trekken. Dan zoo weinig werkte deze groote les der ondervinding op de nakomelingen der helden, die op de velden van Marathon en Mantinea, de duizendtallen der Perzen geheel verslagen hadden, dat zij, door onderlinge twisten en verdeeldheden, den veel minder magtigen, maar schranderen en listigen Philippus van Macedonie de schoonste gelegenheid gaven, om den

éénen Staat voor, den anderen na, aan zijne heerschappij te onderwerpen.

Doch waartoe de voorbeelden, tot bevestiging der voorgestelde waarheid dienende, uit eene ver afgelegene oudheid opgehaald, daar de geschiedenis van ons Vaderland, en die van onzen leeftijd ons daarvan de treffendste bewijzen aanbieden? — *Eendragt maakt magt* was de gouden spreuk, die onze vaderen, door eene heugelijke ondervinding geleerd, in hunne banier voerden, en die men meenen zou, dat de leden van een Gemeenebest, 't welk aan de behartiging dier spreuk zijne opkomst en zijnen bloei te danken had, nimmer zouden uit het oog verliezen; dan, helaas! deszelfs vroegere en latere geschiedenis leert maar al te duidelijk, dat dezelve te dikwerf verwaarloosd werd, en doet ons die verwaarloozing, als de voorname oorzaak van den geheelen ondergang van den Oud-Nederlandschen Staat, kennen. — Is er verder wel iets, dat de vroegere geschiedenis van ons Vaderland luider predikt, dan dat van Frankrijk voor dezen Staat nimmer eenig wezenlijk heil te wachten is? Reeds de hulp zelve, ons weleer, bij onzen worstelstrijd tegen Spanje, bewezen, was voor den opmerkzamen geschiedvorscher, niet onduidelijk, ten grooten deele, of liever alleen het gevolg, deels van de vrees, die Frankrijk koesterde, van dezen Staat geheel aan Engeland te zien toevallen, deels van bezorgdheid voor het gevaar, dat hetzelve, van den kant van Spanje, dreigde, en van de, onder

Richelieu vooral, opgewekte zucht, om het magtige Habsburgsche huis te vernederen. Welk bedachtzame kan in de gedragingen van dat rijk, niet lang vóór, en weinige jaren na het sluiten van den Munsterschen vrede, deszelfs vurige begeerte miskennen, om de Spaansche Nederlanden, dien belangrijken voormuur tot bescherming der onafhankelijkheid van het Oud-Nederlandsche Gemeenebest, onder zijne heerschappij te brengen? En, zoo dit een en ander ter waarschuwing tegen de bedoelingen der Fransche staatkunde niet genoeg ware, stond in de geschiedenis van het Vaderland het rampjaar 1672, toen de Nederlandsche Staat door den inval der Franschen, om redenen van klein gewigt ondernomen, en door velerlei wreedheden gebrandmerkt, op den rand des ondergangs gebragt werd, dit rampjaar, zeg ik, stond, ten afschrikkenden spiegel, voor het Nederlandsche volk ten toon, om toch nimmer zijne hoop op Frankrijk te vestigen. En hebben wij het, niettegenstaande dit alles, niet, gedeeltelijk althans, beleefd, dat diezelfde Franschen, onder luide vreugdeteekenen, als redders en herstellers onzer vrijheid werden ingehaald, van wier bondgenootschap men zich eene nieuwe heileeuw voor den herboren Nederlandschen Staat voorspellen mogt? En behoeve ik u wel te herinneren, hoe jammerlijk die verwachting werd teleurgesteld, in zoo verre, dat het Nederlandsche Gemeenebest, na eene zee van rampen te hebben doorgeworsteld, ten laatste door den kolossus van het Fransche Keizerrijk geheel werd

ingezwolgen? — Wat was het verder (om bij de aangevoerde ook nog dit bewijs te voegen) wat was het, dat, meer dan iets anders, den stichter van dat Keizerrijk in zijn heilloos ontwerp, om geheel Europa onder zijn' ijzeren schepter te doen buigen, op eene vroeger ongehoorde wijze deed slagen, dan dat de Vorsten en volken van dat werelddeel de groote les der ondervinding, in de geschiedenis van een' Alexander, *den Grooten*, en die van het wereldwingend Rome (om van andere voorbeelden te zwijgen) zoo luid gepredikt, dat veroveraars nimmer rusten, voor dat zij ook den laatst overgeblevenen Staat van zijne onafhankelijkheid beroofd hebben, dat zij, zeg ik, die groote les ten eenenmale vergetende, zich dwaaslijk vleiden, door den ondergang van een' gehaten of gevreesden nabuur, hunne eigene verheffing te zullen zien bevorderen, en alzoo verzuimden, in tijds, met terzijdestelling van alle kleine driften en partijschappen, hunne vereenigde krachten tot beteugeling van den algemeenen vijand te werk te stellen? — En slaan wij eindelijk het oog op datzelfde Frankrijk, 't welk, in de laatste veertig of vijftig jaren, zoo vele belangrijke lessen en waarschuwingen, en ter eigene behartiging ontvangen, en ten nutte van anderen gegeven heeft, ook die beschouwing overtuigt ons maar al te zeer van de treurige waarheid, dat de beste leermeesteresse der menschheid, de ondervinding, te dikwerf, helaas! hare waarschuwende stem te vergeefs laat hooren. Of schijnen de gruwelen, die de vernietiging der Koninklijke magt en

de oprigting van een Gemeenebest, binnen dat rijk, vergezeld hebben, niet aldaar uit het geheugen van velen, en zelfs van sommigen, welke die gruwelen bijgewoond en daaronder geleden hebben, zoo geheel te zijn uitgewischt, dat zij ook nog het droombeeld van eene Republiek, als voor Frankrijk passende en wenschelijk, hardnekkig vasthouden, en tot wezenlijkheid zoeken te brengen? Zien wij niet, hoe gelijke dwaze begoocheling zich van de hersenen van vele, vooral jeugdige beoefenaars der letteren in Duitschland heeft meester gemaakt? Geeft zelfs Engeland, dat land, waar, boven andere landen van Europa, steeds een bedaarde en gematigde vrijheidsgeest plagt te heerschen, ons niet eene gelijksoortige dwaasheid te beschouwen en te betreuren? Heeft niet de partij der doldriftigen, die de hervorming van plaats hebbende gebreken, in spijt van de door de Fransche omwenteling duur gekochte lessen der ondervinding, door eene geheele omkeering van het oude stelsel van regering trachten uit te werken, aldaar in zoo verre de overhand gekregen, dat de Koning genoodzaakt werd, raadsmannen van zich te verwijderen, die, door daden, hunne bereidwilligheid hadden aan den dag gelegd, om, langs den alleen veiligen weg van langzame verbetering, tot het voorgestelde doel van volmaaktheid, zoo veel mogelijk, te naderen?

Hetgeen wij, tot hiertoe, door eenige voorbeelden uit de geschiedenis van vroegere en latere dagen poogden in het licht te stellen, wordt door de dagelijksche ervarenis niet min stellig bevestigd.

Immers, indien er ééne les der ondervinding is, welke, door alle tijden heen, zich met de grootste duidelijkheid doet hooren, het is deze: dat matigheid en Godzaligheid voor de welvaart beide van ziel en ligchaam even noodzakelijk zijn, en dat hare inachtneming alleen ons wezenlijk geluk hier beneden kan uitwerken. En nogtans, hoe velen zijn er, helaas! die deze waarschuwende stem der ondervinding geheel verwaarloozen, of althans niet zoo behartigen, als eene pligtmatige, en voor henzelven tevens hoogst belangrijke zorg voor de bevordering der welvaart van hun ziel en ligchaam dringend van hen eischt! — Wat wordt (om een ander bewijs te noemen) door de dagelijksche ervarenis meer bevestigd, dan dat dwaze toegevendheid omtrent de grillige begeerten der jeugd, onbedachte verheffing van hunnen aanleg en hunne bekwaamheden, inwilliging van in zichzelve geoorloofde uitspanningen op tijden en in uren, welke aan nuttige werkzaamheid behoorden toegewijd te zijn, uit haren aard, niets anders kunnen uitwerken, dan dat de kinderen tot menschen opgroeijen, die voor zich zelven ongelukkig, en anderen tot last en verdriet zijn, dat de wezenlijke voortreffelijkheid van hunnen aanleg niet dien trap van ontwikkeling en volmaking erlange, waarvoor dezelve, zonder de al te onmatige streeling hunner eigenliefde, vatbaar zou zijn geweest, of dat althans een eigenwaan en hoogmoed bij hen worde aangekweekt, welke ook den luister der schitterendste bekwaamheden niet weinig besmet en verdonkert; dan dat zij, einde-

lijk, in traagheid en werkeloosheid verzinken, en van alle ernstige en gezette inspanning hunner ziels- en ligchaamskrachten ten eenenmale afkeerig worden? En hebt gij echter niet vele ouderen gekend, kent gij ze niet nog heden, die deze belangrijke lessen der ondervinding, bij de opvoeding van hun kroost, geheel uit het oog verliezen, en daardoor de stichters van het ongeluk hunner lievelingen of alreede geworden zijn, of zeker eenmaal worden zullen? — Is er wel (om nog een ander voorbeeld bij te brengen) is er wel ééne waarheid, die zoo door de dagelijksche ervarenis, als door de gansche geschiedenis der opkomst en bloei van den Oud-Nederlandschen Staat luider gepredikt wordt, dan dat vlijt, goede trouw en spaarzaamheid de eenige zekere grondslagen der welvaart van huisgezinnen en geslachten zijn? En ontbreekt het echter, helaas! wel aan voorbeelden van menschen, die, aan die luide stem der ondervinding geen gehoor gevende, door onachtzaamheid en werkeloosheid, door het te werk stellen van oneerlijke middelen tot bevordering hunner tijdelijke welvaart, of door dwaze geldverspillingen, zich zelven en de hunnen ten val en verderve brengen? — Niets eindelijk (om bij de aangevoerde nog dit voorbeeld te voegen) niets wordt door de ondervinding, zoo van vroegere als onze dagen, onwedersprekelijker bevestigd, dan dat het dusgenaamde actiespel, hetzij dan in tulpen of andere bloemen, hetzij in staatspapieren, of van welken aard het zijn moge, tegen een' enkelen, dien hetzelve verrijkt, honderden

ten ondergang voert? En zien wij, desniettemin, dit spel niet nog gedurig drijven, en daardoor het getal van deszelfs slagtofferen telkens vergrooten? Zoo meen ik dan, M. H., het werkelijk bestaan van het bij den aanvang genoemde treurige verschijnsel, door een aantal voorbeelden, uit de geschiedenis en dagelijksche ervarenis ontleend, genoegzaam bewezen te hebben. Gaan wij nu over, om, in de tweede plaats, de voornaamste oorzaken op te sporen, waaraan hetzelve moet worden toegeschreven.

Eene eerste oorzaak meen ik in *achtelooze ligtzinnigheid* te mogen zoeken. Men vindt reizigers, die, hetzij enkel tot vermaak, hetzij tot herstel hunner gezondheid, zich naar vreemde landen begevende, de schoonheden van natuur en kunst, die zich aan hen voordoen, slechts met een oppervlakkig oog gadeslaan, het vreemde, dat zich, in de kleeding, de zeden en manieren van de bewoners der door hen bezochte gewesten, aan hunne opmerking, als 't ware tegen hunnen wil, opdringt, met eene gedachtelooze verwondering aanstaren, en, bij hunne terugkomst, van de door hen doorreisde landen weinig meer weten te verhalen, dan als waren zij, zonder ophouden, met een stoomrijtuig, van het eene oord tot het andere voortgesneld. Zoo ontmoet men ook, in het dagelijksche leven, menschen, die hunnen aardschen togt schier op gelijke wijze volbrengen, als de zoo even geschetste reizigers hunnen uitstap naar vreemde gewesten. Jaren lang verkeeren zij in de wereld, en

blijven nogtans weinig meer, dan onervaren kinderen. Op alles, wat hun voorkomt, of rondom hen gebeurt, werpen zij slechts een' vlugtigen blik, en behouden daarvan geen' duurzamen indruk. Het ontbreekt hun aan dien geest van naauwkeurige opmerking, van ernstig nadenken, van juist en scherp oordeel, van behoorlijke toepassing, welke, om, in den echten zin des woords, ondervinding te verkrijgen, en daarmede zijn voordeel te doen, noodzakelijk vereischt wordt. Is het wel wonder, dat voor zulke menschen de lessen en waarschuwingen der ondervinding of geheel verloren gaan, of, ten hoogste, slechts een' voorbijgaanden en ras weder uitgewischten indruk op hunne ziel voortbrengen; dat zij, tot de grijsheid genaderd, nog altijd kinderen in het verstand blijven, en, tot een levensperk van zestig of zeventig jaren geklommen, nog naauwelijks de ervarenis van een' jongeling van twintig jaren hebben opgedaan?

Eene tweede oorzaak van het treurige verschijnsel, 't welk wij in deze ure beschouwden, meen ik te ontdekken in *gebrek aan gezonde redenering en juiste toepassing.* Er zijn er, die de lessen en waarschuwingen der ondervinding wel niet geheel voorbijzien, en in den wind slaan, maar die, door bedriegelijke redekavelingen, zich zelven en anderen zoeken diets te maken, dat dezelve op het tegenwoordige geval van geene toepassing zijn. Aan eene misvatting van dezen aard (om door een enkel voorbeeld aan het voorgestelde eenig meerder licht bij te zetten) moet, naar mijn oordeel, het ver-

keerde begrip van vele anders bedachtzamen en welgezinden onder onze landgenooten worden toegeschreven, die zich, ter goeder trouw, met de bedriegelijke hoop vleiden, dat de aangebodene vrijheid en broederschap der Franschen, die, in den jare 1795, het Nederlandsche Gemeenebest binnenrukten, de schoonste vruchten van herboren volksgeluk zouden voortbrengen, en, als 't ware, eene nieuwe heileeuw voor hetzelve doen opdagen. Zij waren niet onkundig van de onheilen, die de vroegere regering van Frankrijk aan ons Vaderland berokkend had, van hare herhaalde pogingen, om hetzelve van zijne onafhankelijkheid te berooven, en tot een wingewest van het Fransche rijk te maken; het was hun niet vergeten, dat, weinige jaren vroeger, toen het Gemeenebest met den inval van een Pruissisch leger bedreigd werd, de hoop, die men op den bijstand van Frankrijk gevestigd had, deerlijk werd teleurgesteld; maar zij gaven op deze lessen en waarschuwingen der ondervinding weinig of geene acht, omdat zij in den ongegronden waan verkeerden, dat dezelve, wegens de veranderde gesteldheid der zaken in dat land, hare toepassing verloren hadden. Immers hetzelve was ten tijde, dat wij de Fransche heersch- en veroveringszucht en ontrouw smartelijk ondervonden, aan het bestuur van Koningen onderworpen, die een schier onbeperkt gebied oefenden. Alles, wat wij, gelijk de verdere bewoners van Europa, van Frankrijk geleden hadden, het gevaar, waarmede de onafhankelijkheid der volken, vooral onder de regering

van den trotschen en krijgzuchtigen LODEWIJK den XIV, was bedreigd geworden, was, meende men, eeniglijk aan de grenzenlooze heerschzucht van hem, en zijne voorgangers of opvolgers te wijten. Maar nu was eene geheel nieuwe orde van zaken in Frankrijk te voorschijn geroepen. De natie had het juk van geestelijke, koninklijke en adelijke overheersching, waaronder zij, eeuwen lang, gezucht had, met jeugdigen moed afgeschud, en, met verjaging van hare verdrukkers, hare onvervreemdbare regten, met kracht en waardigheid, hernomen. Was de rust van Europa door het oude Frankrijk, meermalen, op het hevigst geschokt, zijne onafhankelijkheid belaagd geworden, het nieuw herboren Frankrijk, alleen voor koningen en dwingelanden verschrikkelijk, reikte aan de volken van Europa broederlijk de hand toe, en was op niets anders bedacht, dan om dezelve in gelijke voorregten en zegeningen te doen deelen, als het voor zich zelve veroverd had. Door eene, bij de uitkomst, zoo geheel bedriegelijk geblekene redenering geleid, haalden velen de Franschen, met luide vreugdegalmen, als hunne verlossers en weldoeners, in; en, schoon deze reeds bij den aanvang toonden, hunne weldaden, niet zonder geëvenredigde groote belooning, te willen wegschenken, was er echter nog eene lange reeks van bedroevende ondervindingen noodig, om velen van hunne dwaling terug te brengen, en hen van die, voor alle volken van Europa, maar bovenal voor ons Nederlanders, hoogst belangrijke waarheid te overtuigen, dat van Frankrijk

geenerlei duurzaam heil voor andere volken te wachten is, en dat het de heersch-, roem- en krijgzucht der natie, ruim zoo veel, als die van hare koningen, was, waaraan Europa en, met name, ook ons Vaderland de rampen en gevaren te wijten had, die hetzelve, van de zijde van Frankrijk, troffen of bedreigden.

Als eene derde oorzaak, aan de laatstgenoemde veelal naauw verbonden, en niet zelden hare teelster, meen ik *hevigheid van hartstogten* te mogen opgeven. Deze spreken dikwerf zoo luid in ons binnenste, dat zij de waarschuwende stem der ondervinding geheel overschreeuwen, of doen, wanneer zij zich, tegen onzen wil, nog laat hooren, ons bevooroordeeld verstand naar allerlei drogredenen omzien, door welke wij ons zelven en ook anderen kunnen diets maken, dat de waarschuwingen dier wijze leermeesteresse hier van geene toepassing zijn. Het zij mij vergund, tot opheldering en staving van het voorgestelde, het straks genoemde voorbeeld weder op te vatten. De nadeelen, welke onze handel vroeger, bij verschillende gelegenheden, van den naijver der Engelschen en hunne zucht, om zich van den wereldhandel meester te maken, tegen regt en billijkheid, geleden had, de smartelijke herinnering vooral van het door hen gepleegde onregt bij de uitbarsting van den oorlog van het jaar 1780, en de gevoelige verliezen, daardoor den onzen toegebragt, dit een en ander had bij vele Nederlanders een' zoo fellen haat tegen de Engelschen ontstoken, dat zij allen, welke dien haat met hen deelden, en

voornamelijk de Franschen, sedert eeuwen, de verklaarde vijanden dier natie, als hunne bondgenooten en vrienden, beminden. Van daar, dat, toen er zich gegronde hoop opdeed, om den genoemden oorlog, door een' afzonderlijken vrede, op eene voor ons niet onvoordeelige wijze te zien eindigen, de meerderheid der Staatsleden niet, dan met Frankrijk te zamen, daaruit wilde scheiden; welke standvastigheid ten gevolge had, dat wij, daar Frankrijk onze belangen weinig of niet ter harte nam, ons met een veel minder gunstig verdrag van vrede moesten vergenoegen. Het vermoeden van Engelschgezindheid, 't welk men tegen het Vorstelijk Huis van Oranje, wegens deszelfs herhaalde verbindtenissen met het Koninklijk geslacht van Engeland, 't welk in Anna, gemalin van Willem den IV, en, na diens ontijdig afsterven, onder den naam van *Gouvernante*, de Stadhouderlijke regten geoefend hebbende, nog kort te voren een luisterrijk sieraad aan hetzelve geschonken had, dit, zoo ik meen, geheel ongegronde vermoeden had door de nadeelen, in den meer genoemden oorlog met Engeland geleden, bij velen nieuw voedsel gekregen. Van daar, dat de ontstokene haat tegen dat rijk ook den laatsten Stadhouder uit dat doorluchtig geslacht trof; en, toen deze zijne verkorte en geschondene regten door de kracht der Pruissische wapenen hersteld zag, verzuimden de velen, die zich genoodzaakt, of ook door een' ijdelen schrik gedrongen gevoelden, het land te verlaten, geenszins den haat tegen de Engelschen en het Oranje-Huis aan te sto-

ken, en de liefde tot Frankrijk, van 't welk zij herstelling in hun Vaderland hoopten, levendig te houden.

Onder zulke omstandigheden en bij zulk eene gesteldheid der gemoederen, kon het niet missen, of hevigheid der hartstogten moest bij velen onzer landgenooten krachtig medewerken, om de oogen van hun verstand, ten aanzien der ware bedoelingen van de Fransche natie en hare regering, te verblinden, en hen, met veronachtzaming van de waarschuwende stem der ondervinding, aan derzelver bedriegelijke voorgevens en vleijende beloften gehoor en geloof te doen geven. — Ik zou, tot staving van het wezenlijk bestaan der laatstgenoemde oorzaak van het door ons beschouwde verschijnsel, nog vele andere voorbeelden uit de geschiedenis en het gemeene leven kunnen aanvoeren; doch ik vertrouw, dat het bijgebragte tot het voorschrevene einde voldoende zal gekeurd worden, en ga derhalve over, om, in de laatste plaats, u nog *den hoogmoed*, als eene der voornaamste bronnen, voor te stellen, waaruit de verwaarloozing van de lessen der ondervinding haren oorsprong neemt.

Gelijk er naauwelijks eenig kwaad, eenige ondeugd is, waarvan hoogmoed niet als de teelster beschouwd mag worden, zoo is die verderfelijke zielenkwaal insgelijks de vruchtbare moeder van het verschijnsel, welks beschouwing ons, in deze ure, bezig hield. Men is wel niet onkundig van de voorbeelden, welke ons van deze of gene onderneming moeten afschrikken, daar zij den ongeluk-

kigen uitslag daarvan ons, met luider stemme, als zeker aankondigen: maar men slaat die aankondiging in den wind, omdat onze hoogmoed ons influistert, dat onze krachten, ons beleid, onze schranderheid, naar onzen trotschen waan, verre grooter dan die van hen, die vóór ons iets dergelijks bestonden, ons van den goeden uitslag verzekeren. Was het (om ook thans weder een enkel voorbeeld, ter opheldering en bevestiging, bij te brengen) was het niet hoogmoed voornamelijk, die den wereld dwingenden NAPOLEON ten val bragt, en zijn leven te midden der rotsen van St. Helena deed eindigen? — In de geschiedenis niet onbedreven, had hij (om geene vroegere te noemen) het voorbeeld van KAREL den V voor oogen, die, toen hij waande, met de onderdrukking der Protestanten, geheel Duitschland onder zijnen schepter gebragt te hebben, zich door den, in vergelijking van hem, zwakken MAURITS van Saksen, onverhoeds aangegrepen en genoodzaakt vond, den vrede van Passau te teekenen, welke, met de vrijheid der der Protestanten, tevens de onafhankelijkheid van Duitschland verzekerde. Niet min leerrijk was voor hem het voorbeeld van diens zoon, den in onze geschiedenis, te regt, met eene zwarte kool geteekenden FILIPS van Spanje, die, toen hij, naauwelijks magtig de tegen hem opgestane Nederlanders te bedwingen, eerst door de uitrusting der dusgenaamde onoverwinnelijke vloot Engeland poogde te overheeren, en kort daarna, door de openlijke ondersteuning der aan HENDRIK den IV vijandige

partij, Frankrijk onder zijne magt zocht te brengen, zijne grootsche ontwerpen, tot zijne schade en schande, in rook zag verdwijnen, en in het, zijne onafhankelijkheid, met zegevierende uitkomst, bevechtend Nederland, een der schoonste parels uit zijne kroon verloor. Maar deze en honderd andere voorbeelden, welke de geschiedenis hem, tot zijne waarschuwing, aanbood, waren voor NAPOLEON, zich boven alle zijne voorgangers, in stoffelijke, maar vooral in zielskrachten, verre verheven wanende, geheel verloren; en ook, toen de ondervinding zijne vermetele trotschheid reeds gevoelig had kunnen en moeten fnuiken, behield hij nog altijd op zijn geluk en de vermeende onuitputtelijkheid zijner hulpbronnen een zoo blind vertrouwen, dat hij zich ten laatste de diepste vernedering berokkende. En is het (om ook uit het gewone leven een voorbeeld te ontleenen) is het niet voornamelijk aan hoogmoed te wijten, dat velen, niettegenstaande zoo vele afschrikkende voorbeelden van vroegere en latere dagen, hunne tijdelijke welvaart en die der hunnen nog altijd aan het rampzalige actiespel wagen? Zij kennen ze, die voorbeelden, maar zij laten zich daardoor niet terughouden, omdat zij zich dwaaslijk inbeelden, dat zij eene zaak, waar enkel toeval, geene wijsheid of voorzigtigheid iets vermag, veel verstandiger en voorzigtiger, dan hunne voorgangers, zullen aanleggen; en, hebben zij nu het geluk, of liever het ongeluk, om hunne eerste ondernemingen te zien slagen, zoo neemt hun bedriegelijk zelfsvertrouwen in die mate toe, dat

zij zich, meer en meer, aan stoutere ondernemingen wagen, tot zij zich eindelijk, met de hunnen, in het verderf storten, en tevens de algemeene beschimping en verachting op zich laden.

Zoo meen ik thans, geëerde Toehoorders! de mij voorgestelde taak, zoo veel in mij was, volbragt, en u althans de voornaamste oorzaken ontvouwd te hebben, welke zoo velen, helaas! de lessen en waarschuwingen van de beste leermeesteresse, de ondervinding, tot hunne schade en schande, doet verwaarloozen. Gedachtig aan de plaats, waar ik het woord voer, zal ik de gewigtige leeringen, die uit het voorgedragene voor ons allen zijn af te leiden, aan elks eigene overdenking, ter toepassing, aanbevelen. Het zij mij alleen vergund, ten slotte van mijne rede, den hartelijken wensch uit te boezemen, dat de belangrijke lessen, welke de ondervinding van het laatste vijftigtal jaren voor de Nederlandsche natie oplevert, voor dezelve nimmer mogen verloren gaan; maar dat in het hart van alle Nederlanders die groote waarheden steeds onuitwischbaar mogen geprent blijven, dat de Voorzienigheid het heil van ons Vaderland aan dat van het doorluchtig Stamhuis, 't welk ons regeert, onafscheidbaar heeft vastgehecht, en dat redelijke vrijheidzucht, even verre van losbandigheid, als van slaafsche dienstbaarheid, verwijderd, eerbied voor wet, orde en Koning, eendragtige zamenwerking van allen tot bevordering der algemeene welvaart, en een vast vertrouwen niet enkel op eigene krachten en veel minder nog op de vriendschap en hulp

van vreemden, maar op dien Almagtigen, die, tot dus verre, ons Vaderland zoo zigtbaar beschermde, op dankbare waardering zijner weldaden en getrouwe betrachting van zijnen, ons in het Evangelie geopenbaarden, wil gegrondvest, als de eenige onwrikbare zuilen van ons volksgeluk, zijn aan te merken.

OVER

HET GODSDIENSTIG KARAKTER

VAN

WILLEM DEN EERSTEN.

Nijd en laster, zegt ergens onze beroemde Hooft, hangen groote mannen aan, even als de schaduw de verlichte ligchamen. Gelijk de waarheid van dit zeggen door de geschiedenis van alle tijden en volkeren maar al te zeer bevestigd wordt, zoo leveren ook de meeste doorluchtige mannen, die in onze geschiedenis, boven andere rijk in toonbeelden van zeldzame voortreffelijkheid, met schitterenden luister pralen, de sprekendste bewijzen ter staving van die treurige en de menschheid weinig vereerende opmerking. Om thans geene anderen te noemen, wie stond, en bij zijn leven, en na zijnen dood, meer aan de aanvallen van nijd en laster bloot, dan de onsterfelijke grondlegger der Nederlandsche vrijheid, de nooit genoeg geprezene Willem de I? Onder de tegen hem ingebragte lasteringen was er geene, die, te allen tijde, meer mijn leedwezen en verontwaardiging heeft opgewekt, dan die, waarbij de opregtheid van zijnen ijver voor de

zaak van de gezuiverde Godsdienst, de onwrikbare vastheid zijner Godsdienstige beginselen, in verdenking wordt gebragt, en schrandere staatkunde, als de eenige leidsvrouw, voorzigtiglijk bestuurde roemen heerschzucht, als het voorname roersel van al zijn bedrijf, voorgesteld; die, waarbij, onder de groote hoedanigheden, welke hem bij zijn eens gevormd besluit, ter verlossing van Nederland, onwankelbaar deden volharden, de magtige invloed eener verlichte, mannelijke Godsvrucht, ten eenenmale, wordt voorbijgezien. Dat intusschen de bijgeloovige voorstanders van Spanje en van het heerschzuchtig stelsel van Romes opperhoofd den moedigsten en standvastigsten bestrijder van alle wereldlijke en geestelijke dwingelandij deze vuile lasterkladde aanwreven; dat zelfs een *Datheen* en andere zijns gelijke, met den ouden zuurdeesem nog geheel doortrokkene, geestelijken onder de Hervormden, die, in den billijken en gematigden Vorst, een' krachtigen bedwinger van hunnen redeloozen en tot euveldaden voorthollenden ijver vonden, gelijke lasteringen tegen hem uitwierpen, kan ons, bij eenige menschenkennis, niet grootelijks bevreemden, ja is zelfs, tot zekere mate, verschoonbaar te achten. Maar dit is het bovenal, 't welk ons op het gevoeligst grieven, en met eene edele verontwaardiging vervullen moet, dat er, ook onder de onpartijdige nakomelingschap, ja onder de zoo duur aan hem verpligte Nederlanders, gevonden worden, die, hoezeer zich van de lasterlijke beschuldiging van geveinsdheid en huichelarij onthoudende, echter

zijne Godsdienstige denkwijze en karakter, ten beste, in een twijfelachtig licht plaatsen, en de onvergelijkbare grootheid van ziel, waarmede hij, volgens den inhoud zijner zinspreuk, ook te midden der onstuimigste golven, rustig en bedaard bleef, liever aan elke andere oorzaak, dan aan de vastheid en verhevenheid zijner Godsdienstige beginselen, toeschrijven. Mij althans heeft dit laatste te dieper getroffen, naarmate ik, bij elke nieuwe beschouwing van het leven, bedrijf en karakter van dien onvergelijkelijken Vorst, waartoe lust en pligt mij meermalen terugbragt, niet slechts mijne bewondering, maar ook mijnen eerbied voor hem verhoogd en versterkt gevoelde. Gij zult het derhalve geenszins vreemd keuren, M. H., dat ik, eene spreekbeurt hebbende te vervullen in eene Maatschappij, welke, onder andere voorwerpen van hare beoefening, ook die der Vaderlandsche geschiedenis zich ten hoofddoel stelt (*), geen voor mij zelven en, naar ik mij vleijen durf, ook voor u allen streelender en belangrijker onderwerp wist uit te kiezen, dan wanneer ik tot u sprak over het *Godsdienstig karakter van* Willem den I. Ik zal dan trachten, door eene eenvoudige voordragt van hetgeen uit het leven, bedrijf, de gezegden en schriften van dien uitmuntenden Vorst hiertoe betrekking heeft, dat karakter, zoo veel in mij is, in het ware licht aan u voor te stellen, en hem, als

(*) De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

een toonbeeld eener verlichte en gematigde denk- en handelwijze in het Godsdienstige, der navolging van ieder' mensch, maar bovenal van elk' Staatsbestuurder overwaardig, en te gelijk als een voorbeeld van echte Christelijke Godsvrucht, te doen eerbiedigen. — Verleent mij daarbij uwe genegene en toegevende aandacht.

Willem de I, de oudste van vijf broederen, van welke drie, bij het strijden voor de Nederlandsche vrijheid, hun bloed en leven hebben uitgestort, had tot vader *Willem*, Graaf van Nassau Dillenburg, een' braaf' en verstandig' Vorst, die, reeds eenige jaren voor de geboorte van dezen zijnen zoon, de Hervormde, of, gelijk men deze, in die dagen, bij voorkeur, noemde, de gezuiverde Evangelische Godsdienst aangenomen, en hare invoering in zijne Staten, door gepaste en verstandige middelen, bevorderd had (*), en die later lid werd van het Smalcaldische Verbond, tot hare verdediging door een aantal Duitsche Vorsten gesloten. Deze vader, en nevens hem zijne moeder, die, als eene kloekmoedige, wijze en zedige vrouw, geroemd wordt, wendden zeker alles aan, wat in hun vermogen was, om hunnen veelbelovenden, eersten telg eenmaal te doen beantwoor-

(*) Zie het verslag omtrent de invoering der Hervorming in de Nassausche Staten, onder Graaf Willem, in het *Scrinium antiquarium* van Gerdes, T. II, P. II, pag. 605 et seqq.

den aan de groote verwachtingen, welke zijne kindschheid reeds opwekte, en verzuimden inzonderheid niet, de beginselen van echte Godsdienstigheid, welke hen zelven bezielden, vroegtijdig in zijn harte te prenten. Dan er gebeurde eerlang iets, 't welk den jeugdigen Vorst aan de ouderlijke opvoeding onttrok, en hem in eene, voor de ontwikkeling van zijnen grootschen aanleg, in vele opzigten, wel gunstiger, maar te gelijk voor de vorming zijner menschenwaarde veel gevaarlijker kweekschool overbragt. *Reinier* namelijk *van Nassau*, of, gelijk hij later zich noemde, *Reinier van Challon*, Prins van Oranje, zoon van *Hendrik van Nassau*, ouderen broeder van den vader van onzen Willem, in het bloeijen van zijn leven, ten gevolge eener in 's Keizers dienst bekomene wonde, kinderloos overleden zijnde, liet de rijke erfenis van het Prinsdom van Oranje en zijne verdere aanzienlijke goederen in Bourgondië en de Nederlanden aan zijnen neef, onzen Prins, toen naauwelijks elf jaren oud, bij uitersten wille, achter. Keizer Karel, die zich aan het geslacht van Nassau, dat reeds sedert lang in de Nederlanden bloeide, grootelijks verpligt kende, en den overledenen Prins eene bijzondere genegenheid had toegedragen, was billijk en regtvaardig genoeg, om, tegen het gevoelen van sommige leden van zijnen Raad, die dreven, dat de zoon van eenen ketter onbevoegd was te erven, den jeugdigen Willem in het bezit eener erfenis te doen treden, welke hem tot den rang der vermogendste Vorsten

verhief. Hij stelde nogtans daarbij tot voorwaarde, dat de jonge Prins, onder zijn opzigt, in den schoot der Roomsche kerk zou worden opgevoed; door dezen maatregel (zoo weinig weet de kortzigtige sterveling de uitkomst zijner schikkingen en ontwerpen te berekenen) door dezen maatregel, welke, naar zijn oogmerk, dienen moest, om, in WILLEM, een' handhaver van het Roomsche geloof, een' steun van de grootheid van zijn Huis te vormen, eene voorname aanleiding gevende, dat hij tot den magtigsten bestrijder van dat geloof, den geduchtsten vernederaar der grootheid van dat Huis werd opgekweekt. Gelukkig voor den Prins, werd de zorg voor zijne opvoeding door den Keizer toevertrouwd aan zijne zuster MARIA, Koninginne weduwe van Hongarijen, eene schrandere, deftige en deugdzame vrouw, voorstanderesse van geleerdheid en hare beoefenaars, zoo als blijkt uit de achting, welke zij ERASMUS, dien uitmuntendsten onder alle geleerden van dit tijdperk, toedroeg, en die meermalen haren invloed bij haren broeder te werk stelde, om hem de strengheid van zijne plakaten tegen de dusgenaamde ketters eenigermate te doen verzachten (*). Van het hof dezer Vorstin, waar hij, te midden van Nederlanders opgevoed, voor dezen eene sterke genegenheid opvatte, ging onze WILLEM naar dat van Keizer KAREL, te dien

(*) Dit wordt uitdrukkelijk vermeld door WILLEM den I, in zijn Verweerschrift tegen de indaging, door ALVA tegen hem uitgevaardigd. Zie het *Bijvoegsel van authent. stukken* tot het I D. van BOR, bl. 6.

tijde de voortreffelijkste leerschool van krijgs- staat- en menschenkunde van geheel Europa, over, en wist, door zijne zeldzame begaafdheden, zich de bijzondere achting en genegenheid van dien Vorst te verwervén, en ten einde toe te behouden.

Op deze bijzonderheden uit den vroegeren leeftijd van WILLEM den I, welke ik gemeend heb u kortelijk voor den geest te moeten brengen, acht gevende, kan het ons geenszins bevreemden, dat hij, ofschoon ook de zaden der Hervorming, in zijne eerste jeugd, ontvangen hebbende, echter, door zijne verdere opvoeding, zich gereedelijk naar de zeden en plegtigheden der Roomsche Kerk leerde schikken. Doch wij zien daaruit tevens, dat die opvoeding zelve, als geregeld door eene vrouw, aan geleerden en bijzonderlijk aan ERASMUS, die heerlijke flonkerster onder dezelve, dien voornamen grondlegger der Hervorming, een genegen hart toedragende, en, met die opvoeding, de indrukselen zijner kindschheid, en de bedaardheid, gematigdheid en wijsheid, hem van nature eigen, hem even zeer tegen dien bijgeloovigen eerbied voor de uitspraken der kerk en die van haar Opperhoofd moesten vrijwaren, welke een' KAREL, en veelmeer nog een' FILIPS en GRANVELLE, ja zelfs eenen, in vele opzigten, wijzen en zachtzinnigen VIGLIUS VAN AYTTA bezielde. Van daar dan ook de billijke en gematigde denkwijze in zaken van Godsdienst, welke WILLEM de I in het deel, 't welk hij, gedurende de eerste regeringsjaren van FILIPS, aan het bewind der Nederlandsche zaken had, bestendig aan

den dag leide; van daar zijn diepe afkeer van die snoode en verfoeijelijke gewetensdwingelandij, welke FILIPS, door een' GRANVELLE en andere even wreede en vervolgzieke staatsdienaars en geestelijken aangehitst en ondersteund, in de Nederlanden zocht in te voeren, en de even kloekmoedige, als steeds door voorzigtigheid bestuurde wederstand, dien hij aan dezelve bood. Ik weet wel, dat velen zijne eerste worsteling voor de Nederlandsche vrijheid, bijzonderlijk die, welke tegen GRANVELLE gerigt was, voornamelijk, zoo niet geheel, aan beleedigde eer- en staatzucht toeschrijven. Dan, moge ook al eene billijke verontwaardiging over het onregtvaardig terugzetten van den Nederlandschen adel, waaraan FILIPS zulke groote verpligtingen had, en over den hoogst laakbaren toeleg van GRANVELLE, om het gehecle bestuur der Nederlanden in zijne eigene handen en die van weinige Spanjaarden over te brengen, aan zijne worsteling tegen dien magtigen kampvechter deel gehad hebben; wat billijk en menschkundig beoordeelaar kan hierin iets vreemds, veelmin iets berispelijks vinden? Wie zal, uit dien hoofde, weigeren geloof te slaan aan 't geen de Vorst zelf, in zijn uitmuntend verweerschrift tegen den gruwelban des Konings van Spanje, als de eerste, zijn hart hoogst vereerende, aanleiding opgeeft van zijne moedige wederstreving der maatregelen van GRANVELLE en zijns gelijken, de toevallige ontdekking namelijk, welke hij, in dienst van FILIPS zich aan het hof des Franschen Konings onthoudende, door de onbedachtzaamheid van dezen,

maakte van het helsche ontwerp, tusschen beide Vorsten beraamd, om de dusgenaamde ketters in hunne rijken, te vuur en te zwaard, uit te roeijen? » Dat was hem (volgens de krachtige taal, waarin Hooft 's Vorsten redenen heeft overgebragt (*)) » dat was hem een goot killend waaters op 't hart » geweest, en een' weldighe beroernis van gemoedt, » met erbarming over zoo veel' eerlyke luyden, toe- » gewydt aan de doodt; zonderlings oover deeze » landen, waar aan hy zich zoo zeer verbonden » hield; ten welken men dacht intevoeren eene In- » quisitie, argher en grouwlyker dan de Spaansche, » jaa die tot een gespannen gaaren diende, om niet » min de heeren, dan 't gemeene volk te belaaghen; » gemerkt men slechts behoefde een beeld over dwars » aan te zien, om ten vuure verweezen te worden. » Al van toen af had hij dan voorgenoomen dit » Spaansch gespuys te helpen uitdryven; ook des » noch geen berouw. » En dit voornemen stelde hij ook dadelijk te werk, daar hij zich, in aller ijl, herwaarts spoedde, ten einde de aanzienlijksten onder de Staten der verschillende gewesten, ter gelegenheid van 's Konings aanstaand vertrek naar Spanje, te Gent bijeenvergaderd, in 't geheim op te wekken tot het inleveren van een smeekschrift, behelzende een eerbiedig, maar te gelijk ernstig en nadrukkelijk, verzoek, dat het den Koning behagen mogt, de vreemde krijgsbenden (drieduizend Spanjaarden namelijk, gedurende den jongsten oorlog met Frankrijk, in de Nederlanden gevoerd, en die

(*) Zie zijne *Ned. Hist.* XVII B., bl. 733.

hij, tot steun der dwingelandij, in dezelve wilde achterlaten) ten spoedigste van daar te doen vertrekken, en geene anderen, dan inboorlingen, tot het bestuur van zaken te roepen (*).

Dat intusschen onze Willem, om zijn doel, de afwering der afschuwelijkste gewetensdwingelandij, te bereiken, in den aanvang, toen de hoop, om Filips te vermurwen, nog niet geheel verloren scheen, geene andere, dan zachte en meer of min bedekte, middelen te werk stelde; dat hij *niet*, *openlijk*, *als* een voorstander van de zaak der Hervorming te voorschijn trad, ja zelfs, een' geruimen tijd, zich in dier voege uitliet, als hield hij het gevoelen derzulken, die zich van de Katholijke kerk verwijderd hadden, voor een dwaalbegrip, was niet slechts het natuurlijk uitvloeisel der hem eigene bedaardheid en bezadigdheid van karakter, maar werd ook door de voorzigtigheid en wijsheid zoo stellig gevorderd, dat eene tegengestelde handelwijze hem, gewisselijk, zijn doel geheel zou hebben doen missen. Geen bedaard en onzijdig beoordeelaar zal het derhalve, als een bewijs van onverschilligheid omtrent de geheiligde zaak van de Godsdienst, in hem afkeuren, dat hij, hoezeer ook de menigvuldige en grove wanbegrippen van het Pausdom zijn

(*) Dit wordt door den Prins zelven vermeld in zijn reeds genoemd Verweerschrift tegen den ban des Konings van Spanje. Zie het *Bijvoegsel van Authent. Stukken* achter het II D. van Bor, bl. 77, en de *Vad. Hist.* van Wagenaar, VI D. bl. 48 en volgg.

scherpzigtig verstand, door geene vroeg ingezogene vooroordeelen beneveld, geenszins ontgaan konden, echter, zoo langen tijd, bij de uiterlijke belijdenis van het Roomsche geloof volhardde. Dat hij de zaak der Hervorming in een geheel ander licht, dan een Filips en Granvelle, beschouwde, daarvan gaf hij (om thans van zoo vele andere te zwijgen) het sprekendst bewijs in zijne echtverbindtenis met Anna van Saxen, de dochter van dien beroemden Maurits, aan wiens wijselijk bestuurden heldenmoed de Hervormden in Duitschland hunne Godsdienstige vrijheid te danken hadden, en in zijne zorg, om haar en die van haar hofgezin bij de ongestoorde oefening van hunne Godsdienst, binnen de muren van zijn paleis, te handhaven; maar voor zichzelven meende hij goede en voldoende redenen te hebben, om de kerk, in welke hij was opgevoed, niet te verlaten. En welke waren die redenen? Was het enkel, om de moeijelijkheden en opofferingen te ontgaan, op welke die verlating hem zou zijn te staan gekomen? Verre van daar, M. H.! Dan toch zou hij, terstond na zijne terugkeering naar Duitschland in den schoot zijner bloedverwanten, die allen de gezuiverde Godsdienst aankleefden, of althans nadat hij, kort daarna, door Alva, uit 's Konings naam, voor vijand verklaard was, openlijke belijdenis van dezelve gedaan hebben. Dat het echter nog een' geruimen tijd aanhield, eer hij zulks deed, is ontwijfelbaar, en zal ons straks nader blijken. Ziet hier dan, zoo ik meen, de ware redenen van zijn gedrag in dezen,

Uit zijnen aard van alle hevige en geweldige middelen afkeerig, zoo lang het niet ten duidelijkste gebleken was, dat, langs den weg van zachtheid en gevoegelijkheid, niets viel uit te rigten, volgde hij, in het Godsdienstige, liefst het spoor dier mannen; aan wier hoofd de onvergelijkelijke Erasmus stond, die, met vermijding eener openlijke scheuring, de kerk, langzamerhand en als ongevoelig, in de kerk zelve wilden hervormd hebben. Geestelijken van die vreedzame en gematigde denkwijze, als een Cassander en meer anderen, stonden bij hem in de grootste achting; hun gezag was bij hem, gelijk bij zeer vele aanzienlijke en verstandige mannen van dien tijd, die, de zaak der Hervorming anders niet ongenegen, zich nogtans bij de gemeenschap der Roomsche kerk hielden, van groot gewigt. 't Geen hem nog meer deed aarzelen, om tot die der Hervormden over te gaan, was de niet onduidelijke toeleg van vele leeraren onder dezelve, om, terwijl zij tegen de geestelijke overheersching van Romes opperhoofd ijverden, onder eene andere gedaante, een nieuw Pausdom in te voeren. Hij ontdekte, namelijk, met leedwezen en verontwaardiging, hoe, in Duitschland en elders, de navolgers van Luther en die van Calvijn, om een gering verschil van gevoelen, met hevige verbittering tegen elkanderen gekant waren, hoe verscheidene Protestantsche leeraars dezulken onder hunne medebroeders, die over alle leerstukken niet geheel eenstemmig met hen dachten, schier met gelijke drift, als de Roomsche geestelijken de dusgenaamde ketters, veroordeelden,

en, in de regten der hooge Godheid tredende, het vrij en onbedwingbaar geweten aan nieuwe kluisters zochten te leggen; hij had, met misnoegen, den verstandigen raad zien verwerpen, dien hij, bij zijn vertrek naar Duitschland, aan sommige leeraars, die hem over de belangen der Nederlandsche Hervormden kwamen raadplegen, gegeven had, om zich met de Lutherschen te verdragen, ten einde de Protestantsche Vorsten in Duitschland te eerder tot krachtdadig hulpbetoon te bewegen. Dat deze ontluistering der heiligste en Goddelijkste zaak door de inmenging van menschelijke hartstogten eene voorname oorzaak was, welke den edelen Prins, een toonbeeld van die echte verdraagzaamheid, welke Godsdienstige overtuiging eeniglijk aan de regtbank der onfeilbare Godheid wil onderworpen hebben, een' geruimen tijd de aanzoeken zijner vrienden, om openlijk de Protestantsche Godsdienst te belijden, deed wederstaan, blijkt onwedersprekelijk uit de stellige getuigenis van zijnen vriend en raadsman, den beroemden MARNIX VAN ST. ALDEGONDE (*). Gelijk uit deze getuigenis reeds valt op te maken, dat de openlijke omhelzing der Protestantsche Godsdienstleer door WILLEM den I niet, gelijk velen willen, reeds bij zijn verblijf in Duitschland, plaats had, zoo wordt de ongegrondheid van dat gevoelen nader bevestigd door eenen ons bewaarden brief van een' Hervormd' Leeraar van dien

---

(*) Zie de *Illustrium et clarorum Virorum Epistolae*, p. 758 en 759.

tijd, met name BARTHOLD WILLEMS, in October des jaars 1575, uit Dordrecht, aan de Nederlandsche gemeente te Londen geschreven, waarin, als eene stoffe van groote blijdschap, vermeld wordt, dat de *Prins van Oranje*, *onze Godzalige Stadhouder* (gelijk de schrijver hem noemt) *zich tot de gemeente begeven*, *het brood des Heeren met de gemeente gebroken en zich der kerkelijke tucht onderworpen had* (*). Dit echter belette niet, dat hij, reeds veel vroeger, zich beijverde, om verlichte en gematigde leeraars der Hervormden aan zijne dienst te verbinden, ten einde door hun Godsdienstig onderwijs gesticht te worden, zoo als blijkt uit het berigt van FRANCISCUS JUNIUS, dien even Godvruchtigen als geleerden man, die, eerst vele jaren achtereen, niet zonder gedurig levensgevaar, op onderscheidene plaatsen het Evangelie verkondigde, en later, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, een der grootste lichten en sieraden was der Leidsche Hoogeschool. Deze, namelijk, meldt ons in de beschrijving van zijn leven, dat hij in het jaar 1568, ter gelegenheid van den eersten rampspoedigen krijgstogt des Prinsen van Oranje naar de Nederlanden, door den Keurvorst FREDERIK VAN DE PALTS naar deszelfs leger gezonden, en door dien Prins ten sterkste werd aangezocht, om, als hofprediker, bij hem in dienst te blijven; aan welk aanzoek hij, hoe ongaarne ook de gemeente,

(*) Zie het *Scrinium antiquarium* van GERDES, T. I. p. 288.

in welke hij toen werkzaam was, verlatende, op gezag van den Keurvorst, voldaan zou hebben, indien niet eene bekomene wonde aan zijn been hem van de verpligting ontslagen had, om tot den Prins, van wien hij, bij de verstrooijing van zijn leger, gescheiden was, terug te keeren (*).

Het was derhalve, gelijk gij, na het voorgestelde, mij gereedelijk zult toestemmen, niets minder, dan onverschilligheid omtrent de zaak van de Godsdienst, 't welk Willem den I, ook nadat hij reeds aan geheel Europa zijn besluit geopenbaard had, om, tot handhaving der gewetensvrijheid, goed en bloed op te zetten, nog een' geruimen tijd deed aarzelen, om openlijk tot de gemeenschap der Hervormde kerk toe te treden. Integendeel, strekt ons zijne poging, om den eerbiedwaardigen Junius aan zijne dienst te verbinden, ten ontwijfelbaren waarborg van den hoogen prijs, dien hij op de gelegenheid stelde, om gedurig, uit Gods heilig woord, een redelijk en ter Godzaligheid krachtig nopend onderwijs te ontvangen. Niet min duidelijke blijken hiervan draagt de keuze, welke hij, later, van eenen hofprediker deed. Deze, namelijk, was de edele Pieter l'Oyseler, Heer van *Villiers* en *Westhoven*, van waar hij doorgaans den naam van P. de Villers draagt, een der verlichtste en achtenswaardigste Godgeleerden van zijnen leeftijd, en waardig in het Godsdienstige de onderwijzer, in het staatkundige de raads-

(*) Zie *Francisci Junii vita ab ipsomet conscripta*, in het *Scrinium Antiquarium* van Gerdes, T. I. p. 260 261.

man te zijn van eenen Vorst, die in wijsheid naauwelijks wedergade had. Reeds in of kort na het jaar 1575, ging deze geleerde en Godvruchtige man in 's Prinsen dienst over, en volhardde daarin tot aan deszelfs verraderlijken dood; na welken tijd hij, op ernstig aanhouden van den jeugdigen MAURITS, die 's mans hooge waarde kende, dezen, als vriend en raadgever, bijbleef (*). Legt de keuze van zulk eenen man tot zijnen hofprediker 's Vorsten belangstelling in de Godsdienst ten duidelijkste aan den dag, dezelve is niet minder blijkbaar uit die van zoo vele andere, niet min vrome, dan wijze en kundige, mannen, welke hij, in onderscheidene betrekkingen, in zijne dienst had, en met zijn vertrouwen en zijne vriendschap vereerde. Onder deze bekleedt de boven reeds genoemde FILIPS VAN MARNIX, Heer van St. Aldegonde, de bijzondere vertrouweling en, als 't ware, de regterhand van onzen WILLEM, de eerste plaats. En wie, in de letter- en staatkundige geschiedenis van die dagen geen volslagen vreemdeling, kent niet dezen edelen voorstander der Godsdienstige en burgerlijke vrijheid, niet slechts als een' der schranderste en geleerdste, maar ook der Godvreezendste mannen zijner eeuw, wiens schriften, en onder deze bovenal zijne brieven, aan vertrouwde vrienden geschreven, alomme duidelijke blijken dragen, dat hij, in al

(*) Zie over DE VILLERS het meergenoemde *Scrinium Antiquarium* van GERDES, T. I. pag. 122, en vooral T. IV. pag 391 et seqq.

zijn bedrijf, niet door zucht naar eigene eer, maar door ijver ter bevordering van de eer van God en Jezus gedreven en bestuurd werd? En zou wel tusschen dezen achtbaren Staatsman, en onzen Vorst eene zoo naauwe en duurzame vereeniging van wederzijdsche achting, vertrouwen en eerbied hebben plaats gehad, indien gelijkheid van Godvruchtige beginselen dien schoonen band niet geknoopt en steeds naauwer toegehaald had?

Het kan ons intusschen niet bevreemden, M. H., dat Willem de I, zich tot opperhoofd der Nederlandsche Hervormden gesteld hebbende, den laster van doldriftige geestelijken onder dezelve even weinig ontgaan kon, als hij te voren, als dienaar en raadsman van den Spaanschen Koning, wegens zijnen afkeer van het ketterdooden, zich tegen de blaam van onverschilligheid omtrent de Godsdienst had kunnen vrijwaren. Hij bleef toch, in die hoedanigheid, bestendig getrouw aan die groote beginselen van echte verdraagzaamheid, welke wij boven reeds, als het rigtsnoer van zijn gedrag, leerden kennen; beginselen, die, hoezeer ook den grondslag der Hervorming uitmakende, echter door hare ijverigste voorstanders, maar al te dikwerf, werden uit het oog verloren. Ten gevolge dier beginselen, de Godsdienstige overtuiging, als boven alle menschelijk gezag verheven, en alleen aan de Goddelijke vierschaar onderworpen, beschouwende, stelde hij, als opperhoofd van den Staat, het zich tot eenen heiligen pligt, alle burgers, zonder onderscheid, bij de vrijheid van hun geweten te handhaven, en hun, bij

eene gelijke vervulling van hunne burgerlijke pligten, het vreedzaam genot derzelfde voorregten te verzekeren (*). Van daar, dat hij van alles, wat naar vervolging van de Roomschgezinden en hunne geestelijkheid zweemde, steeds den diepsten afkeer had, de ongebondenheid zijner krijgsknechten in dezen, met alle zijne magt, beteugelde, en, waar hij buiten staat was dit te doen, zijn leedwezen en misnoegen daarover, op de ondubbelzinnigste wijze, liet blijken; van daar, dat hij niet, dan schoorvoetend en met zigtbaren tegenzin, zijne toestemming gaf tot die maatregelen van gestrengheid, welke de Staten van Holland en Zeeland, in vervolg van tijd, en later ook de verdere leden van het Utrechtsche bondgenootschap zich, tot beveiliging van den Staat, verpligt achtten tegen de aanhangers en vooral tegen de geestelijken eener kerk te nemen, wier opperhoofd, door zich zelven boven alle burgerlijke overigheid te verheffen, en den eed, aan ketters gedaan, voor krachteloos te verklaren, alle banden van trouw, gehoorzaamheid en onderwerping, ten eenenmale, los maakte. — Van daar ook, dat, bij alle Godsdienstige geschillen, de twistenden steeds tot verdraagzaamheid en Christe-

---

(*) Men vindt deze grondbeginselen heerlijk ten toon gespreid in het Ontwerp van Geloofsvrede, in den jare 1578, op naam van den Aartshertog MATTHIAS, uitgegeven. Zie dit merkwaardig stuk bij VAN METEREN VIII B., en den voornamen inhoud van hetzelve bij HOOFT XIII B., bl. 581 en 582, en bij WAGENAAR, *Vad. Hist.* VII D. bl. 214 en 215.

lijke broederliefde door hem vermaand werden, en die geestelijken, die, op het voorbeeld van hunnen grooten Meester, door eenen geest van zachtmoedige en vredelievende wijsheid bestuurd werden, in hem, bestendig eenen vriend en beschermer vonden. Krachtig, daarentegen, kantte hij zich tegen den redeloozen ijver derzulken, die de vrijheid van geweten, welke zij voor zich zelven verlangden, aan anderen wilden ontzeggen, gelijk ook tegen de woelingen dier heerschzuchtigen, die, niets minder bedoelende, dan om, te midden van den Staat, eenen geheel onafhankelijken Staat te vestigen, de burgerlijke Overheid van allen invloed en gezag op kerkelijke zaken wilden uitsluiten. Altijd toch betoonde hij zich, in dezen, een' krachtig' voorstander van die beginselen, welker standvastige verdediging, naderhand, eene der voornaamste oorzaken geworden is, welke eenen OLDENBARNEVELDT zijn grijs en achtbaar hoofd op het schavot deden verliezen. Van zijne volstandigheid in het voorstaan der ware Christelijke verdraagzaamheid hadden, onder vele anderen, bovenal de Middelburgsche Doopsgezinden van dien tijd eene heugelijke ondervinding. Men wilde, namelijk, die stille burgers en vreedzame Christenen, tegen welke velen in die dagen, hen, geheel ten onregte, met de oproerige Wederdoopers verwarrende, eene verregaande verbittering koesterden, om de zwarigheid, die zij, gewetenshalve, in het afleggen van den gewonen burgereed maakten, als wederspannigen, ter stad uitzetten. Zelfs de edele ALDEGONDE liet zich

door onchristelijken ijver zoo verre wegslepen, dat hij aan deze maatregelen van geweld deel nam, en den Prins tot bekrachtiging van dezelve zocht te bewegen. Dan deze waarlijk verdraagzame Vorst, verre verheven boven den bekrompenen geest zijner eeuwe, liet zich door de voorstellingen van zijnen vriend zoo weinig van zijne grondbeginselen aftrekken, dat hij het als zijnen onveranderlijken wil verklaarde, dat de enkele bevestiging dier getrouwe burgeren, als een plegtige eed, zou worden aangenomen. Hoogst merkwaardig is het berigt, door ALDEGONDE zelven, in eenen brief aan CASPAR VERHEIDEN, een' kundig', maar hevig' godgeleerde van dien tijd, gegeven aangaande het onderhoud, hetwelk over die zaak tusschen hem en zijnen Vorstelijken vriend plaats had. Bij dit onderhoud, liet de Prins zich heviglijk uit tegen de heerschzucht en onverdraagzaamheid van sommige geestelijken in de Hervormde kerk, onder anderen met goedkeuring het zeggen van zekeren Monnik aanhalende, die op de hem gedane verwijtingen ten antwoord gaf, dat *de pot bij de Protestantsche geestelijken nog zoo lang niet te vuur was geweest, als bij hen; maar dat alles genoeg aankondigde, dat, na een gelijk tijdsverloop, bij de eersten geene mindere vervolgzucht, dan bij de laatsten, zoude plaats grijpen* (*). En welk onpartijdig beoefenaar der kerkelijke geschiedenis betreurt het niet met mij, dat eene droevige ervarenis de waarheid

(*) Zie de *Illust. et Clar. Virorum Epistolae*, pag. 755, 758.

van dat zeggen, maar al te zeer, bevestigd heeft?

Zoo is ons dan uit al het bijgebragte, middagklaar, gebleken, dat de beschuldigingen van mindere belangstelling in de zaak van de Godsdienst, van onderscheidene kanten tegen den Prins ingebragt, haren grondslag eeniglijk hebben in eene denk- en handelwijze, welke door iederen bedaarden en regtschapenen waarheid- en Godsdienstvriend hartelijk verdient toegejuicht te worden, en die gij zeker, met mij, op het vurigst wenscht, dat, gelijk reeds aanvankelijk geschiedde, meer en meer, het onveranderlijk rigtsnoer van alle Christelijke Vorsten en Overheden worden moge. En niet alleen hebben wij, uit het voorgestelde, de ongegrondheid dier beschuldigingen leeren kennen, maar ook daarin reeds vele duidelijke bewijzen van zijne opregte belangstelling in de Godsdienst aangetroffen. Verlangt gij, intusschen, dit laatste nog in sterker licht geplaatst, en inzonderheid de zoodanigen tot een beschamend stilzwijgen gebragt te zien, die den magtigen invloed van beginselen van echte Godsvrucht op het gedrag en gemoedsbestaan van den grooten Vorst, bij de aanvaarding en standvastige voortzetting zijner verhevene, maar uiterst moeijelijke taak, weigeren te erkennen, of althans, zoo veel mogelijk, in de schaduwe trachten te stellen? Gaarne voldoe ik aan dit verlangen, daar het mij niet moeijelijk kan vallen, door de overtuigendste en alles afdoende bewijzen aan te toonen, dat den vromen Vorst door die miskenning, in waarheid, het grievendst ongelijk wordt aangedaan.

Reeds de enkele achtgeving op de omstandigheden, onder welke de Prins, als verlosser der verdrukte Nederlanden, optrad, op de geringheid der hulpmiddelen, welke hem daarbij ter dienste stonden, is genoegzaam, om elken onpartijdigen te doen erkennen, dat, ware zijn moed niet door Godsdienstige beginselen geschraagd en versterkt geweest, hij, van wiens karakter onbezonnenheid en vermetelheid zoo geheel vreemd waren, gewisselijk de allerhagchelijkste en, naar menschelijke uitzigten, schier hopelooze taak van de bevrijding der Nederlanden niet zoude aanvaard hebben. Hoe gering toch, onbeduidend, ja geheel nietig was de magt, welke hij, een uit zijne goederen verdreven balling, ofschoon ook door zijne magen en vrienden, op het edelmoedigst, ondersteund, en door de nog berooidere deelgenooten zijner ballingschap trouwhartig bijgestaan, kon overstellen tegen die van eenen Koning, die over Spanje, en een groot deel van Italie het oppermagtig gebied voerde, die de schatten eener nieuwe wereld te zijner beschikking, en de geoefendste krijgsbenden van geheel Europa in zijne dienst had, en wiens leger in de Nederlanden door eenen veldheer werd aangevoerd, wiens ongemeene krijgskundige bekwaamheden niemand beter, dan Oranje, bekend waren? Maar hij waagde het, niettemin, dezen geheel ongelijken kampstrijd in te treden, omdat hij in zijn binnenste overtuigd was, dat hij, door de bescherming der Nederlandsche vrijheid op zich te nemen, de heilige zaak der Godheid op zich nam, en, bij

eene kloeke en welberadene aanwending der voorhanden zijnde middelen, zich op haren magtigen bijstand verlaten mogt (*). Die overtuiging, dat vertrouwen waren het insgelijks, welke hem, na de herhaalde en hoogst smartelijke verijdeling zijner edele pogingen, van zijn eens genomen besluit niet moedeloos deden afgaan, maar, integendeel, met onwrikbare standvastigheid bij hetzelve volharden. Ja, M. H., gaat, in uwe gedachten, den geheelen levensloop van dezen edelen Vorst na, let, hoe hij, onophoudelijk, als in den heetsten en hagchelijksten strijd verkeerde, telkens door nieuwe en grootere gevaren werd aangevochten, gedurig nieuwe en grootere zwarigheden had te boven te komen, en zich naauwelijks een enkel oogenblik van rust en verademing vergund zag; brengt u voor den geest, hoe hij niet enkel door zijne vijanden verguisd, gelasterd en van alle zijden belaagd werd, maar ook meermalen, ja schier onafgebroken, met de moedeloosheid, de traagheid, de afgunst, de waanwijsheid, de halstarrige wederstreving en ondankbaarheid derzulken had te worstelen, voor wier vrijheid hij goed en leven had opgezet. Geeft daarbij acht, hoe hij, onder dit alles, eene taaije lijdzaamheid, eene storelooze bedaardheid van geest, eene onbezwekene kloekmoedigheid, eene nimmer wankelende standvastigheid ten toon spreidde; en gij zult mij voorzeker, gaarne en met volle over-

(*) Zie *Bijlage* A.

tuiging, toestemmen, dat deze verhevene en schier voorbeeldelooze grootheid van ziel ten eenenmale onverklaarbaar is, ten zij wij aannemen, dat hij door een vast vertrouwen op den Allerhoogsten, door de zielverheffende bewustheid van in zijne dienst en te zijner eere werkzaam te zijn, en alzoo op zijne bescherming, zijne goedkeuring te kunnen bouwen, geschraagd, bemoedigd en versterkt werd. En ademen niet, in der daad, alle geschriften, op 's Prinsen naam en gezag uitgegeven, alle zijne brieven en redenen, tot de nakomelingschap overgebragt, den geest eener echte, mannelijke Godsvrucht? Ik zou geen einde vinden, M. T., indien ik alle de bewijzen, daarvan in zijne onderscheidene waarschuwingen en opwekkingen aan de Nederlanders, ter gelegenheid der beide rampspoedige togten, tot hunne verlossing ondernomen, in verschillende toespraken aan dezelve bij gewigtige en hagchelijke omstandigheden, in zijn uitmuntend verweerschrift tegen den gruwelban des Konings van Spanje en meer andere stukken voorhanden, voor u wilde opzamelen. Met moeite bovenal bedwing ik mijne begeerte, om u den inhoud van twee hoogst merkwaardige brieven mede te deelen, door den Prins, in de jaren 1572 en 1573, aan de gemeente der uitgewekene Nederlanders, te Londen, afgezonden, ten einde hen door redenen, uit den diepsten grond eener echt Christelijke denkwijze en gemoedsgesteldheid ontleend, ter edelmoedige en krachtdadige ondersteuning hunner verdrukte geloofsgenooten

te bewegen. Dan de enge grenzen, binnen welke ik mij beperkt zie, gebieden mij die brieven, ons door den Groninger Hoogleeraar GERDES medegedeeld, aan uwe eigene nalezing aan te bevelen (*). Ik mag echter u de taal der verhevenste Godsvrucht niet onthouden, met welke de Prins, in den jare 1573, na het verlies van Haarlem, het wanhopige schrijven van SONOY, zijn' bevelhebber in Noordholland en die van zijnen Raad beantwoordde: » Wij nemen (laat hij zich, in dat antwoord, onder anderen hooren) » wij nemen God almagtig tot » getuige, wat droefenis en hartzeer wij wegens » het beklagelijk ongeluk, aan Haarlem overgeko» men, gehad hebben; en ware zulks met gevaar » van ons leven te verhoeden geweest, wij hebben » dikwijls genoeg aangeboden, hetzelve daarvoor » te wagen, gelijk wij ook geene wegen of midde» len hebben achtergelaten, die wij meenden eenig» zins tot bijstand der benaauwde stad te mogen » dienen; en ofschoon het, desniettegenstaande, den » Almagtigen behaagd heeft over die stad naar zij» nen Goddelijken wil te beschikken, en dezelve » uit onze handen te nemen, zullen wij Hem en » zijn Goddelijk woord daarom verloochenen en » verlaten? Is daarom de sterke hand Gods eenig» zins verkort? en zijne kerke en gemeente te nie» te gebragt?" — Nog treffender, zoo het zijn kan, zijn de volgende woorden, van welke hij

(*) Zie *Bijlage* B.

zich, bij dezelfde gelegenheid, bediende: » Gij » schrijft ons, dat men u zou laten weten, of wij » ook met eenig groot en magtig Vorst in vast » verbond staan. Wij willen niet nalaten u hierop » voor antwoord te geven, dat wij, eer wij ooit » deze zaak en de bescherming der Christenen en » andere verdrukten in deze landen aanvaard hebben, » met den oppersten Vorst der Vorsten een zoo vast » verbond gemaakt hebben, dat wij geheel verzekerd » zijn, dat wij en allen die daarop hun vertrouwen » vestigen, door zijne magtige hand, in spijt van alle » zijne en onze vijanden, ten laatste nog zullen » ontzet worden, zonder dat wij intusschen eenige » andere middelen, welke ons de Heer der heir- » scharen heeft toegeschikt, hebben of als nog wil- » len laten voorbijgaan (*)." — Wat dunkt u, M. H.? Verdient hij, die, in de benaauwdste omstandigheden, zich in dezer voege uitliet, en overeenkomstig daarmede handelde, niet, met regt, als een toonbeeld der verhevenste Godsvrucht geëerbiedigd te worden? Verlangt gij nog een ander bewijs van de Godsdienstige stemming zijner ziele, treedt dan met mij tot het ziekbed, waarop hij, ten tijde van Leidens belegering, verlaten van zijne dienaren, die hij, wegens de besmettelijkheid zijner ziekte, niet aan gevaar wilde blootstellen, in droefgeestige kwijning lag uitgestrekt; hoort hem

(*) Zie Bor, I D., bl. 447 en 448, en vergelijk Hoofts *Nederl. Hist.* VIII B. bl. 328 en 329.

aldaar, op de hem aangebragte tijding, dat Leiden nog uithield, de vurigste dankzeggingen voor dien zegen en de hartelijkste bede voor deszelfs verlossing ten Hemel opzenden; ziet, hoe hij door die tijding en de krachten, uit zijne zielsverheffing tot den Allerhoogsten ontleend, zoo zeer verkwikt en gesterkt werd, dat hij, van deze ure af, zigtbaar oplook, en tot vorige gezondheid en welstand terugkeerde. En van waar die verhevene gerustheid, welke hij, schier onophoudelijk door sluikmoordenaars belaagd, zelfs nadat de schandelijke prijs, bij dien verfoeijelijken ban van den jare 1581 op zijn leven gesteld, reeds eenen onverlaat had uitgelokt, om hem eene hoogst gevaarlijke wonde toe te brengen, tot groote bekommering en verbazing tevens van zijne vrienden, bestendig aan den dag leide? Van waar anders, dan omdat hij zijn levan door Gods hoede alleen genoeg beveiligd achtte, en volkomen bereid was, hetzelve af te staan, zoodra het dien Alwijzen behagen zou, hem daaruit te doen scheiden? — En wie uwer M. H., voelt zich niet, met mij, diep geroerd en getroffen door die taal der zuiverste Christelijke Godsvrucht, waarmede hij, na de hoogst gevaarlijke kwetsing straks vermeld, zijn uiterste voor oogen ziende, tot zijnen geestelijken vriend VILLERS betuigde: » Ik neem mijne toevlugt tot de barmhartigheid » Gods; in de ontferminge Gods alleen bestaat » mijne zaligheid (*)." — Doch, al hadden wij

(*) Zie het *Leven van* WILLEM I, III D., bl. 527 en 528.

geen ander bewijs van zijne Godsvrucht, dan 't welk in die hoogst aandoenlijke en elk' regtschapen' Nederlander diep in het harte geprente woorden begrepen is, met welke hij, door het doodelijk lood van den verrader BALTHAZAR GERARDS getroffen, volgens de eenstemmige getuigenis der achtbaarste geschiedschrijveren, door die der Staten van Holland bevestigd, onder het nederzijgen ter aarde, den laatsten adem uitblies, zoo zouden wij daarin alleen genoegzamen grond hebben, om ons van de opregtheid zijner Godsvrucht volkomen verzekerd te houden. Gij hebt ze buiten twijfel reeds bij u zelven herhaald, die schoone en voor het erkentelijk gevoel zoo overdierbare woorden: *mijn God ontferm u over mij en over uw arm volk* (*). Zekerlijk op geene waardiger, geene heerlijker wijze kon een Vorst, die zijn gansche

(*) Omtrent de echtheid zijn eenige geheel onbeduidende twijfelingen opgeworpen door den Schrijver van het *Leven van* WILLEM I, III D. bl. 687—689, doch die bondig wederlegd zijn door GERDES, in zijn *Scrinium antiquarium*, T. I. p. 64—66, in de aanteekening. Jammer zeker is het, dat de eerstgenoemde schrijver, een man anders van uitstekende bekwaamheid, en die aan de groote hoedanigheden van WILLEM den I, in vele opzigten, regt heeft doen wedervaren, overal eene zoo sterke zucht heeft doen uitblinken, om de handelingen van dien Vorst aan eer- en staatzucht toe te schrijven. Zeer fraai en krachtig is, in dezen, deszelfs eer verdedigd door den Hoogleeraar LULOFS, in zijne welsprekende *Lof-*

leven aan de bevordering van Gods eer en van het heil zijner volken had toegewijd, zijne aardsche loopbaan besluiten, dan onder het uiten van woorden, welke ons de edele grondbeginselen, door welke hij, in zijn gansche bedrijf, geleid en bestuurd werd, ootmoedig vertrouwen namelijk op God, en hartelijke liefde tot zijn volk, ten duidelijkste openbaar maken. Zekerlijk kon hij aan zijne nakomelingen geen kostelijker erfenis achterlaten, dan door hun, met stervende, lippen die gevoelens aan te bevelen, en op het harte te drukken, welke hem, zijn gansche leven door, bezield hadden. Moge dit overkostelijk erfgoed, hem door den eerbiedwaardigsten zijner voorzaten nagelaten, bestendig het eigendom zijn en blijven van den doorluchtigen afstammeling en naamgenoot des eersten Willems, onder wiens vaderlijk bestuur wij ons geplaatst zien; moge hetzelve van hem tot zijne zonen en hunne afstammelingen, tot in het laatste nageslacht, overgaan! Moge alzoo Vorst en volk van Nederland bestendig door den schoonsten band verknocht blijven, en de Godsvrucht en volksliefde des eersten bij het laatste gelijke gevoelens van Godsdienstigheid en zucht voor het algemeene welzijn, gepaard aan die van eerbied, vertrouwen en dankbaarheid omtrent zijn opperhoofd, voortbren-

---

Lofrede op Willem I, gedrukt in de *Werken der Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen*, V D. bl. 63—73.

gen! Dit geve Hij, die, van den aanvang af, zijne weldadige Voorzienigheid aan Nederland zoo luisterrijk verheerlijkt heeft, en die wij vuriglijk bidden, dat over hetzelve blijve waken tot aan de voleindinge der wereld!

OVER

EEN' ONBEKEND' DICHTER

DER ZEVENTIENDE EEUW,

MET NAME

Mr. JOHAN BEETS.

Onder de dichters der zeventiende eeuw, die, vooral in het minnedicht, niet ongelukkig geslaagd zijn, verdient een Hoornsch regtsgeleerde, met name JOHAN BEETS, neef van den in de geschiedenis vermaarden R. HOGERBEETS, geene der minste plaatsen. Van hem kwam ter genoemder stede, in den jare 1669, eene verzameling van gedichten te voorschijn, onder den titel van Mr. JOHAN BEETS *Dicht-konst van verscheide stoffen*. Door een gelukkig toeval werd ik eigenaar van deze, wegens een toevoegsel van belangrijke brieven, door R. HOGERBEETS op Loevestein geschreven, in mijn oog, hoogst kostbare verzameling. De brieven, bij eene andere gelegenheid, zullende bekend maken, wil ik thans alleen van de gedichten spreken. Deze waren mij tot hiertoe geheel onbekend; en te vergeefs zocht ik bij de naauwkeurigste schrijvers over de geschiedenis onzer dichtkunst eenig berigt over dezelve,

en hunnen maker op te sporen. Alleen in het *Woordenboek* van WITSEN GEYSBEEK vond ik zijn' naam gespeld, met bijvoeging dat van dezen *zeer middelmatige* gedichten bestaan, waarop eene opgave van den titel volgt. Niet onduidelijk blijkt, mijns achtens, hieruit, dat genoemde Heer niets dan den titel, uit deze of gene boekenlijst, had leeren kennen, doch de verzameling zelve nooit onder het oog gehad had, terwijl hij zijn ongunstig oordeel niet onnatuurlijk daarop bouwde, dat hij van dezen dichter nimmer iets gehoord of gelezen had. Intusschen, hoe zeer ook BEETS niet volkomen met een' HOOFT, VAN BAERLE, HEEMSKERK en dergelijken verdient gelijk gesteld te worden, durf ik echter gerust verzekeren, dat zijne kunstgewrochten, in geenen deele, der vergetelheid waardig zijn, waarin zij (ik weet niet door welke oorzaken) verzonken liggen. Ik meen derhalve mijnen dichtlievenden landgenooten geene ondienst te zullen bewijzen, met dezen dichter, wiens voortbrengselen van eenen maker getuigen, in de Grieksche en Latijnsche dichtkunst meer dan middelmatig bedreven, nader ter hunner kennisse te brengen. In dit vertrouwen, zal ik eerst van den dichter zelven eenig berigt geven, om daarna, meer uitvoerig, bij den inhoud en de waarde van zijne dichtverzameling stil te staan.

Van den dichter weet ik niet vele bijzonderheden mede te deelen. Uit een' brief van HOGERBEETS aan deszelfs vader blijkt, dat deze SIMON

AERTSZ. heette, terwijl de zoon door hem JAN DIRKSZ. BEETS genoemd wordt; doch uit de verzameling zijner gedichten, grootendeels na zijn overlijden, door zijnen behuwdzoon FRANCOIS ADRIAANSZ. PIËNS, Doctor der Medicijnen te Hoorn, in het licht gezonden, mag men opmaken, dat deze zich, naderhand, eenvoudig JOHAN BEETS schreef. Den naam van BEETS ontleende hij, buiten twijfel, van het dorp van dien naam, van waar zijne ouders of voorouders naar Hoorn verhuisden, gelijk die van den vermaarden martelaar van Staat afkomstig is van eene hofstede, *Hogerbeets* genaamd, en in of nabij het gemelde dorp, waarschijnlijk op eene meer verhevene plaats, aangelegd. Uit deftige ouders geboren, werd onze BEETS, reeds vroegtijdig, tot nuttige kennis opgeleid, en voor de studie der Regtsgeleerdheid bestemd. In het jaar 1623, toen hij zijn' achtbaren bloedverwant HOGERBEETS, reeds meermalen, het verdriet zijner treurige gevangenschap, door zijn bijzijn, had helpen verligten, stond hij gereed, om ten dien einde, naar de Leidsche Hoogeschool te vertrekken, en ontving, bij die gelegenheid, van HOGERBEETS zeer nuttige en vaderlijke vermaningen, zoo ter bewaring van de zuiverheid zijner zeden en zijne Godsdienstige beginselen, als tot regeling zijner letteroefeningen, gelijk uit een volgend stuk in deze verzameling blijken kan. Uit het genoemde jaartal kan men het jaar van zijne geboorte, met eenige zekerheid opmaken, en zal, naar ik geloof, niet verre van de waarheid afwijken door te stellen, dat hij bin-

nen de zes eerste jaren der zeventiende eeuw het eerste licht zag. Dat hij, in den jare 1626, reeds de waardigheid van Doctor in de Regten verkregen had, is blijkbaar uit zijne opdragt van zijn Blijeindspel *Melissa* geheeten, als welke op den 16 van Wintermaand van het genoemde jaar gedagteekend is, terwijl hem, in de daarvoor geplaatste lofdichten, de titel van J. U. D. gegeven wordt. Zijne kunde voerde hem tot aanzienlijke waardigheden, en bezorgde hem de gemeenzame vriendschap van vele geleerde mannen van dien tijd, met name van den Hoogleeraar Vossius. De eerste waardigheid, waarvan ik, in zijne dichtstukken, gewag gemaakt vind, was die van Fiscaal op de kust van West-Indië; doch het jaar, waarin hij derwaarts vertrok, bleef mij onbekend. Bij zijn overlijden, 't welk in het jaar 1668, in welk jaar en het naastvolgende zijne gedichten door zijnen behuwdzoon Piëns werden in het licht gezonden, schijnt te zijn voorgevallen, bekleedde hij het aanzienlijk ambt van Ordinaris-Advocaat van het Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit van West-Vriesland en het Noorder-Kwartier.

Zietdaar alles, wat ik omtrent den dichter en zijne lotgevallen heb kunnen opsporen. Gaan wij thans over ter meer uitvoerige beschouwing der voortbrengselen van zijn dichterlijk vernuft.

Het eerste stuk in de verzameling is het vroeger reeds vermelde, dusgenaamde *Blijeindspel*, *Melissa* geheeten. Dit tooneelspel, in den jare 1626 door den maker uitgegeven, is blijkbaar een ge-

wrocht van zijn' vroegeren leeftijd; 't geen wij gelooven, dat omtrent de meeste stukken in deze verzameling geldt. Als tooneelspel beschouwd, heeft deze *Melissa* geene bijzondere waarde; en ik zal derhalve mijne Lezers met eene opgave van den inhoud niet vermoeijen, hun alleen meldende, 't geen zij, trouwens, van zelf reeds gissen zullen, dat de liefde daarin de hoofdrol speelt. Doch ik verbeelde mij, hun geene ondienst te zullen doen, met hun een enkel staaltje daaruit voor te houden. Een gedeelte der alleenspraak van den tot smorens toe verliefden *Rufino*, waarmede het stuk geopend wordt, kan daarvoor reeds dienen. Dus vangt hij aan:

De oude schryvers, die wel over duizendt jaeren,
Of over langer tijdt, hier in de wereldt waren,
Beschryven wel te deegh 't opkomen en 't begin
Van Hemel, Aerd' en Zee, en alles wat daer in
Besloten was en is. Eerst hoe de zee en aerde
Zich in een ronden klomp en by malkaer vergaerde;
En hoe het water zich vervoeghde op één stee,
En maekte zoo een diep en grondelooze Zee:
En hoe de Hemel wierd'; van waer de Goden quamen,
Die elk haer afkomst van gelijk geslachte naemen.
Een ieder had zijn Vaer, den oorspronk zijns geboort,
Behalven dat zy vry wat anders brengen voort
Van Venus, de Godin, die met haer guitsche jongen
Houdt Hemel, Hel en Aerd, ja watter is bedwongen,
En heeft in haer gewelt. Dees zeggen zy dat is
Gekomen uit der Zee, geboren van een vis,
Of anders, uit een schilp. Ha dubbel waere reden!
Wat (laes!) wat is de min? een Zee vol droevigheden,

Een diepte vol van pijn, een afgront vol verdriet,
Een nimmer-rust, een baer, die stadig henen vliedt,
Een altijdt tegen-aen, hoe dat men die komt smeeken;
Een kracht die niemandt ooit kan tegen-staen of breken:
Een hand vol schuim: een bergh, nu wederom een dal,
Een schijn wat in het oog, in waerheid niet met al.
Dat heb ik wel beproeft, terwijl ik heb de banden
Van Venus en haer Zoon gedragen aen mijn handen:
Terwijl ik word' gevoert, gevleugelt als een dief,
(Laes!) na 't gedacht, de wil en woorden van mijn lief.

Ik laat hierop nog een staaltje van een' anderen aard uit hetzelfde Tooneelstuk volgen, zijnde een gedeelte eener alleenspraak van een' boertigen bediende van een' der verliefden, met name *Goossen*. Dus laat hij zich, onder anderen, op eene niet ongeestige wijze hooren:

Wel ziet dat malle volk eens lacchen, wat of zy menen,
Dat men malkander niet een zoet praetje mag verlenen?
Hier lacchenze om, maer als ik van haer guitery wat zeggen wil,
Dan kykenze elk op ander, en zwygen van quaetheidt stil.
Voorneemlijk die, die een gantschen dag van een ander spree-
En over d'hekel halen, doch zy zijn zelfs vol gebreeken. (ken,
Om dat Pieter een kanne biers drinkt, moet hy overgaen,
En zelfs drinken zy haer zoo dronken dat zy niet kennen staen.
En zy spreeken qualijk als jongelui wat lacchen en praten,
En zelfs kennen zy haer tot op straet toe hooren laeten;
Zy zingen, zy danssen, zy schreeuwen, zy maeken een misbaer,
Gelijk of 't heele huis vol jonge duiveltjes waer. (gen,
Dan dat 's evenveel. Weetje daer zijn gister twee dieven gevan-
En zoo men zeit zullen zij eerstdaeghs op moeten hangen;
En 't en is niet te zeggen zoo weinig hebbenze gedaen.
Maer dat men die veugels liever hingh, die by de maen

Haer volk monsteren, zoo kennenze twee voor een tellen,
Om dat elleken soldaet dan een schadu gaet verzellen.
Zoo krijgen zij vast de ruimt van gelt en goet,
En nemen het den Ambachtsman van zweet en van zijn bloet:
Daerom, zeit Piet, ist geen ongelijk dat ons volk niet uit ken
De Capiteins zijn te rijk, zy willen niet vechten. (rechten,
Maer evenwel daer zijn een deel menschen die over een jaer ses of
Immer zoo kael waren als een geschoren schape vacht, (acht,
En die haer kost wonnen met Weven, Pelzen en Snyen,
Nu gaen ze gekleet in kleeren van alderhande Zye.
Waer drommel zoud het van daen komen dat zy niet al te met,
Dan dat 's eveneens. Zy zeggen hy 's wijs die op zijn zae-
Ik spreek de goede niet te na. (ken let.

In 't voorbijgaan merken wij op, dat het afgeschrevene ons geen gunstig denkbeeld geeft van de eerlijkheid van sommige lieden van dien tijd, daar wij naauwelijks onderstellen kunnen, dat de dichter zulk eene schilderij, zonder voldoenden grond, zou hebben opgehangen. Trouwens, men behoeft in de Blij-, Kluchtspelen en Hekeldichten, kort vóór en omstreeks het midden der zeventiende eeuw, toen de Dortsche Kerkleer hier te lande, in hare volle zuiverheid, gepredikt werd (ons tooneelstuk zag zeven jaren na hare vaststelling het licht) slechts eene geringe bedrevenheid te hebben, om zich te overtuigen, dat het genoemde tijdperk, niettegenstaande de zoo hooggeroemde zuiverheid der leer, door zedeloosheid, bij andere tijdperken ongunstig afstak. Doch over dit onderwerp, welks naauwkeurige ontwikkeling, in onze dagen vooral, van groot belang te achten is, zal ik misschien, bij

eene andere gelegenheid, opzettelijk spreken. Gaan wij thans voort met de ontvouwing der dichterlijke verdiensten van Beets.

Op het Tooneelspel, *Melissa* geheeten, volgen drie herderspelen, den gemeenen naam van *Daphne of Boschvryagie* voerende. Men kan dit dichtwerk, minder, tot de klasse der eigenlijk gezegde Tooneelstukken brengen, maar mag het, veeleer, als eene verzameling van herderlijke vrijaadjen beschouwen, op eene dramatische wijze tot een geheel zamengebragt, waarvan de *liefde* van Tyter tot Daphne, ten laatste met eene gelukkige uitkomst bekroond, het hoofdonderwerp uitmaakt. Schoon het mij niet met zekerheid gebleken is, meen ik echter grond. te hebben tot de onderstelling, dat de dichter, onder de personen van Daphne en Tyter, zijne bruid of echtgenoote en zichzelven geschilderd heeft. Althans wordt de gansche dichtbundel besloten met een *Herdersliedt, gezongen ter Bruylofte van Tyter en Daphne, vergadert in den Echten-staet, den 24 November* 1630, het welk mij voorkomt tot het huwelijk van Beets betrekking te hebben. Wat hiervan zijn moge, het herderlijke dichtwerk, vol van behagelijke tooneelen, is blijkbaar het gewrocht van 's dichters vroegeren leeftijd, ofschoon het, eerst na zijn overlijden, door zijnen behuwd-zoon Piëns werd aan 't licht gebragt. Hetzelve is in drie Deelen, elk van vijf Bedrijven, onderscheiden, waarvan de beide eerste den naam van *Blijhoopspel*, het derde dien van *Blijeindspel* dragen. Als zinspreuk is voor

het eerste Deel geplaatst .... *Mutato nomine, de te Fabula narratur.*

voor het tweede: *Magno cum periculo custoditur, quod multis placet*, en voor het derde: *Coelum, non animum mutant, qui trans mare currunt;* 't welk ik gis, dat op 's dichters reize naar West-Indië doelt, van waar teruggekeerd, hij in het huwelijk zal getreden zijn. Dit herderlijk dichtwerk, *Daphne of Bosvryagie* geheeten, neemt het grootste gedeelte der gansche verzameling in, als loopende van bl. 53–217, terwijl het geheel slechts 298 bladzijden beslaat. Het is derhalve tot waardering der verdiensten van Beets, inzonderheid als minnedichter, van belang, dit dichtwerk, door de mededeeling van eenige proeven, aan onze Lezers eenigzins nader bekend te maken. Ziet hier, in de eerste plaats, een gedeelte van eene zamenspraak tusschen Tyter en Daphne uit het eerste spel. De laatste, zich onkundig veinzende van de oorzaak, waarom Tyter gedurig hare deur bewaakte, krijgt van hem dit antwoord:

Tyter. Het is om uwe minne;
Om eens maer mijn gezicht
Te heldren met het licht,
Dat uit uw starrend' oogen
Zoo glinst'rig komt gevlogen;
En zoo 'k die glinster durf (*),
Is 't zeeker dat ik sturf.

(*) Voor *derfde*, van *derven*, missen.

Als ik u maar zie zitten
(Wanneer de zon zijn hitten
Heeft op het hoogst gebraght)
Ontschuilen zijne kracht
In 't lommer van uw linden,
Of als gy schept de winden
Met open deur of glas,
En ik dan recht te pas
Mijn treen dat hene wende,
Hoe mindert mijn ellende,
Zoo lang mijn oog bespiet
Hetgeen hy 't liefste ziet,
Ha goddelyke lonkjes!

Daphn. Ha vals verzierde pronkjes,
En prijsjes, die gy my
Te voren smijt, of gy
Met net gecierde woorden
Mijn zinnen zo verdoorden (*);
Neen ik ben niet zoo zot,
Of 'k weet wel dat ghy spot,
En als ghy door uw treeken
Ons hert dan hebt ontsteeken,
Ons zinnen hebt gevelt,
Ons wil in uw gewelt,
Dan is die schoont' verdreven,
En ghy gaet u begeven
Naên ander Herderin.
En opdat ghy haer zin
Te beter moghte stelen,
Gaet ghy haer ooren streelen,
En zeggen, ziet, de Meyt
Had zulke min geleit;

(*) *Verdwaasde.* *Door* beteekent dwaas.

Of in uw' biergelagen
Gaet ghy het omme dragen:
Zoo raeken wy belacht,
Van ieder een veracht.

Wij laten hierop de klagte van den verliefden Tyter volgen, waarmede het tweede Bedrijf geopend wordt.

Terwijl de nacht betrekt des Hemels blauwe zalen,
En onze jacht-Godin gaet door de sterren dwalen,
Terwijl mijn bleetend vee wat rust haer moede leên,
Terwijl mijn Daphne slaept, zoo dwael ik hier alleen,
Zoo dwael ik hier alleen, en voor haer doove deuren,
Haer deuren die (eilaes!) mijn hart ontstukken scheuren,
Om dat zy houden vast besloten binnen in
Mijn ziel, en dat ik met mijn lijf daer buiten bin.
Gaet, onbeweeghlijk hout, gaet heen de tydingh dragen
Aen Daphne, hoe dat hier leit in haer stoep verslagen
De trouste Minnaer, die der aerden ronden kloot
Ooit van zijn leven heeft gedragen in zijn schoot:
Vertelt haer van de smert, vertelt haer van de pynen,
Die 't droevigh herte van haer Tyter doen verdwijnen:
Of mooglijk in haer borst een klein meê-doogen quam,
Die eenigh droefheidt uit mijn nare boezem nam;
Of mooglijk mijn geween, of moogelijk mijn klachten
De wreetheidt van mijn vrouw een weinighje verzachtten.
Wat leg ik dus en smeek, wat sta ik dus en praet
Aen deze doove deur, die onbeweeg'lijk staet.
Ghy waerdste legt gerust in 't midden van uw droomen;
Maer op uw Tyter kan de zoete slaep niet komen;
De Goddelijke vlam, die in zijn boezem light,
Verdrijft de zoete slaep en houdtze uit zijn gezicht.
Wanneer hy slapen zal, dan doet hy niet dan treuren,
Wanneer hy niet en slaept, dan waekt hy voor uw deuren:

De nacht Goddinne zelfs, de bleeke nare Maen
Heeft Tyter al in 't oogh en ziet hem dikwils gaen;
De sterren die de lucht met haren glänts doorstralen,
Die laten haer gezicht vaek op uw Tyter dalen;
En groeten my van veer en wenschen my veel goet,
En dat mijn Daphnes hart noch eens verzachten moet.
De honden Daphne zelf, die om uw huizingh woonen,
Die kennen my alt'zaem, en komen my betoonen
Haer quispelende staert; zy blaffen niet op my,
Als ik in nare nacht my hier ter neder vly.
't Is alles wat ghy ziet my toegedaen en jonstigh,
Behalven, dat uw deur my is alleen *afgonstigh*.
Uw deur belettet my, uw deur komt my verbiën,
Dat ik niet by u koom, dat ik u niet magh zien:
Of zijt gy 't Daphne zelfs die my dit komt benyden?
Wat mindert ghy mijn vreught, wat meerdert ghy mijn lyden?
Wat quelt ghy met afkeer, hoe mooght ghy doch dit hert
Zoo pynen, dat in trou de trouste Minnaers tert?

Ik zal met de mededeeling van nog eene zamenspraak tusschen Tyter en zijne geliefde van dit eerste herderspel afscheiden.

Daph. Lichter als de lichte windt
Zijn des Herders woorden:
't Schijnt wel aen zijn praet, hy mint,
Maer dat ghy doorboorde
Eens zijn borst, zaegt, hoe het hert
Leidt in valsch gevlei verwert,
Nimmer zou zijn smeeken
Uw voornemen breeken.

Tyter. Waerachtigh Daphne, neen;
Ik spreeck gelijk ik 't meen;
't Is 't eerste van mijn leven,
Dat ik my heb begeven

Tot min, en deze min
Zal wonen in mijn zin,
Zoo langh de zon zijn raden
Zal in de golven baden,
Zoo langh de bleeke Maen
Zal door de sterren gaen.

Uit het tweede deel der *Boschvryagie* zullen, vertrouw ik, mijne Lezers zich, met genoegen, de volgende schildering der wijd uitgestrekte magt van den Minnegod, naar den eersten Rei uit den *Hippolytus* van SENECA gevolgd, zien voorhouden:

Het gulde Goodtje rad van leên
Spreit overal zijn pylen heen,
't Landt, daer de held're Zon ontluikt
Ken 't kindt, en daer hy nederduikt.

't Landt, dat de herde heete Kreeft,
Of grooten Beer recht boven heeft,
En altijdt vlugg' inwoonders voedt,
Voelt deze zwoelingh in 't gemoedt.

Der jongelingen heete vlam
Ontsteekt het meer, en haer, die stram
En slap zijn van den ouderdom,
Geeft 't Kindt haer tergingh wederom.

Een maeght, die weet nau watze voelt,
Als haer de vlam in 't herte woelt,
En maekt een kittling in het bloedt,
Die d' een of d' ander klauwen moet.

't Gebiedt de groote Goôn, dat zy
Den Hemel zetten aen d'een zy,
En komen in vermomde schijn
Tot daer, der menschen kinders zijn.

Ey ziet, Apollo hoedt alree
Der Thessalen vernaemde vee,
En roept de stieren met een fluit,
In plaats van d' hoogh-geminde luit.

Hy die den Hemel en de Lucht
Gestadigh houdt in goeden tucht,
Hoe dikwils heeft hij wel aenvaerd
Een ander leven op der aerd?

Nu met een witten langen hals
Roert hy zijn wieken, zingend', als
Een zwaen, die zich ter dood bereidt,
En levend' noch zijn lijk beschreit.

Nu knielt hy neder als een stier,
Neemt op zijn rugh het speelsche dier
Des Koninx kindt, en loopt in Zee,
En voerde zoo zijn proye meê.

Hy maekt zoo door de baren ruimt,
Dat aan zijn borst het water schuimt,
En is beangstight, dat zijn bruit
Zijn broer niet werde tot een buit.

De nacht-Godin, de klare Maen,
Is brandend' van haer koets gegaen;
Haer broeder, doch dit ongewent,
Heeft op verzoek haer jacht gement.

Hy leert de Paerden van de nacht
Kort draien, maer de zwaerder vracht
Maekt, dat de raden zachter gaen,
En 't ochtent-roodt komt later aen.

Alkmenaes Zoon versmijt zijn boogh
En 't vel, dat hy den Leeuw uittoogh,
En leit gesteenten aan zijn hant,
En op het hooft der kammen tant.

Veel gouts hy om zijn knien doet
En gele sloffen aen zijn voet;
De handt, die eer de kollef hiel,
Drait nu het vlas en d'ander 't wiel.

't Rijk Perzen zelver heeft gezien,
En Lydia zagh 't ook geschiên,
Hoe dat des woeden Leeuwen huit
Lagh den Staet-joffers tot een buit!

En hoe de hant, die 't steunsel was,
De enk'le zuil van 's Hemels as,
Omvangen wierde met een py
Van wyve pronk en purp're zy.

Zij, die gelegenheid en lust hebben, om deze navolging met het oorspronkelijke te vergelijken, zullen mij, vertrouw ik, gereedelijk toestemmen, dat zij, met regt, gelukkig heeten mag.

Het derde of laatste deel der *Boschvryagie*, waarin Daphne hare liefde voor den afwezigen Tyter meer en meer openbaart, en eindigt met hem, naar wensch getrouw bevonden, door het schenken van hare hand, voor die trouw te be-

loonen, zal ons niet lang bezig houden, geenszins omdat hetzelve niet mede vele schoone plaatsen bevat, maar omdat wij ook voor de mededeeling van eenige stukken uit het verdere der verzameling ruimte besparen willen. Ik zal mij derhalve vergenoegen met de volgende, fraaije en bevallige schildering der genoegens van het *land-*, boven die van het *stadleven*, aan mijne Lezers voor te houden:

Wegh verzierde steedtsche zeden,
Wegh beveinst gedwongen praet,
Waer is, dat de frayigheden
Van ons veldt te boven gaet;
't Veldt waerin des herten grondt
Staeg leidt in de tongh en mondt?

Laet de Steden boogen, brallen
Met haer grachten diep en wijt,
Met haer muren, met haer wallen,
Met haer poorten vry om strijdt:
Poorten, wallen achten wy
Teekens maer van slaverny.

Maer een thuin van hout of ryzen,
Of een dooren 't aldermeest,
Doet ons zonder zorgh vergrijzen
Tot ons eind' toe onbevreest,
Of een slootje van drie voet,
Dat men om ons werven doet.

Hooge huizen, trotsche daken,
Weitsche gevels, diere nijdt,
Kunnen ons niet eens vermaeken,

Noch doen yveren om strijdt,
Maer een schuer met riet gedekt,
En een wand rondtzom bepekt.

Daer niet in en is verborgen
Zilver, koper, schildery,
Die den heerscher zelfs in zorgen
Brenght, en stage slaverny,
Maer het geen tot 's menschen lijf
Noodigh is, en goet gerijf.

Sluit uw' vensters, dikke deuren,
Gootgat, scheurtjes, zoo ghy kent,
Noch zal vrees uw' slaep versteuren,
En u trekken over endt,
En uw vakerigh gezicht
Starren doen in 't schemer-licht.

Hier zal ons een klink bewaren
Van een lepelsteel of tak,
Heel bevryen van bezwaren,
En doen rusten met gemak
Op een bedtje dun gevult,
Of wel ook een stroyen bult.

Sluit uw' halzen, armen, handen,
Vry in paerlen, kralen, goudt,
Zeght, wat zijn dit meer, als banden,
Daer ghy hert en ziel in houdt;
Banden, die een minnaer wel
Meerder trekken als het vel.

Daer wy lui ons maer vercieren
Of met Lely, of met Roos,
Of met Tulpen of Anglieren;

Waerom nimmer minnaer koos,
Maer alleenlijk om de zin,
Die hy heeft aen d'Herderin.

Wat zijn ook al uw' cieraden,
Zampt en zijd'? maer groote roem;
't Best en heeft niets by de bladen
Van onze alderminste bloem,
Van het alderminste kruidt,
Dat uit 't weligh aerdrijk spruit.

Op de drie Herderspelen volgt, met een afzonderlijk titelblad, een aantal *Mengel-rymen op verscheide voorvallende zaeken.* Ook dit gedeelte der verzameling bevat vele fraaije dichtstukken, gelijk wij, door de mededeeling van eenige proeven, voor ieder' kundig' dichtminnaar, naar ik vertrouw, tot zijn genoegen, bewijzen zullen. In de eerste plaats kies ik, ten dien einde, de volgende uitbreiding van de daarboven geplaatste dichtregels:

Ovid. *Lib.* 2. *de Remed. Am.*

Nec solam faciem; mores quoque confer et artes.
De schijn bedrieght, mooi voor doen lieght.

Ghy zeght, na rijp beraet acht ghy haer waerdt te wezen
Uw' recht' en trouwe min; maer waer uit is gerezen
Deez' rijp beraden keur? om dat zy lijkt volmaekt,
En zoo 't uw' oogen dunkt, het punt der schoonheidt raekt?
Die glazen koopen wil, g'looft niet alleen zijn oogen:
Maer knipt daer tegen aen en luistert of ze doogen.
Doet ook zoo, luistert goet, en oordeelt na haer praet,
Van haer verstandt en geest, en u daer op beraedt.

Verscheidenheidshalve, laat ik hierop eene proeve van een' anderen aard volgen, tot welker regt verstand, het noodig zijn zal, den Lezer de volgende bijzonderheden uit den oorlog tegen Spanje, na het eindigen van het twaalfjarig bestand, te herinneren. In het jaar 1631, terwijl de Staatsche en Spaansche legers elkanders bewegingen bespiedden, werd te Antwerpen eene aanzienlijke vloot toegerust, waarmede de Spanjaarden eene landing op de kusten van Zeeland schenen te willen beproeven. Prins FREDERIK HENRIK, hiervan verwittigd, nam terstond de noodige maatregelen, om dezen toeleg te verijdelen. De Staatsche en Spaansche vloten ontmoetten elkander op *'t Slaak*, een' engen stroom, ten Noorden van het eiland *Tholen*. Hierop ontstond tusschen dezelve een hevige strijd, die, ten laatste, met eene luisterrijke zege der onzen eindigde, waarbij niet alleen verscheiden schepen des vijands aan den grond raakten, maar ook over de vierduizend der zijnen gevangen werden genomen (*). Op deze zege vervaardigde BEETS het volgende losse en geestige gedicht, tot opschrift hebbende:

Vuur-werk,
Op de onwaerdeerlijke verkregene Overwinningh op 't Slaek, onder 't beleid van den Hoogh-geboren Prince,
Fredrik Henric van Nassou,
op den 13 September 1631.

(*) Zie WAGENAARS *Vaderl. Hist.* XI D. bl. 135—137.

Contendere durum est,
Cum victore sequor.

Weêr de dierte in de tonnen!
't Vuur op nieuws weêr in het pek!
Wel bedacht en wel begonnen,
Tot het staertje toe moy spek:

Riep Landtliever: want hy hoorde,
Dat een ouwe taye Queen (*),
Opgehitst door Raedtslui, spoorde
Na iets meerders, als gemeen.

(*) Men versta hierdoor de Infante *Isabella Clara Eugenia*, Vorstinne der Spaansche Nederlanden, welke zij, na den dood van haren Gemaal, den Aartshertog *Albertus*, alleen regeerde. Het woord *quene*, *queen*, bij de Engelschen voor *koningin* in gebruik, beteekent bij ons enkel eene *vrouw*, en wordt doorgaans in een' verachtelijken zin gebruikt, en ook wel eens van eene *koe* gezegd. Zoo leest men in de *Heyml. der Heyml.* van Maerlant, H S.:

En̄ is die erde in dier ghebare,
Als oft ene oude *quene* ware.

en in den *Trou-ringh* van Cats, bl. 501, 4to.:

Ben ick soo vuyle slons, of wel een oude *queen*,
Dat ick verstooten word' en loop een blauwe scheen?

Voor *koe* gebruikt Hooft het woord in zijn *Warenar*, 2de Bedr. 2de Toon. bl. 566, fo.:

Daerom ging ik van de vismarkt nae de hal toe stryken,
Maer lamsvleis, kalfsvleis, *queen*vleis, als was 't uit de kerf.

In gelijken zin komt het, overdragtelijk, voor bij Bredero, in zijn *Moortje*, 1ste Bedr. 1ste Uyt-komen:

Ja hadse dat gelukk die afgereden *Queen!*

't Scheld, belommerd door de zeilen,
Was en droevigh, en verblijdt:
Droevigh door het stadigh peilen,
Vreugdigh, 't wierd zijn Ballast quijt.

't Slaek dat wasser om verlegen;
't Slaek dat wenschte na een voet,
Die zijn gronden zoud' ter degen
Treden, als men 't pot-aerdt doet.

Beid' haer wenschen gingen t' zamen,
't Wakker ooge van een Heer
Liet haer keeren, liet haar ramen,
En verbood groot Tegenweer.

Jakob, Aeght, Vincent, Caecieltje,
Urzel, Claertje en Jeroen,
Roques, Trijntje en Michieltje
Zouden 't (zoo 't scheen) alles doen.

Ou ba ja! dat's een Victory!
Dat's Triomfo! ba dat luit!
Dat is voor ons Landt een Glory,
Riep den Braber overluit.

Ba! zoo zalmen Geuskens leeren:
Dat's voor Wezel, voor den Bos.
Ba! nu heet het spel verkeeren;
Nu zijn all' haer boxens los.

Ba toch! ziet eens watze kunnen:
Want zy zonder slach of stoot
Motten vryen Pas vergunnen
Aen onz' exquizite vloot.

Heer-oom, met hovaerd' behangen,
Maekte Cap en Covel schoon,
Om in zijn Laudamus-zangen,
Net en reyn, te staen ten toon:

En hy leerden 't les van buiten,
Dat, door langen ongewoont,
Hem in 't zingen dede stuiten;
Doch dat hoort te zijn verschoont:

Want zoo langh der Hoogh-geboren
Helden *Heldt*, de *Vorst Nassou*
Tot ons Veldtheer is gekoren,
Moght dat Liedt niet uit de mouw.

Lieve Heer-oom spaert uw' zinnen,
Veeght geen noppen van uw' Rok;
't Is te laet, ghy zult niet winnen:
Hoor, daer luyt een ander Klok.

Hier uit gast, flux in de modder,
Roept Soldaet en gauw Matroos.
Wel, Sinjoor zoo haest een brodder?
Spanjen zoo haest moedeloos?

Schroomje schoenen, schroomje kleeren,
't Is te week en diep: wel hoe?
'k Weet, je wilt klay-treden leeren:
Goet, je voeten staender toe.

Sancte Croce (*) laet u wijzen,
Gaet naer huis toe, wordt geen uil;
Want de Gilde-vaers misprijzen
U, en schouwen 't Proefstuk vuil.

(*) Hiermede wordt de Markgraaf *de S. Croix*, het opperhoofd van het Spaansche leger, bedoeld.

d'Indiaensche Olifanten
Draghen zesthien maenden, maer
Daerenboven, deze Quanten
Baren vrught van zeven Jaer.

d'Heil'ge Vinder en de Vader
Van dit Kindt woud' zelfs niet meê
Bij de baring' wezen nader,
Zont een ander in zijn steê.

Fredrik woud' wel Vroedvrouw wezen,
Fredrik had het meer bestaen.
't Ongediert, vol schrik en vreezen,
Heeft zijn lichaem opgedaen.

d' Eerste vrugt was Bloedt en Dooden;
Daer na quam ontelbaer tal,
Dat haer lieve Moêr ontvlode:
Frederik ontving haer al.

Ponten, Pleiten, Sloepen, Schuiten,
Vuurwerk, Stukken, Spaensche vondt,
Bruggen, Hayen en Affuiten,
Geldt en Cogels, Kruidt en Londt,

En noch duizent diergelyke;
Watter in was moest er uit:
Naulyx kond 't Graef Jan ontwyken,
En doordruipen met een schuit.

Al de vrucht was nau ontfangen,
d' Aenslagh, 't Ongediert was doodt;
Brabandt liet de hoofden hangen;
Zeelandt was verlost van noodt.

Dies komt dierte in de tonnen,
Dies is 't vuur weêr in het pek;
Brandt vry lonter, lost Canonnen,
't Is doch reuzel van den Spek.

Lof zy u, ô Godt der Goden,
Die door onzer Princen handt
's Vyandts *macht* hebt *willen* dooden,
En behouden 't Vaderlandt.

Op dit bevallig stukje, laten wij, tot eene nieuwe proeve van 's mans begaafdheid, *als minnedichter*, een gedeelte volgen van eene *Aenspraek aan Daphne.*

De Meester van de Min en Schutterlyke jongen
Heeft zijn Corinnaes naem en lof wel vack gezongen.
Horatius die heeft wel eer gezwegen niet
Van Lesbia zijn lief. Catullus niet en liet
Te roemen van 't gelaet, te roemen van de schoonheidt
Van zijn geliefde vrouw. Tibullus ook ten toon leidt
Zijn Delia, en prijst haer tot den Hemel toe.
Propertius die wordt te schrijven nimmer moe
De schoonheidt zijns vriendins; en maekt vast met zijn schrij-
Dat Cinthia zijn lief onsterfelijk zal blijven. (ven,
Ons nederduitschen Heins zeidt van zijn Phyllis veel;
Een ander komt weêr om en prijst van deel tot deel
De schoonheidt van zijn lief, van Cloris d' Herderinne:
Maer my komt Daphnes beeldt staeg spelen in den zinne.
Haer looft mijn penne staegh, zy heeft mijn droevigh hart,
In 't cierelijk gekrul haer lieven haers verwart.
Het lieffelijck gezicht, de glinsterende polen,
Die in haer voorhooft staen, die hebben my ontstolen
Mijn ziel en al mijn zin: haer lieffelyke mondt,
(Daer Flora aldereerst haer zoete reuk in zondt)

Haer witten marmer hals; haer zilverwitte handen;
Haer lippen als korael; haer klein yvoren tanden;
Haer vlugh en nette gangh; manierelijk gelaet;
Haer hoogh begaeft verstand; haer reden wijze praet
Heeft my gevangen heel, en door uw groot vermogen
Hebt ghy my, lieve nymph, tot in uw dienst getogen.
'k Heb, Daphne, aldereerst op u mijn liefd' geleidt;
U zal ik minnen ook tot dat mijn ziele scheidt
Van dezen aerdtschen romp, tot dat het broosche leven
Door ouderdom of ziekt' mijn ligchaem gaet begeven.

Ik kan mij niet bedwingen van nog een gedeelte af te schrijven van eene pleitrede *voor en tegen de jalouzy* tusschen Damon en Tyter, waarbij Bunas scheidsman is. Tyter spreekt in dezer voege voor de jaloezij:

Wel, Damon, zijt ghy zoo een kindt!
Wel, Damon, zijt ghy noch zoo blindt!
Weet ghy niet, dat de liefde by
Zich altijdt heeft de jalouzy?
'k Zeg d'aerd niet een trouw minnaer heeft,
Die niet vol jalouzy en leeft:
Opdat ik toon met meer bescheit,
Hetgeen ik u hier heb gezeit,
Zoo let op deze sluitreên wel,
Die ik tot mijn bevestingh stel.
Zagh iemand ooit wel min, waeruit
Geen overgroot begeren spruit?
'k Meen neen; want ziet, dit is de min,
Een groote neiging in ons zin
Tot zulken eenen, die men niet,
Of die men niet genoegh geniet.
De liefde die is met het geen
Hij heeft zijn leven niet te vreên:

Maer tracht altijdt na vorder goet,
Dies hem terstond een hoopje voet;
Dit hopen heeft staeg by hem staen
Een groote vrees van niet t' ontfaen:
Want hoop en is geen zekerheidt;
Dus vreest men, dat men werd ontzeit,
En deze vrees baert Jalouzy.
Want alzoo haest daer iemand by
Mijn nymph is, vrees ik, dat hy magh
Onttrekken 't geen, daer ik op zagh;
Of dat hy 't my alreê ontgaet,
Terwijl hy met mijn waerdste praet.

Damon, die een tegenstander is der jaloezij, herneemt hierop het volgende:

Dat brenghje zeeker deftigh uit:
Want achtervolgend' uw besluit,
Hebt ghy geen liefd' die in u woont,
Die geen quaet achterdenken toont.
Jaloersche minnaer, ghy en zijt
Voorwaer niet waerdt, dat g' iemand vrijt:
Onwaerder noch, dat u een vrouw,
Zoo zoeten dier, beminnen zou.
Blijkt niet ghenoegh, dat ghy niet mint,
Als ghy zoo vol jaloersheidt zint?
Quaet achterdenken baert altijdt
Een vreemd' gedacht, een groote spijt,
En uit zoo grooten spijt ontstaet
Een gramschap, die niet licht vergaet;
En op den joughman niet alleen;
Maer ook niet weinigh op die geen,
Die, zoo men snorkt, zijn ziel, zijn zin
Getrokken heeft tot hare min.

Zeght lieve, roemt een minnaer niet
Te staen in zijn vooghdess' gebiet?
Te hangen aen haer lief gemoet?
Te willen doen, al 't geen zy doet?
Ik neem zy mint hem; is 't niet wel?
Waerom verwekt ons dan een quel,
Een gramschap, en een quaet gedacht?
Heeft zy haer eigen zin volbracht,
Haer wil moet ons wil wezen; maer
Hoe veer is het met u van daer!
Ghy vloekt, ghy raest, ghy wenscht het wijf
Wel hondert dit, en dat, in 't lijf.
Ey zeght, heeft rechte liefde plaets,
Daer iemand maekt zoo veel gelacts?

Het is uit de Vaderlandsche geschiedenis bekend, dat, in den jare 1637, hier te lande, een windhandel in bloemen lieden van allerlei stand voor een' tijd bezig hield, en, terwijl hij enkelen verrijkte, velen tot den bedelstaf bragt. Onder de steden, welke, boven andere, met die kwaal besmet waren, wordt door WAGENAAR (*) ook Hoorn, de geboorte- en woonplaats van onzen dichter, genoemd. Deze dwaasheid wordt door BEETS, in een geestig schimpdicht, levendig ten toon gesteld, waarvan wij, als laatste proeve van de *Mengelrymen*, nog een gedeelte aan onze lezers willen voorhouden. Het stuk heeft tot opschrift:

Bol-Worm,
die veel Nederlanders (Godt betert)
te veel quelt.

(*) Zie zijne *Vaderl. Historie*, XI D. bl. 264 en 265.

Quod cito fit, cito perit.

De Roomsche tong' die 't hooft een laauw're krans deê dragen,
Riep over zynen Eeuw': manieren och! ô dagen!
  Maer dat hy nu 't gezicht eens beurden uit het graf,
  En dezen tijdt beschoud'; wat maekt' hy nu daer af?
Hy riep Hippocrates en Chiron van beneden,
Appolloos waerden zoon en liet hy niet in vreden
  In 't Elizeisch veldt, Galenus moest er by!
  Ja al wat helpen kon tot deze zotterny,
Riep hy al voor den dagh, met haer bepiste glazen,
Met bossen met lancets, met kruiden ende grazen;
  Vermits de Bolworm zoo de harzenpan ontstelt,
  Dat meest, wat lepel likt, daer van zeer wordt gequelt:
Of liet de zotten naer Anticyras toevaren,
Om nieswortel en zoo haer zinnen te vergaren.
  Maer lieve Cicero, wat breekt gy doch uw hooft?
  De Worm is in 't gebeent', de herzens zijn verdooft,
Verblindt, verzot, verdult, verrot en opgegeten,
Zoo dat haer, wie zy zijn, al langh al is vergeten.
  Dees die meer kinders als hy hondert guldens hoopt,
  En schaemt hem niet, dat hy voor twintigh duizent koopt.
Den ander stackt zijn werk, waer van zijn huis moet leven,
En neemt zijn laetste geldt voor wijnkoop dat te geven:
  Koopt zoo de bollen op; de wijven porren aen,
  Al zoud' de zak half-vol vaek worden toegedaen.
Wat doenten dat er zijn daer loopen zotten onder.
Den Reeder leydt niet aen; den Chirurgijn gaet zonder
  Bos in den arm, en dwaelt indachtigh over straet,
  Terwijl dat zijn Patient van vuil en pijn vergaet.
Den Advokaet die heeft zijn Lessenaer versmeten,
Den Doctor onder weegh des kranken ziekt' vergeten,
  d'Apteeker vol gedacht vergrijpt zich in 't Recept,
  Zulx dat de krank' in 't kort geen aessem meer en schept,

(Graefmaeker tot uw' winst) 't en magh de Procureuren
't Waernemen van haer Rol ter nauwernoodt gebeuren:
Wat aen Stadthuis en Grif gekoppelt is wel vast,
Volbrenght maer zoo wat heen in tegenheidt haer last.
Het doodt verouwd' penneel wordt van de mijt gegeten:
De verruw leidt verdrooght, pencelen heel versmeten.
In d' oven leidt 't gebak geborsten wijt en zijt,
Waer door den Huisheer windt en kouden hagel lijdt.
De Bruydt die Troude, maer de Goudsmit maekt geen ringen.
De Pasteybakker bokt niet om wat kleine dingen.
Smits, Kuipers, Timmerlui, en wat ooit schootsvel droegh,
Die lappen 't schootsvel neer en loopen in de kroegh.
Daer zit de Snyer vast, en bovenal de Wever,
Die t' huis geen brood en liet, wordt daer de Wijnkoop-gever:
Die ronde billen had, als hy zat op 't getou,
Heeft daer een Looden aers, dat hy niet rijzen zou.

Daar het geheel te lang is, om hier te worden afgeschreven, willen wij van het verdere van dit geestig hekeldicht nog slechts het volgende mededeelen:

Die daer van veer' met langh' en zwarte mantels gaen,
Zijn die zomwijlen op en om de Preekstoel staen:
Dees hand'len onder hants; dat 's quanzuis wel zoo eerlijk;
Maer ondertusschen quelt de Bolworm haer ook deerlijk.
Haer winst moest zijn voor Godt en tot der Kerken roem;
Maer nu (laes!) zoekt men die te trekken uit een bloem.
Verdwaesde Rentenier, wat lost ghy uwe brieven,
En dit alleenlijk om uw' Huisvrou te believen?
Uw' Huisvrou die met u ter wagen rotst en rent
Om Bloemen, waervoor ghy dan harde daelders zendt.
Eerst moght uw Huis u niet een oogenblik ontberen,
Nu zijt ghy in de kap, nu doet gy niet dan teren,

Nu komt het met haer zin te wonder overeen;
Want zoo ghy niet en gaet, zy zendt u zelver heen.
Ghy neemt de koopmanschap in achting op uw kamer,
Uw' wijfje by de straet; wat kander zijn bequamer?
De wegh is zoo bezet, dat niemandt u ontglijt,
Dus komt het, dat ghy ook zoo rijk in Bollen zijt.
Dees die verkoopt zijn Landt, den ander zijne woningh,
En koopter Bloemen om. De Kay die wordt een Koningh;
Want daermen alle daegh wel duizent guldens wint,
Daer ist de pijne waert, dat hy ter deegh begint.

Op de *Mengelrymen*, die van *bl.* 221–277 doorloopen, volgt, van bl. 280–298, het laatste deel der dichtverzameling, onder den titel van *Liedtboeck van verscheide stoffen*. Ook hieruit willen wij den Lezer, alvorens afscheid van hem te nemen, nog eene kleine proeve mededeelen, en wel een gedeelte van een lied, ten titel voerende: *Bedrogen Herders klaght*, 't welk reeds in de Herderspelen, getiteld *Daphne of Boschvryagie*, eene plaats vond, doch hier op zich zelve gedrukt is. Dus hooren wij daar den bedrogen' Damon over de ontrouw zijner geliefde klagen.

Lichte Nysa, valsche Meisje,
Daer geen trouheidt in en woont,
Ziet toe, dat u dit een reisje
Niet ter degen werd' beloont.
Nemezis is niet gesturven,
Z' heeft noch al haer oude macht,
Venus macht is niet bedurven,
Hoewel zij nu tot u lacht.
Maer wanneer de strenge wraeken,

Van uw' lichte lichtigheidt,
U van verde komen raeken,
Denkt dan, 't is u al gezeit,
Damon wasser mee beladen,
Damon lach het op de leên;
Damon heeft het langh geraden,
Damon zagh het langh voor heen.
Niet dat Damon zigh verblijden
Zal, wanneer hy heeft verstaen,
Dat zijn Nyza zelf moet lijden
't Geen z' een ander had gedaen;
Maer hy zeidt dat slechts, voor henen
Ziend'; wat ghy een ander doet,
Zeght doch eens, wie zoud' niet menen,
Dat ghy 't zelfde lijden moet?

Na vervolgens de redenen te hebben opgenoemd, om welke hy meende zich verzekerd te mogen houden, dat zijne liefde door Nyza met wederliefde beantwoord werd, verwijt de wanhopige minnaar haar met deze woorden hare ligtzinnigheid.

Ghy zijt lichter als de webben,
Die de zwarte spinne spint,
Niemandt zal meer aan u hebben,
Als aen d' alderlichtste windt:
Lichter als de dorre bladen,
Lichter als het kleine stof,
Dat de drayend' ronde raden,
In de drooghte, smijten of.
Lichter als de Bloem van Klissen,
Als de pluimen van een zwaen,
Als de kaffigh lichte wisschen,
Die als 't weit door d' Hemel gaen,
Als de wol van onze kudden,

Die van hare vollen wait,
Als z' haer lijven schurkend' schudden,
Als de weerhaen die daer drait:
Lichter als de lichte hoppe,
Die men na de wolken smijt,
Lichter als de lichte noppen,
Die men van het Lacken snijt,
Lichter als de lichte haren
Van uw' licht verkeerden kop,
Ongestadigh, als de baren
Van ons hier naburigh hop (*).

Ten besluite van dit overzigt der dichterlijke verdiensten van BEETS, welke ik vertrouw, dat ieder, na de gegevene proeven, met mij hoog zal schatten, wil ik, ten gevalle van zulken onder mijne Lezers, die beminnaars zijn van de Latijnsche dichtkunst, door onzen dichter mede, niet zonder goed gevolg, beoefend, hun van zijne begaafdheid daarin nog de volgende proeve mededeelen.

PHALEUCUS.

In portum Hornanum.

Procul veneris inde si quis Hospes,
Et miracula nostra quis stupebis,
Dum foris rigidum domamus hostem,
Et domi steriles rotamus undas,

(*) Hiervoor leest men in *Daphne of Boschvryagie:* van 't onstuimigh *Hoorensch hop.* Den naam van het *Hoorner*, of *Hoornsch hop* draagt de ingebogen schoot of inham der Zuider-zee, waaraan de stad Hoorn ligt. Zie VELIUS, *Chronijk van Hoorn*, bl. 634.

Siccamusque lacus tot et paludes,
Et Vestam e medio damus profundo.
En jam Tityrus aut agit capellas,
Jucundum pecus, aut aratra ducit,
Aut cum Phyllide Batavus jocatur,
Ubi velificabat ante Typhis.
Dicam, Gargara tota jam redacta
In terras iterum comis resectis,
Exstructasque super domos nitentes,
Et tot numinibus sacrata templa?
Solertes potuistis ista dextrae.
At nunc Oceano damus capistrum,
Et vinctam mare belluam tenemus,
Et quod prae reliquis stupobis Hospes,
E salo eruimus solum, saloque
Reposto Batavam locamus urbem.

DE WAARDE

VAN

ROMBOUT HOGERBEETS,

ALS MENSCH EN CHRISTEN:

GESCHETST UIT BRIEVEN, VAN LOEVESTEIN DOOR HEM GESCHREVEN.

Het is natuurlijk en echt menschelijk, ja (schroom ik niet er bij te voegen) Christelijk, dat men, bij het lezen der geschiedenis, medelijden koestere met zulken, die, zonder eenige schuld, althans zonder eenige eigenlijk gezegde misdaad, de ongelukkige slagtoffers waren van hevige Godsdienst- of burgertwisten. Dit medelijden wekt, uit den aard, belangstelling, en wel te meer, naarmate, gelijk veeltijds het geval is, de personen, die zij geldt, zich, in vele opzigten, uitmuntend en achtenswaardig aan ons voordoen. Met zulk eene belangstelling bezield, kan het niet missen, of men moet eene levendige vreugde ontwaren, wanneer men te voren onbekende bewijzen aantreft, welke hunne onschuld en het eerbiedwaardige van hun karakter in een nieuw en glansrijk licht plaatsen. Zoodanig althans waren mijne gewaarwordingen, toen mij, voor eenigen tijd, door een gelukkig toeval, een aantal brieven in handen kwam, door den eerwaardigen mar-

telaar van Staat, ROMBOUT HOGERBEETS, uit zijne gevangenis op Loevestein, aan zijne naaste betrekkingen en gemeenzaamste vrienden geschreven. Niet zonder aandoening, zag ik uit deze brieven de groote en echt Christelijke ziel van HOGERBEETS, als uit een' zuiveren spiegel, voor het oog van mijnen geest terugkaatsen; en daar dezelve, zoo veel ik althans heb kunnen nasporen, te voren geheel onbekend waren, of, ten minste, niet tot opheldering van 's mans karakter gebruikt werden, besloot ik, bij de eerste gepaste gelegenheid, die tot dat oogmerk aan te wenden, en alzoo ook anderen te doen deelen in de streelende gewaarwordingen, welke derzelver lezing bij mij had opgewekt. Die gelegenheid zie ik mij door mijne tegenwoordige spreekbeurt aangeboden, bij welke ik, in het volle vertrouwen op uwer aller goedkeuring, voornemens ben, HOGERBEETS, naar aanleiding der door mij gevondene brieven, in zijne menschen- en Christenwaarde, voor u te schetsen. Verleent mij daartoe uwe genegene en belangstellende aandacht.

Ten einde het hoofddoel dezer mededeeling te zekerder te bereiken, zal het noodig zijn, u vooraf het leven en bedrijf van onzen HOGERBEETS, vóór zijne gevangenzetting op het in onze geschiedenis zoo beruchte Loevestein, kortelijk te herinneren. ROMBOUT HOGERBEETS, zijnen geslachtnaam voerende naar eene hofstede van dien naam, gelegen in

het dorp Beets, van waar zijn overgrootvader, met name DIRK HENDRIKSZOON HOGERBEETS, zich met der woon naar Hoorn begeven had, werd, op den 24 van Zomermaand des jaars 1560, binnen de genoemde stad geboren. Zijn vader, even als diens straks genoemde grootvader, DIRK HENDRIKSZOON HOGERBEETS geheeten, was doctor in de Geneeskunde, en een man van geleerdheid en groot aanzien in zijne geboortestad, waar hij, even als zijn vader en grootvader, meermalen de Burgemeesterlijke waardigheid bekleedde. Zijne moeder, met name MAGHTELD VAN STEYNEMOLEN, behoorde mede tot een geslacht, dat vele aanzienlijke en geleerde mannen had uitgeleverd. Nog slechts zevende half jaar oud zijnde, moest onze ROMBOUT zijne ouders, die der Hervorming waren toegedaan, in ballingschap vergezellen, ten einde de vervolgingen van den ontmenschten ALVA te ontvlugten. Te Wezel leide hij, door het aanleeren der Grieksche en Latijnsche talen, den eersten grondslag zijner letteroefeningen, en keerde van daar, eerst in den jare 1577, naar zijne vaderstad en het huis zijner ouderen terug, een' geruimen tijd, nadat deze, ten gevolge der gelukkige omkeering van zaken in den jare 1572, reeds weder in hunne vaderlijke woonstede, en het bezit van vorig aanzien en verbeurd verklaarde goederen hersteld waren. Eerlang vertrok hij naar de kortelings ingestelde Hoogeschool van Leiden, waar hij zich in onderscheidene wetenschappen en bijzonder in de Regtsgeleerdheid, met ongemeene naarstigheid en het beste gevolg,

oefende. Op den 18 van Herfstmaand des jaars 1584, werd hij door den vermaarden DONELLUS tot de dubbel verdiende waardigheid van Doctor in de beide Regten bevorderd. Waar hij zich, na het verlaten der Hoogeschool, tot oefening der Regtsgeleerde praktijk nederzette, is mij niet gebleken. Doch, *dat hij zich*, gedurende zijn verblijf aan Hollands Hoogeschool en door zijn verder gedrag, bij de Regering van Leiden loffelijk had bekend gemaakt, mag men, met zekerheid, *besluiten uit* het hem, in den jare 1590, gedane aanbod, om het belangrijk ambt van Raad en Pensionaris der stad te aanvaarden, waarbij de Bezorgers der Hoogeschool nog dat van hunnen Secretaris voegden. Geen volle zes jaren deze ambten, met den grootsten lof, bekleed hebbende, werd hij, in den jare 1596, tot de aanzienlijke waardigheid van lid van den Hoogen Raad van Holland en Zeeland verheven, en verwierf zich in deze grooten roem van kunde, onpartijdigheid, regtvaardigheidsliefde en ongemeene geschiktheid om partijen te vereenigen. Zijne staatkundige bekwaamheden werden mede op zoo hoogen prijs geschat, dat hij, in den jare 1611, met twee andere voorname staatsmannen, in buitengewoon gezantschap, naar de Koningen van Zweden en Denemarken werd afgevaardigd: waarvan hij, met welverdiende eerbewijzen overladen, terugkeerde. In den jare 1617, vond hij geraden, zijne vorige waardigheid van Raad en Pensionaris der stad Leiden, door het overlijden van den Heer N. VAN DER ZEYST opengevallen, ten gevolge der hem door

hare regering gedane uitnoodiging, op nieuw te aanvaarden. Hierdoor in de vergadering der Staten van Holland wederom zitting hebbende bekomen, was hij, met den beroemden Huig de Groot, een der ijverigste en bekwaamste voorstanderen van de maatregelen, door Oldenbarneveldt in het bestuur van Kerk en Staat gevolgd, en werd daarom ook, nevens dezen grijzen staatsman en den jeugdigen de Groot, op den noodlottigen 29 van Oogstmaand des jaars 1618, in hechtenis genomen. Van de over hem gehoudene regtspleging zij het genoeg met een enkel woord te melden, dat hij, na vruchteloos door de regering van Leiden, als ingezeten van hare stad en alleen voor hare vierschaar moetende te regt staan, terug gevorderd te zijn, en even vruchteloos zich op het voorregt van burgeren dier stad, om niet, dan door regters binnen dezelve, gevonnisd te worden, beroepen te hebben, en na omstreeks negen maanden, zonder eenige toespraak van zijne echtgenoote en kinderen of andere vrienden, in een' eenzamen kerker verkwijnd te hebben, op den 18 van Bloeimaand des jaars 1619, bij vonnis der over hem, Oldenbarneveldt, de Groot en andere in hunne zaak betrokkene staatsleden buitengewoon aangestelde Regteren, tot eene altijddurende gevangenis, met verbeurdverklaring zijner goederen, veroordeeld werd. Gelijk hij, weinige dagen vroeger, een bewijs van zijne onwankelbare kloekmoedigheid gegeven had, door op het aanzoek van eenigen der regteren, die hem in zijne gevangenis bezochten, om vergiffenis te vragen, of althans

toe te staan, dat zulks door zijne huisvrouw en kinderen geschiedde, een weigerend antwoord te geven, zoo leide hij diezelfde kloekmoedigheid, gepaard aan eene edele verontwaardiging, insgelijks aan den dag, toen hij, na de voorlezing van zijn vonnis, met kennelijke ontroering betuigd hebbende, dat de uitbreiding van hetzelve, in vele opzigten, met zijne verklaringen niet overeenkwam, weshalve hij herstelling van dezelve verzocht, en zich, op dreigenden toon, stilzwijgen hebbende zien opleggen, onder het slaan op zijne borst, de bekende regels van Horatius uitsprak:

hic murus aeneus esto,
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

d. i. naar de vertaling van Huydecoper:

Laat dit uw borstweer zijn, daar 't al op afstuit; kennis
Van eigen deugd, en geen bewustheid eenger schennis.

Drie dagen later, werd eindelijk aan zijne echtgenoote en oudste dochter Josina de toegang tot haren echtgenoot en vader vergund, 't welk ook, den volgenden dag, aan zijne overige kinderen werd toegestaan. Tot op den dag zijner vervoering naar Loevestein, waar hij en de Groot, volgens het over hen gestreken vonnis, hunne dagen moesten eindigen, den 5 van Zomermaand deszelfden jaars, mogt hij het troostrijk gezelschap zijner deugdzame echtvriendin genieten, en voelde zich tevens door het bezoek van vele achtbare vrienden niet weinig verkwikt.

Zietdaar, M. H., ons tot het tijdstip genaderd, waarop de vroeger vermelde brieven van Hogerbeets, allen op Loevestein geschreven, ons even echte als belangrijke bouwstoffen tot schetsing van zijne menschen- en Christenwaarde zullen aanbieden. Ik vond die brieven achter eene, door geen' schrijver onzer dicht- en letterkundige geschiedenis, met uitzondering van den Heer Witsen Geysbeek, die echter alleen den titel heeft afgeschreven, vermelde verzameling der *Gedichten* van Mr. Jan Beets, die een volle neef van onzen achtbaren staatsman was. Die brieven zijn aldaar, ten getale van negen en twintig, en onder deze slechts één van vroegere dagteekening, voorhanden, en, met uitzondering van eenige weinige, aan zijne naaste betrekkingen en meerendeels aan zijne zuster geschreven, en mogen derhalve als de echte afdrukselen zijner zielsgesteldheid beschouwd worden. Zij bevatten schier het gansche tijdperk zijner gevangenis, als loopende van den 19 van Herfstmaand des jaars 1619 tot den 5 van Hooimaand des jaars 1625, in welk jaar hij, na, weinige weken vroeger, in eene ruimere gevangenis, op het huis *ter Weer*, bij Wassenaar, te zijn overgebragt, in den ouderdom van ruim 64 jaren, uit het leven is gescheiden. — Na dit weinige, maar dat ik vertrouw, voldoende te zullen zijn, om u het groote belang daarvan te doen beseffen, over deze briefverzameling in 't algemeen gezegd te hebben, ga ik thans over, om u, zoo veel de tijd zal toelaten, daaruit, naar tijdorde, eenige trekken mede te deelen, door welke ik mij vleijen durf, dat het

karakter van dezen achtbaren martelaar van Staat zich in het eerbiedwekkendst licht aan u vertoonen zal.

De eerste brief, op den 19 van Herfstmaand des jaars 1619, uit Loevestein aan zijne zuster geschreven, en haar, met dankbaarheid, de ontvangst meldende van een' troostbrief van zekeren PIETER PIETERSZOON KISTEMAKER, uit de Rijp, hem door zijne dochter JOSINA ter hand gesteld, ademt reeds eenen geest van echte, mannelijke Godsvrucht, welke niet nalaten kan ieder' *weldenkenden diep te* roeren, en hem met hoogachting voor den edelen lijder te bezielen. Dus laat hij zich daar, onder anderen, hooren: » Ik hoop, dat de almagtige, » goede God hen (diegenen namelijk, die, volgens het schrijven van KISTEMAKER, nevens hem, hunne gebeden voor HOGERBEETS ten hemel zonden) » hen » en ons genadig zal verhooren, en mij, dienvolgens, » geven zijnen H. Geest tot vertroosting en verster- » king, ten einde ik den tijd van mijne verlossing » kloekmoedig mag verwachten. Wil hem toch, » bij de eerste gelegenheid, van mijnentwege vrien- » delijk bedanken, en bidden, dat hij en alle goe- » de Christenen in den gebede tot God voor mij » willen aanhouden, opdat ik mijne goede conscien- » tie ten uiteinde toe mag behouden, en den kamp » alhier zulks mag volenden, dat ik hierna met de » kroone der heerlijkheid mag verheerlijkt worden."

Van het naastvolgende jaar 1620 is slechts één brief in de verzameling voorhanden, maar een brief voor de waardering van HOGERBEETS menschen- en

Christenwaarde van zoo veel belang, dat, hadden wij dezen alleen overig, wij daaruit die waarde zeer hoog zouden leeren schatten. Dezelve is, in éénc der treurigste omstandigheden van zijn leven, op den voorlaatsten van Wintermaand des genoemden jaars, geschreven, nadat hij, ruim twee maanden vroeger, de trouwe deelgenoote van zijnen voor- en tegenspoed, zijne hartelijk geliefde echtvriendin, HILLEGONDA WESSENS, eene vrouw, verre edeler door hare deugden, dan door de aanzienlijkheid van het geslacht, waaruit zij gesproten was, en overwaardig, dat de lotgenoot van HOGERBEETS, de eenige en onvergelijkbare HUIG DE GROOT, haar met een schoon Latijnsch grafschrift vereerde, nadat hij, zeg ik, deze waardige vrouw, in zijne gevangenis op Loevestein, waar zij, door haar bijzijn, hem, tot hiertoe, den dierbaarsten troost verschaft had, op den 20 van Wijnmaand te voren, door den dood verloren had. Ik kan mij niet weërhouden, u verre het grootste deel van dezen brief mede te deelen, het aan uw eigen gevoel overlatende, om te beslissen, welk gevoelen men daaruit omtrent den schrijver van denzelven moet opvatten. » Zeer waarde en » beminde zuster (dus luidt de bedoelde brief) » ik » danke u van herten, dat gij aan mij een' zoo » troostelijken brief over het afsterven van mijne » zalige en waarde huisvrouw geschreven hebt. » Hoewel mij dit verlies, in deze mijne droeve ge- » legenheid, zeer zwaar valt, mitsdien ik daardoor » een zoo getrouw gezelschap verloren heb, zoo be- » vinde ik nogtans met der daad, dat God almagtig

» mij met zijne genade bijstaat en versterkt, zulks » dat, in mijne zwakheden, Gods krachten meerder » worden geopenbaard, naardien Hij mij met geduld » en lijdzaamheid voorziet, gevende mij zoodanige » sterkte, dat ik onder mijne zwarigheden niet be- » zwijk, maar staande *blijf*, mij *troostende* met » mijn goed *geweten*, dat zich aan geene kwade » *handelingen schuldig* kent, alzoo ik gewandeld » heb in alle eenvoudigheid en opregtheid. Derhal- » ve ontzet ik mij daarin niet, dat ik bij menschen » ben veroordeeld: de Heer zal mij *oordeelen in dien* » grooten dag; en alsdan hoop ik, voor deze tijde- » lijke en weinig tijds durende ellende, uit genade, » te ontvangen de kroon des eeuwigen levens, vol- » gens de genadige toezegging, die onze Heer en » Zaligmaker daarvan doet aan alle diegenen, die, » met een levendig geloof, in de ware Godzaligheid, » ten einde toe, zullen volharden. Tegenwoordig » houde ik dat voor eene zonderlinge genade Gods, » dat ik, na zoo lange bedroefde gevangenis, na » het afsterven van mijne lieve en zeer waarde » huisvrouw zaliger, alhier in mijn besloten kamer, » daar ik nooit een voet weegs af heb mogen zijn, » na afzetting van mijne ambten, beneming van mij- » ne goederen, nog even zoo wel gerust ben van » gemoed, als ooit te voren. Want zulks komt mij » niet aan van mijn eigen natuur, maar door de gena- » dige weldaad van mijnen Zaligmaker, Jezus Chris- » tus, waardoor mijn zwak vleesch zoo gesterkt is, » dat ik, zonder zwarigheid, kan verdragen de ont- » blooting en berooving van 't geen der menschelijke

» natuur, hier op aarde, naar den vleesche, het al- » leraangenaamst is. Deze sterkte heb ik van mij- » zelven niet, maar die komt mij van boven, en » doet mij vastelijk vertrouwen, dat, hoewel er » gansch geen gelijkheid is tusschen de tegenwoor- » dige ellenden, en de toekomende, beloofde heer- » lijkheid, dat ik, uit genade, om Christus mijns » Zaligmakers wil, daarvoor het hoogste loon be- » komen zal. Hier moet eerst gestreden zijn, en wij » moeten arbeiden, met alle naarstigheid, door die » enge poort in te gaan. — De tijd is kort, die nog » overig is tot den strijd, en dien wij in de loop- » baan te loopen hebben: laat ons daarom niet ver- » flaauwen op 't einde. Het is niet genoeg wel » begonnen te hebben; men moet volharden. Daar- » toe hoop en bid ik, dat God almagtig mij wil » bijstaan door zijnen H. Geest; en 't zal u en alle » goede vrienden gelieven, hiertoe mede mijns, in » hunne gebeden, gedachtig te zijn."

Gelijke gevoelens van echte, mannelijke Godsvrucht vindt men uitgedrukt in eenen brief, aan zijn' neef, den Hoornschen Burgemeester Jan Maertsz. Merens, geschreven den 19 van Grasmaand 1621, welke, ook om de dankbare melding der wonderbare verlossing van de Groot, merkwaardig is. Ik vertrouw derhalve, dat gij het mij dank zult weten, zoo ik u daarvan het volgende voorhoude: » Dat » gij medelijden hebt met mijne droefheden en el- » lenden, zoekende dezelve met uwe Christelijke » en trouwhartige vertroostingen te verzachten, is » mij zeer aangenaam geweest te verstaan, naardien

» in dezen tijd weinigen gevonden worden, die » zich mijner eenigzins schijnen aan te nemen: ja, » die, in mijnen voorspoed, mij als broeders schenen te beminnen, hebben mij zelfs onderdrukt, » van naam, eer, zoo zij meenen, en goed ontbloot. » zulks dat mij niet anders rest, dan een ellendig » en katijvig leven, zoo anders leven mag genoemd » worden eene dusdanige opsluiting, waarvan nooit » dergelijke in Holland gehoord is. Bovendien heeft » mij God almagtig nog zoo verre bezocht, dat Hij » mijn zeer lieve en beminde huisvrouw, die met » haar' mannelijken moed mijne droefheden, voor » een groot deel, hielp dragen, en mij tot zonderlingen troost was dienende, deze zeer waarde » vrouwe, zeg ik, heeft Hij uit deze ellenden verlost, en tot zich genomen, latende mij, met mijne lieve kinderen, alleen in deze benaauwdheden » nog zitten, zoodat ik, met den Profeet, wel mag » zeggen, dat mijne ziel zat is van tegenspoed, en » dat mijn leven tot in het graf gekomen is onder » de dooden, afgezonderd van de levenden. Dan » in deze allen is de Heere bij mij: Hij geleidt mij » met zijnen staf, en doet mij bijstand in den nood; » als ik tot Hem roepe, zoo verhoort Hij mij genadiglijk, en komt mij te hulpe. Hij geeft mij een » gerust gemoed, 't welk mij verzekert, dat ik lijde » om eene goede zaak, niet omdat ik iemand verongelijkt, 't zijne benomen, of op eenigerlei wijze » beschadigd heb, maar omdat ik mijne wettige beroeping, tot voorstand van Gods eer, de vrijheid » der conscientien en van mijn vaderlands geregtig-

» heden, volgens mijn' eed en schuldigen pligt, ge-
» ijverd heb met een opregt gemoed uit te voeren,
» zonder dat ik, in 't minste, mijn bijzonder belang
» ergens in gezocht heb, of met eenige staatzucht,
» tot eens anders nadeel, ooit ben beladen geweest."
En wat verder (want het geheel, schoon overwaardig om gehoord te worden, voor u af te schrijven, zou te lang vallen) wat verder gaat hij dus voort:
» Tot nogtoe heeft men met harde scherpe bewarin-
» gen, verboden en anders de ware gelegenheid (der
» zake) gezocht te dempen, om het uitgestrooide
» alleen geloof te doen hebben. Maar nu (God lof!)
» is dat ten einde door de wonderbare verlossing
» van den Heer Grotius, waarvoor God niet ten
» volle kan gedankt worden. De geregtigheid en
» der vromer onschuld zal nu, hoop ik, zoo klaar
» ten toon komen, als de middagzon. God zal,
» volgens zijne beloften, verhooren het zuchten en
» kermen dergenen, die tot Hem gestadig roepen,
» en zal ze ook, binnen kort, uit hunne ellenden,
» tot hunne zaligheid, verlossen. Hierop wil ik mij
» verlaten, vertrouwende, dat God mij door zijne
» genade zal bijstaan, opdat ik, ten uiteinde toe,
» in 't goede mag volharden, om hierna in den he-
» mel daarvoor uit genade, om Christus wil, geloond
» te worden."

Ik mag ook niet met stilzwijgen voorbijgaan eenen brief, door Hogerbeets, den 10 van Hooimaand deszelfden jaars 1621, aan zijne zuster toegezonden, zoo om de roerende uitdrukking van echt Christelijke gevoelens, welke hij bevat, als om het daarin

geschetste tafereel van de onmenschelijke hardheid, waardoor zijne gevangenis op Loevestein verzwaard werd. » Ik danke (dus schrijft hij daar aan zijne zuster) » ik danke God almagtig voor zijn' genadigen » bijstand in dit mijn kruis en verdriet, en voornamelijk dat hetgeen de menschen mij hier tot straffe » opgeleid hebben, Hij, naar zijne wijsheid, zulks » is bestierende, dat hetzelve mij tot zonderling ver- » maak is strekkende, mitsdien ik deze mijne een- » zaamheid gebruike, om, met meerder vlijt en » naarstigheid, Gods heilig woord te lezen, over- » denken en behartigen, dan ik wel, hier voortijds, » in de wereldsche bekommernissen gedaan heb: » waarom ik vastelijk vertrouw, dat deze des Hee- » ren bezoeking mij tot zaligheid en ten hoogsten » besten is gedijende." Na vervolgens zijn genoegen betuigd te hebben, dat de Heer Soop (denkelijk Cornelis Soop, die, blijkens de regeringslijsten in de *Kronijk* van Velius, bij de verandering van het jaar 1618, lid van het bestuur bleef, later ook in aanzienlijke waardigheden voorkomt, en dus waarschijnlijk, in het Godsdienstige en staatkundige, der zegevierende partij was toegedaan) na, zeg ik, zijn genoegen betuigd te hebben, dat deze hem nog gedacht in hem te doen groeten, en zijne hartelijke wedergroetenisse verzocht te hebben, gaat hij dus voort: » Wat mij betreft, zeg hem, dat ik, niette- » genstaande het menschelijk oordeel, tegen mij uit- » gesproken, mij zelven innerlijk zeer wel gerust » vinde, mij verlatende op 't goede getuigenis van » mijn onbekommerd gemoed, 't welk zich aan

» geene kwade stukken schuldig kent, dankende
» God almagtig, dat Hij mij waardig kent om voor
» eene zoo goede zaak te lijden, en mijnen Hoofde
» en getrouwen Leidsman Jezus Christus gelijkvor-
» mig te worden: weshalve ik ook niet twijfel, of
» Hij zal mij, na dit kort en tijdelijk lijden, hier-
» na wederom, uit genade, met die eeuwige vreugde
» verheerlijken. Wat benaauwdheden ik in de eer-
» ste gevangenis van bijna negen maanden, als noch
» mijn huisvrouw zaliger, noch kinderen, noch
» iemand tot raad of troost bij mij mogt komen
» (heb uitgestaan) en wat bezwaarnissen mij bij de
» sententie aangedaan zijn, daarvan wil ik geen ver-
» maan doen, (maar) stelle al 't zelve in handen van
» dien grooten Regter, die voor de deure staat, om
» de verdrukten eens uit hunnen nood te helpen en
» te verlossen. Alleen moet ik vermelden, dat Arent
» Meinertsz. zich uittermaten hard tegen mijne huis-
» vrouw zaliger vertoonde, als zij hem, regter we-
» zende, de zaak kwam aanbevelen: zijn tijd is
» kort; ik hoop, dat hij zich zal bedenken. Daar-
» na zijn wij nu, meer dan twee jaren geleden,
» hier gebragt, eerst onder bewaarnisse van een'
» beleefd persoon; doch dezen mogten wij niet lang
» bevolen zijn. Het moest een ander wezen, die
» met meerder hardigheid ons het leven zou moede
» maken. Hiertoe werd verkoren een Brabander,
» de zoon van Deventer, die, bij tijde van den
» Grave van *Leicester*, te Utrecht de voornaamste
» roervink was van de Leicestersche factie, waaro-
» ver hij ook, van zijne onwettig aangenomen rege-

» ringe afgezet zijnde, eenigen tijd lang in gevan-
» genis gesteld werd. De zoon gaf ook met den
» eersten voor, dat hij aan ons zijn vaders leed
» weder zou wreken, waartoe hij zijn best wel
» gedaan heeft. Want terstond bij den aanvang,
» te weten op St. Jans dag 1619, kwam hij mijn
» zalige huisvrouw en kinderen aanzeggen, dat zij
» van *mij zouden* moeten vertrekken, of anders bij
» mij op de kamer blijven tot nader consent; waar-
» op mijn kinderen dadelijk van mij vertrokken,
» en mijn zalige huisvrouw *alleen bij mij is ge-*
» bleven. Na eenigen tijd vervolgs verkregen zij
» eerst alleen consent van alles, en daarna ook om
» tweemaal 's weeks te Gorkum ter markt te mogen
» gaan; 't welk zij, naar ons Commandeurs welge-
» vallen, genoten hebben tot in Mei 1620. Toen
» werd mijne huisvrouw zal. en kinderen wederom
» belast op 't huis te moeten blijven tot nader bevel;
» en, niettegenstaande mijne huisvrouw gereed was
» om af te gaan, en zich in den Haag bij de Alge-
» meene Staten te vervoegen, heeft zij daartoe van
» den Commandeur geen verlof kunnen krijgen,
» zoodat zij hier op mijne kamer en een van mijne
» kinderen, beneden in 't huis, van ons *verschei-*
» *den*, moesten blijven, tot in Augustus daaraan-
» volgende, eer eenig ander bescheid in den Hage
» kon bekomen worden. Ondertusschen is mijne
» huisvrouw overvallen van de ziekte, waaraan zij,
» in October, kwam te overlijden. Ziek wezende,
» verzocht Juffrouw DE GROOT, eerst om toegelaten
» te worden haar te mogen bezoeken, daarna om

» mijn kinderen in 't waken wat te mogen verpoo-
» zen; doch de Commandeur sloeg alles af: een
» zake, die mij dunkt gansch barbaarsch en onge-
» hoord te zijn, dat men, in tijd van nood, zulks
» zal weigeren. Evenwel heeft men dezen man,
» om deze zijne deugden, zoo 't schijnt, nog voor-
» zien met een kapiteinschap; en, hoewel hij zich
» nu behoorde te begeven ter plaatse, waar zijne
» compagnie ligt, zoo moet hij echter, om zijne
» uitstekende hoedanigheden, nog hier blijven. Al
» is 't ook dat de Heer Grotius, door Gods gena-
» dige verlossing, het ontkomen is, en ik nu alleen
» hier overig ben, hij doet mij nu alleen immers
» zoo naauw bewaren, als te voren ons beiden.
» Doch het zal niet langer duren, dan 't den Heere
« gelieft. Zoo lang wij hier te zamen geweest zijn,
» de Heer Grotius en ik, hebben wij elkanderen niet
» mogen zien, noch spreken, noch iemand anders,
» dan alleen huisvrouwen en kinderen, en de Heer
» Grotius altemet zijne moeder. Mijn zoon, als hij
» geen bijzonder verlof had, om bij mij te komen,
» mogt mij, van buiten staande, niet eens aanspre-
» ken. Nu dit alles dient, om onzen ouden mensch
» te dooden, en ons met Christelijke lijdzaamheid
» te wapenen."

Worden wij door het voorgelezene met medelij-
den en eerbied vervuld voor den man, die het hem
aangedane onregt, met eene zoo groote mate van
geduld en Christelijke gelatenheid, verdroeg, wij
voelen geen minder leedwezen en verontwaardiging
bij ons opgewekt over de onbarmhartige wreedheid,

waarmede men het lot der edele martelaars van Staat verzwaarde.

Met voorbijgang van andere, op zich zelve insgelijks merkwaardige brieven, zal ik op het voorgelezene een gedeelte laten volgen van den brief, op den 24 van Herfstmaand des jaars 1622, geschreven aan zijnen beminden vriend SYMON AERTSZ., vader van Mr. JOHAN BEETS, achter wiens gedichten ik deze Brieven gedrukt vond. Hoort, welke gevoelens van echt Christelijke godsvrucht daarin zijn uitgedrukt. » Daartoe wend ik al mijn *vlijt* en naar» stigheid aan, dat ik mij, in deze droeve tijden » en in mijne eenzaamheid, zoude mogen uit des » Heeren woord, wezende de staf, waarmede wij » door dit duistere dal der tranen geleid worden » naar de eeuwige ruste, vermaken, en versterken » tegen alle aanvechtingen en verzoekingen, die, in » dusdanige gelegenheden, ons aan alle zijden aan» komen van den duivel, ons eigen vleesch en de » wereld. De Heere, hoop ik, zal mij met zijne » genade voorts bijstaan, opdat ik door de langdu» righeid des tijds, wezende nu in 't vijfde jaar, » niet bezwijke of moedeloos worde, maar dat ik, » van Hem genadelijk onderstut wezende, ten uit» einde mijns levens toe, in 't goede mag volhar» den, mijne oogen afwendende van al 't geen aardsch, » vergankelijk is, en ons op den weg der zaligheid » traag en afkeerig maakt, en dat de inwendige » mensch in mij, hoe langer hoe meer, mag toene» men en krachtig worden, opdat ik al den tijd » mijns levens waardiglijk voor den Heere mag

» wandelen, en, alhier door kruis en lijden beproefd
» zijnde, eindelijk den Heere eene aangename ziel,
» gezuiverd in het dierbare bloed van onzen Heer
» en Zaligmaker, Jezus Christus, mag opofferen,
» en uit dit jammerdal overgezet worden in het
» hemelsch Paradijs, verwachtende aldaar de toe-
» komst onzes Heeren met alle heiligen."

Ik mag U desgelijks de vaderlijke vermaningen
niet onthouden, door welke hij zijnen neef JAN
BEETS, die hem', eenigen tijd, op Loevestein, door
zijn gezelschap getroost had, en nu gereed stond,
tot beoefening der Regtsgeleerdheid, naar de Leid-
sche Hoogeschool te vertrekken, tegen de verlei-
dingen, welke hem daar wachtten, zocht te be-
hoeden, en tegelijk zijne Christelijke denkwijze,
omtrent den pligt eens pleitbezorgers en regters, aan
den dag legt. Men vindt de hiertoe behoorende
plaats in een' brief aan SIMON AERTSZ., vader van
den genoemden BEETS, den 4 van Wijnmaand des
jaars 1623, uit Loevestein geschreven, waarvan ik
meen u het volgende te moeten voorhouden. » Ik
» heb (dus laat de eerwaardige grijsaard zich, ten
aanzien van zijn' jeugdigen neef, hooren), ik heb,
» terwijl hij hier bij mij geweest is, zeer goed ge-
» zelschap aan hem gehad, en bedanke mij groote-
» lijks van de goede gedienstigheid, die hij mij heeft
» bewezen. Zoo God mij toelaat, dat ik hem we-
» der, met raad of daad, eenige vriendschap zou
» kunnen bewijzen, zal ik zulks niet nalaten. Nu
» bidde ik God den Heere, dat Hij hem wil nemen
» in zijne heilige hoede, hem geven, dat hij in zij-

» ne vreeze mag wandelen, en hem door zijn' H.
» Engel wil bewaren van alle kwaad gezelschap,
» opdat hij van de ongebonden jeugd, die in de
» Scholen en Universiteiten veel gevonden wordt,
» niet worde verleid, in dezen glibberigen staat zijns
» ouderdoms. Ik heb hem altijd, en nu nog op 't
» laatst, ernstelijk vermaand, dat hij zich toch da-
» gelijks wil oefenen in 't lezen van 't nieuwe Tes-
» tament, waarin ons alles, wat ons ter eeuwige
» zaligheid noodig is, klaar en volkomen is voorge-
» steld, en onzes Hemelschen Vaders wil, die te
» voren den Joodschen volke niet dan zeer donker-
» lijk geopenbaard was, klaarlijk wordt voorge-
» dragen, en met eenen voorgeschreven, hoe wij
» ons, zoo lang wij hier op aarde leven, in de be-
» roepingen, die ons zouden opkomen, voor God
» den Heere met eene goede conscientie zullen heb-
» ben te gedragen. Allen, die hiervan afwijken,
» en zichzelven een' anderen weg willen voorstel-
» len, die komen op doolwegen, en zullen verlo-
» ren gaan. Hiervan heb ik hem gewaarschuwd, en
» geraden, dat hij niet zoo zeer zou zoeken het tij-
» delijk en aardsch vergankelijk goed, maar de
» eeuwigdurende rijkdommen, die daar boven zijn
» in den Hemel, niemand ligtelijk raden tot plei-
» ten, maar altijd zou arbeiden tot vrede, en daar-
» toe alle vlijt aanwenden, dat de partijen door
» eenige bekwame middelen mogten worden over-
» eengebragt, al ware 't ook, dat de eene of ande-
» re van zijn regt wat afstond, en liet vallen: want
» dat is nog beter, dan zich te begeven in een on-

» zeker, moeijelijk en kostbaar pleitgeding, dat
» den menschen veelal hunne gerustigheid ontneemt,
» hunne gebeden tot God belet, de conscientie be-
» zwaart, haat en nijd baart, en zeer kwalijk met
» een Christelijk gemoed kan aangevangen, vervolgd
» en geëindigd worden, zoodat wij ons niet ligtelijk
» daartoe behooren te begeven, noch anderen daartoe
» te raden. Het ware te wenschen, dat alle Raads-
» heeren, Advocaten en Procureurs ditzelfde den
» luiden wat dikwijls voorhielden, opdat zij zich-
» zelven behoorlijk zouden mogen onderzoeken, of
» zij zich ook, met een Christelijk gemoed, in de
» regtsvordering om 't tijdelijke goed mogen bege-
» ven, en of zij zoo volmaakt zijn, dat zij, zonder
» door eenige kwade bewegingen tegen hun partij,
» waar zij mede te regt gaan, ingenomen te wor-
» den, de uitkomst met zoodanige onbewegelijkheid
» kunnen verwachten, als of de zaak hen niet aan-
» ging. Ik meen, dat er weinigen zijn, wien hun
» gemoed dit zal zeggen. Dit somtijds den Regts-
» geleerden voor te houden, is, zoo ik mij laat
» dunken, niet kwaad, opdat zij daarop mogen let-
» ten, en zich zelven benaarstigen, dat zij hun be-
» roep, Christelijk, met een goed gemoed, mogen
» uitvoeren."

Gelijksoortige vermaningen en belangrijke lessen, tot regeling van zijn gedrag en zijne studien aan de Hoogeschool, komen voor in een' Latijnschen brief, door Hogerbeets, op den 14 van Louwmaand des jaars 1624, aan zijn' neef geschreven, doch waaruit de vrees, van uw geduld te lang te zullen mis-

bruiken, mij verbiedt u iets mede te deelen. Liever wil ik u nog een gedeelte voorhouden van een' lateren brief, op den 19 van Bloeimaand deszelfden jaars, aan zijne zuster geschreven, waaruit wij den toestand leeren kennen, in welken hij zich, op dat tijdstip, naar ligchaam en ziel, bevond, en tevens nieuwe stoffe tot *hoogachting* en eerbied voor zijn *Christelijk* karakter aantreffen. Op die wijze laat hij zich, tegen zijne zuster, over het een en ander uit: »Ik ben, naar mijne gelegenheid, *God zij lof*, » in goeden doene, doch bevind, dat *ik, mits mijnen* » ouderdom, dagelijks afneem, en in krachten ver» minder. De verleden koude winter en de langdu» rige felle ooste- en noorde winden, die het, op » deze kamer, zeer koud maken, hebben mij vrij » wat getroffen, waarvan ik de overblijfselen *ook* » nog gevoel. Dit zijn de voorboden van mijne aan» staande verlossing, die de Heere mij somtijds *toe*» zendt, opdat ik mij zoude gereed houden tegen » zijne komst, en mij ook daarmede vertroosten, » al is't dat ik, in dit leven, bij de menschen geen » hoop vinde, om eenige verzachting of verligtenis » mijner banden te mogen bekomen, dat nogtans » die goede en barmhartige God mijner niet is ver» getende, en dat Hij mij wel haast mede uit deze » moeijelijkheden naar den vleesche voorheeft te » verlossen, en mijne ziel in de zalige rustplaats der » geloovigen over te zetten, hare droefheden in » blijdschap veranderende. Doch, terwijl ik dien » tijd verwachte hier op aarde, is 't mij genoeg, » dat ik, met een gerust gemoed, in deze eenzame

» bekwaamheid, mij oefenen mag in 't lezen van
» Gods heilig woord, en dat met goede aandacht
» overdenken, hopende en vertrouwende, dat ik
» daardoor, in dezen tijd der bezoekinge, terwijl
» het nog heden voor mij is, door Gods genadigen
» bijstand, zal bekomen al 't gene tot mijne vrede
» en zielenzaligheid van noode is. De wereldsche
» bekommernissen, die een groot beletsel zijn in de
» loopbaan der zaligheid, drukken, noch beladen
» mij niet, zoo dat ik mijn hart en gemoed vrijelijk
» tot boven in den Hemel mag verheffen, en 't gene
» hier aardsch en vergankelijk is verachtende, die
» hemelsche eeuwige schatten, die de Heere beloofd
» heeft dengenen, die Hem liefhebben, mag behar-
» tigen en natrachten, waartoe de barmhartige God
» en Vader van onzen Heer en Zaligmaker Jezus
» Christus mij met zijne genade overvloediglijk wil
» versterken en bijstaan tot zijns heiligen naams eer,
» en mijner ziele zaligheid."

Ik zou deze uittreksels nog kunnen vermeerderen: doch ik meen reeds meer dan genoeg te hebben bijgebragt, om u allen, G. H. in mijne overtuiging te doen deelen, dat de menschen- en Christenwaarde van Hogerbeets zeer hoog te schatten is. Ja, hoe men anders ook over de kerkelijke en staatkundige geschillen, in het eerste gedeelte der zeventiende eeuw gevoerd, denken moge, dit gewisselijk zal ieder niet geheel partijdige met mij hartelijk betreuren, dat daarvan zoo eerbiedwaardige mannen, zoo opregte vrienden van hun Vaderland, van deugd en Christendom, als een Oldenbarneveldt, Hogerbeets

en HUIG DE GROOT, die hoogste roem van Nederland in alles, wat tot letteren en wetenschappen behoort, de deerniswaardige slagtoffers werden. U in 't bijzonder, achtbare HOGERBEETS! wien wij, in deze ure, uwe echt Christelijke gemoedsgesteldheid, voor uwe naaste betrekkingen, hoorden uitstorten, u vereeren wij *als* een' waardig' leerling en volger *van dien* Goddelijken Meester en Voorganger, die, als hij gescholden werd, niet wederschold, maar het alles overliet aan den regtvaardigen Regter, en die, door lijden geheiligd, in zijne eeuwige heerlijkheid is ingegaan. Dat gij, mede door verdrukking gelouterd, door Gods genade in Christus, aan die heerlijkheid deel hebt verkregen, durven wij, op Evangelische gronden, vertrouwen, en zouden daarom ons zelven zalig spreken, indien eenmaal ons lot aan het uwe gelijk mogt wezen. — Voorts zult gij, M. H., zeker meermalen met mij, in uw harte, het geluk onzer dagen gezegend hebben, waarin de hevigheid van Godsdienstige en staatkundige geschillen, welke in de tijden, met welker beschouwing wij ons bezig hielden, eene zoo treurige en geheel onchristelijke werking oefenden, zeer aanmerkelijk is afgenomen, en, zoo wij hopen en God bidden, nimmer weder den Nederlandschen naam zal schandvlekken. Er zijn, wel is waar, helaas! in de laatste dagen, eenigen onder ons opgestaan, die de Protestantsche Christenheid in ons Vaderland, sedert een' geruimen tijd door den geest der Christelijke liefde naauw vereenigd, door onnutte twistvragen wederom zoeken te verdeelen. Doch wij

durven vertrouwen, dat de geest van wijze gematigdheid, van Christelijke broederliefde en kloekmoedigen waarheidszin, die verre de meeste Leeraars van het Hervormde Kerkgenootschap bezielt, gepaard aan, en ondersteund door den verlichten en onpartijdigen ijver voor het zuivere Christendom, door het geëerbiedigd Hoofd van den Staat, tot dus verre, aan den dag gelegd, die donkere wolken eerlang ganschelijk verdrijven, of althans beletten zal, eenige vernielende buijen over onzen tegenwoordigen gelukstaat te doen nederstorten. Daartoe bidden wij den God der liefde en des vredes, dat Hij de Leeraars van het Christendom onder ons meer en meer met den geest van zachtmoedige wijsheid beziele, en hen, naar het voorbeeld van hunnen grooten Meester, de voorzigtigheid der slangen met de opregtheid der duiven leere vereenigen. Daartoe bidden wij bovenal, dat het Hem gunstiglijk behage, tot zegen voor Kerk en Staat, nog lang het leven te sparen van dien eerbiedwaardigen Koning, die door daden getoond heeft, dat zijne groote ziel boven alle driften van burgerlijke en Godsdienstige partijschap zeer verre verheven is, en dat hij, zonder eenig aanzien des persoons, alle zijne onderdanen, die zich, in hunne onderscheidene betrekkingen, getrouw betoonen in de vervulling hunner pligten, in zijne vaderlijke hoede en gunst wil doen deelen.

BIJLAGE A.

Behoorende tot bl. 241.

Na het stellen dezer redevoering, kwamen de hoogst belangrijke *Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau* te voorschijn, welke, met toestemming van Zijne Majesteit, den Koning, door den Heer Staatsraad Mr. G. Groen van Prinsterer, voor die taak, zoo zeer als iemand, berekend, worden uitgegeven. Deze *Archives* spreiden zoo veel licht over het eerste tijdvak van onzen worstelstrijd tegen Spanje, en het laatst uitgekomen IIIde Dl. van dezelve bovenal stelt het Vaderland-minnend en Godsdienstig karakter van Willem den I in een zoo glansrijk licht, dat ik gemeend heb, daarop de aandacht mijner Lezeren, in deze Bijlage, te moeten vestigen. Van den anderen kant verscheen, in den aanvang van dit jaar, het IIde Deel der *Zwölf Bücher Niederländischer Geschichten* van den vermaarden Duitschen Geleerde, Dr. H. Leo, waarin dat karakter in een zeer ongunstig licht geplaatst wordt, en 't welk ik, uit dien hoofde, meen insgelijks niet met stilzwijgen te mogen voorbijgaan. Het doet mij toch hartelijk leed, dat een Geleerde van zoo veel naam een laakbaar ge-

noegen schijnt gevonden te hebben, om een' der edelste en voortreffelijkste Vorsten, van welke de geschiedenis gewaagt, zoo veel in hem is, van de hem verschuldigde eer te berooven, en in zijne beoordeeling, met versmading van hem goed bekende, Nederlandsche geschiedschrijvers, zich geheel aan de zijde der hoogst partijdige en vijandige Spaansche historieschrijvers te scharen. Ik verheug mij daarom zeer, dat de Heer Groen van Prinsterer, die, bij de uitgave dezer *Archives* zijne grondige kennis der nieuwere Geschiedenis in 't gemeen en die der Vaderlandsche in 't bijzonder, in doorgaans kortere aanteekeningen, luisterrijk heeft ten toon gespreid, in een meer uitgebreid Voorwerk, door hem voor het IIIde Dl. geplaatst, het ongegronde der door Dr. Leo tegen den doorluchtigen grondlegger der Nederlandsche vrijheid ingebragte beschuldigingen, op eene even bescheidene en deftige, als bondige en onwederlegbare wijze, heeft aangetoond, en ik mij alzoo van de altijd verdrietige taak ontslagen zie, om eenen aanval af te weren, die enkel aan onverdiende minachting van 't geen uit de pen van Nederlanders gevloeid is, en eene bij meer Duitsche geleerden heerschende zucht, om zich, op welk eene wijze dan ook, den lof van oorspronkelijkheid en zelfstandigheid te verwerven, zijnen oorsprong schijnt verschuldigd te zijn. Doch er is nog eene andere reden, waarom ik van het genoemde IIIde Dl. der *Archives* en het daarvoor geplaatste Voorwerk van den verdienstelijken uitgever gewag heb willen maken. Het eerste, namelijk, bevat een aantal brieven van den grooten Vorst, tusschen de jaren 1568 en 1572 aan vertrouwde vrienden geschreven, welke een' zoo zuiveren geest van echte, mannelijke Godsvrucht ademen, dat daardoor, hetgeen ik tot waardering van zijn Godsdienstig karakter heb aangevoerd, grootelijks opgehelderd en bevestigd wordt. De Heer Groen heeft mede niet verzuimd, in zijn meergenoemde Voorwerk, de voornaamste plaatsen, daartoe dienende, onder de aandacht zijner Lezeren te brengen.

Terwijl ik dus de mijne naar dat Voorwerk, bijzonder van bl. LI ten einde toe, verwijs, wil ik bij de door den Heer Groen opgegevene plaatsen nog eene kleine nalezing uit dezelfde brieven voegen. Op bl. 276 en 277 hooren wij Willem den I, in een' brief aan zijn' broeder Lodewijk *van Nassau*, kort na den ongelukkigen slag bij Jemmingen geschreven, na zijne droefheid daarover betuigd te hebben, in dezer voege spreken: » *Néantmoings puisqu' il a pleu ainsi à Dieu, il en fault avoir la patience et ne perdre couraige pour cela, ains se conformer à Sa divine volonté, comme aussi de mon costé j'ay délibéré de faire en tout ce qui peult advenir. Et suis encoires délibéré aveccq l'ayde de Dieu de pousser oultre*," enz. — Op bl. 487 laat hij, in een' brief aan zijn' broeder Jan *van Nassau*, op een beklag over zijne teleurgestelde hoop, van de noodige penningen tot voortzetting van den krijg te zullen ontvangen, deze Godsvrucht ademende woorden volgen: » *Ce néantmoings je le remets à ce bon Dieu, lequel nous aiant mené si avant, je m'asseure qu' Il ne délaissera Sa juste querele en si bonne cause, quoiqu' Il tarde.*" Ik voeg hier nog de volgende woorden bij, ontleend uit een' brief aan denzelfden Vorst, kort na den befaamden St. Bartholomeus nacht, bl. 503: » *Or par là vous voyez, Monsr. mon frère, comment Dieu est favorable à nostre cause. Maintenant je vous prie considérer comment de l'autre costé la malignité des hommes tasche de renverser et anéantir ceste grande grâce de Dieu.*" Mogt zich voorts iemand verwonderen, dat ik, van het werk van Dr. Leo gewagende, niet tevens van de *Geschiedenis des Vaderlands*, door Mr. W. Bilderdijk, melding maak, waarvan de twee laatst uitgekomene Deelen, vooral het VIde, insgelijks eene verdediging van Filips, Granvelle en Alva bevatten, welke, uit haren aard, niet anders dan tot verkleining of geheele verdonkering der eer van Willem den I kan strekken, dien de schrijver het evenwel niet waagt regtstreeks aan te vallen, die verwon-

dering zal, vertrouw ik, ophouden op de bedenking, dat die zoogenaamde Geschiedenis, uit niets anders bestaat, dan met eene losse hand, bij overhaasting, beslagene lessen over de Vaderlandsche historie, ten behoeve van jeugdige beoefenaars van het Regt, die door den schrijver sedert nimmer herzien, en, blijkens de ongelijkheden in *spelling*, *welke* schier op iedere bladzijde voorkomen, naar een *slordig* afschrift gedrukt werden, en *derhalve* hare uitgave, volgens het *eenstemmig oordeel* van alle bevoegde regteren, met uitzondering van eenige weinigen, die of door partijdigheid geheel verblind zijn, of bij de uitgave dier lessen een onmiddellijk belang hadden, der nagedachtenis van *den*, *als dichter* en taalgeleerde, met regt, toegejuichten Bilderdijk groote oneer aandoet.

BIJLAGE *B*.

Behoorende tot bl. 243.

De hier bedoelde brieven van den Prins komen voor in het *Scrinium antiquarium*, uitgegeven door den Hoogleeraar Gerdes, T. I. p. 89—100. Daar dit werk waarschijnlijk niet in handen van alle mijne Lezeren zal zijn, acht ik hun geene ondienst te zullen doen, met dezelve voor hen af te schrijven. Dus luiden zij:

De Prince van Orangien Grave van Nassau &c.
Heere ende Baron van Breda, van Diest &c.

Eersame, wyse, lieve besondere. Nademaal dat het nu den Almagtigen ende allergenadigsten God gelieft heeft syne barmhertige ogen over dat arme verdrukte Nederland eenmaal optedoen, om der grouwelyke goddeloze tyranny ende moetwilligheid des Hertogen van Alba ende synes anhangs een eynde te maken, tot verlossinge dergenen die na der zielen ende na den lighame zeer jammerlyk onderdrukt ende benaauwt zyn, ende tot wederbrenginge der anderen die met onregt ende gewelt uyt haaren goederen ende uyt allen

haren welvaart tyrannelyken verdreven zyn geweest. Waarvan hy ons zeer grote en wonderbaarlyke tekenen nu onlangs bewesen heeft, syn goddelyke hand ende magt boven aller menschen vernuft tot onsen groten voordeele uytstrekkende.

So agten wy datter niemand der genen *die sig* voor Christenen willen uytgeven ende *haer laten* horen als of ze om des *euangeliums wille* uyt *den* lande geweken waren, en zyn, *die deze grote* Ghenade Godes in dankbaarheid des gemoeds niet aen en nemen; ende met ganscher herten God den Heere nagt en dag bidden, dat hy syn angevangen werk tot een goed en zalig einde volvoeren *ende volstrekken* wille.

Ende daarbeneven op dat zyn gebed met der daad ende met het werk niet beloghen en werde, houden wy voor ongetwyffelt dat een iegelyk onder u lieden met alle zyne magt, ja met zyn goed en bloet geerne bereyd soude syn om dit werk Godes elk na syn beroepinge te helpen vorderen, gelyk als een iegelyk ongetwyffelt voor God ende alle menschen schuldig is te doen; so wie niet en wil door eene al te onverdraaglyke ondankbaarheid in Godes ongenade ende toorne ende in aller vromen menschen smaad ende verdiende lasteringe vallen; want indien dat van een *Engel des* Heeren vervloekt worden de inwoonders van *Meroz* Judic. V: 23. omdat zy tot des Heeren hulpe niet en zyn gekomen met de vrome mannen van Israël ende met die vrymoedige vrouwe *Debora*, ja dat Jeremias ook vervloekt de genen *die des* Heeren werk, in de straffe der godlosen ende in de verlossinge des volks van Israël slappelyken uytrigten.

Gy kunt voorwaar genoeg daaruyt verstaan, wat voor eenen vloek ende toorne Godes over haar laden die gene die tot dit wonderbaarlyk ende ongehoorde werk des Heeren niet te hulpe willen komen.

Maar dewyle dat het wel geschieden kan, dat sommige die der sake geerne souden behulpig wezen, nogtans ofte

uyt misverstand ofte uyt slegtigheid (*) ende andersints niet en weten hoe dat ze zig hier inne voor het beste mogten dragen.

So en hebben wy niet willen laten, u lieden dezen brief over te senden om u de gelegenheid eenigsins te kennen te geven, ende eenen iegelyken synes schuldigen pligts te vermanen. Gy syt ontwyffelyk alle met een ander genoegzaam indagtig, hoe wy van den aanbeginne dezer voorgemelde tyrannye met alle middelen ter wereld gearbeyd hebben om dezen goddelyken werke eenen weg te bereyden, hoe wy ons ook in geenen dinge ter wereld geenzins gespaart en hebben. Ende u lieden samen ook alle andere uytgewekene uyt den Nederlanden met alle ernstelykheid doen aanzoeken ons tot onsen voornemen met een somme gelds te hulpe te komen.

Waarop uwe andwoord altyd op deze conditie gerustet heeft, namelyk, so wanneer wy met ruiteren ende knegten in 't veld quamen, dat men ons goede hulpe ende bystand zoude doen.

Nu heeft het den Almagtigen God gelieft ons deze genade te bewyzen, dat wy benevens dry ofte vier verscheide hoopen ruyteren ende knegten, waarmede wy ettelyke steden ingenomen hebben ende ettelyke besettet, beneven ook sommige magtige geweldige steden, sloten ende haven die ons God in de handen wonderlyker wyze gegeven heeft, wy nog met alle mogelyke middelen van ons ende onsen vrinden ende magen zo veele hebben te wege gebragt, dat wy met een treffelyken hoop ruyteren ende knegten al bereyd zyn ons in het veld te begeven, hebbende onsen Oversten ende Ritmeesteren alschoon belast, dat zy eerstes daags de bescheidene monsterplaatze zouden innemen, hetwelke wy verhopen binnen zeer korte dagen met Godes hulpe geschieden zal.

(*) Onnoozelheid, onkunde.

Dewyle wy nu het geene gedaan hebben, dat in onse magt geweest is, ende dat het voor alle dingen insonderheid nodig wezen zal, zo haast als we de monsterplaatze sullen hebben ingenomen, met eene goede merkelyke somme Gelds verzien te wezen, om van daar voorts in het land te vallen, ende den tyran selve afbreuk te doen, dat *onse arme* verdrukte broeders ende susters *geholpen* ende *verlost*, ende gylieden wederom *in uwe Vaderland* moogt gebragt worden.

So *is ons ernstelyk* begeeren aan u lieden dat gy ons in dezen last niet en wilt steken laten.

Maar veel eer uwer voorgenoemde beloften gedagtig wezen, ende nakomen uwe schuldige *behoorlyke pligt, daarmede* gy lieden God den Heere, *die dit* werk also *wonderlyk* tot uwen groten voordeele ende verlossinge heeft aengevangen, ende uwen Vaderlande hetwelke nu om uwe hulpe en bystand schreit, verbonden zyt, op dat over u lieden de voorgenoemde vervloekinge niet en valle, ende dat het geschrey ende klagten uwer arme verdrukte ende benaauwde broederen ende susteren, ende het bloed dergener die so jammerlyk van den tyran worden omgebragt, geene wrake over eene alsodanige ondankbaarheid voor *God* den Heere roepen, ja dat den segen Godes daarmede hy uwe neeringe ende koopmanschap *buytens landt gesegent heeft* eenen iegelyken in overvloed na synen staat, u lieden tot geene vermaledeyinge verkeert en werde. Want met uwen gelde kont ende behoort gy uwen broederen ende susteren te helpen, uwe vaderland in zyne vryheid, ende in zyn vorige fleur ende voorspoed brengen ende u selven met uwe vrouwen ende kinderen uyt deze jammerlyke ballingschap, daar gy lieden nu ettelyke jaren in geweest zyt, *verlossen.*

Wy en vorderen van u lieden niet, dat gy neeringe *verlatet*, dat gy uwe vrouwen ende kinderen begeeft, u *leven* voor het vaderland te wagen ende uw bloed voor de gemene welvaart te storten, het welke nogtans alle Christenen ende vrome menschen in den noot schuldig souden wesen te doen.

Wy sullen u lieden met goede ruyteren ende knegten versien, die haar leven voor u lieden zullen wagen, ja wy willen onze eygen leven en bloed voor u lieden opsetten, alleen begeeren wy, dat gy lieden ons met middelen des gelds, die u lieden God de Heere verleent heeft voorstäat. Daarom en wilt hierop geene uytvlugten ofte ydele verdigtede ontschuldigingen soeken, maar een iegelyk gae in syn eygen herte ende gewissen, ende so hy een Christen ende Godvresend mensche wil wezen, hy zal voorwaar genoegzaam by hem zelven bevinden, wat hy schuldig is in dezer saken te doen. Want of wy u schoon daartoe niet en vermanen, so vermaant u het geschrey uwer broederen ende susteren, de stemme aller getrouwen dienaren des woords Godes roept hel ende klaar, dat gy lieden alle gierigheid ende liefde des gelds afleggen moet, om uwen vaderlande, ja om u selven te helpen, daar u God de Heer so genadiglyk de hand biedet.

De wonderlyke mirakelen des Heeren, die hy nu onlangs by het Nederland gewrogt heeft, getuygen ook openbaarlyk, wat gy lieden behoort te doen, uwe eygene conscientie overtuygd u meer dan genoegzaem, nademael dat een iegelyk genoeg weet, dat een vroom eerlyk herte geen goet nog geld, geenen kost nog moeite en behoort te sparen, om eene alsodanige sake daar de welvaart der gantscher Christenheid aen gelegen is, na syn uyterste vermoogen te helpen vervorderen. Maar bedenkt insonderheit, wat gy lieden ons van den aenbeginne altyd belooft hebt, ende hoe wy op uwe beloften gewisselyk vertrouwende ons in dit perykel gesteken hebben, dat so gy lieden ons nu wildet ontbreken, wy in een onverhaellyke schade onses naems ende faems, ende vorstelyker Eere zouden vallen, beneven dat gy lieden die moetwillige goddelose vyanden Gods soudet den grootsten dienst daar mede doen, die men soude voor dezen tyd kunnen verdenken; want nu zynze door Godes genade daer toe gebragt, datze niet en weten, waarze sig keren ende wen-

den zullen, ende en sien anders niet dan haar verderf ende ondergang voor ogen; maar so gy lieden nu ons verlatet, ende dat wy niet en kunnen uyt gebrek des gelds van de monsterplaatze voorttreden, om het aangevangene werk des Heeren met syner hulpe ende genade te volbrengen, zo staat ontwyffelyk anders niet daaruyt te verwagten, dan dat door middel der verraders die zy in onsen leger tot dien eynde ontwyffelyk sallen uytschikken, een oproer aengestigtet, ende daardoor onze eygen volk een vyand toegebragt, een tyran, met onze eygen geweer ende oncost gesterkt, onzen vrienden eenen gruwelyken schrik aangejaagd, ende also de saken des vaderlands in een veel jammerlyker staat, dan zy ooit te voren geweest zyn, gebragt zullen werden.

Waerinne ontwyffelyk voor God ende allen menschen schuldig zullen zyn, alle de gene die ons niet en zullen hebben na haar vermogen met geld willen bystaan, om alsodanige inconvenientien voortekomen.

So veel als ons aengaat, wy bidden ende vermanen u lieden op het allerernstelykste, dat gy dog deze dingen bedenken wilt, alle quade vermoeden afleggen, alle uytvlugten laten varen, alle onmatige begeerlykheden der gierigheid by zyden stellen, ende u lieden van uwen schuldigen pligt tot uwe vaderland behoorlyk quyten, ons alsulke middelen des gelds voorstrekkende ende dezelve van nu aen gereed ende veerdig makende, om op de monsterplaatze, so haast als gy lieden hooren zult, dat wy ons aldaar zullen vervoegd hebben (hetwelk met Gods hulpe seer kortelyk geschieden zal) ons dezelvige toe te seynden, opdat we met Godes gnade in het land vallende de goddeloze tyrannen mogen verdryven, den armen christenen vrede verschaffen, ende het gantsche land in zyn vryheid onder zyne oude regten ende privilegien weder brengen, den regten Godsdienst ende de vryheit der evangelische religie invoeren, de geregtigheid ende billigheid voorstaan, ende in somma doen alle

heigeene dat wy na onse beroepinge voor God en den menschen ons houden schuldig syn te doen.

Na het welke, dewyle wy een sonderlinge groot verlangen hebben, ende daer toe so hier voortyds als ook nu tegenwoordelyk alles doen wat ons immer mogelyk is.

So willen wy hier mede geprotesteerd hebben voor God en alle syne gemeynten, indien wy door gebrek des gelds onze voornemen in 't werk niet en konnen gebrengen, dat het aen ons niet en hond, ende dat wy aen alle den jammer ende ellende die hier namaals ende daaruyt zouden geschapen zyn te volgen, geenzins schuldig en zyn.

Eerzame, wyze, lieve, besondere. Blyft den almagtigen God hier mede bevolen, geschreven tot Dillenborg op den 8sten dag der maand van Junio anno 1572.

Wy seynden u lieden desen tegenwoordigen brenger den Eerzamen Mr. *Reinaart Casenbroot*, welken wy belastet hebben u mondeling van onsentwegen breeder te berigten van alle gelegenheid, begerende derhalven dat gy lieden hem volkomen gelove wildet toestellen.

U goede vrind,
Guill. de Nassau.
onder stond
N. Bruyninck.

Myn Heeren, ik dencke dat tot noch toe ghy hebt mogen genoegsaemlyk bekennen den goeden wille, die my Godt gegeven heeft, om u lieder arme vaderlant in vryheit te stellen, so wel in 't geene, dat aengaet de politie desselfs, als de religie, ende hoe dat ik verdraghen hebbe ontellyke moeyelykheeden, dat ik selfs myn eigen leven gewaecht hebbe, om tot deesen einde te komen. Ware 't dat ik so

wel de macht en mogentheid hadde, als den goeden wille, ik ware te vreeden, alle het last op myne schouderen te neemen, sonder iemant eenichsins daer mede te beswaaren, 't welk ghy hebt mogen verstaen uit dien, dat ik u lieden te vooren niet seer beswaert hebbe. In sulker wyse dat ik soude begeeren ten coste van myn eigen leven *(waer 't mogelyk)* 't lant uyttekoopen *of te verlossen* van de slavernye der goederen, *lichamen en sielen*, *daerin* het is, sonder dat *het yemant yet kosten* soude. Maer nu gemerkt, dat mynen wensch niet en baet, ende dat myn eigen macht niet genoeghsaem is voor zulken last, ik ben gedwongen hulpe te begeeren, is 't niet van alle ware *Christenen*, *dien ongetwyfelt* deese zake belanght, ten minsten van die geene, de welke (gemerkt sy van een lant zyn) de sake schynt naeder an te gaan, ende voornaamlyk tot ulieden, die uyt sonderlyke weldaet Gods zyt vertrokken in een plaetse der ruste ende stilheit. Dat den noot zeer groot zy, siet ghy, ende daar is niemant onder uw dies onwetende. Ghy hebt gesien, hoe dat ik een goet deel van Hollant, Zeelant en Gelderlant, met veele plaetsen van Brabant tot liberteyt gebracht hadde en daernae bedwonghen hebbe geweest, een groot deel daervan te verlaaten, om de verraderye en moort in Vrankryk geschiet, ende door gebrek *des* voetvolks; 't welk my ter oorsaeke der selver verraderye ontvloden is. In summa ghy siet, dat ik gebracht ben in zulken uytersten noot, dat, so men my ontsegt de nootsakelyke assistentie, ik zal bedwongen zijn, tot mijnen grooten verdriet te verlaaten al 't geene, dat my noch seeker ende vast in handen gebleven is. Ter contrarie, so ghy naer uwe middelen en beloften, die ghy hier voor tyden ten veelen stonden gedaen hebt, my bystaet in tyds ende met ernst, ik *hope door* de hulpe Gods, dat ik lichtelyk sal konnen Hollant en Zeelant desen winter houden, ende den naesten *somer* den vyant meer dan oyt benauwen. De Staaten van Hollandt

hebben getoond haaren goeden wille, die zij hebben tot deese sake, so wel in de groote lasten, die zy hier vooren hebben gedragen, als in de geene, die zy nieuwelyk, van zelfs zonder vermaent te syn, geaccordeert hebben, belovende, een seeker getal van krygsluyden te betalen, also lange als het den noot vereisschen zal, ja presenteeren vryelyk haare personen, gelyk als nu in der daat het derde deel des volks hem wapent om de bescherminge der verworven vryheid. Maer gelyk het geen reden is, dat dit klein lant al den last drage, gemerkt zelfs den last, kommer ende verlies dat het lydt van andere kanten, zo en twyfele ik ook niet, of ghy en soudet u lieden schamen te sien, dat de Hollanders meer gemoet zijn tot deese sake, dan ghy lieden. Ja ik ben verseekert dat ghy niet en soudet willen in het land wederkeeren, zonder met alle u lieder macht ook geholpen te hebben, om daar inbreuke te doen. Ik weet wel, datter veele onder u lieden zullen gevonden worden, die mogelyk om haer te ontschuldigen van haer devoir, sullen voorwenden de ruste en de vryheit der conscientie waerin sy leeven, en dat sy het daeromme onnodich zullen achten hen milde te bewysen in 't geene als boven. Maer angaende deselve, eyscht de sake, dat de Christelyke liefde, die eer soekt 't welvaren haeres naesten, dan haer eygen, hen niet beweegt; ik bidde haer, datse by hen selven oordeelen, of de oorlogh alleen geschiet tegen de Protestanten des Nederlandts, ofte wel tegen alle in het gemeen, en so sy tegen alle geschiet, gelyk zy bedwongen zyn te bekennen, ende als de versche verraderye in Vrankryk uytgericht tegen die van der religie, zulks bewyst, denken zy altyts in ruste te blyven, omdat se nu verre van slaegen zyn? Voorder, indien de poorte des lants also geopent wierde door eens anders arbeyt, datse daer sekerlyk mogten inkomen, ik vrage haer, of se niet ghaerne en souden wederkeeren in haere huysen ende andere profyten, die sy verlaten

hebben aldaer; ik denke zy souden 't niet loochenen. Zouden zy dan niet schaemroot worden, also haer deel te willen eeten van 't geene dat d' andere souden gekogt hebben met prys hares eigenen leevens, sonder ten minsten daer voren gestelt te hebben een weinigh van haeren goede? In deeser wyse en deede *David* niet, de welke begheerig zynde des waters van den put te *Bethlehem*, en wilde daer van niet drinken in zynen grooten dorst, om dat drie van syne vrome mannen 't selve waren gaen halen door 't midden des legers der Philistynen met gevaerlykheit haeres levens: *verre zy het van my* (zeit hy) *dat ik drincke het bloet deeser mannen.* En soudet ghy lieden dan geen conscientie maaken, weder te keren in 't land, dat van slavernye uytgekogt is met 't pericle uwer broederen? dat is te zeggen, *haer bloet te drinken* als David zeit, ende haere smerten te ghenieten, sonder die in eenigen deele onderstant noch hulpe te willen doen! Daarom en denkt niet als ghy sult gegeven hebben dat, 't welk uw schuldige pligt eyscht, ende de macht toelaet, te zeggen, dat gy liberael zyt tot my en andere; gy opent uwe bursen voor u zelfs; 't is geen liberaeliteyt dus te doen, want men zal niet liberael noemen dien, die een slave zynde hem uytkoopt met een groote somme van penningen. Indien ghy dan liefhebt uwe broederen, indien gy, segge ik, u zelven liefhebt, het is nu het saisoen ende den tyt dat te toghen, den bequamen tyt eens verlooren zynde, en wort niet lichtelyk wederom vonden. Ghy zult my zeggen, dat u lieder wille goet is my onderstant te doen, maer datter de macht en middelen gebreeken. Ik en wil niemant schatten in dees sake, het staet by u lieden te gaen in u zelven, en te bedenken wat ghy kont doen, niet gelyk veele, die willen alle het jaer door ryk geacht zyn, ende als 't komt wat te contribueren, dan willen zy voor arme aengezien zyn, ende als geen middelen hebbende: maer als billyke schatters der goederen en

rykdommen die u Godt gegeven heeft. Gy moogt den menschen bedriegen maer niet Godt, die alle dingen siet, en weet wel wat hy u heeft gegeven, ende die u regtveerdelyk straffen zal in uwe goederen zelfs, is't dat ghy hem weigert te leenen 't geen dat ghy te voren van hem hebt ontvangen. Ghy behoort wat af te snyden van uwen overdaat, wellusten en kostelykheden so in der spyse als in de klederen, in summa ghy moet het den wellusten benemen, om tot uwen profyte te bestellen. Ik weet ook wel, dat uwen koophandel dese jaeren zulken trein niet gehad heeft als hy plagt, ja dat in de stede van te winnen, ghy mogt somtyts verlies vonden hebben, omme d'armee ter see, die dikwyls zonder onderscheit aengetast heeft zo wel de een als de ander partye. Maer ik bidde u, wat winnen doch de gheene, die in deese sake alle hare goederen bysetten, wyf en kinderen te pande setten, en waeghen haer eigen lyf, ja verliesen 't dagelyks? wat winnen die van Hollant, wiens handelinge niet met allen beter is dan de uwe, die de oorlogen onderhouden, ende dikwyls veel lyden (ten mynen grooten verdriete) so wel van vrienden als van vyanden? wat wint den armen soldaet, qualyk betaelt, qualyk gevoet, qualyk gekleet, zynde daar en tusschen alle dagen in de slagen en in de koude? Ik twyfele niet, is 't dat u lieder herte waerlyk geroert is, so daer in u lieden is eenige liefde, ja so daer is een droppel godtzaligheid in u, of daer en wort middel genoegh gevonden om te volbrengen myne zeer billyke begeerte. Het volk *Israëls* hoe hartnekkig het was, als men het voorleide wat te brenghen tot oprechten des tabernakels, heeft zonder versogt te zyn van zelfs hem getoogt zo gereet te zyn, dat in korte dagen een yeder hebbende gebragt, meer dan datter nodig was, het van noden was de trompetten te slaen, om te verbieden, dat men niet meer brenghen zoude. Maer wat segge ik hier af? zelfs als 't was gekomen, dat men zoude gieten

't gulden kalf, daer was niemant die niet en brachte zyn juweelen, zijn voorspanzelen, enz. Wy hebben gezien dat men om een pauwsche cruysvaert verkoght heeft potyzers en kannen. Kortelyk, ghy siet hoe liberael de superstitieuse menschen zyn tot haere goden. En zullen wy toelaten, dat de superstitie zou te boven gaan de ware *religie*, *dat* Christus min zoude vermogen *in u dan* den Antichrist in de zyne? Zult ghy *niet zo gereed zyn als* zy, om Gode te geven, *die 't u al* gegeven heeft, om zyn kerke weder optereehten, al is 't niet voor alle en alomme, ten minsten voor u lieden en u lieder vaderlant? Ik zoude u denken onrecht te doen, *zo* ik meer zeide; ik *heb liever dat een* yeder onder u hem ondersoeke, ende hem achte niet als willende wat geven, maer ontfangen, niet als contribuerende, maer hondertvout weder ontfangende, niet als uitdeelende tot den anderen, maer als zayende voor hem zelven. Ende is 't dat hem een yegelyk ondersoekt ende metet, indien segge ik, een yegelyk behoorlyk overlegt, tot wien, ende waerom hy geeft, ik en twyfele niet, of het en sy licht te vinden 't geene dat behoeftig en zeer noodig is. Het is in summa, myne Heeren, dat ghy wilt toesien *op* te maken tot ulieder kosten een zeeker getal van knechten om de kerke te dienen onder myn gouvernement, de welke om alle opspraake te schuwen, zullen door uwe handen betaelt zyn. Dit is 't geene daarom ik u bidde voor u zelven, ende voor uwe broederen. Maer is't, dat ghy als hier te vooren veracht myn vermaninge, ende niet voorgenomen hebt te doen als ghy schuldig zyt, ik betuyge van nu voorts voor God ende zynen engelen, dat ik voor myn deel gedaen hebbe in alles ende overal (ik spreeke voor den menschen) 't geene dat ik heb konnen doen. Ja een yeder als ik *achte* zal bekennen, dat ik onachtsaemlyk verlaten ben geweest van die, der welker getrouwigheid my behoorde gedient te hebben tot bystant ende hulpe.

Ziet hier myn Heeren 't geene dat ik u lieden wel hebbe willen schryven, also u lieden 't selve sal breeder verklaert worden met den stant der saken van allhier by meester *Lieven C. Alwaert* dienaer des Goddelyken Woorts. Hier meede zal ik den Almogenden Heere bidden, dat hy wil voorspoedig maken myn voornemen tot wederoprechtinge van zyn gemeente, en geven een yegelyk uwer den yver en liefde die hy gebiet, ende die zulke een goede zake vereyscht.

Van Delft den 26 dag February 1573.
U Lieder goede vrient
GUILLAUME VAN NASSAU.

BIJLAGE *C*.

Bevattende brieven van Mr. R. HOGERBEETS, op Loevestein geschreven.

R. Hogerbeets aen sijn Suster.

SEer l. ende beminde Suster, den Troost-brief van Pieter Pietersz. Kistemaker uit de Rijp, heeft mijn Dochter Josina mijn op eergister behandight, daer uit ik niet alleen gesien hebbe de goede affectie ende genegentheidt, die dien goeden Man mijn toedraeght, maer ook verstaen datter noch vele zijn die tot Godt den Heere hare gebeden voor mijn uitstorten: Ik hope dat die almaghtige goede Godt haer ende ons genadelijk sal verhooren, ende mijn dienvolgens geven sijnen H. Geest, tot vertroostinge ende versterkinge, ten einde ik den tijdt van mijne verlossinge met gedult ende lijdtsaemheidt klockmoedelijk magh verwachten, wilt hem doch bij de eerste gelegentheidt vriendelijken van mijnent wegen bedankken, ende bidden dat hij ende alle goede Christenen in den gebede tot Godt voor mijn willen aenhouden, opdat ik mijn goede conscientie ten uit-ende toe magh behouden, ende den kamp alhier sulx magh volenden, dat ik hierna met de kroone der heerlijkheit magh verheerlijkt worden, wij zijn alhier alle te samen na den lichame, uit-

gesondert onse banden, in seer goeden doene, Gode zij lof, verhopen 't selfde van uwe l. uwe l. Kinderen, Aef Jans ende alle de goede Heeren ende Vrunden, d' selve na goetgunstige, bevelende alle te samen in de bescherminge des Alderhooghsten.

Uit Loevestein, desen 15. *Septemb. 1619.*
Uwer E. *Dienstwillige* Broeder
R. Hogerbeets.

R. Hogerbeets aen syn Suster.

Seer waerde ende beminde Suster, ik bedanke uwe l. van herten, dat ghij aen mijn soo troostelijken brief (over het afsterven) van mijn salige ende waerde huisvrouwe hebt geschreven, hoewel mijn dit verlies in dese mijne droeve gelegentheit seer swaer valt, midtsdien ik daerom soo getrouwe geselschap hebbe verloren, nochtans soo bevinde ik metter daedt dat Godt almaghtigh met sijn genade mijn bijstaet ende versterkt, sulx dat in mijne swakheden Godes krachten meerder werden geopenbaert, midtsdien hij mijn met gedult ende lijdtsaemheidt voorsiet, gevende mijn soodanige sterkte, dat ik onder mijne swarigheden niet en beswijke, maer staende blijve, troostende mijn met mijn goedt gemoedt, 't welk hem in gene quade handelingen schuldigh kent, alsoo ik gewandelt hebbe in alle eenvoudigheidt ende oprechtigheidt; derhalven en ontsette ik mijn daerinne niet, Dat ik bij menschen ben veroordeelt, de Heere sal mijn oordeelen in dien grooten dagh, ende alsdan hope ik voor dese tijdelijke ende weinigh tijts durende ellende te ontfangen uit genade de kroone des eeuwigen levens, volgens de genadige toesegginge die onsen Heer ende Salighmaker daer van doet aen alle die gene, die met een levendigh geloof in de ware Godtsaligheit ten einde toe sullen volherden. Te-

genwoordigh houde ik dat voor een sonderlinge genade Godes, dat ik na soo langen bedroefden gevangenis, na het afsterven van mijn l. ende seer waerde huisvrouwe zaliger, alhier in mijn besloten kamer, daer ik noit een voet weeghs af heb mogen zijn, afsettinge van mijne officien, beneminge van mijn goederen, noch even soo wel gerust ben van gemoedt als oit te voren, want sulx en komt mijn niet aen van mijn eigen natuer, maer door de genadige weldaet mijns Salighmakers Jesu Christi, waer door mijn swak vlees soo gesterkt is, dat ik sonder swarigheit kan verdragen de ontblootinge en de berooving̃e van 't gene de menschelijke natuer alhier op aerden na den vleesche het alderaengenaemst is. Dese sterkheit en heb ik van mijn selfs niet, maer die komt mijn van boven, ende doet mijn vastelijk betrouwen, dat hoewel daer gants geen gelijkheit is tusschen de tegenwoordige ellenden, ende de toekomende beloofde heerlijkheidt, dat ik uit genade om Christi mijns Salighmakers wille daer voren het hooghste loon bekomen sal. Hier moet eerst gestreden zijn ende wij moeten arbeiden met alle naerstigheit aen die enge poorte in te gaen, ja het rijke Godes lijdt gewelt, ende die geweldige verkrijgen 't selfde. Den tijdt is kort die noch overigh is totten strijdt, ende die wij in den Loopbaen te loopen hebben, laet ons daerom niet verflauwen op 't einde; het is niet genoegh wel begonnen te hebben, maer men moet volherden, daer toe hope ende bidde ik dat Godt almaghtigh mijn wil bijstaen door sijnen H. Geest, ende 't sal uwe l. ende alle goede vrunden gelieven hiertoe mede mijns in haro gebeden gedachtigh te zijn. Wilt Pieter Pietersz. seggen dat sijne vertroostingen mijn alhier seer wel behandight ende aangenaem zijn, ik soude hem daer op wel een letterken schrijven, maer derve niet, uit vreese of 't uit quam, dat ik daerom te quader hebben soude. 't Is mijn een sonderlinge vreucht dat mijn kinderen alle te samen soo kloekhertigh zijn, ende dat sij haer bevlijtigen als om 't seerste tot mijn behulp

in dese mijne gevangenisse. De Heere, twijffele ik niet, sal haer sulx vergelden, ende daer over zegenen met sijne Hemelsche gaven, ende haer midtsgaders uwer l. mijn seer lieve ende waerde Suster met uwe l. Kinderkens ende alle goede vrunden ende bekenden, sonder te vergeten Adriaen Jansz. Schaft met sijn Suster Aef Jans, *Duyfjen Nicht*, Simon Adriaensz. met sijn Huis-vrouw, ende andere, bewaren voor alle quaedt. Wesende voorts van mijn hertelijk alle te samen gegroet.

Uit Loevestein, desen naestlesten Decemb. 1620.

Uwe l. seer Dienstwillige Broeder

R. Hogerbeets.

De Heere geve ende verlene uwe l. al te samen mede een geluksaligh nieu Jaer, ende neme u in sijne bewaringe.

R. Hogerbeets aen den E. Heer Burgermeester J. M. Merens.

DAt uwe E. medelijden heeft met mijne droefheden ende ellenden, soekende d'selve met uwe E. Christelijcke ende trouhertige vertroostingen te versachten, is mijn seer aengenaem geweest te verstaen: na dien in desen tijdt weinige bevonden worden die sich mijnder eenighsins schijnen aen te nemen; en die in mijne voorspoedt, mijn als broeders schenen te beminnen, hebben mijn selfs ondergedruckt, van naem, eer, soo sij menen, ende goedt, ontbloot, sulx dat mijn niet anders en rest als een miserabel ende *katijvigh* leven, soo anders leven magh genoemt worden, een dusdanige opsluitinge, daer van noit diergelijken in Hollandt gehoort is. Boven desen heeft mijn Godt almaghtigh noch soo verre besocht, dat hij mijn seer l. ende beminde

Huisvrouwe, die met haer mannelijke couragie mijne droefheden voor een groot deel hielp dragen, ende mijn tot sonderlinge troost was dienende, dese seer waerde Vrouwe, segge ik, heeft hij uit dese ellenden verlost, ende tot hem genomen, latende mijn met mijne l. Kinderen alleen in dese benautheden noch sitten; Soo dat ik met den Propheet wel magh seggen, dat mijne ziele sat is van tegenspoet, ende dat mijn leven tot in het graf gekomen is onder de dooden, afgesondert van den levenden. Dan in desen al is de Heere bij mijn, hij geleit mijn met sijnen staf, ende doet mijn bijstandt in de noodt, als ik tot hem roepe soo verhoort hij mijn genadelijk, ende komt mijn te hulpe: (*) Hij geeft mijn een gerust gemoedt, 't welk mijn versekert, dat ik lijde om een goede sake; niet omdat ik yemandt verongelijkt, 't sijne benomen, ofte eenigerley wijse beschadight hebbe; maer om dat ik mijn wettige beroepinge, tot voorstandt van Godes eere, de vrijheidt der conscientien, ende van mijn Vaderlants gerechtigheden, volgens mijn eedt ende schuldige plicht, ge-ijvert hebbe met een oprecht gemoedt uit te voeren, sonder dat ik in 't minste mijn particulier iewers in gesocht hebbe, ofte met eenige staetsuchte, tot eens anders nadeel, oit ben beladen geweest: dat mijn nu tot vergeldinge van desen, dusdanigen harden tractement wordt aengedaen, ende dat mijn handel onder den naem van oproer, conspiratie, verbrekinge van de gemene ruste, ja van crimen laesae Majestatis begaen te hebben, wordt

(*) Dit en segge ik niet om mijn eenighsins selfs te prijsen, maer tot mijne noodige verontschuldinge, anders beken ik mijn menschelijke imperfectien, en dat ik mijn dikmael tegens den Heere groffelijk hebbe besondight, wil mijn in dien deele geensins rechtvaerdigen, doch vertrouwe dat Godt dieshalven mijn genadigh sal zijn om Christi wille, ende dit mijn lijden sal matigen tot mijn behoudenisse ende saligheidt.

uitgemeten; daer in moet ik gedult nemen, wetende dat sulx te voren in gelijke voorvallen, den alderoprechtsten, vroomsten ende Godtsalighsten mede is gedaen geweest, als hare vianden geen ander dexel tot verdrukkinge van de onnooselheit ende bedekkinge van haren wraek, haet ende nijdt wisten voort te brengen, hebben *sij altijdt* met dese ende gelijke namen hen *gesocht te behelpen*, gelijk te sien is, uittet gene *onsen Salighmaker* selfs, de Apostelen, *Martelaren* ende *veel vrome Heidenen* in dienste van haer *Vaderlandt*, is wedervaren, dan dese alle te samen, ende ik mede, hebben hier in des menschen oordeel niet geacht, maer hebben haer beroepen op de *getuichenisse haerder conscientie*, dat sij in eenvoudigheidt *door Godes* genade op de wereldt hadden gewandelt; Daer mede haer genoegende; 't is waer, dat evenwel de waerheidt altemet voor een kleine tijdt wat verdrukt is geweest ende heeft moeten lijden, midtsdien dat hare parthye met quade middelen de leugen wisten eenigen schijn te geven, gelijk de Oversten der Joden als sij met alle middelen sochten te beletten, dat men niet gelooven soud' de verrijssenisse Christi, maer dat sijne Discipulen hem bij nacht uit den Grave gehaelt *hadden*, dan eindelijk zijn sij beschaemt geworden. Het schijnt ook dat Godt almaghtigh dit voor heeft in onse sake, want tot noch toe heeft men met harde scherpe bewaringen, verboden, ende anders, de ware gelegentheidt gesocht te dempen, om het uitgestroide alleen geloof te doen hebben; maer nu, God lof, is dat ten einde, door de miraculeuse verlossinge van de Heer Grotius, daer voren Godt niet ten vollen kan worden gedankt, de gerechtigheit ende der vromer onschuldt, sal nu, hope ik, soo klaer ten thoone komen, als de middaeghsche Sonne: God sal, volgens *sijne* beloften, verhooren het suchten ende kermen der gener die tot hem gestadigh roepen, ende salse ook kortelijk uit hare ellenden, tot hare saligheidt verlossen; hier op wil ik mijn verlaten, vertrouwende dat Godt mijn door sijn gena-

de sal bystaen, op dat ik ten uit-einde toe in 't goede magh volharden, om hier na in den Hemel daer voren uit genaden, om Christi wille, geloont te worden. Ik dank uwe E. voor de aengebodene hulp ende bystant aen mijn ende mijne Kinderen gedaen; men heeft nu by de twee Jaren geleden op de confiscatie van mijne goederen, aengeslagen den geheelen boedel, sulx dat mijn zalige Huisvrouwes, nu Kinderen, Goederen, soo wel geannoteert ende by de Graeffelijke Rentmeesters beheert, ende de vruchten van dien ontfangen worden, als van mijn eigen, sy hebben in twee Jaren van gene eenigh genot gehadt, moetende haer onderhouden met opgenomen penningen, ende anders soo sy best konnen. Ende het Proces 't welk sy tegens den Fiscael van Hollandt moeten sustineren, op den uitkoop van mijne goederen, wordt seer gesleept. Soo uwe E. haer eenigh behulp hierin doen kan, dat sy aen 't hare mogen komen, het sal mijn aengenaem zijn. Hoe het gaet, ik betrou den Heere, dat hy mijn kinderen van hare nootdruft sal voorsien, haer begenadigende met ware Godtsaligheidt, ende een genoeghsaem herte, 't welk mettet sijne te vreden is. Ende hier mede Erentfeste seer wijse beminde Neve, mijn van gantscher herten gebiedende aen uwe E. midtsgaders desselfs seer l. Huisvrouwe mijn Nichte, uwe E. Swager Jacob Rippertsz., sijn Huisvrouwe ende gantsche familie, Cornelis Veen ende sijn Huisvrouwe, Willem Pietersz. Hases, ende alle andere vrome ende goedhertige bekenden, zijt Gode almaghtigh bevolen; gedenkt mijnder tot Godt in uwe E. gebeden.

Uit Loevestein, desen xix. April xvjC. ende xxj.

Uwe E. seer Dienstwillige Oom

R. Hogerbeets.

C. Forstio, R. Hogerbeets s. p.

Clariss. D. D. Frater in Domino Chariss.

Non mediocri mihi fuit solatio, quod humanissimis tuis literis solitudines et taedia mei carceris (quibus etiam robustissimorum hominum animi magis terrentur et franguntur, quam conspectu suppliciorum) dignatus fueris aliquantulum sublevare; propriis malis tantisper sepositis. Gravia profecto carni sunt, quae mihi Deus imposuit; nam praeter existimationis laesionem apud homines, jacturam omnium bonorum, carcerumque maerores, obitus meae dilectae sociae ac piae Conjugis, quae mihi per sesqui fere annum hic adfuerat, supra modum me affligit, ac liberorum etiam cura et philostorgia anxium aliquando animum reddit: video quoque hominum quorundam voluntates cum fortuna ita erga me mutatas, ut ex amicis hostili animo in me jam sint affecti; alios divitiarum sentibus ita attactos, ut quamvis de me causaque mea non male sentiant, tamen metu persecutionum nec hiscere, nec prioris aevi aut familiaritatis audeant meminisse. At vero in hac calamitatum congerie, Deus Opt. Max. pro summa sua bonitate et clementia largiter hactenus mihi vires suppeditavit, ac in meis infirmitatibus virtutem suam perfecit, ut, ejus gratia adjutus, sub onere crucis non defecerim. Hoc autem me praecipue sum argumento consolatus, quod reputem haec ita expedire saluti meae; nam novit Deus, pro inenarrabili sua sapientia, quo modo me se dignum fingere debeat: et si illi placeat mihi liberisque meis in hoc mundi theatro imponere personam afflictam, non par est nos ideo illi obmurmurare, sed partes delegatas pro virili sustinere: ille dabit, quando ipsi videbitur, huic actioni bonam Catastrophen, ac suos è tentationibus eripiet, injustos autem in diem judicii puniendos servabit. Nullius facinoris nec alienarum rerum curiositatis, mihi conscius sum, ideo, saevis tranquillus in undis; pro minimo mihi est, quod ab humano

judicio condemnor: causae meae bonitas Deo cognita est, qui innocentiam meam, ceu lumen meridianum, in apertum aliquando producet; haec caduca et fluxa, quae mihi nunc eripiuntur, veris ac aeternis bonis pensabit, et divino suo favore me meosque beabit: hac spe fretus, divina me juvante gratia, per patientiam possidebo deinceps animam meam, expectans quem finem mihi Deus daturus sit. Confido pusillum temporis fore, quo Christus non videbitur: pro decem dierum afflictione perseverantibus promittit coronam vitae aeternae. Quid scio, an adhuc in hac vita Deus me clementer respicere, et ex hoc sepulchro protractum, in coetum viventium, ad sui nominis gloriam, reducere volet, quemadmodum eximium illum virum D. Grotium, Ecclesiae ac Patriae nostrae bono, libertati restituit? Si mihi contingat hoc beneficium, Calicem salutarem accipiam et nomen Domini invocabo, vota mea reddam Domino coram omni populo ejus. Si vero non placeo, paratus sum ferre quod ipsi visum fuerit, faciat mihi quod bonum est in oculis suis: det modo ut in cursu recto constanti animo pergam ad finem usque, retinens fidam et bonam conscientiam, utque qui jam hic sum approbrium hominibus, excrementum mundo, ei sim bonus odor et probum nomen in Ecclesia Sanctorum. Hoc ut à clementissimo Patre per et propter Jesum Christum, mediatorem et redemtorem nostrum, obtineam, sanctis precibus me juvare pergite. Pro benevola officiorum öblatione, nihil jam aliud T. H. Synnallagmatis vice praestare possum, quam declarare me animo vobis omnibus esse quam addictissimo, ac Deum rogare, ut pro hac amica et Christiana refocillatione, sua vobis gratia et misericordia semper dignetur adesse. Pergratum mihi erit si post hac me crebrius T. H. suis humanissimis literis inviserit, iisque languentem aliquando animum refecerit; satis tuto ad me perferri possunt per meos, quos etiam vestris sanctis precibus ac piae inspectioni ac institutioni commendo. De parata confessione jam ante ex D. Grotii literis intellexeram, sed necdum

eam vidi; precor Deum ut labori ac constantiae vestrae omni benedictione benedicat, uberem bonorum fructuum proventum largiatur, ac Sathanae contraria molimina destruat; desperandum in Dei negotio non est, graviores tumultus Ecclesia Dei aliquando pertulit. Vivit Christus qui sedat mare quantumlibet fremens et *exitium minitans*; ille caussam suam tuebitur, ac T. H. *cum Symmystis* omnibus salvum et *incolumem servabit*, *et ab omni* malo proteget, ad *nominis sui gloriam*. Vale vir Clariss. ac Frater in Domino Charissime cum lectissima tua conjuge, tota familia, ac Fratribus omnibus.

Lupesteni, *Kalend. Junii 1621.*
R. Hogerbeets.

R. Hogerbeets aen sijn Suster.

SEer waerde l. Suster, uwe l. schrijvens van den xj. Junij voorleden, heb ik alhier wel ontfangen, verblijde mijn in uwe l. ende aller vrunden goede gesontheidt, mijnent halven danke ik God almaghtigh, voor sijn genadige bystandt in dit mijn cruis ende verdriet, ende *voornamentlijk* dat 't gene mijn *de menschen* alhier tot straffe opgeleit hebben, hy na sijn wijsheit sulx is bestierende, dat 't selfde tot mijn sonderlinge vermakelijkheidt is strekkende, *midtsdien* ik dese mijne eensaemheit gebruike om met meerder vlijt ende naerstigheidt Godes woordt te lesen, overdenken ende behartigen, als ik wel hier voortijdts in de wereldsche bekommernissen gedaen hebbe, vertrouwe daerom *vastelijk* dat dese des Heeren besoekinge mijn tot saligheidt *ende* ten hooghsten besten is gedyende. 't Is mijn seer lief geweest te verstaen dat de Heer Soop mijnder noch gedenkt in 't te doen groeten, wilt hem uit mijnen name daer voren bedanken, ende hem seggen, dat na hertelijke weder-groetenis-

se ik Godt almaghtigh bidde, dat hy sijne E. ende andere de oogen des verstandts wil verlichten, op dat sy in de rechte kennisse des waerheidts, vierige liefde totte gerechtigheit ende Christelijke voorstant van de verdrukten dagelijx mogen toenemen, ende meer ende meer bekrachtiget worden: wat aengaet mijn persoon alhier, seght hem, dat ik, niet-tegenstaende het menschelijk oordeel tegens mijn uitgesproken, mijn selven innerlijk seer wel gerust vinde, mijn verlatende op 't goede getuichenisse van mijn onbecommert gemoedt, 't welk hem aen gene quade stukken schuldigh kent, dankende God almaghtigh, dat hy mijn waerdigh kent om voor een soo goede sake te lijden ende mijnen hoofde ende getrouwen Leidsman Jesu Christo gelijkformigh te worden, weshalve ik ook niet en twijffele of hy sal mijn na dit kort ende tijdelijk lijden, hier na wederom uit genaden met die eeuwige vreuchde verheerlijken. Wat benautheden dat ik in de eerste bynaest negen Maenden gevangenisse, als noch mijn Huisvrouw saliger, noch Kinderen, noch yemandt tot raedt ofte troost bij mijn moghten komen, ende wat beswaernissen mijn by de sententie aengedaen zijn, daer van en wil ik geen vermaen doen, stelle al 't selfde in handen van dien grooten Rechter, die voor de deure staet, om den verdrukten eens uit haren noodt te helpen ende te verlossen. Alleen moet ik dat vermanen, dat Arent Meinertsz. hem uittermaten hart tegens mijn Huisvrouwe saliger verthoonde, als sy hem, Rechter wesende, de sake quam recommanderen, sijn tijdt is kort, ik hoop dat hy hem sal bedenken. Daer na zijn wy nu bet als twee jaren geleden alhier gebraght, eerst onder de bewaernisse van een beleeft persoon, dan desen en moghten wy niet langh bevolen zijn, het most een ander wesen, die met meerder hardigheits ons het leven soude moede maken: hiertoe werde verkoren een Brabander, de soon van Deventer, die bij tijden van de Grave van Lycester tot Utrecht de principaelste Roervink was van de Lycestersche

factie, daer over hy ook van sijn onwettige aengenomen regieringe afgestelt wesende, eenigen tijdt langh in gevangenisse gestelt werde; den Soon gaf ook metten eersten voor dat hy aen ons sijn Vaders leet weder soude wreeken, daertoe hy sijn best wel gedaen heeft; want terstondt in den aenvangh, te weten op St. Jansdagh *1619. quam hy* mijn salige Huisvrou ende Kinderen *aenseggen, dat sy* van mijn souden moeten *vertrekken*, ofte anders by mijn op de Kamer *gevangen blijven* tot nader consent, daer op mijn Kinderen datelijk van mijn vertrokken, ende mijn salige Huisvrouwe is alleen by mijn gebleven; na eenigen tijdt vervolghs verkregen sy eerst alleen *consent* van *alles*, ende daer na ook om twee-mael 's weeks tot Gorcum ter Markt te mogen gaen, 't welk sy na ons Commandeurs welgevallen, genoten hebben tot in Mayo 1620. doen werden mijn Huisvrou zal: ende Kinderen wederom belast op 't Huis te moeten blijven, tot nader last, ende niet tegenstaende dat mijn Huisvrouwe gereedt was om af te gaen, ende haer in den Hage bij de Generale te presenteren, soo en heeft sy daer toe van den Commandeur geen consent konnen krijgen, soo dat sy hier op mijn Kamer, ende een van mijn Kinderen beneden in 't huis van ons verscheiden, mosten blijven, tot in Augusto daer aen volgende, eer eenigh ander bescheit in den Hage konst bekomen worden. Ondertusschen is mijn Huisvrou overvallen van de siekte, daer van sy in October daer aen quam te overlijden; siek wesende versocht Joffrouwe de Groot, eerst om toegelaten te worden haer te mogen besoeken, daerna om mijn Kinderen in 't wacken wat te mogen verpoosen, dan den Commandeur sloegh alles af, een sake die mijn dunkt gantsch Barbarisch ende ongehoort te zijn, dat men in tijde van *noodt* sulx sal weigeren: evenwel heeft men dese Man, *om* dese sijne deughden, soo 't schijnt, noch voorsien met een Capiteinschap, ende hoewel hy hem nu behoorde te begeven ter plaetse daer sijn Compagnie is leggende, soo moet hy

echter om sijn sonderlinge qualiteiten noch hier blijven: al is 't ook sulx dat de Heer Grotius door Godes genadige verlossinge 't ontkomen is, ende ik nu alleen hier overigh ben, hy doet mijn nu alleen immers soo nau bewaren, als van te voren ons beide: Doch ten sal niet langer dueren, dan als 't de Heere gelieft. Soo langh wy hier te samen geweest zijn, de Heer Grotius ende ik, en hebben wy malkanderen niet mogen sien noch spreken, noch yemandt anders, dan alleen Huisvrouwen ende Kinderen, ende de Heer Grotius altemet sijn Moeder. Mijn Soon als hy geen speciael consent had om by mijn te komen, moght mijn van buiten staende niet eens aenspreken. Nu dit alles dient om onsen ouden mensch te dooden, ende met Christelijke lijdsaemheit ons te wapenen. Sedert het Pronuncieren van de sententie heeft men alle soo mijne als mijn zalige Huisvrouwes goederen aengeslagen, sonder dat mijn Kinderen nu over de twee Jaren daer van helder ofte Penningh hebben ontfangen: sy meenden haer mettet Privilegie der Stadt Leiden te behelpen, maer den Fiscael betaelt haer met een proces, soo dat sy het na-loopen hebben; daer-en-tusschen moeten sy middelen soecken, niet alleen om selfs te leven, maer oock om mijn te onderhouden. Dit zijn de Proceduren, die met een oudt Hollander in Hollandt gehouden worden; wat andere onpartijdige ende onse nakomelingen hier van oordeelen sullen, sal den tijdt leeren. Ik hope Godt almaghtig mijn den korten tijdt mijns levens voorts sal bystaen ende met de kracht sijnes H. Geestes sterken ende vertroosten, op dat ik tot den einde toe in 't goede volherdende, met vreughden in die eeuwige heerlijkheidt sal mogen gestelt worden. Ende daer mede desen sluitende, gebiede ik mijn seer hertelijk aen uwe l. ende uwe l. Kinderen, groet doch alle de Vrienden ende bekenden, onder anderen mijn Neef Merens met sijn Huisvrouwe, Neef van Forcest met sijn Huisvrouwe, Neef Brouwer met sijn Huisvrouwe, Duifgen Nicht, Simon Adriaensz.

met sijn Huisvrouwe, de Burgermeester *Soop* met sijn Huisvrouwe, de Burgermeester Veen met sijn Huisvrouwe, Adriaen Jansz., Aef Jans Dr., de Burgermeester Willem Pietersz. Hases, Jacob Rippertsz. met sijn Huisvrouwe, ende alle andere, ook niet vergetende den Schipper die mijn heeft doen groeten, seght dat ik hem alle geluk ende voorspoet wensche op sijn reise, *dat hem Godt* voor alle ongeluk wil bewaren, *ende dat sy* mijnder ook gedenkken, vergeet *ook niet Pieter Pietersz.* te groeten, ende te seggen dat ik hem eens meen te schrijven.

Uit mijn gevangenisse, desen 10 Julij 1621.

Uwe seer l. ende dienstwillige *Broeder*,

R. Hogerbeets.

R. Hogerbeets aen sijn Suster.

SEer lieve ende beminde Suster, ik denke dat tegenwoordigh noch eenige van mijne Kinderen by u zijn, die mijn alhier onlanghs een tijdt langh geselschap gehouden, ende mitsdien wel sullen verklaert hebben, hoe mijn tractement ten tijde van haer afscheidt van hier al geweest is, ende dat ik door Godes genade noch ben in goede gesondtheidt, derhalven hoewel het niet zeer noodigh was aen uwe l. yet te schrijven, nochtans hebbe ik 't zelfde niet konnen laten, om dat ik nu beneffens dezen een groetenisse ben overzendende aen de Haen, ende aen van den Hove, die tot Anna Jans, hier eenigen tijdt langh t' huis geweest is, ende daer van ik nu over acht dagen een brief ontfing, zo hy van daer zoud' mogen vertrokkē zijn voor het aenkomen van mijn schrijvens, zoo zal Simon Arentsz. ofte Anna Jans een

eenmeelagh gelieven te doen om mijnen brief, ende zenden die by de eerste gelegentheidt over aen de voornoemde van Hove, Heere van Wedde, op Thonningen, gelijk zy wel weten. Mijn bewaernisse is noch al op de zelve maniere als te voren, veel verlichtinghs en kan ik niet hopen, zoo langh als Aerssens met den zijnen het gesagh behoudt, het schijnt dat men 't Landt liever het onderste boven zoude stellen, eer men yet zoude willen wijken van den voorgenomen voet, gelijk de dagelijkse ervarentheidt genoeghzaem uitwijst: wat zeidt doch Soop hier nu af? ik had uwe l. laestmael wat geschreven om hem te communiceren, zoo 't uwe l. geraden dochte, ende zoo 't eenige vrucht by hem zoud' mogen doen; als ghy eens aen mijn schrijft, zoo moght ghy mijn u wedervaren eens laten weten: ik hadde gehoopt dat wy nu van dit jaer eens zoude mogen malkanderen gesproken hebben, dan het schijnt ten wil noch niet zijn, om dat het zoo laet in 't jaer valt, wy mogen zien wat Godt de Heere ons noch zal gunnen: in allen gevalle ist hier niet dat wy malkanderen meer zien of spreecken, 't zal, wil 't God, hierna wezen in die eeuwige ruste, daer wy afgeleidt zullen hebben alle onze catijvigheden, ellenden ende droeffenissen, daer de tranen van onze oogen zullen afgewasschen zijn, ende daer wy met alle heilige ende geloovighe zielen Godt Almachtigh met Jesu Christo onzen Salighmaker gestadigh zullen loven en prijzen, mede ter tafele aenzittende op de Bruiloft des Lams, om ons te verheugen in der eeuwigheidt, ontfangende aldaer het groote loon dat belooft is den genen, die Godt lief hebben, ende die alhier vroomelijk den strijdt haerder verdrukkingen zullen volbracht hebben, dit wil ons gunnen die goeden Godt door de Salighmakende verdiensten zijns l. Soons ons Heeren Jesu Christi, Amen.

Hier mede zeer l. ende beminde Suster mijn van herten gebiedende aen uwe l. uwe zeer l. Kinderen ende alle goede

Vrienden ende gunstige bekenden, zijt Gode Almachtigh bevolen.

Uit mijn nu over de drie jarige gevankkenisse, op 't Huis te Loevestein, dezen 12. September 1621.

Uwe l. zeer l. ende Dienstwillige Broeder,
R. Hogerbeets.

R. Hogerbeets aen zijn Suster.

SEer waerde ende beminde Suster, ik bedankke uwe l. zeer hartelijk dat ghy ende de andere vrienden mijn kinderen zoo wel ende vriendelijk ontfangen ende getracteert hebt. Het is mijn noch aengenaem als ik hoore dat de mijne om dezen mijn ellendigen staet noch by alle menschen niet en zijn verschooven, want daer uit laet ik mijn bedunkken datter noch eenige vroomen zijn die van het ongeluk ende kruis dat mijn overgekomen is, recht oordeelen, ende met mededoogentheidt over mijn bewogen zijn; wilt die goede vrienden alle te zamen uit mijnen name daer voren hartelijk bedankken, ende met namen ook de Burgermeester Soop met zijn Huisvrouwe den welken ik hope dat Godt *Almachtigh* om zijne vroomigheidts wille, de oogen dagelijkx meer ende meer zal openen, op dat zy noch klaerder zullen mogen zien ende bemerkken de oprechtigheidt van de goede zaeke, ende zich afsonderen van de zoodanige die hen daer tegens stellen, bidt hem ook uit mijnen name dat hy mijn Kinderen die vriendtschap wil doen, zoo veel hem mogelijk is, dat zy volgens 't privilegie der stadt *Leyden* haer aengeslagen goedt wederom mogen *krijgen*, ofte zijn voor haer de privilegien niet ten besten, dat zy dan mogen krijgen haer moeders goedt, 't welk men mede aengeslagen heeft, zoo dat zy nu in den tijdt van drie jaren

gants geen genot daer van gehadt, ende haer met opneminge van penningen hebben moeten behelpen, om mijn ende haer zelven daer mede te onderhouden: isser geen recht ook hier toe voor ons in 't Landt zoo moeten wy het Godt opgeven, die zal tot zijnder tijdt huissoekkinge doen over de gene die ons dus tracteren: zoo zijn E. daer inne tot voorstandt van de gerechtigheidt ende van mijn wezen yet doen kan, Godt zal 't niet ongeloont laten; ik vertrouwe dat vastelijk dat dien goeden Almachtigen Godt noch eenmael der verdrukten zaeke zal by handen nemen, der zelver ontschult voor de gantsche wereldt bekent maken, ende beschamen den genen die onder den schijn van religie om haer vleysschelijke passien te voldoen, ons lief Vaderlandt in deze confucien gebracht hebben; dan de Heere is een langhmoedigh Godt, geeft dezen tijdt dat zy hen hier noch mogen bekeeren, ende door ware boetvaerdigheidt de eeuwighe straffe ontgaen, 't welk ik haer van herten gunne, ende hope dat immers eenige van haer, die de Religie ende de zuiverheidt van dien zoo veel in de mondt hebben, deselve ook eens zullen behartigen, afstandt doende van al 't gene een Christen mensch niet is betamende, ende voor al, van yemandt om zijn Religie, als hy hem anders vreedzamigh in 't burgerlijk leven draeght, te vervolgen ofte beschadigen. De heerschappye over de conscientie heeft Godt aen hem behouden, niet willende dat d' eene mensch den anderen daer in eenigen wet voorschrijve; hy heeft ons daer van zijn wille geopenbaert in zijn woordt; dat moeten wij alleen volgen, ende die zulx niet en doet, besondight hem tegens Godt, die hem daer over straffen zal, zonder dat hen de menschen zulkx hebben te bemoeyen; openbare Goods lasteraers ende die de gemene ruste ende eerbaerheidt quetzen; die zijn alleen de Politycque straffe onderworpen, doch zoo dat men vooral tracht tot beterschap van degene die gezondight heeft, ende over hem bethoone den Christelijken aert van barmhertigheit ende sachtmoedigheidt die

ons in den Euangelio zoo hoogelijken bevolen wordt tegens eenen yegelijken. Zoo men volhart in de onnoozelen te verdrukken, ende dat onder den schijn van heiligen yver, zal Godes toorn noch meerder over het Landt ontsteeken, en tot zijnder tijdt de verdiende straffe uytvoeren, tot een exempel der nakomelingen: *dan hier voor* dezen genoegh, wilt de goede *vrienden doch alle te zamen* met namen *hartelijk weder groeten*; zonder te vergeten *Adriaan Jansz. S.* ende Pieter Pietersz. aen de welke beide *ik voor* hebbe met den eersten eens te schrijven, ende ook aen andere als ik wiste dattet haer aengenaem zoude zijn. Ik maeke mijn reekeninge van hier *in de gevankenisse* mijn leven te endigen, ziende dat door den tijdt de hevigheidt niet af en neemt: zoo het Godt Almachtigh anders voeght, zal ik daer voren hem van harten danken, want na den vleesche zoud ik dit wel wenschen, dan hy weet wat mijn Saligst is, sijn wille moet geschieden. Wilt deze ingeslotene behandigen aen Simon Arentsz. om voorts te bestellen, ende hem zijn Huisvrouw Anna Jans, midtsgaders alle andere vrienden, niemandt uytgezondert, van herten groeten. Ik heb hier noch een Predikant bij mijn *op 't huis* gekregen, dan wy mogen malkanderen niet spreken, noch yet van malkanderen weten. Hiermede na mijn *hartlijke* gebiedenissen, zijt met uwe l. Kinderen *Gode* bevolen.

Uit mijn gevankenisse dezen lesten October 1621.

Uwe l. zeer Dienstwillige Broeder,

R. Hogerbeets.

Jano Beetsio R. Hogerbetius s. p. d.

Cl. D. Cognate.

Officium negligere literarum, mi Beetsi, est amicitiam negligere. Quod dolerem si nobis contingeret. Sane tua mi-

hi consuetudo grata fuit adeò, ut nihil supra. Scilicet ingenium in te perspexi summum, facetum: quare jamdudum tuorum editionem rythmorum desidero. Verum tu, nescio quid, latere eos sinis. Mei nunc claustra rumpent, vide hominem audaculum. Tu in amicitiae signum praefige versus, maximoperè peto. Poëtas magnos, te, Buykium, Zevangium, Vossios, amo, amabo, donec spiritus hos regat artus. Vis autem scire materiam? En habe titulum.

J. Bodecherus Benningus
LOF-SANGH VAN JUPITER
GOUDE MUNT-GODDIN;
MENGEL-DICHTEN, VELD-DEUNEN.

Vale mi Beetsi, ac excusa quod in literis sim brevior, alias pluribus tecum garriam, nunc occupor in hisce nugis. Raptim è Castro Loevestein. cIↄIↄcxxII. April. xI.

SEer waerde ende beminde vriendt Simon Arentsz. uwer l. ende uwer l. huisvrouwe ende kinderen welvarentheit heb ik met blijdschap uit u schrijvens verstaen: onzenthalven danken wy al te zamen mede Godt almachtigh voor zijne genade, de Heere thoont aen my in deze mijne oude dagen ende ellenden zijne krachten, zoo met verleninge van uitterlijke gezondtheidt des lichaems, als innerlijke gerustigheidt des gemoets, ende hoewel ik my na den vleesche bedroeve in 't afsterven van onze goede vrunden, welkers goedtgunstigheidt my na menschen oordeel noch zoud hebben mogen vorderlijk geweest zijn, zoo bemerke ik wederom Godes gunste ende goedtdadigheidt over my daer in, dat hy andere in der afgesturvene plaetse verwekt, die zich mijner zeer hertelijk aennemen, daer over dat ik uwe l. met recht een stellen magh, die met zoodanigen ernstigen genegentheidt mijne banden en ellenden soekt te versachten, ende daer beneffens ook dien goeden Heer ende vriendt,

daer van den Brief in u Zoons Brief gesloten was, die mijn gants onverwacht met zonderlinge gunste ook bezint heeft, daer voor ik den Heere niet genoegh danken kan; gelijk mede ook daer van, dat Godt door zijne genade de oogen van velen wat meerder begint te openen, ende dat zy de zaeken nu wat meer schijnen te behartigen: de Heere zal alles metter tijdt wel nader ondekken, ende mijne ontschult bekent maken, hoe wel ik daer en tusschen in deze gevankenisse mijne dagen, zoo 'et schijnt, moet endigen: is des Heeren wille zulkx, ik vertrouwe dat hy mijn sterkheidt geven ende niet meer opleggen zal, als ik kan verdragen, zijn wil geschiede, ende zijn H. Name zy geprezen in der eeuwigheidt. Den Brief die ik aen de voornoemde Heer wederom geschreven, en neffens dezen aen mijn l. Suster gezonden hebbe, zal hoop ik wel bestelt worden al is de Name daer niet opgestelt, 't welk ik heb nagelaten, om redenen. Ik verlange om te weten hoe het al is met Aef Jans, mijn Suster zoud daer veel aen verliezen, ik hope dat haer de Heere noch sparen zal, dan hy weet wanneer het ons zaligh is, ende wy weten dat wy onze goede vrienden niet verliezen, maer dat zy alleen ons voorgaen den wegh, die wy al moeten volgen, ende van harten behooren wy te verlangen, om in dat heilige geselschap by malkanderen te mogen komen, daer wy zonder ophouden Godes H. Name zullen loven ende prijzen in der eeuwigheidt. De Heere wil daer toe in ons hoe langhs hoe meer de liefde ontsteeken, ende onze gemoeden tot hem optrekken, opdat wy als hy komt kloppen terstondt mogen bereidt staen om hem met blijdschap te ontfangen ende in te laeten. Hiermede mijn zeer waerde ende beminde vriendt na mijne zeer vriendtlijke groetenissen aen uwe l. ende desselfs zeer l. Huisvrouwe, midtsgaders alle goede bekende Heeren ende vrienden, zijt Gode almachtig bevolen.

Uit mijne gevankenisse, dezen 13 April 1622.

Uwe L. zeer Dienstwillige vriendt.

Rombout Hogerbeets.

R. Hogerbeets aen syn Suster.

MIJn alderliefste seer beminde Suster, de ongelegentheit des Winters tijdts heeft ons tot noch toe belet, dat wy in lange van malkanderen geen tijdinge ofte schrijvens gehadt hebben, daerom was my uwen brief van den xij. der voorleden Maendt Martius, uittermaten lief ende aengenaem. Ik hebbe daer uit met blijdtschap verstaen uwe l. ende uwe l. Kinderen gesontheidt, Godt zy gelooft, ende wil deselve voorts lange tijdt tot uwe saligheit continueren: mijnenthalven ende aengaende mijn Kinderen, die hier by mijn zijn, danken wy mede sijne Goddelijke genade. Met droefheidt heb ik voorts verstaen het overlijden van mijne gunstige vrienden, Schaft, Hases ende Soop zal: gedachtenisse, ende de sobere gesteltenisse van Jans Dochter, de Heere wil haer bijstaen ende geven dat saligh is; hy magh met recht wel saligh uitgesproken worden, die in den Heere ontslaapt, ende van sijnen arbeidt ende moeiten magh rusten, dan een iegelijk moet den tijdt verbeiden met langhmoedigheidt die Godt daer toe gestelt heeft. Als het na wenschen soude mogen gaen, ik soude mijn mede van mijne droefheden ende ellenden wel gaerne ontbonden ende in de eeuwige vreughde overgeset sien, dan de Heere weet wanneer hy ons daertoe sal verheffen, ende mijn uit mijne benautheden verlossen: tot hem wil ik in mijnen noodt, alleen mijn toevlucht nemen, met een vast betrouwen, dat hy eens mijn Ziele verlossen sal uit de handen van mijne vervolgeren, dat hy mijn Ziele sal trekken uit dese gevangenisse, op dat ik in der eeuwigheit sijnen name magh loven met alle Heiligen. Wilt Su Hermans van mijnent wegen groeten, ende haer seggen dat ik in het overlijden van haer Man zal: mijn goede vriendt, bedroeft ben. Doch des Heeren goedtheidt bespeure ik weder daerin, dat hy mijn in plaetse van dese overledene, met een nieu sonderlingh toegedaen vriendt gesegent heeft, aen den welken uwe l. desen ingeleiden 't zy door Simon Arentsz. ofte

selfs, sal gelieven te behandigen, ik magh mede wel seggen, dat de Heere niet en slaat, ofte hy salft weder, sijn naem moet gepresen zijn in der eeuwigheit. Ik en twijffele niet of metter tijdt sal de goede sake ende mijne ontschuldt wel bekent worden, want Godt laet wel toe voor een tijdt dat de gerechtigheidt wat verdrukt wordt, *maer niet dat die t' eenemael soude werden onderdrukt. De Heere*, hope ik, sal mijn *sterkheit verleenen dat ik* onder den last niet en *beswijke, al ist dat* het hem laet aensien na menschen oordeel datter voor mijn gants geen hoop, van uit dese Kerker oit in mijn leven te mogen komen, voor handen is. Wat mijn Kinderen op haer versoek *verkregen hebben* heeft uwe l. uit mijn Dochters ontwijffelijk wel verstaen, daer uit wel te bemerken is, dat ik genen troost en hebbe te verwachten; dan 't gene by de menschen schijnt onmogelijk, is by Godt altemet anders geschikt, daerom moeten wy op hem vertrouwen, ende met langhmoedigheidt den tijdt verwachten. Ik hope dat uwe l. eens consent sal verkrijgen om by mijn te mogen komen; de Heer Sonk, als hy nu in den Hage sal zijn, sal mijn Kinderen hare versoeken, hope ik, wat behulpelijk, ende de oude kennisse *gedachtigh* zijn. Mijn Soon Adriaen is in de derde Maent by mijn geweest, als hy weder sal afgaen, denkt hy, soo het Godt gelieft, uwe l. ende sijn Nichten eens mede te besoeken: mijn dunkt dat uwe l. nu geen reden heeft te klagen van dat sy niet overkomen, hoewel ik weet dat uwe l. dat niet en verveelt, ende desen voorts eindende seer lieve ende beminde Suster met mijne hartelijke gebiedenissen aen uwe l. midtsgaders uwe l. Kinderen, Aef Jans so sy noch leeft, mijn Neef Merens met sijn Huisvrou, Cornelis Veen met *sijn* Huisvrouwe, Dirk Brouwer met sijn Huisvrouwe, *Duifgen* Hogerbeets, ende alle andere vrienden ende *goedgunstige*, zijt alle te samen Gode almaghtigh bevolen.

Uit de gevangenisse tot Loevestein, desen 13. April 1622.

Uwe seer l. ende dienstwillige broeder,

R. Hogerbeets.

R. Hogerbeets aen den E. Heer Burgermeester J. M. Merens.

Achtbare, seer waerde bemindo Neve Merens,

MIJN Soon Adriaen verkregen hebbende, na langh aenhouden, consent, om voor eenen tijdt by mijn te mogen wesen, heeft nu by de drie Maenden mijn geselschap gehouden, gestadigh op 't huis moetende blijven, sonder eens af te mogen komen, ende nu van meeninge zijnde om weder van hier te gaen, ende van mijn sijn afscheit te nemen, de Heere weet of wy malkanderen ook weder hier sien sullen, voor hebbende eens tot Hoorn uwe E. te gaen besoeken, heb ik niet konnen laten hem een letterken aen uwe E. mede te geven, eerst daertoe dienende om aen uwe E. naer desselfs seer l. Huisvrouwe mijn beminde Nichte, mijne hartelijke groetenissen ende gebiedenissen te doen, ende daer na ook mijne tegenwoordige gelegentheidt wat te openbaren. Soo veel mijne lichamelijke dispositie aengaet, deselve is, God lof, noch redelijk na mijne Jaren ende gesteltenisse, mijn tractement is noch de selve, sulx dat van den aenvangh aen geweest is, de opsluitinge ende bewaringe is even hart; van mijn Kamer heb ik noch noit geweest, ende hoewel hier in de Heer Grotii plaets een Predikant gebraght is, soo en hebben wy nochtans van malkanderen geen kennisse, den een en kan den anderen noch sien, noch hooren, noch spreken. Het zijn nu haest drie Jaren dat ik hier geweest hebbe; noit in alle dien tijdt is iemandt by mijn geweest, om uit mededoogentheidt ofte Christelijke liefde mijn aen te spreken, ofte te vragen hoe ik al gemoedt ben, veel min om mijn te onderwijsen, soo ik in de religie op een dwaelwegh soud mogen gebraght zijn; dan dit en segge ik niet als of ik om haer geselschap seer begaen waer, want mettet lesen van Godes H. Woordt, kan ik mijn wel behelpen ende genoeghsaem vertroosten, maer opdat

men daer uit soude konnen oordelen, met wat een fundament dat dese luiden haer roemen te zijn van de Gereformeerde leere, als of sy suiverder ende heiliger waren als andere, daer sy in 't minste metterdaedt sulx niet en bethoonen. De woorden onses Heeren: Ik heb gevangen geweest ende ghy hebt mijn besocht, die gaen dese luiden soo voorby, als of sy haer niet roerden, met den Levijt ende Priester laten sy den armen gequetsten Samaritaen op den wegh leggen, ende weten niet wat te seggen is aen sijnen naesten barmhertigheidt doen, daer uit nochtans den Christen aert moet geoordeeld worden. 'T is te vergeefs sich te roemen op de kennisse, als het werk ende de daedt daer by niet is; de Heere Christus seidt dat sy dubbelt sullen gestraft worden, die de kennisse hebben, ende niet en doen. Ik hadde gehoopt dat mettor tijdt de gemoederen sich wat souden hebben besadight, maer 't is verloren, het heldere licht van de waerheidt ende de onnooselheidt van de verdrukten en konnen de swakke en de kranke oogen niet verdragen; daerom moeten sy in kerkers ende afgesonderde plaetsen op de uitterste frontieren vervoert ende opgesloten worden: dan den tijdt sal komen dat al 't gene dat men nu dus bedekt ende voor de menschen verburgen houdt, dat sal voor den dagh breken ende bekent worden, sonder dat eenigh menschelijk gewelt ofte macht dat sal konnen beletten. Het ware van herten te wenschen, ende met hartelijk bidden van Godt te versoeken, dat de verbitterde gemoeden eens moghten wederom genesen worden, door kennisse van hare gebreken, ende afstandt van de oorsaken daer uit deselve zijn ontstaen; want anders is te beduchten dat Godes opgehevene handt tot straffe over dit lant, den inwoonderen alle te samen soo hart sal overvallen, dat d' eene met de andere tot een roof wesen sal van hare vianden: des Heeren woort daer over uitgesproken is vast ende seker, ende de naem van de Gereformeerde Religie en sal ons hier inne niet meer verschoonen, als eer-

tijdts den Joden het roemen van den Tempel des Heeren; uwe Vastdagen, seit de Heere, en zijn mijn niet aengenaem, noch uwen uitterlijken Kerkendienst, soo laugh als ghy u leven ende wandel niet en hebt gebetert, ende dat ghy doet 't gene dat recht is sonder iemant gewelt te doen; laet los den genen die ghy 't onrecht gevangen houdt, schendet niet den Weesen ende Weduwen, ende en stort geen onschuldigh bloedt op dese plaetse; indien ghy sulx doet soo sal 't u wel gaen in uwen Lande; maer ist dat ghy sulx niet en hoort, soo hebbe ik by mijn selven gesworen, seit de Heere, dit huis sal verduistert worden, ende ik wil u tot een Woestijne ende uwe Steden sonder inwoonders maken. Och of dese ernstige vermaninge eens moghte bedacht ende ter herten genomen worde van de gene die deselve aengaet; maer ik vreese dat de herten verhardt zijn, ende dat men met het eenmael voorgenomen werk voort wil, al soude het onderste boven gaen. De Heere wil sich over de arme gemeente onses Vaderlandts erbarmen, ende met ons niet handelen na onse sonden, maer genadigh ende barmhartigh zijn: hy wil mijn ook met sijne krachten begenadigen, ende uit desen bedroefden Kerker verlossen ende over stellen in die eeuwige rust, op dat ik in mijn ouderdom, van alle menschelijke hulpe ontbloot wesende, door de langheit des tijdts, ende verswaringe van 't lijden, die ik vreese, niet moeieloos en werde, maer ten uit-einde toe in 't goede volstandigh magh blijven, ter eeren van sijn heilige name ende mijnder zielen saligheit; Hij wil voorts uwe E. seer waerde Neven met uwe seer l. Huisvrouwe, ende Kinderen, nemen in sijn heilige protectie, ende met uwe E. seer l. Swager, Suster ende haer familie van alle quaedt bewaren. 't Sal uwe E. ook gelieven mijne hartelijke gebiedenissen te doen aen allen.

Uit mijne gevankenisse, desen 26 April 1622.

Uwe l. seer gunstige ende dienstwillige Oom,

R. Hogerbeets.

—

SEer waerde beminde Vriendt Symon Aertsz., laetstmael als uwe l. Huisvrouwe ende Soon van hier vertrok, hadde ik wel voor my genomen een klein Briefken tot groetenisse over te zenden, om my te *quijten in* de betoninge van eenige dankbaerheidt *over* uwe l. zeer gunstige affectie ende *mededooghzaemheidt over* mijne banden; dan ik *hebbe 't zelfde* door het haestigh vertrekken, doen niet konnen doen, ende vreesde ook of hy in 't afgaen zoude mogen onderzocht worden, daer door dan, lichtelijk eenige moeiten alhier zoude konnen *ontstaen; daer om 't* gene ik alsdoen, hoewel ongaerne, nagelaten hebbe, zal ik nu by deze gelegentheidt verbeteren, hopende dat hoewel van hier niet veel vermakelijks te schrijven is, dat nochtans uwe l. niet onaengenaem wezen zal van my eenigh schrijvens te ontfangen. Met langh verhael van 't gene hier omgaet, ende hoe mijne tegenwoordigen standt al is, en zal ik uwe l. niet ophouden, alzoo ghy nu 't zelfde in 't langh ende breet uit mijn zeer l. Suster zult konnen verstaen; daertoe wende ik alle mijn vliedt ende naerstigheidt aen, dat ik my in deze droeve tijden ende in mijne eenzaemheidt, zoude mogen uit des Heeren woordt, wesende den staf daermede wy *door* dit duistre dal der tranen geleidt worden na de eeuwige ruste, vermaken ende versterken, tegens alle de aenvechtingen ende temtatien, die in dusdanige gelegentheden ons aen alle zijden aenkomen van den Duivel, ons eigen vleesch ende de Wereldt: de Heere hoop ik zal my met zijne genade voorts by staen, op dat ik door de langhdurigheidt des tijdts, wezende nu in 't vijfde Jaer, niet en beswijke ofte moedeloos werde, maer dat ik van hem genadelijk onderstut wezende, ten uiteinde mijns levens toe in 't goede magh volharden, mijn oogen afwendende van al 't gene, aerts, vergankelijk, ende ons in den wegh des zaligheits traegh

ende afkeerigh maekt; ende dat den inwendigen mensch in my hoe langer hoe meer magh toenemen ende krachtigh worden, op dat ik alle den tijdt mijns levens waerdighlijk voor den Heere magh wandelen, ende alhier door kruis ende lijden beproeft wezende, endelijk den Heere een aengename ziele, gezuivert in 't dierbare bloedt onzes Heeren ende Salighmakers Jesu Christi, magh opofferen, ende uit dezen jammerdale overgeset werden in dat Hemelsche Paradijs, verwachtende aldaer de toekomste onses Heeren, met alle heiligen. Dit wil uwe l. ende ons allen gunnen Godt almaghtigh in zijnen beminde Sone, onsen Heilandt ende Salighmaker. Hier mede zijt van mijn met uwe zeer l. Huisvrouwe ende alle goede bekenden ende vrienden van herten zeer gegroet ende Gode bevolen, hy geve dat zijn woordt rijckelijck, ende vruchtbaerlijck onder u woone, zijn rijcke in ende onder u toeneme, op dat den ouden mensche krachteloos ende de eerste opstandinge uit den slaep der zonden blijckelijck worde, tot grootmakinge van Godes Heylige Name; de genade ende vrede onzes Heeren Jesu Christi, zij met u allen. Wilt mijnder in uwe Christelijcke gebeden gedenkken, ende vaert wel.

Uit Loevestein dezen 24. September 1622.
Uwe l. zeer Dienstwillige vriendt
ROMBOUT HOGERBEETS.

R. Hogerbeets aen sijn Suster.

SEer waerde ende beminde Suster, hoewel ik nu onlancx een briefken aen uwe E. geschreven hebbe, soo en kan ik nochtans schrijvende aen mijn Kinderen, niet laten om daer beneffens mede aen uwe mijne hertelijke groetenisse over

te senden, midtsdien ik wete dat die u niet te veel konnen toekomen. Wy zijn hier, God lof, noch alle te samen welvarende, hope sulx mede door des Heeren genade van uwe E. ende mijn l. Nicht, en uwe l. Kinderen, midtsgaders alle de Vrienden. Mijn Dochter Christina hoore ik, is tot uwen huise niet wel geweest, doch ik hope dat sy weder gebetert is, 't schijnt dat de Heere gelieft uwe l. noch nader de ongemakken van mijne gevankenissen deelachtigh te maken: wy moeten in alles nemen patientie, soo het den goeden Godt gelieft, die best weet wat ons ter saligheidt van nooden is. Mijn Dochter Machtelt met haer Man zijn tot Rotterdam, met meninge om voorts te reisen na den Hage, ende te vernemen of men nu niet weder voor mijn soud' mogen vernieuwen het versoek, 't welk in de voorleden Winter is overgegeven. Dan ik hoor dat de Raedshoer Sonk daer niet en is, ende dat het noch geen vergaderinge is van de Staten van Hollandt, sonder welkers bij-een-komste in die sake niet en kan werden gedaen: eenige hadden voor desen wel gemeent dat uit Vrankrijk wel wat goedts voor mijn soud mogen komen: maer hoewel datter gelt ende volk gekomen is, soo en hoore ik nochtans van 't andere niet: wy moeten onsen hoop niet stellen op menschen, dan alleen op Godt den Heere, die sal komen als 't ons salighst is: het vleesch soud' wel wat meerder ruimte begeren, maer als 't den Heere niet en gelieft soo moeten wy ons gerust stellen. Puppius en Niëllius zijn noch by malkanderen, haer Huisvrouwen en zijn by haer noch niet geweest: Puppii Huisvrouwe is op 't Fort geweest, ende heeft haer Man over de Gracht mogen sien ende spreken; maer is niet op 't huis geweest. De Heer wil haer ende mijn sterken met sijn genade, ende ons krachten geven, dat wy ten einde toe in sijne liefde mogen volharden. Zijt van mijnent wegen met uwe l. Kinderen hertelijk gegroet: groet ook Dirk Jansz. Veen, Merens, Simon Aertsz., Brouwer met haer

Huisvrouwen, Aef Jans, Duifjen Hoogerbeets, ende alle andere vrienden, ende zijt Gode bevolen.

Uit mijne gevankenisse, desen 25 Juny 1623.

Uwe E. seer Dienstwillige Broeder,

R. Hogerbeets.

Vergeet doch den Heere Doctor niet hertelijk van mijnent wegen te groeten.

—

Mijn alderliefste zeer waerde Suster, uwe l. zeer aengenaem schrijvens, van den 23 voorleden, is mijn op den 3. deser zeer wel ter handen gekomen, ende hebbe daer uyt met zonderlinge blijdschap verstaen uwer l. aller gesondtheidt; de Heere wil dezelve daer inne lange behouden, tot uwer E. zaligheidt. Wat mijn aengaet met mijn Dochter Jozijna, die nu alleen by my is, (Maria verwachten wy van de weekke daer by zoo het Godt belieft) danken wy Godt van zijne genade. Hier zijn mede na deze gelegentheidt vry wat ziekten, ook zoo en heeft Neef Jan Beets een dagh twee ofte drie niet wel geweest; de Heere wil het genadelijk met hem verzien, zoo dat hy nu met Godes hulpe, zijn Moeder in goede gezondtheidt magh 't huis komen. Uit mijn laetste schrijvens heeft uwe l. verstaen wat Apostille dat mijn kinderen op haer Requeste gekregen hebben; waer mede alzoo mijn na menschelijk oordeel ende apparentie alle hope van eenighe verlichtenisse, ik late staen bevrijdinge mijner banden, is afgesneden, zoo bereide ik mijn ganschelijk daer toe, om met gedult ende lijdzaemheidt van boven uit den Hemel mijn verlossinge te verwachten, mijn troostende met de goede zaeke die ik voorgestaen hebbe, ende daer over met een gerust gemoet Godes genadige bijstandt, zoo langh ik hier in deze benauthe-

den wezen zal, verwachtende, betrouwe ik voorts op Godes beloften ende toezegginge van die eeuwige ruste aen alle die gene die in zijne liefde ten uitterste toe zullen volherden. 'T is waer dat ons vleesch swak is, ende dat wy door de langhduerigheidt van 't lijden altijdt niet even kloekmoedigh zijn, ja altemet door de aenvechtinge, *schier ter* nedergeslagen werden; maer dit *is* den *strijdt* die den Geest tegens het vleesch *alhier is opgeleidt*, doch zoo dat wy verzekert *zijn van de victorie*, *zoo* het aen ons niet ontbreekt, *ende* wy *door* wangelooven en ondankbaarheidt den Heere afvallen; want anders zoo is dien onverwinnelijken heldt met ons, die ons helpt strijden, ende daerna met *de* kroone der heerlijkheidt zal beloonen; hy wil mijn bijstaen ende versterken tot zijns naems eere. Mijn Zoon Adriaen verwachte ik alle dagen (wilt Godt) weder hier in 't landt; de Heere vertrouwe ik dat over hem ende mijn andere kinderen, zijne vaderlijke zorge ende zegen strekken zal, dat zij, ist niet hier 't is elders, in vrede, ende ware Godes vreeze mogen hare dagen van Pelgrimagie endigen. Groet van mijnent wegen uwe l. Dochters en alle die vriende ende *goede* bekenden die mijn hebben doen groeten, ende wilt mijnder in uwe gebeden tot Godt gedachtigh zijn, opdat ik in dezen mijne oude dagen, die swak ende vol ellenden zijn, onder dit sware pak niet en beswijke. Ende hiermede mijn van ganscher herten aen uwe E. alle te zamen gebiedende, zijt Godes almachtige protectie bevolen. Sr. Molenwerf heeft gezien ende kan getuigenis geven, hoe onbeleefdelijk dat men haer deed' vertrekken, daer zy niet anders deden dan mijn en Jan Beets aenzagen, 't welk men niet wil toelaten; dan wat beleeftheit meent men te vinden by Soldaten? 't is mijn leet dat Jan Neef dus ziekkelijk zijn Moeder 't huis komt, den Doctor vondt goedt terstont te reizen, ofte dat hy anders noch wel veerthien dagen zoud' moeten vertoeven; ik gaf Jan Neef zijn keur, 5. October 1623. Aen Zonneviel heb ik een Brief geschreven,

Pieter Pietersz. denk ik, wilt Godt, de naeste reize te schrijven, Jans ziekte heeft het nu belet.

Uit Loevestein, dezen 4. October 1623.

Uwe E. zeer l. Dienstwillige Broeder,

Rombout Hogerbeets.

SEer beminde goede vriendt, Simon Aertsz. hoewel God Almachtigh uwe l. Zoone Jan Dirksz Beets, mijn Neef, nu op zijn afscheidt, ende als hy hem was vaerdigh makende om van hier te vertrekken, eenige ligchamelijke swakheidt heeft laten toekomen, zoo hope ik nochtans dat hy wederom door Godes genade zijn voorige gezondtheidt haest zal bekomen, opdat hy zijn Studien voorts magh vervolgen, ende dezelve tot Godes eere, uwer l. zijn Moeders, ende der vrunden vermakelijkheidt ende vreughde zal mogen voltrekken, ende zijne naesten daermede dienen ende vordelijk zijn. Ik heb, dewijl hy hier by mijn geweest is, zeer goet gezelschap aen hem gehad, bedanke mijn grootelijkx van de goede bedienstigheit die hy mijn heeft beweze; zoo mijn Godt toelaet dat ik hem weder met raedt ofte daedt eenige vriendtschap zoud' konnen bewijzen, zal zulkx niet nalaten. Nu bidde ik Godt den Heere dat hy hem wil nemen in zijn heilige hoede, hem geven dat hy in zijne vreeze magh wandelen, ende hem door zijnen H. Engel wil bewaren van alle quaedt gezelschap, op dat hy van de ongebonden jeught, die in de Scholen ende Universiteiten veel gevonden worden, niet en werde verleidt, in dezen glibberigen standt zijns ouderdooms: ik heb hem altijdt ende nu noch op 't leste ernstelijk vermaent, dat hy hem doch dagelijkx wil oeffenen in 't lezen van 't Nieuwe Testament, daerin ons alles dat ons ter eeuwiger zaligheidt van nooden is, door onzen Heere ende Salighmaeker eerst ende daer na door zijne Apostelen, klaerlijk ende volkomentlijk is voor-

gestelt, ende onses Hemelschen Vaders wille, die te voren niet dan zeer donkerlijk den Joodschen volke geopenbaert was, klaerlijk wordt voorgedragen, ende met eenen voorgeschreven hoe wy ons, zoo langh wy hier op Aerden leven, in de beroepingen die ons zouden mogen opkomen, voor Godt den Heere met een goede conscientie *zullen* hebben te dragen. Alle die hier van afwijken, ende een ander wil haer zelven voorstellen, die komen op doolwegen, ende zullen verloren gaen: hier van heb ik hem gewaerschout, ende geraden, dat hy niet zoud' zoeken zoo zeer het tijdelijk ende aerdtsche vergankelijk goedt, maer die eeuwighdurende rijkdommen die daer boven zijn in den Hemel, niemandt lichtelijk raden tot plaiten, maer altijdt te arbeiden tot vrede, ende daer toe alle vliedt aen te wenden, dat de parthyen door eenige bequame middelen zouden mogen werden geaccordeert, alwaert ook dat de een ofte andere van zijn recht wat afstondt ende liet vallen; want dat is noch beter dan hem te begeven in een onzeekere, moeijelijke, kostelijke pleit, die de menschen veel al beneemt haer gerustigheidt, belet haere gebeden tot Godt, beswaert de conscientie, baert haet ende nijdt, ende kan zeer qualijk met een Christelijk gemoet aengevangen, vervolght, ende ge-endicht worden, zoodat wy ons niet lichtelijk daer toe en behooren te begeven, noch anderen daer toe te raden: ende ware te wenschen dat alle Raedtsheeren, Advocaten ende Procureurs dit zelfde de luiden wat dikwils voorhielden, op dat zy haer zelven zouden mogen behoirlijk onderzoeken, of zy ook met een Christelijk gemoet haer in de rechtsvorderinge om 't tijttelijk goet mogen begeven, ende of zy zoo volmaekt zijn, dat zy, zonder door eenige quade bewegingen tegens haer parthye daer zy mede te recht gaen, ingenomen te worden, de uitkomste met zoodanigen onbewegelijkheidt konnen verwachten, als of hem de zaeke niet aen en gingh; ik meen datter weinige zijn die haer gemoet dat zal getuigen: dit altemet de Rechts-

geleerden voor te houden, is, zoo ik mijn laet dunken, niet quaedt, op dat zy mogen daer op letten, ende haer zelven benaerstigen, dat zy haer beroep Christelijk met een goet gemoet mogen uitvoeren. Houdt het mijn ten besten, dat ik hier van dus breet aen uwe l. die 't zelfde niet aen en gaet, uytvare; 't is geschiet om dat ghy nu twee in u huis hebt, die hun om anderen in rechten te dienen voorgenomen hebben. Ik hoop dat zy dit advijs, als Christelijk, zullen goet vinden; dit moet haer stokregel zijn, die zy haer zelven ende anderen die om raet by haer komen, moeten in planten: doet een ander dat ghy wilt dat u geschiede. Dan hiervan nu genoegh. Als uwe l. eens weder in Vrieslandt komt, wilt mijn vrienden ende goede bekenden aldaer hartelijk groeten, ende bedanken, dat zy noch mijnder gedenken Hier mede, zeer beminde goede vriendt ende Broeder in den Heere, mijn van harten aen uwe E. en U l. Huisvrouwe, Zoon, en alle de vrienden gebiedenisse, bidde Godt uwe alle te zamen te willen zegenen aen ziel ende lichaem, en van alle quaedt in goede gezondtheidt tot uwer l. zaligheidt bewaren. 't Is mijn van herten leet van uwe l. Zoon in deze gesteltenisse uwe l. by komt: het gelieft den goeden Godt, wy moeten ons in zijn heilige wille te vreden stellen; ik hoop dat hy haest door Godes genade zijn voorige gezondtheidt zal bekomen, en dat de Heer hem zal voorts zegenen en in zijne wegen geleiden: den Doctor vondt goet dat hy metten eersten zoud' reizen, ende hy was daertoe mede genegen, anders zoud' ik hem noch gaerne wat gehouden ende mijn beste na deze gelegentheidt aen hem gedaen hebben. Zijt hier mede wederom hertelijk gegroet.

Uit Loevestein, dezen 4. October 1623.

Uwe l. zeer gunstige en dienstwillige

Vriendt,

ROMBOUT HOGERBEETS.

R. Hogerbeets aen den E. Heer Burgermeester J. M. Merens.

SEer waerde ende beminde Neve, Jan Beets mijn Neve nu van mijn scheidende, heb ik niet konnen laten hem dit memoriken aen uwe E. mede te geven, ende daer by uwe E. van herten te bedankken, van de goede gunste ende affectie, die uwe E. mijn in dese mijne ellenden door uwe E. Christelijke troost-brieven heeft geopenbaert, ende voorts aen de mijnen datelijk bewesen: soo langh ik leve sal ik de selve met een dankbaer gemoedt altijdt gedenken, ende na dien ik nu geen ander vergeldinge doen kan, soo bidde ik Godt dat hy dese mededooghsaemheidt, aen ons bewesen, uwe E. ende de uwen door sijne genadigen zegen wil beloonen. Mijn gelegentheidt alhier is noch de selfde, als te voren, de wachten al even sterk, de toesicht van niet te ontfangen of af te senden, immers soo strengh, niet-tegenstaende dat nu soo vele Jaren verloopen zijn, dat ik hier geweest ben; daer uit wel is af te nemen dat voor mijn geen hoop van eenige verlichtenisse by de menschen is te verwachten, maer dat ik al mijn troost van boven uit den Hemel hebben moet, die ook vast ende seker gaet, in der voegen dat deselve door geen gewelt noch maghten in eenigerley wijse kan belet worden; dese sal mijn gewerden ter bequamer tijdt, als 't de Heere belieft ende mijn saligh is. Ik verlangh wel na mijne ontbindinge ende bevrijdinge van dese ellenden, maer den tijdt is noch niet gekomen, den strijdt moet eerst volstreden zijn, eer wy ter glorien mogen ingaen, ende den eeren-krans ontfangen: dese is toegeseit alle den genen die ten einde toe haren wacht uitstaen, ende niet door de tempeesten, koude, lange wintersche nachten daer van afgeschrikt worden. De Heere wil daer toe mijn met sijnen Geest bekrachtigen, op dat ik mijnen strijdt volendight hebbende, het geloove ende een goede conscientie magh behouden; Hy wil ook uwe E. met

zijn seer l. Huisvrouwe, mijn seer beminde Nichte, midtsgaders uwe E. seer l. Kinderkens met sijne gaven zegenen aen Ziel ende lichaam ende voor alle quaedt, in goede gesontheit bewaren. Zijt hier mede van mijn seer hertelijk alt' samen gegroet.

6. Octob. 1623.

Uwe E. gants gunstige ende dienstwillige Oom,

R. Hogerbeets.

MIJN alderliefste zeer beminde Suster, ik hebbe met blijdschap verstaen uwer l. aller gezondtheidt, ende het voorspoedigh overkomen van Neef Jan Beets. Ik was met hem vry wat bekommert, omdat ik vreesde dat hy het ongemak van 't reizen zoo wel niet zoud' konnen verdragen ende dat men alsdan mijn niet wel zond' afgenomen hebben, dat ik hem van hier had laten vertrekken; ik had hem gaern by mijn gehouden, dan hy begeerde gants te vertrekken, zeggende dat hy alhier zijn gemak zoo wel niet zoude konnen hebben, als t' huis by zijn Moeder, 't welk ook de waerheidt is; ende daerom ziende zijne genegentheidt tot het reizen, stelde ik het in zijn geliefte: wilt dit Anna Jans zeggen, op dat zy niet en mene, dat ik hem ziek wezende, heb begeren quijt te zijn, ik hoop dat zy mijn zulken ondankbaerheidt niet zal toeschrijven: Jan Beets zal ook anders, mene ik, van mijn getuigen, ende nu hy zoo haest aen de beter handt is, daer ik zeer blijde om ben, zal zijn komste niet onaengenaem geweest zijn. De Heere wil hem voorts in zijne wegen laten wandelen, hem bewaren van quaedt gezelschap 't welk hem op den doolwegh zoud' mogen brengen; laet de Moeder hem hier toe vermanen, ende dat hy hem bevlijtige in 't lezen, overdenken, ende beleven van Godes woordt, daerin wy vinden 't gene ons ter zaligheidt van noode is. Wat mijn perzoon aen-

gaet, ik zien dat na menschen oordeel voor mijn niet anders is te verwachten, dan dat ik hier in deze gevankenisse mijn leven endige; daerom bidde ik God dagelijkx dat hy mijn daer toe met zijne gaven wil bekrachtigen, op dat ik mijn goetwillighlijk na zijne heilige wille magh reguleren, zonder eenige murmureringe als *tegens mijne* zonden, die oorzaeke zijn van *dit quaedt*, ende dat ik zijne goddelijke genade *voorts alles toe*vertrouwe: hy zal 't maken *zoo het tot mijnder* zielen zaligheidt beste is, alst tijdt is zal hy niet vertoeven mijn uit alle benautheden te verlossen na zijne goedigheidt; hy en zal dezen swaren staf niet altijdt laten op mijne schouderen, *opdat ik onder* den last niet en bezwijke. Dan mijn komt niet toe Gode eenigen tijdt voor te stellen; hy weet wanneer het best is: in hope ende lijdzaemheidt moeten wy onze zielen bezitten, daer toe ik bidde dat hy mijn zijn genadige bijstandt wil verlenen, ende het werk dat hy in mijn aengevangen heeft, ter eeren van zijn heilige name zal uitvoeren. Mijn Zoon Adriaen had mijn by zijne jonghste Brieven van den 29. September uit Parijs geschreven, dat hy van daer over acht dagen *daerna* meende te vertrekken, ende dat *hy binnen* drie weeken, met *Godes hulpe*, verhoopte hier in 't Landt te zijn; zedert heeft hy goede windt *gehadt*, maer ik en heb noch van zijn aenkomste niet vernomen; wat de oorzaeke is van *zijn vertoeven*, weet ik niet: ik stelle hem in Godes handen, die ik bidde dat hem voor alle ongeluk wil bewaren, ende herwaerts in goede gezondtheidt laten overkomen, ende uwe l. zeer waerde Suster met uwe l. zeer l. kinderen ende alle de vrienden nemen in zijn H. beschermingo, ende met goede gezondtheidt en voorspoet beg'nadigen; doet mijn gebiedenisse aen alle. Ik hoop dat Jan Neef aen uwe l. mijn schrijvens, mette bygaende *wel* behandight heeft, ende dat die al bestelt zijn, nu zende ik noch deze twee bygaende, die uwe l. mede zal gelieven te bestellen. De Man die over Jaer uwe l. dat Boek *gaf*

tot Amsterdam, en weet uwe groote weldaden ende vriendtschap, hem bewezen, niet genoegh te vertellen.

Uit Loevestein, dezen 28. October 1623.

Uwe l. zeer l. en dienstwillige Broeder,

Rombout Hogerbeets.

Juno Beetsio s. p. d. R. Hogerbeets.

Cognate Charissime in Christo. Hornam.

Responsum ad priores tuas literas, jàm ante duos menses filio meo tradidi, ut ad te id perferendum curaret; verùm ipse commoditate temporis et tabellariorum destitutus, non tàm citò mandato munere perfungi potuit. Quare ne me tui putes oblitum, aut amoris in me grata signa non agnoscere, si tardiùs meae ad te literae perveniant: nosti horum locorum et personae meae afflictam conditionem, nec opus est me ulla alia apud te excusatione causam hanc meam defendere. Tu eo, quo coepisti, modo perge, et nitere hasce meas solitudines tuarum literarum suavi et optato alloquio, interdùm allevare. Hoc ipsum nec tibi inutile erit, habebis enim quorum te in scribendi stylo aliquandò exerceas; et nisi tot malis jàm victum, imò fractum esset meum studium, ego et tibi quandoque possem proponere ea, quae fortè non indigna auribus essent. Sed jàm quià non quimus, ut volumus, ea, quae possumus, praestabimus. Quae postremis tuis literis Prid. Kalend. Mart. datis, mihi scribis, ego tibi ex hàc luctus domo, eorum vicè refero, D. Eduardum Poppium, Ecclesiae Gaudanae, dùm viveret, fidum Dei ministrum, hominem verè pium, et virum optimum, uti et ejus edita scripta testantur, die nono hujus mensis Martii, hectica febre confectum, hic animam suam apud fidelem conditorem in beneficentia deposuisse et corpus terrestre Gorcomii esse sepultum. Ità justus perit, et nemo

est qui secum expendat, quâ ratione Deus *id faciat*. Te verò, ut constanter me ames, quemadmodùm eruditionem tuam et virtutes quorumvis officiorum cultu aeternum sum aestimaturus. Scribebam haec raptissimè inter alias ex aliis natas plurimas occupationes. Quare, vale, Vir diligentissime, et fac quam primum intelligam, *nihil* à me commissum esse, ob quod amore tuo, *quem sanè* maximi facio, indignus *possim videri*. *Hisce* vale iterum, mi Cognate, *salvere te et cunctos* amicos, ut Matrem tuam, Brouwerum, Veen, cunctósque amicos volunt omnes nostri.

Raptim è Castro Lupesteno 10 Decemb. 1623.

Jano Beetsio s. p. d. R. Hogerbeets.

Cognate Charissime, *Hornam.*

Ad binas, quas ad me dedisti literas, citiùs rescripsissem, nisi temporis incommoditas id hactenùs impedivisset; nunc commodâ oblatâ occasione, diutiùs id differre nolui. Pergratum *mihi* est intelligere, quod pristinae valetudini *per* Dei gratiam restitutùs, studiorum tuorum cursum peragere in animum induxeris: in *hoc* laudabili *proposito*, ego tibi faustum felicemque successum à Deo opto, nec dubito, quin eum *sis*, per ejus gratiam consecuturus, si ad ingenii felicitatem, quam Deus tibi largitus est, sedulam adjunxeris diligentiam, et à pietate verique Numinis cultu exordia sumens, quotidiè, post matutinas preces Deo oblatas, in Novo Foedere seù Testamento, summa cum veneratione et animi attentione, caput unum atque alterum perlegeris, eumque librum tibi planè familiarem feceris: est enim *fons* unicus verae sapientiae tàm divinae quàm *humanae*, *in* quo nullum verbum est, quod non habeat grande aliquod et admirabile arcanum; quare in maximo pretio tibi habendus est. Si posthac improbo labore ad ordinaria studia acces-

seris, habebis Deum propitium. Ethices studium in hisce velim ne negligas, sed juris naturalis primaevi scientiam tibi diligenter compares; est jus illud immutabile, quod utique apud omnes gentes et nationes peraeque observatur, haustum ex divinâ mente, et nisi caetera jura, gentium et civilia, cum hoc conveniant, juris nomen non merentur. Legum rationes ex hoc jure sunt investigandae, in quibus omnis vis et potestas legis consistit; quare ad harum cognitionem consequendam juris studiosus quàm maximè incumbere debet. Locorum communium confectionem, ex quibus tanquàm ex penuario quodam, necessaria et minus obvia, cum res postulat, promuntur, haud tibi inutilem fore autumo, sive eam ad institutionum methodum, sivè alphabetico ordine disponas. Unum hoc restat cujus te memorem esse volo, ut in hac tua juvenili aetate, in viâ lubrica et Herculis bivio inter adolescentes varia vita et moribus constitutus, providè circumspicias quibuscum converseris, neminem admittas quam qui te meliorem facere potest; recede à vitiorum exemplis, serpunt enim vitia et in proximum quemque transsiliunt, et contactu nocent. Ebriosus convictores in amorem vini trahit, inpudicorum caetus fortem emollit; at bonorum virorum conversatio etiam in pravum inclinantes animos ad rectum revocat: paulatim enim descendit in pectora, et vim praeceptorum obtinet, frequenter audiri; imò et occursus sapientum juvat, et est aliquid quo vel tacente proficias. Haec ego monita tibi paterno affectu proximo, et Deum oro, ut, iis accensus, per viam virtutis omnibus diebus vitae tuae incedere, et ad felicem optatumque tuorum studiorum finem contingere possis. Hisce vale, mi Cognate, ac vitrico, matri, D. D. Conss. D. Doctori, ac omnibus amicis plurimam ex me salutem dicito.

Lupesteni 14. Januar. 1624.

Tuus, quem nosti, benevolus cognatus,

R. Hogerbeets.

R. Hogerbeets aen sijn Suster.

SEer waerde beminde alderliefste Suster, 't is mijn leet, dat mijn brieven, die ik al in Januario van hier afgesonden heb, door de onbequaemheit des tijdts ende 't gebrek van de gene daer mede men die soud' hebben mogen bestellen, zoo langh onder wege gebleven zijn; dan dat is mijn weder lief end aengenaem, uit uwe leste schrijvens te verstaen, dat ghy met uwe l. Kinderen ende alle de vrienden, Godt lof, noch welvarende zijt. Wat mijn aengaet ende mijn Kinderen, die hier by mijn zijn, wy danken Godt mede van zijn genade; ook zijn alle de lijdgenoten, nu met mijn ses sterk wezende, noch in goede gezondtheidt, ende uwe goede bekenden hebben mijn laten weten, dat zy u zeer hartelijken groeten. Ik en twijffele niet of ghy hebt nu al verstaen het overlijden van den zeer Godtzaligen ende vromen Eduardus Poppius, die op den negenden dezer maent zijn ziele zeer Christelijk den Heere heeft opgeoffert, ende nu voldaen heeft de sententie van der menschen eeuwige gevankenisse; hy is Donderdaeghs daer aen tot Gorcum begraven: de Heere verlost de rechtvaerdige uit het lijden, opdat zy de vordere ongelukken niet zouden beleven. Hy is gesturven genoch aen de zelve ziekte als mijn zalige Huisvrouwe, te weten van een gestadige slijtende koortze; dan hier van niet meer, een yegelijk magh de reste bedenken. De Heer ziet alles, ende zal ook alles nazoeken; elk magh voor hem zien, ende hem bekeeren terwijle het noch tijdt is. Aen mijn Dochter op Uitrecht en heb ik zedert het ontfangen van uwe l. brief niet geschreven; nu het open water is, hope ik dat uwe l. haer van haer sacke al sal geschreven hebben. Onzen goeden ende zeer waerden Broeder D. Niëlle heeft op mijn begeert, dat ik doch niet laten zoud' uwe l. ende ook Dirk Jansz. van zijnent wegen zeer hartelijk te groeten; hy is zeer bedroeft in 't afsterven D. Poppy, ende ook vooral dat D.

Poppius niet mocht verkrijgen, dat hy op 't leste eens zoud' mogen by hem komen. Hier mede, na mijn zeer hartelijke gebiedenissen aan uwe l. zeer waerde Suster, mitsgaders uwe zeer l. Kinderen, Neef Veen, Meerens, Brouwer met hare Huisvrouwen, D. Doctor, Dirk Jacobsz. ende alle goetgunstigen, zijt Gode Almachtigh bevolen.

24 Martij 1624.

Uwe seer l. ende dienstwillige broeder;

R. Hogerbeets.

Ik heb op Uitrecht geschreven 't gene U l. begeert, doch twyffele niet of uwe l. heeft 't zelfde nu al voor dezen zelfs gedaan.

R. Hogerbeets aen sijn Suster.

SEer waerde alderliefste Suster, uwe l. zeer aengenaem ende troostelijk schrijven heb ik alhier wel ontfangen, ende daer uit met blijdschap verstaen uwer l. midtgaders uwe l. kinderen ende aller goeder vrienden welvarentheidt; de Heere wil uwe E. alle te zamen in dezelve voorspoedelijk lange tijdt onderhouden ende bewaren tot uwe Saligheit: wat mijn aengaet, ik ben na mijne gelegentheidt noch mede, Godt zy lof, in goeden doene, doch bevinde dat ik midts mijnen ouderdom dagelijx afneme, en in krachten verminderc. De voorleden koude Winter, ende langhdurige felle Ooste ende Noorde winden, die het op deze kamer zeer kout maken, hebben mijn vry wat getroffen, daer van ik de overblijfselen ook noch gevoele; dit zijn de voorboden van mijne aenstaende verlossinge, die de Heere mijn zomtijdts toezendt, opdat ik mijn zoude gereedt houden tegens zijn kompste, ende mijn ook daer mede vertroosten, al ist dat ik in dezen leven by de menschen geen hope en vinde om eenige verzachtinge ofte

verlichtenisse mijnder banden te mogen bekomen, dat nochtans dien goeden ende barmhertigen Godt mijnder niet en is vergetende, ende dat hy mijn wel haest mede uit deze moeyelijkheden na den vleesche, voor heeft te verlossen, en mijn ziele in de salige rustplaetse der geloovigen over te zetten, hare droefheden in blijdschap veranderende; doch terwijlen ik dien tijdt verwachte *hier op* Aerden, ist mijn genoegh, dat ik *met een gerust* gemoedt, in deze eenzame *bequaemheidt* mijn oeffenen magh in 't lezen van Godes Heylige woordt ende dat met goede aendacht overdenkken, hopende en vertrouwende dat ik daer door in dezen tijdt der bezoekinge, terwijle het noch *huyden voor mijn is*, door Godes genadige bystandt zal bekomen, al 't gene tot mijne vrede ende zielen saligheidt van noode is. De wereldtze bekommernissen, die een groot beletzel zijn in den loopbaen der saligheidt, en drukken noch en beladen mijn niet, zoo dat ik mijn harte ende gemoedt vryelijk tot boven in den Hemel magh verheffen, ende 't gene hier aerdts ende vergankkelijk is verachtende, die Hemelsche eeuwige schatten, die de Heere belooft heeft den genen die *hem lief* hebben, magh behartigen ende natrachten, daer toe de barm*hartige Godt* en vader onzes Heeren ende salighmakers Jesu Christi *met zijn* genade overvloedelijk mijn wil versterkken ende bystaen, tot zijns heylige naems eere, ende mijnder zielen saligheidt; hy wil ook uwe l. met uwe l. kinderen ende alle goede vrienden rijkkelijk vervullen met al 't gene uwe E. daer toe mede van noode is, zijne verdrukte kercke in de hette der vervolginge bewaren ende staende houden, ende voor de listigheden der valscher Broederen bevrijden. Die vrienden alhier doen uwe l. ende Dirk Jansz. weder hartelijk groeten. Zijt van mijnent ende mijn kinderen wegen mede van harten gegroet, met uwe l. Kinderen, Dirk Jansz., Veen, Merens, Brouwer, Cornelis Heynsz., Simon Aertsz., met hare Huisvrouwen, ende alle anderen, zonder te ver-

geten den Heere Doctor, ende zijt alle te zamen Gode Almachtigh bevolen. Weest mijnder in uwe gebeden tot Godt altijdt gedachtigh.

Dezen 19 May 1624.

Uwe E. zeer Dienstwillige l. Broeder,

R. Hogerbeets.

—

ZEer waerde Nicht Anna Jans, zuster in den Heere Christo, ik bedanke uwe l van herten voor die vriendelijke troost-brieven mijn toegezonden, tot verzachtinge van mijn lijden ende verlichtenisse van de zware lasten daer mede ik nu zoo langen tijdt ben beladen geweest: de Heere wil uwe E. ende desselfs gansche huisgezin daer voren overvloedelijk zegenen na de rijkdommen zijner genade in Jesu Christo onzen Salighmaker, met alle Geestelijke gaven, die u te zamen tot uwe zaligheit van noode zijn. Daer inne verwondere ik mijn, dat andere vrienden schroomachtig zijn, om in gelijker voegen mede de werken der barmhertigheidt aen mijn eenighzins te bethoonen; want wie zoude doch yemandt qualijk konnen afnemen, dat hy aen zijn medeburger, goede bekende, ja verwante vriendt, die nu by de zes jaren, zonder eeniger menschen aenspraeke te mogen genieten, onder der krijsluiden bewaringe, tusschen vier Muren, voor den Vyandt op de uitterste frontieren, is opgesloten geweest, dat men die, zegge ik, met eenige troostelijke Brieven, na dien het na den lichame niet geschieden magh, komt bezoeken? Zoud' men niet zeggen dat die zulx zouden willen beletten ofte tegenspreeken, van alle menschelijke affectie ende mededoogentheit zouden wezen ontbloot? ende dat zy niet anders zouden zoeken, als door zoodanige onnatuerlijke hardigheit de arme troostelooze luiden te brengen tot uitterste wanhoop ende desperatie, om ook na de ziele, zoo

het *mogelijk* ware, denzelven te beschadigen? *Dan 't zy* hier inne hoe het wil, ofte datter noch buiten mijn meninge, zoodanige harde luiden onder die haer gereformeerde Christenen noemen gevonden wierden, ofte dat andere haer zelven met een ydele vreeze vervaert maken; ik stelle mijn gerust in den Heere, zonder mijn noch *in 't eene*, noch in 't andere eenighzins te *ontzetten*, *maer* mijn gans overgevende in Godes *Heylige wille*, vertrouwe ik dat hy, na *zijne Vaderlijke zorge* over mijn, alles zal stieren ende beleiden tot mijner zielen saligheidt, daer mede mijn voorts troostende, dat of der menschen conversatie mijn al is benomen, ik evenwel genietende ben het *gezelschap* des *grooten* ende overal tegenwoordigen Godes, ook des Heeren Jesu Christi mijnes Salighmakers ende der Heiligen Engelen. Ben ik een gevangen ende opgesloten der menschen, ik ben een vrye Godes, vrygemaeckt met dat dierbare bloet zijns lieven Zoons; wordt mijn Lichaem hier benaut ende vast gehouden, mijn ziele is onbekommert ende verheft hem tot Godt in de Hemelen zonder dat eenige menschen zulkx konnen beletten; is het vleesch altemet wat moeyelijk ende *bedroeft*, den geest vermaeckt hem weder ende hoopt op den Heere, *die ook* tot mijne volkomene verlossinge niet lange zal vertoeven; *want den dagh is met mijn* ten avondt gekomen ende met deze maendt zal ik ook zes volle jaren van mijne slavernye in deze banden volendight hebben. Het zevende aenstaende Jaer, zeidt Godt in de wet door Mozes den kinderen van Israel gegeven, dat een vry ofte vier-Jaer zal zijn, daer in de Hebreeuse slaven wederom in vryheidt gestelt werden, ende na zes dagen arbeits heeft Godt den zevenden geordineert om te rusten; daerom hope ik dat ook de goede Godt mijn in 't toekomend Jaer ruste geven ende verlenen zal, van dezen mijnen moeyelijken arbeidt, doch des Heeren wille moet in alles geschieden, zijn heilige name zy altijdt gelooft ende geprezen in der eeuwigheidt. Ende hiermede mijn zeer hartelijk

gebieden aen uwe l. Zoon Jan Beets, midtsgaders alle de goedtgunstige Heeren en Vrienden, zijt alle te zamen Gode bevolen, die u alle in goede gezondtheidt lange tijdt wil bewaren ende aen ziel en lichaem zegenen tot uwer zaligheidt.

Uit Loevestein, dezen xj. Augusti xvjC. en xxiiij.

Uwe E. zeer Dienstwillige vriendt,

Rombout Hogerbeets.

R. Hogerbeets aen sijn Suster.

SEer waerde alderliefste Suster, uwe l. seer aengenaem schrijvens van den 23. der voorleden Maendt heb ik wel ontfangen, ende daeruyt met blijschap verstaen uwer l. ende alle der vrienden gesontheydt, Gode zy lof, die wy ook alhier wesende, soo mijn Dochter Josyna, als alle de Broeders, mede danken voor sijn genade. Onse vordere gelegentheydt ende tractement is noch al de selve als voor heenen, sonder eenige de minste veranderinge, dan dat ons van buyten den vyandt seer na gelegen is, doch waer op dat hy het gemunt heeft, en hebben wy noch niet verstaen. Eenige Soldaten van hier zijn over vijf ofte ses dagen uyt gheweest, tot by des vyandts leger toe, ende hebben van daer elf ghevangen Soldaten mede gebraght, die mede hier op 't huys in verseeckertheyt gestelt zijn: men sal nu by dese gelegentheyt, soo het schijnt, ook ander geselschap hier logeren: 't is al goet genoegh voor ons, die voor de snootste by velen gehouden worden; doch de Heere sal eens komen oordeelen. 't Is mijn lief dat uwe l. Dochters tot Uytrecht mijn Dochter eens zijn komen besoeken; ik wilde en wenschte van herten, dat mijn kinderen met eenige middelen wederom haer dankbaer konden bethoonen voor die groote ende menighvuldige weldaden die sy nu in

haren vernederden staet van uwe l. hebben ontfangen; ik hope dat sy haer daer in sullen soeken te quijten, na haer vermogen, gelijk sy schuldigh zijn. Mijn Soon Adriaen met Johanna ende Christina waren een dagh ofte twee te voren daer mede gekomen, om dat Adriaen beschreven was op de begraeffenisse van ons zalige Nichte Barbara van Medenblik. Meester Maerten ende Neef van Medenblik souden 't niet wel genomen hebben, had hy een dagh ofte twee na de begraeffenis gekomen; daerom deed hy wel dat hy hem wat haeste. Maria is nu alleen in den Hage; soo het gelegen komt, hope ik dat uwe l. Dochters met Johanna ende Christina haer eens daer mede sullen gaen vergeselschappen: nu sy uyt zijn, behooren sy daer mede eens te gaen. Machteltjen meent met haer Soon, soo het Godt gelieft, dan hier te komen; doch ik heb haer geschreven, dat sy voor haer op reys te begeven, wel wil letten op 't pericle van den vyandt; want als die ons hier noch wat nader soude bykomen, soo soude sy hier met haer jongh kindt niet dienen: den tijdt sal hier in leeren wat oorbaerlijck is. Die goede Godt wil alles ten besten ende tot behoudenis van ons Vaderlandt bestieren, hy wil ook uwe l. mijn alderliefste Suster met alle die vrienden ende goedtgunstige Heeren nemen in sijn Heylige protectie, ende zijt hier mede alle te samen van mijn seer hartelijk gegroet, ook dien goeden vriendt daer ghy van vermaendt in den uwen.

Desen xj Augusti 1624.

Uwe E. dienstwillige ende gants gunstige Broeder,

R. Hogerbeets.

EErsame seer waerde Vriendt ende beminde Broeder in den Heere Christo, uwe l. Zoon, mijn Neef Jan Beets, is alhier over veerthien dagen seer wel ende in goede gesondheidt, Godt lof, aengekomen, en heeft mijn uwe l. schrij-

vens behandight, daer uit ik met blijdschap uwe ende uwe l. Huisvrouwe welvarentheidt verstaen hebbe, midtsgaders uwe l. sonderlinge gunstige genegentheidt tot mijnwaerts, daervoren ik uwe l. seer hoogelijk bedanke. Ik ben mede door des Heeren genade, noch in goeden doene, ende niet tegenstaende de langhdurigheidt van mijne benaude gevankenisse ende de hooge Jaren van mijn ouderdom, soo en beswijke ik nochtans niet onder desen swaren last, maer door de kracht die mijn van boven gegeven wort, blijf ik noch staende, verwachtende des Heeren genadige komste tot mijnder verlossinge, daertoe hy weet wanneer den tijdt bequaem is, sonder dat mijn eenighsins toekomt, daer in mijn Heer mijn God eenen anderen tijdt voor te schrijven, maer met gedult ende lijdsaemheidt te verwachten de toekomste des Heeren, gelijk den Landtman met langhmoedigheidt verwacht de kostelijke vruchten van het aerdtrijk, 't welk den vroegen en spadigen regen eerst moet ontfangen. Verdraeghsaemheit, seit den Apostel, is ons van noode, opdat wy de wille Godes gedaen hebbende, de belofte verkrijgen mogen; eerst moetter geloopen ende gestreden sijn, daertoe den tijdt van dit tijdelijk leven bestemt is; daer na sullen die gene die, door des Heeren genadige bystandt, haer wel gequeten hebben, het toegeseide loon uit genaden ontfangen; de Heere verlene ons dat wy om sijnen wille te volbrengen, ten uyt-ende toe mogen volherden; want ist dat yemandt wijkt, in denselven sal Godt geen behagen hebben. Het geselschap van uwe l. Zoon is mijn hier lief ende aengenaem; want hoewel ik in mijn eensaemheit wel wesen kan, ende den tijdt met lesen wel kan passeren tot mijne stichtinge, wetende ook dat ik hier niet alleen en ben, maer dat ik hebbe selfs het geselschap van Godt Almachtigh, ende van de Heylige Engelen tot mijnder beschermenisse ende bewaringe by mijn, soo en is evenwel het geselschap van menschen mijn niet onvermakelijk; want daertoe heeft Godt de mensche geschapen om een be-

minder te sijn van menschelijke conversatie, ende is ook dese persoon mijn aengenamer als andere, omdat hy van mijn vrienden is, ende te voren mijn met liefde by geweest is. Ik sal seer gaerne mijne beste met hem doen, om hem na mijne kleine wetenschap in sijne studien ten besten te raden, onderwijsen, ende vooral tot Godsaligheidt ende een deughdelijk ende Christelijk leven te vermanen; want als dat by de geleertheidt *niet en is*, *soo* ist een verkeertheidt die *schadelijk is aen siel* ende lichaem: daerom sal ik niet laten mijn uitterste best te doen, om hem van drinken, sweren en andere lichtvaerdigheden af te trekken, en voor oogen te stellen, 't gene dat eerlijk, stichtelijk ende Gode aengenaem is, te meer omdat uwe l. sulkx op mijn is begerende. Hiermede seer waerde beminde Broeder, na mijne hartelijke gebiedenissen aen uwe l. ende uwe l. Huisvrouwe soo van mijnentwegen als uitte naem van mijn Dochters hier wesende, en de Predicant Niellius, sijt te samen met uwe l. Kinderen, en den Heere Doctor seer hartelijk gegroet en Gode bevolen.

Uit Loevestein, dezen 15. February 1625.

Uwe l. seer gunstige Vriendt,

ROMBOUT HOGERBEETS.

—

MIJN alderliefste beminde Suster, uit uwe l. schrijvens van den xx. April voorleden heb ik met hartelijke blijdschap verstaen, dat uwe l. van de koorts weder bevrijdt ende wel te passe geworden waert; de Heere zy daer van gelooft, ende wil uwe l. met uwe l. kinderen ende alle de vrienden lange in goede gesondtheidt bewaren tot hare zaligheidt. Ik ende mijn Dochter Maria, die nu alleen by mijn is met Neef Jan Beets, zijn mede, God lof, noch welvarende. Christina is voorleden Dingsdagh van hier na den Haege gevaren, had eenige dagen met pijne in de

mage gequelt geweest; ik hope met Godes hulpe, dat het geen noodt hebben zal. Op 't verzoek van mijn Kinderen en hebben zy noch geen appostille gekregen, dan het schijnt dat zy nu beter moet hebben, als in voorgaende tijden. De Heere wil haer ende mijn midtsgaders mijne l. medegevangenen Broeders eenmael met genadigen oogen aenzien, ende, is 't ons zaligh, de aengename vrijheidt wederom verleenen: gelieft ook den Heere niet, zoo vertrouwe ik dat hy ons met zijnen Geest zal bijstaen ende bekrachtigen, opdat wy 't gene hy in ons aengevangen heeft, tot sijnder eeren ende onzer zielen zaligheidt mogen volbrengen. Van het overlijden van dien vroomen Rem Egberts Bisschop hadden wy al verstaen, eer mijn uwe l. schrijvens werde behandight. Ik ben daer inne bedroeft; dan de Heere weet de zijnen ter bequamer tijdt uit dezen jammerdale te verlossen, daer in wy ons moeten te vrede stellen. Ik zende hier beneffens mijne Brieven aen de Vrienden daer van uwe l. in den haren mentie gemaekt hadde, dat het haer aengenaem zoude zijn van mijn yet te ontfangen; 't zal uwe l. gelieven haer die te doen behandigen, ende voorts mijn gebiedenissen te doen aen alle die andere Vrienden ende goede bekenden. Ist dat wy wat goedts verkrijgen, zoo hoop ik dat wy door Godes genade malkanderen noch zullen zien ende spreeken, ist ons zaligh; anders zullen wy ons in des Heeren wille te vrede stellen. Hiermede mijn zeer l. Suster, zijt met uwe l. kinderen hartelijk van mijn ende van mijn Dochter en Jan Beets gegroet, met alle de Vrienden, zonder te vergeten Dirk Jansz., Neef Veen met sijn Huysvrouwe, Duyfje Nicht, Simon Aertsz. met zijn Huysvrouwe ende den Doctor, midtsgaders alle andere goede bekende, en zijt Gode Almachtigh bevolen.

Dezen xxiiij May 1625.

Uwe l. Dienstwillige Broeder,

ROMBOUT HOGERBEETS.

A. Hogerbeets aen sijn Suster.

Mijn alderliefste beminde Suster, uwe l. schrijvens van dato den laetsten May voorleden, heb ik met blijdtschap ontfangen, verstaende daer uit dat het nu wat beter met uwe l. is, als 't voor henen geweest was; *de Heere* wil uwe l. gesontheidt voorts meer ende meer versterken tot uwe saligheidt. Wat *mijn aengaet* ende mijn Dochter Marie, *die nu eenigen* tijdt alleen by mijn geweest is, wy zijn, Godt zy gelooft, noch in goeden doene; ik heb voor een week ofte twee mede wat gequelt geweest met een sinkinge in mijn tanden, soo dat mijn het *eten* wat *moeielijk* viel, dan het en duerde niet langh: het schijnt ook dat de oude molenstenen krachteloos worden, ende haer ampt soo wel niet doen en willen als in voorgaende tijden, daer door ik vermaent worde dat 't gebouw oudt wordt, ende wel haest soude mogen ter neder storten: mijn Ziele soude dan, door Godes genade, met een beter logys werden voorsien; als 't sijne Goddelijke Majesteit gelieft, houd ik mijn daertoe gereedt. Breda, hier niet verde van daen gelegen, *is* nu, Godt betert, gekomen in des viandts gewelt, waer door hy hier *ons vast nadert*: of men ons noch langer hier laten sal, ofte op een ander plaetse doen overbrengen, mogen wy, soo ons Godt in 't leven spaert, vernemen. Op 't versoek van mijn Kinderen en is noch niet gevolght; sy doen wel haer best in 't dagelijx solliciteren, dan het schijnt dat de gemoederen noch daer toe niet gedisponeert zijn om op ons veel te letten: ik denk datter ander swarigheden zijn, die voor moeten gaen, aen ons en is niet veel gelegen, 'T is best dat wy onze toevlucht nemen tot Godt den Heere, ende met lijdzaemheydt *onze zielen* besittende, zijn komste verwachten: hy zal ons niet vergeeten, maer ter bequamer tijdt gedachtigh zijn, ende ons na zyne groote barmhartigheidt uyt alle tegenspoet ende verdrukkinge genadelijk verlossen, ende daer en tus-

schen ook met zijnen H. Geest ons troosten ende versterken. Dit ingeleyde briefken zal uwe l. gelieven te doen behandigen; om dat het wat haest schijnt te hebben, zoo heb ik nu wat spoediger geweest om op uwe l. brief te antwoorden: anders zoud' ik daermede noch wat verbeydt hebben, om te zien offer noch yet op de Request zoude mogen gedaen werden, 't welk ik dan met eenen aen uwe l. zoude overgeschreven hebben. Eyndigende voorts dezen, zeer l. ende beminde Suster, met mijne ende mijns Dochters Maria hartelijke gebiedenissen aen uwe l. Dochters mijn zeer l. Nichten, ende alle goede vrienden ende toegedaene kennisse. Zijt alle te zamen in de beschermінge des alderhooghsten bevolen.

Uit mijn gevangenisse op Loevestein, dezen 15 Juny 1625.

Uwe l. zeer beminde ende dienstwillige Broeder,

R. Hogerbeets.

R. Hogerbeets aen sijn Suster.

SEer beminde alderliefste Suster, ik kome uwe l. dus haest weder besoecken met dit kleyn briefken, om dat den bygaenden met den eersten dient bestelt; wilt den goeden Vriendt, daer aen hy houdt, na mijne hartelijke groetenisse seggen, dat ik desen open heb ontfangen, met last om die eens te willen overlesen, ende dan met een converte toesluyten, ende het opschrift daer op stellen, gelijk ik gedaen hebbe. Over acht dagen ontfingh ik van mijn kinderen uyt den Hage tijdingh, dat ik tot Woerden op 't huys soud' mogen komen, dan dat sy daer van met den Casteleyn eerst mosten handelen: wat dat te seggen is, en weet ik niet, noch ook in wat voegen dat ik daer sal zijn: verstaet men dat ik daer mede op een kamer altijdt sal opgesloten worden, als hier, soo ben ik van erger conditie daer, als ik nu

hier ben; want hier heb ik noch soo veel dat ik al te met van de Broeders mijne medegevangens wat hoore, daer zal ik gans alleen zijn; dan dat ist, datter wat nader is by de handt: ik zal mijn in alles gerust stellen. Godt de Heere zal mijnder niet vergeten, als hy kompt zal alles voor mijn open zijn; gevanckenis, deuren, noch grendels *en zullen* mijn niet konnen houden. Hier mede zeer l. *ende* beminde Suster na mijne en mijns *Dochters Marie* zeer vriendelijke groetenisse *ook aen uwe l.* Dochters mijn l. Nichten, ende *aen* alle die vrienden en goede bekenden, zijt Gode Almachtigh bevolen.

Dezen 22 Juny 1625.
Uwe l. zeer Dienstwillige Broeder,
R. Hogerbeets.

R. Hogerbeets aen sijn Suster.

MIJN alderliefste beminde Suster, hoe mijn Kinderen in den Hage met hare verzoeken gevaren zijn, twijffele ik niet of uwe l. zult 'et van haer al *verstaen hebben*. Het schijnt, dat het Godt den Heere noch niet en gelieft, dat ik *eenige verlichtenisse*, ik laet staen geheele bevrijdinge van mijne langhduerige gevankenisse zoud' mogen bekomen, ende dat het niet dan ydele geruchten zijn geweest, die men te voren, zoo binnen als buiten 's Landts, van mijne ontslaginge heeft uitgestroit; dan mitsdien ik d' zelfde, na de kennisse, die ik alhier bekomen hadde, noit voor waerschijnlijk heb konnen aennemen, zoo ben ik ook nu daer inne zoo zeer niet *ontstelt*, maer ben wel getroost van den Heere alles te verwachten dat hem gelieft, 't zy in leven ende sterven, mijn toe te zenden; ik vertrouwe dat hy mijn alles tot mijnen besten zal stieren ende beleyden. Moet ik hier in eenzaemheit van de menschen afgesloten zijn, ik hebbe des Heeren tegen-

woordigheidt altijdt genadelijk by mijn, die tot noch toe zoo goede zorge voor mijn ende de mijnen gedragen heeft, dat ons niets en heeft ontbrooken: wat reden zoud' ik doch hebben dat ik voorts aen hem eenighzints zoude wantrouwen? Dat moet verre van mijn zijn, dat ik met zoodanigh ondankbaerheidt des Heeren groote weldadigheydt zoude bejegenen; de Heere, hope ik, zal mijn daer vooren bewaren. Ik meen dat mijn gerustigheidt hier ook veel grooter is, als van die geene die nu onder menschen wandelende, dagelijx zoo veel moeten hooren ende zien dat haer niet en gevalt, daervan ik nu geen gebrek hebbe; ik bekommere mijn met lezen van Godes woort, ende laet de Wereldt voorts hobben ende tobben, zonder mijn daer mede veel te bemoeyen, hoewel ik nochtans Godt den Heere dagelijx bidde voor de welstant des Vaderlants, van Godes Kerke, ende aller vromen behoudenisse. Het zal uwe E. gelieven dezen bygaenden aen den Heere uwe E. bekent, of zelfs of door Symon Aertsz. te doen behandigen, ende zijt hiermede na mijne ende mijn Dochters Maria hartelijke groetenissen, ook aen uwe l. Dochters ende alle die Vrienden, alle te zamen Gode almachtigh bevolen.

Uit Loevestein, dezen 5. July 1625.

Uwe E. zeer Dienstwillige Broeder,

R. Hogerbeets.

